

Doktori (PhD) disszertáció

Paksa Rudolf

A MAGYAR SZÉLSŐJOBBDALI ELIT AZ 1930-AS ÉVEK ELEJÉTŐL 1945-IG

2011

ELTE BTK

**Székely Gábor (MTA doktora) vezette
Történelemtudományok Doktori Iskola**

**Erdődy Gábor (MTA doktora) vezette
Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Oktatási Program**

Paksa Rudolf

A MAGYAR SZÉLSŐJOBBDALI ELIT AZ 1930-AS ÉVEK ELEJÉTŐL 1945-IG

Témavezető: Romsics Ignác MTA rendes tag

A bíráló bizottság:

**Elnök: Pritz Pál MTA doktora
Belső bíráló: Ablonczy Balázs PhD
Külső bíráló: Vonyó József PhD
Titkár: Zeidler Miklós PhD
Tag: Pók Attila kandidátus**

Póttagok:

**Székely Gábor MTA doktora
Szerencsés Károly kandidátus**

Leadás dátuma: 2011

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	3
I. KUTATÁSTÖRTÉNET	8
1. <i>Horthy-kori források</i>	8
2. <i>Számonkérés és a szélsőjobboldal diabolizálása Magyarországon 1945 után</i>	11
3. <i>Nyilas apologetika és a nyugati történetírás interpretációi</i>	15
4. <i>Szakszerűsödés a Kádár-korszakban</i>	21
5. <i>Pluralizmus és újraértékelés a rendszerváltás után</i>	30
II. SZÉLSŐJOBBDALI MOZGALMAK A HORTHY-KORSZAK MÁSODIK FELÉBEN	46
1. <i>Az első magyar nemzetiszocialisták</i>	51
2. <i>A magyar nemzetiszocializmus második hulláma</i>	59
3. <i>A parlamenti ellenzék szerepében</i>	69
4. <i>Hatalmon</i>	83
III. A POLITIKAI ELIT	91
1. <i>Az adatbázis</i>	91
2. <i>Parlamenti képviselők</i>	98
3. <i>Kormánytagok</i>	125
4. <i>Pártvezetők</i>	136
IV. A SZELLEMI HÁTORSZÁG	146
1. <i>A magyar nemzetiszocialista sajtó</i>	146
2. <i>A sajtóelit</i>	159
3. <i>Matolcsy Mátyás és az Új Európa</i>	164
V. KONKLÚZIÓK	178
VI. FORRÁSOK ÉS IRODALOM.....	183
VII. FÜGGELÉKEK	202
1. <i>Adatbázis struktúra</i>	203
2. <i>Táblázatok</i>	218
a) <i>Parlamenti képviselők</i>	218
b) <i>Miniszterek</i>	277
3. <i>Nemzetiszocialista lapok katalógusa</i>	296
4. <i>Az Új Európa tartalomjegyzéke</i>	308

BEVEZETÉS

A Horthy-kori szélsőjobboldal egy meglehetősen heterogén politikai jelenség gyűjtőneve. Szélsőjobboldaliként sorolhatjuk be ugyanis mindazokat a politikai törekvéseket, amelyek radikális társadalmi és gazdasági – s ezekkel együtt személyi – változásokat követeltek, s mindezt túlbuzgó nacionalista és részben rasszista alapon tették. Ezek közös jellemzője még, hogy önmagukat más csoportokkal szemben definiálták: antibolsevisták, antikapitalisták, antiliberálisok, antiparlamentárisok, antiszemiták. Ha végigtekintünk a korszak szélsőjobboldalinak nevezhető politikai csoportjain, akkor jól látható, hogy ide sorolhatók az úgynevezett ellenforradalmi szerveződések, a radikális keresztényszocialisták, a fajvédők, a magyar fasiszták és nemzetiszocialisták, valamint az említett nagyobb csoportokba be nem sorolható, de azokhoz hasonló követeléseket megfogalmazó egyéni kezdeményezések.¹

A pártalakulásokat és az azokhoz köthető sajtót vizsgálva jól látható, hogy a korszak kezdetén az ellenforradalmi csoportok, fajvédők és keresztényszocialisták jelentették a magyar szélsőjobboldalt, mozgalmaik azonban az 1920-as évek közepére lényegében kifulladásra kerültek. A gazdasági világválság idején azonban megjelentek az olasz, majd egyre inkább német mintát másoló magyar nemzetiszocialista csoportok. A korszak második felében a szélsőjobboldalon belül egyre inkább ez az irányzat erősödött meg, noha a korábbi csoportok sem tűntek el teljesen. Az 1939-es választásokra azonban a legtöbb szélsőjobboldali már nemzetiszocialistának vallotta magát. Erre vall Kórody Tibor, a Nyilaskeresztes Párt parlamenti képviselője, s egyben egyik legaktívabb publicistája 1939 júliusában megjelent irányadó cikke:²

„Le kell szögeznünk, hogy mi szélsőjobboldaliak világszemléletünkben és programunkban magunkat az úgynevezett jobboldaltól élesen elkülönítettük és szót emelünk az ellen, mintha bennünket egymástól csupán fokozati különbségek, vagy pláne a program megvalósításának gyorsasági tempója – tehát csupán időbeli differencia választana el. A ’konzervatív közép’ álláspontja szerint a jelen rend [értsd: gazdasági-társadalmi-politikai berendezkedés – P.R.] jó és alkalmas a nemzet továbbfejlődésének biztosítására. [...] A jobboldal és a szélsőjobboldal álláspontja szerint hibákkal, igazságtalanságokkal van telítve az élet és

---

¹ Ezeket tekinti át Paksa Rudolf: Szélsőjobboldali pártok és mozgalmak a Horthy-korszakban. = *Kommentár*, 2007/5. 68–75.; valamint Paksa Rudolf: Szélsőjobboldali pártprogramok a Horthy-korban. = *Politikai pártok a 19–20. században. Tanulmányok*. Szerk. Réfi Attila – Sziklai István. Bp., 2008, MTA–ELTE Pártok, pártrendszerek, parlamentarizmus kutatócsoport. 85–106.

² Kórody Tibor: Mi választja el a „szélsőjobbot” a „jobboldaltól”. = *Magyarország*, 1939. július 20. 3.

ezen változtatni, ezt javítani kell. [...] A jobboldali világnézet álláspontja szerint [...] a rendszer javításra szorul, mert bár a liberális-kapitalista világrend motorja, gépezete még funkcionál, de módot ad a rosszhiszemű gépészeknek arra, hogy ezek segítségével a nemzet gazdasági életét helytelen irányba vezethessék. [...] Tehát a gépészt, a rendszer élvezőinek személyeit kell kicserélni.”

Ezzel szemben a szélsőjobboldalt úgy határozta meg, hogy ők a segélyakciók „szociális olajcseppjeivel” nem elégszenek meg, hanem úgy vélik, hogy

„nem csupán a gépész rossz és maga a gépezet jó – mint a jobboldal hirdeti –, hanem az egész gépezet kicserélésre szorul. [...] Mindezek alapján feltesszük az egyszerű kérdést: mélyreható bátor kézzel végrehajtott radikális intézkedések és változtatások nélkül meggyógyulhat-e ez a válság? Igen, vagy nem? Ha e kérdésre igennel felelsz – nem vagy szélsőjobboldali – ha nemmel válaszolsz, világnézeted folytán közénk tartozol. Ez a kérdés döntő jelentőségű, mert a válasz dönti el, hogy a munkanélküliek munkát kapjanak-e, vagy ’ingyenlevest’, hogy földet kapjon-e a paraszt, vagy ígéreteket; hogy a ’szociális olajcsepp’ politikája helyébe végre igazi nemzeti érdekű szocializmus kerüljön.”

Kórody nézeteit egészítette ki Maróthy Károly 1941 őszén megjelent írása, mely már címével is beszédes: „A jobboldal ma – nemzetiszocialista”.³ Ebben Maróthy immár Kórodyn is továbblépve azt állította, hogy 1941-ben az tekinthető egyáltalán jobboldalinak, aki a külpolitikában a nemzetiszocialista Európába való bekapcsolódást, a belpolitikában pedig „zsidótlanítást” és „szociális átalakulást” követeli.

Disszertációnkban a magyar nemzetiszocialista mozgalmak alaposabb feltérképezésére törekszünk – mégpedig kiemelten annak elitjének teljesítményén keresztül. E témát négy megközelítésben vizsgáljuk. Elsőként a téma kutatástörténetét. E fejezethez szorosan kapcsolódik a dolgozat végén található teljességre törekvő bibliográfiai gyűjtés. Ezután felvázoljuk a magyar nemzetiszocialista mozgalmak történetét. A meglehetősen összetett, s első ránézésre gyakran kaotikusnak tűnő nemzetiszocialista mozgalmak elkülönítése ugyanis elengedhetetlen a nemzetiszocialista politikai elit körülhatárolásához. Erre építve a harmadik fejezetben elemezzük a nemzetiszocialista politikai elit (képviselőik, miniszterei, pártvezetőik) szociológiai összetételét, életútjuk sajátosságait. E prozopográfiai jellegű vizsgálat után a nemzetiszocialista elit szellemi teljesítményét vesszük górcső alá annak sajtóján keresztül. Ehhez mindenekelőtt feltérképezzük a nemzetiszocialista lapok körét, s azok kötődéseit. Ezután bemutatjuk,

---

³ *Pesti Újság*, 1941. október 1.

hogy kik voltak a nemzetiszocialista sajtó vezéralakjai (laptulajdonosok, szerkesztők, újságírók). Végül pedig egy konkrét sajtótermék – az általunk legszínvonalasabbnak tartott nemzetiszocialista folyóirat – bemutatásával igyekszünk képet alkotni a nemzetiszocialisták szellemi háttéréről.

Dolgozatunkban tehát négy különböző megközelítési mód (historiográfiai, politikatörténeti, szociológiai, eszmetörténeti) segítségével próbálunk átfogó képet adni a magyar nemzetiszocialisták tevékenységéről, teljesítményéről. Az egyes fejezetek így különböző kérdések megválaszolását teszik lehetővé. A historiográfiai áttekintés keretében igyekszünk teljeskörűen számba venni a téma irodalmát, s ennek segítségével feltárni a főbb kutatási irányokat, s ezek eredményeit. A politikatörténeti áttekintésben e szakirodalmi bázisra és saját kutatásainkra támaszkodva vázoljuk föl a magyar nemzetiszocializmus történetét, belső tagoltságát. A prozopográfiai fejezetben arra keresünk választ, hogy a vezető nemzetiszocialista politikusok (miniszterek, képviselők, pártvezetők) milyen közös tulajdonságokkal rendelkeztek, s mi különböztette meg őket a korszak más politikai irányzatainak képviselőitől? Végül pedig a sajtótörténeti fejezetben azt vizsgáljuk, hogy kik voltak a nemzetiszocialista véleményvezérek, s vajon volt-e komolyan vehető szellemi háttérük a magyar nemzetiszocializmusnak?

A meglehetősen heterogén szélsőjobboldal alaposabb vizsgálata megköveteli, hogy az azon belüli kisebb alcsoportokat fogalmilag is jól elkülönítsük. Ezért dolgozatunkban a magyar történetírói hagyománytól eltérően nem használjuk szinonimaként a fasiszta, nyilas, nemzetiszocialista, hungarista stb. kifejezéseket. Ezek ugyanis a magyar nemzetiszocialista táboron belüli irányzatokat jelölték. Az általunk használt legátfogóbb fogalom a „szélsőjobboldal”. Ebbe egyaránt beletartoztak az olyan ellenforradalmi szervezetek, mint például a MOVE és az ÉME, továbbá a fajvédők, a radikális keresztényszocialisták, valamint a magyar nemzetiszocialisták.⁴ Ezen belül érdemben a harmincas években megjelent „új szélsőjobboldallal”, vagyis a nemzetiszocializmussal foglalkozunk.

A magyar nemzetiszocialisták táborán belül elkülöníthetők (és ők maguk is elkülönítették magukat) az olasz mintát követő magyar fasiszták, s a német mintákat követők. A németeket másoló magyar nemzetiszocialistákat kezdetben magyar

---

⁴ Ezekhez lásd Paksa Rudolf: Jobboldali radikalizmus a Horthy-korszak első éveiben. = *Rubicon*, 2010/4-5. 116-124.; Paksa Rudolf: A Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt megalakulása és a fajvédők programja. = *Sic itur ad astra*, 2005/3-4. 58-88.; Paksa Rudolf: Szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as években. = *A magyar jobboldali hagyomány 1900-1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 275-304.;

horogkereszteseknek nevezték. A horogkereszt használatának Hitler hatalomra jutása utáni magyarországi betiltását követően új jelkép terjedt el: a nyilaskereszt. A harmincas évek első felében a magyar nemzetiszocialisták táborán belül két nagyobb mozgalom alakult ki. A fővárosban és a Dunántúlon szervezkedők nyilaskeresztesnek (röviden nyilasnak) nevezték magukat, míg az Alföldön szervezkedő Böszörmény Zoltán követői kaszáskeresztesnek. Ez utóbbi azonban az évtized közepére elhalt, s helyét mindenütt átvette a nyilaskeresztes mozgalom. Ekkor terjedt el a nyilas(keresztes) kifejezés a magyar nemzetiszocialisták megnevezésére.

Az 1930-as évek közepén olyan újabb csoportok jelentek meg, amelyek markánsan el akarták különíteni magukat a korábbi szerveződésektől. Ezek közül idővel a Szálasi Ferenc köré csoportosulók váltak a legismertebbekké, ők nevezték magukat hungaristáknak. Alakult még egy átmenetileg sikeres párt is: a Nemzeti Front, amelynek hívei magukat magyarszocialistának nevezték – ez azonban a párt gyengesége miatt nem gyökeresedett meg. A negyvenes évek elején így tehát a magyar nemzetiszocialisták két nagyobb táborát lehetett elkülöníteni. A Szálasi-pártiakat ekkor vagy hungaristának nevezték (ez volt ugyanis Szálasi eszmerendszerének neve), vagy nyilaskeresztesnek (a párt hivatalos neve ugyanis Nyilaskeresztes Párt volt). A Szálasi-párton kívül álló nemzetiszocialisták vagy egyszerűen nemzetiszocialistának, vagy a harmincas években meggyökeresedett fogalmat használva nyilasnak nevezték magukat (de a félreértések elkerülése végett nyilaskeresztesnek már nem igazán). Ez a kettősség a Szálasi-pártiak (hungaristák avagy nyilaskeresztesek) és a többiek (nemzetiszocialisták avagy nyilasok) között mindvégig fennállt, s a látható hasonlóságok miatt érthető módon okoztak zavart az utókornak. A történeti hűség és a tisztánlátás érdekében disszertációmban igyekszünk e fogalmakat azok eredeti jelentésében használni.

Egy doktori disszertáció bizonyos értelemben soha nem egyetlen személy munkája. Abban ugyanis a doktorjelölt igyekszik megszerzett szakmai tudásáról a lehető legjobban számot adni. Éppen ezért köszönet illeti mindazokat, akik emberileg és szakmailag támogattak abban, hogy idáig eljuthassak. E körből kiemelkedik témavezetőm, Romsics Ignác, aki minden szempontból megtestesíti az ideális Doktorvatert. A disszertáció magját adó szociológiai kutatásban nyújtott segítségükért külön köszönet illeti Gábrriel Dórát és Rémai Dánielt, valamint az adatbázis feltöltéséhez nyújtott fáradhatatlan és türelmes segítségéért édesanyámat, Takács

Máriát. Ugyancsak hálás vagyok az *Eötvös Collegium*nak és az *Erasmus Kollégium*nak, hogy kutatásaim során ezek tagja lehettem, eredményeimet műhelyeikben csiszolhattam. Külön köszönettel tartozom e körből Ablonczy Baláznak és Trencsényi Baláznak. Hálás vagyok továbbá a *Politikatörténeti Intézet*nek és a Schmidt Mária vezette *XX. Század Intézet*nek, hogy kutatásaim egy-egy szakaszát ösztöndíjikkal támogatták. Természetesen köszönet illeti az *ELTE Történettudományok Doktori Iskolájának Új- és Jelenkori Magyar Történeti Oktatási Programját*, hogy témámat befogadta, s lehetőséget teremtett annak kidolgozására. A doktori képzésben oktató tanáraink közül Pritz Pálnak és Sipos Baláznak vagyok különösen hálás. Sokat köszönhetek a Romsics Ignác köré szerveződött Horthy-kort kutató baráti társaság tagjainak, akikkel a *Magyar jobboldali hagyomány 1900–1948* című kötetet készítettük. Külön ki kell emelnem Gyurgyák Jánost, aki sosem mulasztott el érdeklődésével és biztatásával támogatni. Mindenképpen említést érdemelnek azok a könyvtáros és levéltáros kollégák (különösen a Politikatörténeti Intézet Levéltára, és az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai), akik segítőkészségükkel és türelmükkel szolgálták munkámat. Végül a Rácz Árpád szerkesztette *Rubicon*nak, az Ablonczy Balázs szerkesztette *Kommentár*nak, valamint az Egry Gábor szerkesztette *Múltunk*nak és a Balogh L. Béni által gondozott *Limes*nek mondhatok köszönetet, hogy felkéréseikkel időről-időre arra inspiráltak, hogy legújabb kutatási eredményeimet publikáljam.

I. KUTATÁSTÖRTÉNET

A magyar nemzetsocializmusok történetével napjainkig több mint háromszáz kisebb-nagyobb szaktanulmány foglalkozott – és ezekbe nem soroltuk bele a semmiféle kutatáson nem alapuló publicisztikákat, illetve az újnylas folyóiratok hasábjain megjelent (és a tudományos diskurzusba azok színvonala és elfogultsága miatt nem tartozó) írásokat. Ebben a háromszázas számban tehát csak a szélsőjobboldallal önálló kutatási eredmények alapján foglalkozó szövegek vannak benne, tehát nem számoltuk ide a korszakkal foglalkozó összefoglalásokat sem, mint ahogy a kérdést csak érintő műveket sem. A témával foglalkozó írások közül az alábbiakban csak a jelentősebbeket ismertettük. A disszertációhoz készült bibliográfia összeállításánál azonban teljességre törekedtünk.

E kutatástörténeti áttekintés keretében kronologikusan ismertettük a szélsőjobboldalról szóló szövegeket. Elsőként röviden az 1945 előtti forrásokat. Ezután a szakirodalmat három nagyobb korszakba rendezve tárgyaltuk: a Rákosi-korszak, a Kádár-korszak és a rendszerváltás utáni időszakot különítettük el egymástól, mivel ezek történetírói felfogása alapvetően különbözött. Míg ugyanis 1956 előtt a történetírás lényegében a politika által elvárt dogmák mentén ismertette a múlt eseményeit, addig a Kádár-korszakban már lehetőség nyílt a szakszerű vizsgálódáson alapuló művek megjelentetésére. A rendszerváltás után pedig a történettudomány teljesen felszabadult az állami ideológiai nyomás alól. Az említettektől külön fejezetben tárgyaltuk a külföldön megjelent írásokat – ide sorolva a külföldi kutatók és a magyar emigránsok munkáit is. Ezek ugyanis a hazai diskurzustól amúgy is elkülönültek.

1. Horthy-kori források

A két világháború közötti magyar szélsőjobboldal megismerésének alapvető forrásai azok az írások, melyekben e pártok illetve ideológusaik megfogalmazták nézeteiket. E források közül számunkra kiemelkedő jelentőségűek a szélsőjobboldali vezetők programadó művei, a nézeteiket népszerűsítő agitáló írások, valamint az ellenük írt lejárató irodalom. Természetesen mind a szélsőjobboldali sajtótermékeket, mind pedig politikai ellenlábasaik írásait csak erős forráskritikával szabad olvasni. Szálasi Ferenc

programadó munkássága nagyszabásúnak tervezett művek megalkotásában és beszédei kiadásában öltött testet – amelyek kivétel nélkül torzók maradtak –, emellett naplót is vezetett.⁵ A korai nemzetiszocialista pártvezér, Böszörmény Zoltán pedig a vezéreszme révén saját magát állíthatta a figyelem középpontjába.⁶ A már korábban is verselő népvezér rövid, lényegre törő versikékben fogalmazta meg elgondolásait.⁷ A komoly politikai múlttal rendelkező Meskó Zoltán új, korszerű nézeteit 1934-ben, majd 1939-ben is közzé tette.⁸ A pápai kamarásból lett nemzetiszocialista Pálffy Fidél 1933-ban lefordította, s bevezetővel látta el a *Nemzeti szocializmus az új Németországban* című kötetet, majd ideológiai szemelvénygyűjteményt állított össze.⁹ Elgondolásait a háború idején is megerősítette.¹⁰ Az ugyancsak arisztokrata Festetics Sándor pedig a kormánypártból való kilépését, s új nézeteit népszerűsítő kötetet íratott.¹¹ Terjedelmes munkássága miatt külön említést érdemel Matolcsy Mátyás is, aki a korszak kiemelkedő agrárközgazdászaként a harmincas évek végén lett nemzetiszocialistává.¹² Ugyancsak termékeny volt Szálasi egyik főideológusa, Málnási Ödön.¹³ Rajtuk kívül természetesen más, kevésbé jelentős szélsőjobboldali szerzők is publikáltak világnézeti eszmefuttatásaikat és politikai elképzeléseiket. Ilyennek tekinthető a másodvonalbeli, de annál termékenyebb Machay Károly, az inkább publicistaként és pártszervezőként jeleskedő Hubay Kálmán, vagy a Szálasi-kormányban a miniszterelnöki feladatokat ellátó Szöllösi Jenő.¹⁴ A „hivatalos” szélsőjobboldali kiadványok közül kiemelhetjük még a Fiala Ferenc szerkesztésében 1940-ben megjelent dokumentumválogatást, mely a nyilas egységtárgyalások alakulását, és pillanatnyi kátyúba jutását dokumentálta.¹⁵ Ide

---

⁵ Szálasi műveinek kiadástörténetét ismerteti Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Bp., 2007, Osiris. 593-594.

⁶ *Mit akar a Nemzeti Szocialista mozgalom? És kicsoda Böszörmény Zoltán a magyar mozgalom vezére?* Bp., é.n., Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt – Centrum Kiadóvállalat.; továbbá Böszörmény Zoltán: *Vérem és oltárom*. Bp., 1930, Magyar Szoc. Orsz. Pártja.; illetve *Böszörmény Zoltán élete*. H.n., é.n., Kaszaskeresztes Párt.

⁷ *A nemzeti szocialisták könyve. A Böszörményi mozgalom lényege*. Bp., 1935, Fáklya.

⁸ Meskó Zoltán: *Nyilaskereszttel a magyar föld népéért*. Bp., 1934, k.n.; illetve *A magyarság hivatása*. Bp., 1939, Nemzet Szava. (2., bővített kiadás 1940-ben)

⁹ Reventlow, Ernst: *Nemzeti szocializmus az új Németországban*. Ford. és bev. Pálffy Fidél. Magyaróvár, 1933, Hungária. Illetve Pálffy Fidél: *Szemelvények a nemzeti szocializmus eszmeköréből*. Győr, 1933.

¹⁰ Pálffy Fidél: *Pillanatfelvételek nagy korok fordulása küszöbén*. Magyaróvár, 1942, Magyaróvári könyvnyomda.

¹¹ Barbácsi Simon: *Az enyingi „nyilas ház”. Festetics nyilaskeresztes vezér vallomásai*. Enying, 1935.

¹² Matolcsyról a negyedik fejezet 3. alfejezetében részletesen szólnunk.

¹³ Munkásságukat áttekinti Gyurgyák: *Ezzé lett...* 595-596.

¹⁴ E szerzők munkássága ma még tudományosan feltáratlan.

¹⁵ Fiala Ferenc: *A nyilas egység-tárgyalások okmányai (28 okmány)*. Bp., 1940, Nyilaskeresztes Párt Sajtóosztálya.

sorolható még a Nyilaskeresztes Párt évkönyve, mely előbb kalendáriumként,¹⁶ utóbb breviáriumszerűen jelent meg.¹⁷

Forrásaink között külön csoportot képeznek a kilépett vagy kizárt szélsőjobboldali párttagok leleplező szándékkal írt vallomásai. 1939-ben, a nyilas sikert hozó képviselőválasztás évében több oldalról is támadás érte a szélsőjobboldalt. A lejárató célzatú munkák sorát Unghváry Sándor könyve nyitotta meg, majd egy magát kiábrándult nyilasnak valló névtelen szerző *Nyilas áfium, vörös maszlag* című műve következett.¹⁸ De nyilasellenes kiadványt jelentettek meg ekkor a szociáldemokraták¹⁹ és a legitimista Lajos Iván nagy példányszámban terjesztett füzet (az ún. *Szürke könyvben*) is az egyoldalú németbarátság ellen érvelt.²⁰ A következő év elején továbbfolytatódott a szociáldemokrata lejárató kampány a nyilasokkal szemben.²¹ A megjelent pamfletok vádjait Fiala Ferenc utasította vissza a nyilasok részéről.²² A leleplező írások következő hulláma 1941-ben, a pártbomlás során született. Márciusban négy, egykor magas rangú párttag fordult nyílt levélben Szálasihoz, akit a mozgalom megtisztulása érdekében visszavonulásra szólítottak fel.²³ Ekkor jelent meg Budaváry László *Zöld bolsevizmus* című pamfletje is, amely valószínűsíthetően kormánymegrendelésre készült.²⁴ Nem sokkal később a munkás származású egykori hungarista, Török András írt leleplező kötetet, melyben – torzítva – áttekintette a mozgalom történetét.²⁵ E sorban utolsóként említhetjük Egyény Károlynak, az egykori

---

¹⁶ *Első Nyilas-Kalendárium. 1939.* Szerk. Fiala Ferenc. illetve *Nyilas Könyv 1940.* Szerk. Fiala Ferenc. Bp., 1940, Nyilas Lap és Könyvkiadó.

¹⁷ *Nyilas könyv 1941.* Szerk. Rajkay László. Bp., 1941, Könyv- és Lapkiadó.

¹⁸ Unghváry Sándor: *Mit láttam az Andrássy-úti nyilasházban? A hungarizmus élete és bukása.* Kaposvár, 1939, Új Somogy Nyomda.; illetve *Nyilas áfium, vörös maszlag.* Kassa, 1939, ifj Rácz Kálmán.

¹⁹ Egy szociáldemokrata harcos: *Nincs más út! Nem megyünk együtt! Válasz a nyilas-demagógiára.* Bp., 1939, Szeder Ferenc.

²⁰ Lajos Iván: *Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében.* 1939. Lajos Iván és könyve értékeléséhez lásd Pritz Pál: *Lajos Iván és a magyar külpolitikai gondolkodás. = Megismerhető világtörténelem. Zsigmond László születésének 100. évfordulójára.* Szerk. Székely Gábor. Bp., 2007, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék - Volos Kiadó. 186-196

²¹ Mikes Péter: *A nyilasmozgalom álarc nélkül.* Bp., 1940, Szeder Ferenc.

²² Fiala Ferenc: *Válasz az áfiumokra.* Bp., 1940.

²³ Áts Béla - Horváth József - Párkányi István - Tali András: *Tetemrehívás. Nyílt levél Szálasi Ferenc úrhoz, a Nyilaskeresztes Párt vezetőjéhez.* Bp., 1941, Horváth József.

²⁴ Budaváry László: *Zöld bolsevizmus. A nemzetietlen nyilas-mozgalom hűséges és döbbenetes képe.* Bp., 1941, Nemzeti Élet. A kötet megrendelésére vonatkozó megjegyzés Ungváry Krisztián szíves közlésén alapul. V.ö. Beszélgetés Budaváry Lászlóval, a "Zöld bolsevizmus" szerzőjével a nyilasokról, Szálasiról és a felelőtlen propagandáról. = *8 Órai Újság*, 1941. augusztus 18. 7.

²⁵ Török András: *Szálasai álarc nélkül. Öt év a Szálasai mozgalomban.* Bp., 1941, Fővárosi ny. Török munkájának értékelésekor figyelembe kell venni, hogy azt néhány héttel azután írta, hogy hungarista szervezkedés miatt elítélték. V.ö. Ma megkezdtek a Kúrián a nyilas rendvédelmi csoport bűnyüének tárgyalását. = *Esti Újság*, 1941. október 23. 6.; illetve Ki írta Török András fércművének előszavát? = *Pesti Újság*, 1941. november 13. 3.

Festetics-párti vezetőnek, majd hungarista pártagnak az írásait.²⁶ Egyény ekkoriban – akárcsak Török András – a Szüts Iván-féle Nemzeti Tábor híveként polemizált a Szálasi-párti *Pesti Újsággal*.

2. Számonkérés és a szélsőjobboldal diabolizálása Magyarországon 1945 után

A világháború után a Müller Károly Kiadó könyvsorozatát jelentetett meg a háborús évek történetének feltárására. E sorozatban a deportáltak szenvedéseiről, Mauthausenről és Auschwitzról, Budapest ostromáról, asszonyi tragédiákról, az ellenállási mozgalomról, háborús bűnösökről, a nyilas terrorról, a bori táborról és a munkaszolgálatról olvashattak visszaemlékezéseket, riportokat és regényes történeteket az érdeklődők. A sorozat legismertebb köteteit Lévai Jenő újságíró írta, aki már 1945 előtt is publikált a fajvédők és az NSDAP 1923-as kapcsolatfelvételéről,²⁷ valamint 1925-ben leleplező cikkeket írt a szélsőjobboldal egyik prominens alakjáról, az akkoriban gödöllői főszolgabírói tisztséget betöltő Endre Lászlóról, aki 1944-ben deportáltatta. 1945-ben Lévai állított elsőként emléket Bajcsy-Zsilinszky Endrének, s írta meg Endre László „bűnlajstromát”.²⁸ Több kötetben foglalkozott a magyar holokauszttal, és önálló munkát szentelt Raoul Wallenbergnek.²⁹ A hatvanas években pedig Eichmann magyarországi tevékenységéről publikált angolul és németül.³⁰

A Horthy-kori szélsőjobboldalról írt összefoglaló műve *Horogkereszt, kaszáskereszt, nyilaskereszt* címmel jelent meg.³¹ E munkára később gyakorta kritika nélkül támaszkodott az utókor, így az számos ma is élő tévhit és csúsztatás forrása. Lévai ugyanis a Horthy-kori sajtóból mindent összegyűjtött, ami alkalmasnak látszott a szélsőjobboldal megbélyegzésére. Tézise szerint Magyarország már 1923-ban elköteleződött Hitler és a nemzetiszocializmus mellett, amikor a fajvédők felvették a

²⁶ Egyény Károly: *Feleljen, Szálasi úr!* Bp., 1942, Népi Törekvések Szolgálat. illetve *Egyény Károly válasza könyve és személye ellen intézet nyilas támadásokra.* Bp., 1943, Szerző.

²⁷ Lévai Jenő: *Gömbös Gyula és a magyar fajvédők a hitlerizmus bölcsőjénél.* Bp., 1938, Globus-nyomda.

²⁸ Lévai Jenő: *Endre László a háborús bűnösök magyar listavezetője.* Bp., 1946, Müller Károly.

²⁹ *Fekete könyv a magyar zsidóság szenvedéseiről.* Bp., 1945, Officina.; *Szürke könyv magyar zsidók megmentéséről.* Bp., 1945, Officina.; *Fehér könyv. Külföldi akciók zsidók megmentésére.* Bp., 1945, Officina.; *Zsidósors Magyarországon. Az üldözés kora.* Bp., 1948, Magyar Téka.; *A pesti gettó csodálatos megmenekülésének hiteles története.* Bp., 1946, Officina.; *A Margit körüti vészbírák. Vádirat Babós József, Dominich Vilmos és hadbírópribékjeik ellen.* Bp., 1945, Légrády.; *Raoul Wallenberg.* Bp., 1948, Magyar Téka.

³⁰ Lévai Jenő: *A fekete SS „fehér báránya”.* Bp., 1966, Kossuth.

³¹ Lévai Jenő: *Horogkereszt, kaszáskereszt, nyilaskereszt.* Bp., 1945, Müller Károly.

kapcsolatot az NSDAP-vel, s innen, azaz Gömböstől Szálasiig egyenes út vezetett. Figyelemreméltó, hogy Lévai a szakirodalomban elsőként állította, hogy az antiszemitizmusnak nem ideológiai okai voltak, hanem a szintiszta irigység! A kötet több magyar szélsőjobboldali vezetőről közöl felületes jellemzést, melyekben a szerző igyekezett összegyűjteni a lehetséges dehonesztáló minősítéseket: megkérdőjelezte azok magyar származását, továbbá köpönyegforgatónak, hálátlannak és haszonlesőnek mutatta be őket, s hangsúlyozta, hogy szolgálai másolták a németeket. E lapokról nem hiányoztak a személyeskedő megjegyzések sem. Helyesen emelte ki azonban, hogy más pártokban (a kormánypártban és a kereszténypártokban) is ültek szélsőjobboldaliak, s túlozva ugyan, de rámutatott az ifjúsági bajtársi egyesületek ebbéli szerepére is. Ezeken felül a baloldali sajtóban már általánosan elfogadott toposzokat terjesztett, amikor a svábságot a nyilasok támogatóinak nevezte, vagy amikor a nyilas pártvezetők büntetett előéletét hangsúlyozta. Tényként tüntette fel a nyilasok feltétlen németbarátságáról és a németek nyújtotta támogatásról szóló híreszteléseket is, ahogy a magyar kormányoknak a szélsőjobboldallal szembeni elnéző, támogató magatartását. Egyúttal azonban felmentést is kínált Szálasi egykori szimpatizánsainak: tagadta ugyanis, hogy a szélsőjobboldali pártoknak többszázézes tagsága lett volna – ebből alig hét-nyolcezet tartott reálisnak. A korszellemnek megfelelően elítélően nyilatkozott a Horthy-kori kormányokról is: a belügyminisztérium nyilasellenes fellépéseit hatástalannak nyilvánította, Imrédyt a kezdetektől nyilas szimpatizánsként mutatta be, Bárdossyt pedig úgy jellemezte, mint aki a nyilasok antiszemitizmusát állami programmá tette. Összességében azt az álláspontot vallotta, hogy a Horthy-korszak a kezdetektől fogva fasisztának tekinthető, aminek logikus kibontakozása volt 1944: a háborús pusztulás és a holokauszt.

Lévai tehát annak a kommunista múltértelmezésnek volt a megjelenítője, amelynek sarokpontjait Andics Erzsébet fektette le.³² Eszerint a „Horthy-reakció” az első európai fasiszta diktatúra volt, mely lábbal tiporta a polgári szabadságjogokat, elnyomta és üldözte a haladás képviselőit, programja pedig szociális és nacionalista demagógia volt, melynek központi eleme az antiszemitizmus. A nyilasokat pedig az ellenforradalmi tábor egyik frakciójának, tartalékának, valamint Berlin agenturájának tartotta, akik ellen a Horthy-rendszer látszatharcot folytatott csupán. Az úgynevezett „szélkifogást” pedig a nyilas program végrehajtásaként értelmezte. Ezek után jutott arra a megállapításra, hogy

---

³² Andics Erzsébet: *Fasizmus és reakció Magyarországon*. Bp., 1945, MKP KV Propaganda Osztály. (MKP szeminárium, 6.)

a Horthy-reakció nem csak előkészítette, de egyenesen kikerülhetetlenné tette a Szálasi-uralom bekövetkezését. Ezután nem meglepő, ha Andics tagadta, hogy a nyilas puccsal szemben lett volna ellenállás.

A háború után a múlt feltárása és értékelése mellett a magyar háborús bűnösök számonkérése állt még a figyelem középpontjában.³³ A népbírószági perekről a sajtó naprakészen informálta a közvéleményt, s a perek fontosabbnak ítélt beszédeiből rövidebb válogatások is megjelentek. Ezek célja azonban leginkább a történetek elítélése és az elégtételadás volt. *Ítélt a történelem* cím alatt adták ki a Bárdossy-per, az Imrédy-per, s végül a Szálasi-per válogatott szövegeit.³⁴ A sorozathoz írt előszavában Ortutay Gyula a nürnbergi perek teljes anyagának közzétételét is megígérte.³⁵ Nagy érdeklődés mutatkozott még a háborús bűnösök személye, illetve indítékai iránt. Ezek kielégítésére két börtöninterjú sorozat készült: az egyik Kelemen István publicista, a másik Szirmai Rezső újságíró és Gartner Pál pszichológus munkája.³⁶ A két kötet közül az utóbbi az alaposabb munka. Ennek 1993-as újrakiadásához írt utószavában Karsai László rámutatott, hogy az interjúk sajnos nem szószerintiek, hanem stilizáltak és szerkesztettek; továbbá az egykori interjúkészítők megjegyzései és előszava sommás és leegyszerűsítő képet adott, ami tendenciózusan rosszabb színben tüntette fel interjúalanyait.

Az ötvenes évek első reprezentatív történeti szintézise az Andics Erzsébet által kijelölt úton haladt, sőt még azt is tovább egyszerűsítette.³⁷ Ennek fő mondanivalója, hogy a fehérterrortól egyenes út vezetett Szálasi rémuralmáig, éppen ezért mindenféle nyilasellenes intézkedés csak látszatintézkedés volt. Másrészt kimondta, hogy a nyilas pártok Hitler támogatását élvezték, mivel ezzel a magyar uralkodóosztályok egyes ingadozó rétegeit rá lehetett bírni a németorientációra. A vonatkozó fejezetek írója,

³³ A népbírószágot létrehozó rendeletet kiadta Ries István: *A népbíráskodásról szóló 81/1945.M.E. számú és az azt kiegészítő 1.440/1945.M.E. számú rendelet szövege és magyarázata*. Az előszót írta Major Ákos. Bp., 1945, Politzer. V.ö. Beér János: *Széljegyzetek a háborús főbűnösök peréhez*. = *Társadalmi Szemle*, 1946/6; Berend György: *A népbíráskodás*. Szeged, 1948, U. A. Szegediensis.

³⁴ Ábrahám Ferenc - Kussinszky Endre: *A Bárdossy per. 1-2. (1. A vád. 2. A tárgyalás és az ítélet.)* Bp., 1945, Magyar Központi Híradó (*Ítélt a történelem*).; Ábrahám Ferenc - Kussinszky Endre: *Az Imrédy-per. A vád, a vallomások és az ítélet*. Bp., 1945, Magyar Központi Híradó (*Ítélt a történelem*).; Ábrahám Ferenc - Kussinszky Endre: *A Szálasi-per. A vád, a vallomások és az ítélet*. Bp., 1946, Magyar Központi Híradó (*Ítélt a történelem*).

³⁵ A nürnbergi perekre vonatkozó kiadásokkal végül nem siettek: *A nürnbergi per vádbeszédei*. Bp., 1955, Szikra. A per vádlottjaival készített pszichológiai börtöninterjúk közreadása G. M. Gilbert: *Nürnbergi napló*. Bp., 1967, Magvető.

³⁶ Kelemen István: *Interjúk a rács mögött*. Bp., 1946, Müller Károly; illetve Szirmai Rezső [- Gartner Pál]: *Fasiszta lelkek. Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben*. Bp., 1946, Faust.; újrakiadása: Bp., 1993, Pelikán.

³⁷ A háromkötetes munka vonatkozó része Lukács Lajos: *A magyar nép története. III. 1849-1950. Ideiglenes tankönyv*. Bp., 1951, Tankönyvkiadó.

Lukács Lajos e két tétellel összhangban állította, hogy már a német megszállás ellen sem volt tiltakozás. Így végül megállapíthatta, hogy a Horthy-rezsim is felelős a nyilasok bűneiért: Budapest kirablásáért és felégetéséért, s a lakosság legyilkolásáért.

Az 1955-ben készült új kiadás jóval részletesebb és kevésbé primitív képet alkotott a Horthy-korszakról és a szélsőjobboldalról.³⁸ Eszerint a különféle nevek alatt működő nyilaskeresztes pártok a szociáldemokrata és a kispazda párt „opportunistá” politikáját, a dolgozó tömegek követeléseivel szembeni közömbösségét használták ki, s „szélsőségesen ellenzékinek látszó szociális demagógiával” léptek fel, miközben a mérsékelt ellenzék ellen uszítottak. A kötet hangsúlyozza, hogy a nyilasokat a végletekig fokozott antiszemitizmus jellemezte. Sikerüket pedig sovinizmusuknak tulajdonította. Megállapította, hogy sikerrel agitáltak a köztisztviselők, az alkalmazottak, az értelmiség és a kispolgárság egy része körében, s a kötet szavai szerint az „elmaradottabb munkások és parasztok között is bizonyos befolyást szereztek”. Részletesen foglalkozott az „uralkodó köröknek” a nyilasokhoz, illetve a németekhez fűződő viszonyával. Eszerint az uralkodó körök elismerték a nyilasok „hazafias buzgalmát”, de „túlzóknak” tartották őket, és elutasították feltétlen németbarátságukat, összességében az „ellenforradalmi rendszer végső tartalékaként” tekintettek rájuk. A szerzők azt is megállapították, hogy az „uralkodó körök” a német megszállástól kevésbé féltek, mint a szovjetektől. Ennek fényében a kiugrási kísérletet hatalomátmentési kísérletként értelmezték. A szélsőjobboldalról meglehetősen lekicsinylően fogalmazták meg lesújtó véleményüket, miszerint „Szálasi és nyilas bandája” volt az egyetlen, amely feltétel nélkül kiszolgált a német érdekeket. A kötet szerzői kijelentették, hogy Horthy német követelésre mondott le Szálasi javára, így Horthy és rendszere annyiban felelős a Szálasi-időszakért, hogy hatalomra segítette őket, s nem állt annak útjába. Ennek igazolásaképp a szerzők hangsúlyozták, hogy a „Horthy-fasizmus” számos vezetője és a hadsereg is felesküdt Szálásira. A Szálasi-kormány időszakát Magyarország történetének legszégyenteljesebb szakaszának tekintették, amikor a „társadalom söpredéke” gyakorolt „rémuralmat” a magyar népen. Ezt azzal támasztották alá, hogy ekkor eljárás és ítélet nélkül öltek meg hazafiakat, kirabolták az országot, a lakosság egy részét is elhurcolták, a szökött katonákat és leventéket tömegesen végezték ki, „zsidóvallásúakat gyilkoltak”, és a „nem magyar nemzetiségű kényszermunkásokat irtották”.

---

³⁸ Nagy Imréné – Kempelen Imre – Bellér Béla – Incze Miklós: *A magyar nép története. III. 1849-1948. Ideiglenes tankönyv.* Bp., 1955, Tankönyvkiadó.

A téma vizsgálatában tehát (még mindig az Andics által kijelölt kereteken belül) már az ötvenes évek első felében is történt előrelépés. A szélsőjobboldal történetét összefoglaló jelleggel először Windisch Éva tekintette át.³⁹ Monográfia terjedelmű, kiadatlan „előtanulmánya” a téma legfontosabb forrásai (képviselőházi naplók, sajtó, visszaemlékezések, népbirósági perek iratai) alapján készült, s részletező, bár a korszellemet magán viselő képet adott a szélsőjobboldal történetéről.

3. Nyilas apologetika és a nyugati történetírás interpretációi

1945 után a vasfüggöny nem csak fizikai valójában ereszkedett le Kelet és Nyugat közé. Létezett e választóvonal szellemiekben is. Nem meglepő tehát, hogy Nyugaton másként tekintettek Magyarország közelmúltjára. Annál is inkább így volt ez, mivel jelentős számban éltek ott a szovjet uralom (és a felelősségre vonás) elől elmenekült magyarok, akik közt a Horthy-korszak elitjének tagjai éppúgy megtalálhatóak voltak, mint a menekült nyilasok. Ez az 1945 után több hullámban bővült magyar emigráció a világ számos pontján szétszóródva telepedett le.⁴⁰ Az egykori szélsőjobboldaliak e magyar emigráción belül zárt csoportot alkottak, noha ők is meglehetősen szétszóródtak: sokan menekültek közülük Dél-Amerikába, Ausztráliába, mások Európa német nyelvterületein maradtak, de akadtak Észak-Amerikába kivándorlók is. Többségük ugyanis vagy a lebukás veszélye miatt rejtezkedett, vagy a többi emigráns zárkózott el a velük való kapcsolattól. Saját köreiken belül azonban aktív társadalmi életet éltek: szervezeteket alakítottak, lapokat és könyveket adtak ki – a könyvek közt számos 1945 előtti szöveg újrakiadását.

A nyilas-hungarista emigráció⁴¹ vezetője Henney Árpád, a Szálasi-kormány egyetlen Magyarországnak vissza nem szolgáltatott tagja lett. Őt, mint rangidőst – a visszaemlékezések szerint – Szálasi az amerikai fogságban bízta meg a mozgalom továbbvitelével. Így megnyilatkozásai különösen sokat nyomtak a latba. 1952-ben jelent

---

³⁹ Windisch Éva: *A szélsőjobboldali mozgalmak története Magyarországon. Előtanulmány*. PIL 909. fond (Nemes Dezső hagyatéka) 220. őrzési egység. Hivatkozásai és nyelvezete alapján a dolgozat készítésének idejét az 1950-es évek első felére – valószínűleg 1952–53-ra – tehetjük.

⁴⁰ V.ö. Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945-1985*. Bern, 1985, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. hálózati elérés: <http://mek.oszk.hu/03400/03472/html/index.htm>

⁴¹ Az 1944-es hatalomra kerüléssel, valamint az ellenük való egységes népbirósági fellépéssel a nyilas és a hungarista kifejezések lényegében szinonimákká váltak.

meg *Hungarista emlékirat* című múltértelmezése.⁴² Ebben Magyarországnak a második világháborúban játszott szerepét, valamint a Szálasi-időszakot akarta „helyes megvilágításba” helyezni. Tisztázni akarta magukat azok alól a vádak alól, amelyek Németország érdekeinek feltétlen kiszolgálójaként és a hitlerizmus másolójaként mutatták be, s háborús bűnösséggel vádolta őket. A nyugati hatalmak vélt elvárásához igazodva Henney megpróbálta „jobb színben” tüntetni fel a mozgalmat. Ezért festette át a nyilas mozgalmat demokratává, feltétlen háborúpártiságukat pedig antikommunista hőstetté.⁴³ Jellemző meghamisítása az eseményeknek, amikor a német támogatással (fegyverrel és zsarolással) történt hatalomátvételtől így írt: „1944. október 15.-én a Kormányzó fegyverszüneti kiáltványt tett közzé, miután azonban látta, hogy lépése nem találkozik az ország helyeslésével, kiáltványát visszavonta, Szálasi miniszterelnökké nevezte ki, majd lemondott és Lakatos volt miniszterelnök tanácsára német védőőrizetet kért.”⁴⁴

Ahogy Magyarországon Andics Erzsébet írása, úgy a nyilas emigráció számára Henney iránymutatása lett a múlt átfestésének alapműve. E szellemben írt Marschalkó Lajos 1952-ben Magyarország világháborús szerepléséről.⁴⁵ A nyilas apologetikát Málnási Ödön építette tovább az 1958 nyarán megjelent – de az előszó szerint 1957 tavaszán írt – könyvével.⁴⁶ E két műben megjelentek a nyilas emigráció múltértelmezésének főbb sajátosságai. Mindenekelőtt a nyugat „büntudatát” akarták felébreszteni Magyarországnak a Szovjetunió számára való kiszolgáltatásáért. Egyúttal a hidegháborús viszonyok visszavetítésével igazolódni látták saját szovjetellenes harcukat, amit Henney nyomán a demokratikus nyugatért folytatott önfeláldozó küzdelemként mutattak be. Ennek megfelelően kiemelték a magyar nép háborús és háború utáni szenvedéseit, amit a kommunisták okoztak, akiket egyértelműen azonosítottak a zsidósággal. Magyarország áldozatként való bemutatásának fontos része volt, hogy tagadták a magyarság felelősségét a világháborúban és a holokausztban. Állításuk szerint utóbbiról nem is tudtak, s túlzónak tartották a holokauszt áldozatainak

---

⁴² Henney Árpád: *Hungarista emlékirat*. „Nyugaton”, 1952, Hungarista Mozgalom. hálózati elérés: http://m.lasphost.com/hardenberg/index_elemei/okt15/henney.htm

⁴³ Tény ugyan, hogy a Nyilaskeresztes Párt bolsevikellenes volt, azonban soha nem volt a demokratikus nyugat védőbástyája, legfeljebb a nemzeti szocialista Európáért küzdött.

⁴⁴ I.m. 11-12.

⁴⁵ Marschalkó Lajos: *Vörös vihar*. Buenos Aires, 1952, Ed. Los Amigos. (2. kiadás: San Francisco, 1984, Hídő Baráti Köre; 3. kiadás: Bp., 2002, Gede.) hálózati elérés: <http://suttego.mozgalom.org/irodalom/irodalom.php?id=8>

⁴⁶ Málnási Ödön: *Magyar Mátyrok*. London, 1958, Süli. (Reprint: Hemet (Kanada), 1999, Interhun.) hálózati elérés: <http://nemzszoc.esmartdesign.com/cikkek/malnasi.htm>

számára vonatkozó becsléseket. A felelősséget pedig vagy a németekre hárították, vagy felvetették, hogy a nyugati hatalmak sem tettek meg mindent. Abszurd érvelésük sajátos példája, amikor a katyni szovjet mészárlás nyugatiak általi „el nem ítéletét” úgy értelmezték, mintha azzal a nyugati hatalmak zöld utat adtak volna a háborús bűnök és emberiségellenes cselekmények elkövetőinek. A nyilas emigránsok – saját elfogadtatásuk reményében – tehát megkíséreltek egy „antibolsevista népfrontot” létrehozni. Ennek lényege, hogy minden antibolsevista szándékot és annak képviselőjét egy a hidegháború logikáját követő nyugati-demokratikus egységfront tagjaként állítottak be, megadva ezzel a feloldozást mindenkinek – különösen saját maguknak.

Az említett emigráns nyilas önmentegetésektől alapvetően különbözött a brit történész, C. A. Macartney vaskos monográfiája.⁴⁷ Az 1956-ban megjelent mű a Horthy-korszak második felének történetét dolgozta fel, felhasználva emigráns visszaemlékezéseket és egykori iratokat is. Macartney ezek alapján hajlott arra, hogy elfogadja a Horthy-kori hivatalos Magyarország önmentő érvelését. Ráadásul a mű a szélsőjobboldalt sem a szovjet fennhatóság alatt álló anyaországi elvárások és sémák szerint értékelte. Szálasi külpolitikai koncepcióját például Kossuth, Jászi és Teleki Közép-Európa programjaival állította egy sorba; továbbá a Szálasi-uralom idején történt vérengzéseket magánakcióknak tekintette. A kötetet, annak 2006-os magyar fordításáig⁴⁸ a magyar történettudomány leginkább Incze Miklós és Ránki György recenzióján keresztül ismerhette.⁴⁹ Kritikájukban a szélsőjobboldallal kapcsolatos nézeteket, valamint a főbb politikusok (Darányi, Imrédy, Bárdossy) szerepének megítélését utasították el, mivel azokban a háborús felelősség alóli mentegetést láttak. Éppen ezért válhatott e munka a nyilasokat mentegetni akarók egyik fő hivatkozási pontjává, s talán ezért sem terjedt el széles körben a rendszerváltás előtt. A Macartney-mű tudományos (újra)értékelése a rendszerváltás után is elmaradt, noha erre a 2006-os magyar kiadás alkalmat adhatott volna.

Talán a Macartney-kötetre és a nyilas apologetikára is válaszul született meg Himler Márton „interjúkötete”. Himler 1945-ben az amerikai hadsereg tisztjeként kiemelkedő szerepet vállalt a háborús bűnösnek tekintett magyar politikusok felkutatásában. Saját állítása szerint – feltehetőleg további személyek kézrekerítése céljából – maga is

---

⁴⁷ Macartney, C. A.: *October fifteenth. A history of modern Hungary 1929–1945. I–II.* Edinburgh, 1956, Occidental Press.

⁴⁸ Macartney, C. A.: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története 1929–1945. I–II.* Bp., 2006, Gede Testvérek.

⁴⁹ Incze Miklós – Ránki György recenziója: *Századok*, 1958/1–4. 455–463.

kihallgatta az elfogottakat, s e kihallgatások anyagának publikálására szánta el magát 1958-ban.⁵⁰ A meglehetősen indulatos és gúnyos, helyenként pedig gyalázkodó kötet célja egyértelműen a háborús bűnösök lejáratása volt – forrásértéke ezért erősen vitatható.

Himler munkája megszólalásra készítette a szélsőjobboldali emigráció számos tagját. A mártírjaikat meggyalázó kötetre Himler stílusához hasonló hangnemben válaszoltak. Ezen írások jelentős része azonban nem tartozik szorosabban vett tárgyunkhoz. Vágó Pál például 1959 februárjában kelt válaszát arra építette, hogy ha Himler meggyalázza a „nemzet hőseit”, akkor neki is le kell rántania a leplet „Himler fajtájának hőseiről”. Ezután pedig ószövetségi történeteken mutatta be a „zsidó erkölcstelenséget”.⁵¹ Mások ennél visszafogottabban reagáltak, s csak a személyüket ért vádakat utasították vissza.⁵² A részletes válasz azonban Fiala Ferenc és Marschalkó Lajos tollából jelent meg 1958 őszén.⁵³ Ez a már ismertetett módszerekkel mentegette az „antibolsevista népfront” egykori tagjait, s eközben vaskos történelemhamisításoktól sem riadtak vissza a szerzők. Ezek elsősorban a holokausztra, a nyilas hatalomátvételre és uralomra vonatkoztak. A kötet végén a kommunisták által elfogottak szenvedéseit, sorsát ismertették az ’56-ban szabadult rabtársak és a hozzátartozók története alapján.⁵⁴ A vitához Szélesi Jenő, a volt magyar királyi rendőrség budapesti politikai osztályának detektív csoportvezetője is hozzászólt.⁵⁵ Szélesi a Horthy-kori adminisztráció tagjaként elutasította a Fiala-Marschalkó szerzőpáros álláspontját, de visszautasította azt a Himler Mártonnak tulajdonított nézetet is, miszerint az egész magyarság hungarista lett volna, akik önként emelték volna hatalomba Szálasit.

A hungarista mozgalom negyedszázados évfordulójára Koós Kálmán írt apologetikus mozgalomtörténetet.⁵⁶ Az elsősorban emigráns hungarista szövegekből és

---

⁵⁰ Himler Márton: *Így néztek ki a magyar nemzet sírásói. A magyar háborús bűnösök amerikaiak előtt tett vallomásának hiteles szövege.* New York, 1958, St. Marks Printing Corp.

⁵¹ Vágó Pál: *Himler Márton és a szekerébe fogott ájtatos gójok.* A szövegnek csak hálózati változatát ismerem: http://betiltva.com/files/vago_himler_marton.php

⁵² Gömbös Ernő: Néhány megjegyzés Himler Márton könyvéhez. Ebből részletet idéz Dercsényi Dezső (szerk.): *A Korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról.* Bp., 1979, Magyar Helikon. 377.

⁵³ Fiala Ferenc – Marschalkó Lajos: *Vádló bitófák. A magyar nemzet igazi sírásói.* London, 1958, Süli. (Reprintje: Bp., 1999, Gede Testvérek.) hálózati elérés: <http://www.freepress-freespeech.com/holhome/tormay/m19451.htm>

⁵⁴ Ezek forrásértéke – a vonatkozó dokumentumok megbízhatatlansága vagy hiánya miatt – erősen kétséges.

⁵⁵ Szélesi Jenő: „Hitler döntött...” *Történelmi tények Szálasinaplójában.* Newark, 1959, Szerző.

⁵⁶ Koós Kálmán: *Voltunk, vagyunk, leszünk.* Buenos Aires, 1960, Hungarista Mozgalom. (2. kiadás uo. 1966; reprint: Bp., 1999, Gede.) hálózati elérés: <http://suttego.mozgalom.org/irodalom/irodalom.php?id=6>

Szálasi-írásokból dolgozó Koós munkájához az emigráció doyenje, Henney Árpád írt előszót. E könyv a hungarista emigráció világképének tömör foglalata. Látható belőle a radikális társadalmi-gazdasági reformok igénye, a messianisztikus önkép, a politikai másként gondolkodókkal (az úri társdalommal, a baloldallal, a falukutatókkal, sőt az „eszme árulóival”: Festeticcsel és Meskóval) szembeni kérlelhetetlenség, és az antiszemita összeesküvés-elmélet. Mindeközben Koós a mozgalom és tagjainak bűneit a már ismertetett módon csúsztatásokkal (elsősorban a hidegháborús viszonyok visszavetítésével) mentegette, vagy tagadta. Végül pedig számonkérte a nagyhatalmakon, hogy azok nem a magyarság, illetve a hungaristák érdekei szerint cselekedtek. Ugyanebben a szellemben íródott Fiala Ferenc *Zavaros évek* című, leginkább pamfletgyűjteménynek nevezhető munkája, mely a hungarizmust és annak híveit igyekezett piedesztálra emelni.⁵⁷ Fialának mindössze abban adhatunk igazat, hogy az egykori eseményeket a háborús körülmények figyelembevételével kell értékelni. Ezen azonban ő rendre túllépett „hőseit” mentegetve.

A Horthy-kori magyar szélsőjobboldalról a hetvenes-nyolcvanas években két tudományos feldolgozás is megjelent külföldön. Nicholas Nagy-Talavera a Stanfordon megvédett disszertációjában a magyar és román faszizmust hasonlította össze. Munkája angolul 1970-ben, románul 1996-ban jelent meg.⁵⁸ Magyarországon azonban, ha nem is teljesen ismeretlen, de legalábbis visszhangtalan maradt.⁵⁹ A Californiai Állami Egyetem professzoraként működő Nagy-Talavera később még egy kisebb tanulmányt publikált Endre Lászlóról.⁶⁰

Jobban ismert, bár lényegében ugyancsak visszhangtalan mű Margit Szöllösi-Janze munkája.⁶¹ Az 1986-ban Münchenben megvédett disszertáció szerkesztett változata 1989-ben jelent meg németül. Szöllösi-Janze széleskörű szakirodalmi, sajtó és levéltári

---

⁵⁷ Fiala Ferenc: *Zavaros évek. A Horthy-korszaktól Kádár Jánosig*. London, 1965, Hídő. (2. kiadás: London, 1966, Hídő-Hungarian Week; 3. kiadás: München, 1976, Mikes Kelemen Kör; 4. kiadás: San Francisco, 1987, Hídő Baráti Köre; 5. kiadás: Bp., 2003, Gede.) hálózati elérés: <http://sutto.org/irodalom/irodalom.php?id=9>

⁵⁸ Nagy-Talavera, Nicholas M.: *The Green Shirts and the Others. A History of Fascism in Hungary and Rumania*. Stanford, 1970, Stanford University.; románul Nagy-Talavera, Nicholas M.: *O istorie a fascismului în Ungaria și România*. Bucuresti, 1996, Hasefer.

⁵⁹ A korszak vezető történészének számító Ránki György a német megszállásról írt munkájában hivatkozott rá.

⁶⁰ Nagy-Talavera, Nicholas M.: László Endre, frontrunner of the final solution in Hungary. = *The Holocaust in Hungary. Fifty years later*. Szerk. Randolph L. Braham – Pók Attila. New York, 1997, Rosenthal Inst. for Holocaust Studies. 359–378.

⁶¹ Szöllösi-Janze, Margit: *Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn. Historischer Kontext, Entwicklung und Herrschaft*. München, 1989. A kötet kapcsán lásd Tilkovszky Loránt: Teufelskreis. Die Minderheitenfrage in den deutsch-ungarischen Beziehungen 1933–1938. = *Historisches Jahrbuch*, 112. (1992) 288–289.

bázison dolgozta fel a nyilaskeresztesek történetét 1935 és 1945 között. Érdeklődésének homlokterében a nyilasok társadalmi bázisa, a párttagok és vezetők szociológiai háttere állt. Külön foglalkozott a pártnak a munkássághoz, a Harmadik Birodalomhoz és a hadsereghez való viszonyával, s részletesen ismertette a hungarizmus világnézetét, s a hatalomra került nyilasok politikai törekvéseit. A szerző többek között arra a következtetésre jutott, hogy a magyar példa rámutat, hogy a „fasizmus” nem kötődik a kapitalizmushoz. Kiemelte, hogy Olaszországban és Németországban, ahol e mozgalmak hatalomra tudtak jutni, a demokratikus hagyományok hiánya mellett a csekély társadalmi mobilitás is szerepet játszott ezek sikerében. Magyarország esetében azonban – érvelt a szerző – a nyilas mozgalmak a rendszerrel elégedetlenek gyűjtőpártjává váltak, a politikai rendszer jellege (a választási rendszer és a kormányzó kinevezési jogköre) miatt azonban nem tudtak önerőből hatalomra kerülni. Ezt azzal magyarázta, hogy a magyar kormánypárt kellőképpen rugalmas volt, hogy felszívja az elitbe feltörekvőket és az új eszméket is. Mivel pedig a nyilasok továbbra is ellenzékben maradtak, a gyors változásokat remélő híveik elpártoltak tőlük, ami a mozgalom meggyengüléséhez vezetett már a negyvenes évek elején.

Végezetül az emigráns írások közt említhetjük Gosztanyi Péter munkásságát is. Gosztanyi Svájcban szerzett történettudományi doktorátust a Budapest ostromát bemutató disszertációjával. Ezután német forrásokra és oral history interjúkra támaszkodva a hetvenes-nyolcvanas években számos könyvben és tanulmányban foglalkozott a második világháborúval, illetve annak magyar vonatkozásaival.⁶² Magyarországon először 1989-ben jelent meg kötete, amiben a Szálasi-kormány ausztriai tevékenységéről is írt.⁶³ Noha Gosztanyi számos visszaemlékezésre, naplórészletre és jegyzőkönyvre építette munkáit, azokat gyakran kritikátlanul használta fel.

---

⁶² V.ö. Gosztanyi Péter: Német katonai okmányok 1944. október 15. előtörténetéhez. = *Új Látóhatár*, 1969. december 1. 515.; Gosztanyi Péter: *Szálasi Hitlernél. Adalékok Magyarország második világháborús történetéhez*. München, 1990, Herp Verlag.; Gosztanyi Péter: *Budapest lángokban*. Bp., 1998, Móra.

⁶³ Gosztanyi Péter: A Szálasi-kormány Ausztriában. Összeomlás és kapituláció. = *Légiveszély, Budapest! Szemelvények Magyarország második világháborús történetéből (1939–1945)*. Bp., 1989, Népszava. különösen: 174–187, jegyzetek: 201–203. A kérdéshez lásd még Csendes László: A korona rejtékhelye Ausztriában 1945-ben. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 1985/3. 643–659.

4. Szakszerűsödés a Kádár-korszakban

A Kádár-korszak minden téren átalakította a korábbi sztálinista mintát másoló gyakorlatot. Így történt ez a történettudományban is, ahol a személyi változások mellett az irányadó történeti narratíva is módosult. Míg korábban a magyar történelemben túlhangsúlyozták a nemzeti-függetlenségi vonulatot, s a személyi kultusz hatása is megfigyelhető volt, addig a hatvanas évekre lehetővé vált a történeti problémák árnyaltabb megközelítése – természetesen még mindig megtartva bizonyos alapvető kereteket, mint például a marxista terminológia, az osztályharcos megközelítés, valamint a munkásmozgalom-történet kiemelt súlya. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy 1956 után a Horthy-kor megítélése egyik napról a másikra megváltozott. Nem is történhetett így, hiszen a Kádár-korszak sajátos kettősségének következtében a Rákosi-korszak egykori prominensei nem tűntek el, csupán kiszorultak az első vonalból. Miközben ugyanis az MTA Történettudományi Intézetében egyre több lett a korábbi dogmákat lebontó szaktörténész, addig a Nemes Dezső irányította Politikai Főiskola illetve a Párttörténeti Intézet és az ELTE Andics Erzsébet vezette történeti tanszéke továbbra is megőrizte a korábbi dogmatikus nézeteket. Ilyen ortodox-dogmatikus hangnemben mutatta be például a Horthy-korszak utolsó két évét Korom Mihály 1961-ben megjelent kötete.⁶⁴

A régi álláspont tartósításában azonban a legnagyobb szerepe a szélsőjobboldal-kutatás egyik első professzionális alakjának, Karsai Eleknek volt. Történeti működését az ötvenes évek elején a fehérterror feltárásával kezdte. 1956 után pedig több, jelentős forráskiadvány készítésében is részt vett: ezek közül említést érdemel a Horthy-korszak történetéhez készült dokumentumválogatás,⁶⁵ a holokauszt történetét feltáró háromkötetes forráskiadás,⁶⁶ a munkaszolgálatosok szenvedéseinek dokumentálása,⁶⁷ végül a front magyarországi átvonulásának időszakához készült szöveggyűjtemény.⁶⁸ A szélsőjobboldalra vonatkozó jelentős publikációja a hungarista mozgalom hivatalos krónikája, ami a népbírói tárgyalásokon „Szálasi napló” néven került elő, s így e

---

⁶⁴ Korom Mihály: *A fasizmus bukása Magyarországon 1944.* Bp., 1961.

⁶⁵ Társszerkesztője az *Iratok az ellenforradalom történetéhez.* I-V. Bp., 1956-1976.

⁶⁶ Benoschofsky Ilona - Karsai Elek: *Vádirat a náciizmus ellen.* I-III. Bp., 1958-1967., Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete.

⁶⁷ Karsai Elek: „Fegyvertelen állottak az aknamezőkön...” *Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez.* I-II. Bp., 1962, Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete.

⁶⁸ *Sorsforduló. Iratok Magyarország felszabadulásának történetéhez, 1944. szept.-1945. ápr.* I-II. Szerk. Karsai Elek - Somlyai Magda. Bp., 1970.

néven rögzült a történeti köztudatban.⁶⁹ Ő kezdte sajtó alá rendezni Szálasi népbíróági perének anyagát is, melynek munkálatait végül fia, Karsai László fejezte be.⁷⁰ Karsai Elek munkássága a forráskiadványok mellett a nagy példányszámban megjelent népszerűsítő műveken keresztül hatott.⁷¹ Nézetei az eltelt negyed század folyamán alig változtak. Publicisztikai hangvételű írásai a háborús bűnösök lejárataát célozták, s ezt a róluk forgalomban lévő mítoszok és rágalmak ismétlésével, sejtetéssel érte el.⁷²

A hatvanas években azonban megindult a korábbi dogmatikus álláspont felülvizsgálata, s ezalpján a Horthy-korszak árnyaltabb és szakszerűbb értékelése. Fordulópontnak a *Történelmi Szemle* 1962. évi 3–4. száma tekinthető, melyben Ránki György, az MTA Történettudományi Intézetének vezetője jelentette ki, hogy a történészek nem elégedhetnek meg a múlt bűneinek bemutatásával, hanem elemezniük is kell a múlt összetett jelenségeit. Ugyane folyóiratszámában Lackó Miklós írt a szélsőjobboldal társadalmi bázisáról.⁷³ E cikkben a szélsőjobboldal még mindig a „reakció jobbszárnya” ugyan, de egyúttal már kispolgári bázisú ellenzék is. A szélsőjobboldal történetének megismerése szempontjából jelentős előrelépés volt, hogy főleg a Történettudományi Intézet munkatársai tollából sorra jelentek meg az egyes résztémákat feldolgozó monográfiák, melyek a további kutatások alapműveivé váltak. 1962-ben Rozsnyói Ágnes a nyilaspuccsot vizsgáló kötetel, 1963-ban Szakács Kálmán – aki nem volt a TTI munkatársa – a kaszárkeresztes mozgalomról szóló munkával jelentkezett. Ezután következett Lackó Miklós 1966-ban megjelent áttekintése a magyar nemzetiszocialista mozgalmak 1935–1944 közti történetéről, középpontban Szálasi mozgalmával. 1968-ban Ránki György a német megszállásról, 1970-ben Sipos Péter Imrédy Béláról, 1974-ben pedig Teleki Éva a Szálasi-uralomról írt alapvető szakmunkát. E kutatások fontosságát mutatta, hogy Ránki György, a Kádár-korszak magyar történettudományának vezető történetírója maga is kiemelten foglalkozott a két világháború közti korszakkal, s ezen belül a fasizmus kérdésével.⁷⁴

---

⁶⁹ Karsai Elek: „Szálasi naplója”. *A nyilasmozgalom a II. világháború idején*. Bp. 1978, Kossuth. A kötetéről készített recenziót Tilkovszky Loránt: „Szálasi naplója”. *A nyilasmozgalom a II. világháború idején*. Írta és összeáll. Karsai Elek. Bp., 1978. = *Századok*, 1979/6. 1131-1135.

⁷⁰ A kiadványról később, Karsai László kapcsán lesz szó.

⁷¹ V.ö. Karsai Elek: „Országgyarapítás” - országvesztés. *A nürnbergi per és Magyarország. I-II. (1. rész: 1933-1939. 2. rész: 1939-1945.)* Bp., 1961, Kossuth. illetve Karsai Elek: *A Budai Vártól a Gyepűig*. Bp., 1965, Táncsics.; Karsai Elek: *Ítélt a nép*. Bp., 1977, Kossuth.

⁷² Jellemző, hogy számos fejezet zárul a sokat sejtető három ponttal.

⁷³ Lackó Miklós: Vázlat a szélsőjobboldali mozgalmak társadalmi háttéréről Magyarországon az 1930-as években. = *Történelmi Szemle*, 1962/3-4.

⁷⁴ Ránki György: Nemzetközi történetes konferenciák az Egyesült Államokban : a fasizmus történeti problémái Kelet-Európában. = *Századok*, 1967/1-2. 404-405.

Noha az említett munkák színvonala nem egységes, széles forrásbázison nyugvó kutatásaikkal, új, elsősorban társadalomtörténeti kérdésfelvetéseikkel és a korábbi sémák meghaladásával jelentősen továbbvitték a kutatásokat. Rozsnyói Ágnes művének sajátossága, hogy egyszerre volt széles forrásbázison nyugvó tanulmány, valamint a Horthy-kort elítélő pamflet. A legkevésbé sikerültnek mégis Szakács Kálmán munkája tűnik. A tényeket gyakran a koncepciójához illesztő kötet bevallott célja ugyanis a „legjelentősebb magyar fasiszta szervezet”-nek titulált kaszáskeresztes mozgalom történetének feltárása. Szakács két tézist kívánt bizonyítani. Egyrészt azt, hogy a különböző magyar fasiszta csoportok társadalmi bázisa a kispolgárságból és a parasztságból került ki, de az ipari munkásság körében hatásuk jelentéktelen volt. Másik tétele szerint pedig a kaszások és a nyilasok sikerét maga a rendszer készítette elő. Szakácsnak különösen azok az általánosításai bizonyultak tévesnek, ahol a kaszáskeresztes mozgalom tanulságait a szélsőjobboldal egészére kivetítette. Így jutott arra a megállapításra, hogy az értelmiség mindenkor távol tartotta magát a szélsőjobboldaltól, továbbá hogy a szélsőjobboldali pártokat lecsúszott egzisztenciájú kalandorok vezették, tagjai pedig lumpenelemek voltak.

Az első, minden szempontból professzionális munka Lackó Miklós kötete volt. Ez mindmáig a legrészletesebb, noha nem hibátlan összefoglalás e témában. Lackó két jelentős előtanulmány után jelentette meg a magyar nemzetiszocialista mozgalmak 1935 és 1944 közti, azaz Szálasi színrelépésétől hatalomra kerüléséig tartó időszakát áttekintő könyvét.⁷⁵ A kötet széleskörű forrásbázisra épült: a Magyarországon és külföldön megjelent visszaemlékezések és a szakirodalom mellett a korabeli rendőrségi jelentéseket, a szociáldemokrata pártszervek levelezését, és a népbírói iratokat is felhasználta. A mű középpontjában álló társadalmi kérdések mellett a hungarizmus eszmerendszerére is részletesen kitért. Lackó koncepciója szerint a hungarista mozgalom története 1939 után hanyatlást mutatott, melynek során kiéleződött az úri középosztályhoz tartozó „szalonnyilasok” és a radikális kispolgárok soraiból kikerülő „mozgalmisták” konfliktusa. Lackó szerint tehát 1944 őszén Szálasi a mozgalom népszerűségének mélypontján került hatalomra. A nyilasok népszerűségvesztésének okát abban látta, hogy egyrészt nem tudtak ígéreteikhez híven hatalomra jutni, másrészt

---

⁷⁵ A két előtanulmány Lackó Miklós: Vázlat a szélsőjobboldali mozgalmak társadalmi hátteréről az 1930-as években. = *Történelmi Szemle*, 1962/3–4. 449–469. illetve Lackó Miklós: A magyarországi nyilas mozgalom történetéhez, 1935–1937. = *Századok*, 1963/4. 782–809. A monográfia Lackó Miklós: *Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935–1944*. Bp., 1966, Kossuth. A kötet jelentőségét mutatja, hogy hamarosan megjelent rövidített angol kiadása: Lackó Miklós: *Arrow-Cross men, national socialists 1935–1944*. Bp., 1969, Akadémiai.

a kormány sorban megvalósította programjuk fontosabb elemeit (földreform meghirdetése, zsidótörvények, revíziós sikerek, tengelybarátság). Lackó arra is rámutatott, hogy a nyilasokat Hitler nem kormányzati alternatívaként kezelte, hanem a magyar kormányok zsarolásának eszközeként. A kötetet recenzeáló Tilkovszky Lóránt azt is hozzáfűzte, hogy a hungarista álláspont nem esett egybe a német elképzelésekkel, mert Hitler semmilyen formában nem támogatta a szélsőjobboldalt is jellemző magyar birodalmi elképzeléseket.⁷⁶

Az 1970-es a moszkvai nemzetközi történészkongresszuson Lackó a fasizmus kelet-közép-európai történetének vázlatos áttekintésére is vállalkozott.⁷⁷ Ebben – nem meggyőzően érvelve – visszautasította azt a nyugati nézetet, mely szerint a baloldali és a jobboldali radikalizmusnak azonos lett volna a társadalmi bázisa. Elutasította ugyanakkor a vulgármarxista megközelítést is, mely megalégedett a fasizmus nagyfőnök–nagybirtokos érdekképviseletének hangsúlyozásával. A fasizmust Lackó antimarxista, antidemokrata, antiliberalis totalitárius rendszerként írta le, mely széleskörű nacionalista-faji alapú mozgalmat szervezett. Ennek ellenére azt a polgári rendszereken belüli, reformer irányzatnak tekintette.⁷⁸ Végül Lackó hangsúlyozta, hogy a fasiszta nagyhatalmak nem szorgalmazták ideológiai testvérmozgalmaik hatalomra kerülését.

A szélsőjobboldal másik fontos tényezőjét, Imrédy Béla mozgalmát állította kutatásai középpontjába Sipos Péter, aki első megjelent írásaiban Imrédy miniszterelnökségével foglalkozott.⁷⁹ Kandidátusi disszertációjában azonban már a Magyar Megújulás Pártja létrejöttét is vizsgálta.⁸⁰ 1970-ben megjelent monográfiájában pedig részletesen kitért Imrédy szélsőjobboldali tevékenységére.⁸¹ Sipos hangsúlyozta, hogy Imrédy célja a nyilas demagógia ellensúlyozása volt, tehát nem a totális fasizmus, hanem az ellenforradalmi rendszer antidemokratikus jellegű korszerűsítése. Az

---

⁷⁶ Tilkovszky Lóránt: Lackó Miklós: Nyilasok, nemzetiszocialisták, 1935–1944. Bp., 1966. = *Századok*, 1967/6. 1373–1376.

⁷⁷ Lackó Miklós: Fasizmus Közép-Kelet-Európában. = *Új Írás*, 1970/12. 69–79.

⁷⁸ Az egykori szélsőjobboldali öndefiníció ezt másképp látta. Ha azonban ezt nem hangsúlyozná Lackó, akkor utat nyitna a bolsevizmus és a fasizmus összehasonlítása felé.

⁷⁹ Sipos Péter: Az Imrédy-kormány megalakulásának történetéről. = *Századok*, 1966/1. 62–97. illetve Sipos Péter: Az Imrédy-kormány válsága és bukása. = *Történelmi Szemle*, 1966/1. 42.

⁸⁰ Sipos Péter: *Imrédy Béla miniszterelnöksége és a Magyar Megújulás Pártja létrejötte*. (Kandidátusi disszertáció, kézirat) 1968.

⁸¹ Sipos Péter: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Mozgalom*. Bp., 1970, Akadémiai. Az MMP-ről írt áttekintő cikk Sipos Péter: A Magyar Megújulás Pártja. = *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma*. Szerk. Feitl István. Bp., 1998, Napvilág. 130–143.

Imrédyről írtakat az annak szellemi holdudvarába tartozó Milotay Istvánról adott pályakép egészítette ki.⁸²

A szélsőjobboldalról szóló monográfiásorozat Teleki Évának a nyilas országlás időszakát feldolgozó munkájával zárult.⁸³ Ennek egy részlete már 1972-ben megjelent,⁸⁴ a teljes, javított szöveg pedig önálló kötetként 1974-ben.⁸⁵ Teleki alapos jegyzetapparátussal megtámogatva, széleskörű forrás- és szakirodalmi bázison tárgyalta témáját. Munkájában több fontos megállapítást is tett. Hangsúlyozta például, hogy a hatalomra került szélsőjobboldal nem volt egységes, azon belül nem csak személyi ellentétek, de az egyes kérdésekben eltérő álláspontok voltak. Kiemelte azt is, hogy Szálasi az ország politikai berendezkedését alapvetően változtatta meg: egypártrendszerre épülő diktatúrát akart bevezetni, s minden politikai és civil szerveződést betiltott. Emellett az államapparátusban radikális személycsere történt, ami egyrészt a nyilasok karriervágyának, másrészt a korábbi apparátus „megbízhatatlanságának” vagy egyenesen ellenállásának volt köszönhető. Teleki észrevette azt is, hogy az új hatalom a felszabaduló kisebb pozíciók és a zsidóktól elvett vagyonok szétosztásával igyekezett tömegbázist szerezni. Azt, hogy a nyilasuralom összeomlását alapvetően ugyanakkor nem belső csőd, hanem a szovjet hadsereg okozta, nem hangsúlyozta. Ez minden bizonnyal az akkori politikai környezettel és elvárásrendszerrel magyarázható. Tilkovszky Lóránt a *Századok* hasábjain⁸⁶ bírálta Teleki azon nézetét, hogy október 15-e rendszerváltást hozott volna, ugyanis – érvelt Tilkovszky – a zsidók deportálásának kérdésében Szálasi folytatója volt a Sztójay-kormány időszakának, sőt még radikálisabban is képviselte a zsidótlanítás gondolatát.⁸⁷ A recenzió hatásának tulajdoníthatjuk, hogy néhány évvel később megjelent tanulmányában Teleki immár a polgári államrendszerek közé sorolta a hungarista

---

⁸² Sipos Péter: Milotay István pályaképéhez. = *Századok*, 1971/3–4. 709–735.

⁸³ Teleki egyébként disszertációjáért stílszerűen 1972. október 16-án kapta meg a kandidátusi fokozatot. V. ö. Krónika. Teleki Éva, Knoll Józsefné: Nyilas uralmi rendszer Magyarországon 1944. október 16-tól 1945. április 4-ig (kandidátus). = *Századok*, 1973/2. 554–555.

⁸⁴ Teleki Éva: A nyilas uralmi rendszer berendezkedése 1944. október–november. = *Történelmi Szemle*, 1972/1–2. 154–197.

⁸⁵ Teleki Éva: *Nyilas uralom Magyarországon, 1944. október 16 – 1945. április 4.* Bp., 1974, Kossuth.

⁸⁶ Tilkovszky Lóránt: Teleki Éva: Nyilas uralom Magyarországon, 1944. október 16 – 1945. április 4. Bp., 1974. = *Századok*, 1974/4. 955–959.

⁸⁷ Ma inkább úgy látjuk: Sztójay készséggel adta át a zsidókat a németeknek, míg Szálasi vonakodott azok munkaerejét kiszolgáltatni. E két álláspont radikalizmusával kapcsolatos vitának pedig nem látjuk értelmét. Egyébként nem teljesen világos, hogy az államrendszer átalakításának miért épp a zsidókérdéshez való viszony lenne a legmegbízhatóbb fokmérője.

diktatúrát, mint a kapitalista államtípus egyik szélsőségét.⁸⁸ Ez az azóta is keveset idézett, kiváló munka a Szálasi-uralom rendszerközpontú bemutatása.

Bár önálló monográfiát nem írt, tanulmányaival és recenzióival mégis a szélsőjobboldal történetét feltáró alapművek alkotóinak sorába tartozott az említett Tilkovszky Lóránt is. 1965-ben mintaszerű tanulmányt publikált a hungaristák revíziós és nemzetiségi politikájáról.⁸⁹ Ebben részletezte Szálasi 1935-ös nézeteit, a Nyilaskeresztes Párt 1939. március 15-i programját, majd az elhíresült Hubay–Vágó-törvényjavaslatot. Arra is rámutatott, hogy a nyilasok és a Volksbund közt nem volt jó viszony, mint ahogy a németek sem álltak a nyilas törvényjavaslat mögött, sőt nem is lett volna ínyükre. Tilkovszky szélsőjobboldallal kapcsolatos összefoglaló tanulmánya, mely 1987-ben jelent meg, azonban visszalépésként értékelhető a dogmatikus irányzat felé.⁹⁰ Ebben ugyanis a fehérterrortól Szálasi hatalomra jutásáig tartó időszakot vizsgálva tendenciózusan negatív képet festett nem csak a szélsőjobboldalról, de az egyes kormányokról is, különösen pedig Gömbös Gyula és Imrédy Béla miniszterelnökségéről. Az összefoglalás legfigyelemreméltóbb – és ma is többé-kevésbé helytálló – része a Bajcsy-Zsilinszky Endre 1930-ban létrehozott Nemzeti Radikális Pártját bemutató bekezdés, melyben Tilkovszky rámutatott, hogy e párt programja az olasz fasizmus befolyására vall, de a parasztság és a munkásság érdekeit megfogalmazó követelések egy demokratikus irányú fejlődés lehetőségét is hordozták. E program továbbá radikális reformokat sürgetett, amellyel „kifoghatta volna a szelet” a szélsőjobboldali ellenzék vitorlájából. Tilkovszky ezen munkája lényegében az ortodox-dogmatikus kommunista történetírás szélsőjobboldalról alkotott álláspontjának szintézise.⁹¹

Jól látható tehát, hogy a hatvanas évektől számos kérdés felvetésére nyílt lehetőség, ami egyre inkább szaktudományos munkák születéséhez vezetett. A Kádár-korszak sajátos kétarcúságára volt jellemző egyrészt a kutatók növekvő szabadsága, másrészt az ortodox álláspont defenzívába szorulása. A dogmatikus megközelítés hívei azonban

---

⁸⁸ Teleki Éva: A nyilas diktatúra államszervezete. = *A magyarországi polgári államrendszerek. Tanulmánykötet.* Szerk. Pölöskei Ferenc – Ránki György. Bp., 1981, Tankönyvkiadó. 388–415.

⁸⁹ Tilkovszky Lóránt: A nyilasok törvényjavaslata a nemzetiségi kérdés rendezéséről. = *Századok*, 1965/6. 1247–1258. V.ö. Tilkovszky Lóránt: Szálasi „hungarizmusa” és a nemzetiségi kérdés. = *Az 1944. év históriája.* Szerk. Glatz Ferenc. Bp., 1984, História. 14–17.

⁹⁰ Tilkovszky Lóránt: A kormányzat szélsőjobboldali ellenzéke az ellenforradalmi Magyarországon. = *Egy letűnt korszakról, 1919–1945.* Szerk. Sánta Ilona. Bp., 1987, Kossuth. 205–225.

⁹¹ Szálasiival kapcsolatos álláspontjának népszerűsítő kifejtése Tilkovszky Lóránt: Szálasi és az alkotmányosság. = *História*, 1985/5–6. 60–61. hálózati elérés: <http://www.tankonyvtar.hu/main.php?objectID=5546798>

időről-időre vitába szálltak szakszerűbb történésztársaik álláspontjával. Ezen esetek közül a legkiemelkedőbb az úgynevezett fasizmus-vita volt, melyben az ortodox álláspont doyenje, Nemes Dezső lépett fel a dimitrovi definíciótól elhajló fiatal kutatók újszerű és szakszerűbb megközelítéseivel szemben.⁹²

A részletezett összefoglaló műveken kívül több rész tanulmány is született. Ezek, ha hangnemükben és koncepciójukban elavultak is, a feltárt adatok szempontjából használhatóak.⁹³ Részletes kutatások történtek az antifasiszta mártírként kiemelt jelentőségű Bajcsy-Zsilinszky Endréről is.⁹⁴ E rész tanulmányokon kívül a meglehetősen szépszámú helytörténeti munkában jelentek meg a szélsőjobboldal történetére vonatkozó hasznos adalékok. Ezek sorából kiemelhetők a Sopronról szólók, melyek köztörténeti jelentőségük is 1944 novemberétől.⁹⁵ A nyilas szempontból figyelemreméltó Győr térségével is több helytörténeti írás foglalkozott,⁹⁶ de jelent meg értékes adalék Szombathelyre vonatkozóan is.⁹⁷ Ugyancsak részletes feldolgozással rendelkezünk a szélsőjobboldal Fejér megyei történetére vonatkozóan.⁹⁸ S ide köthetőek Glatz Ferenc Hóman Bálintról publikált eredményei is.⁹⁹ Érdekes köztörténeti adalék Degré Alajos zalai esettanulmánya a német megszállás politikai viszonyairól.¹⁰⁰ Végül

---

⁹² Nemes Dezső: *A fasizmus kérdéséhez*. Bp., Magvető, 1976.; A vita történetéhez lásd Vajda Mihály: *A fasizmusról. Politikai-szociológiai tanulmány*. Bp., Osiris, 1995.

⁹³ V.ö. Gazsi József: A Honvédelmi Minisztérium a nyilas puccs után. = *Levéltári Szemle*, 1964/4. 119–152.; Somlyai Magda: A Szálasi-hatalom néhány intézkedése, hatásuk a lakosság magatartására. = *Párttörténeti Közlemények*, 1983/3. 68–101.; Kisfaludy Gyula: *Fajvédelem és földreform. Matolcsy Mátyás társadalomszemléletének bírálatához*. Bp., 1974, Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus–Leninizmus Oktatási Főosztálya. (Tudományos szocializmus füzetek, 28.)

⁹⁴ Vigh Károly: *Ugrás a sötétbe. 1944. október 15.* Bp., 1979, Akadémiai.; illetve Vigh Károly: Bajcsy-Zsilinszky Endre végrendeletéből. = *Az 1944. év története*. Szerk. Glatz Ferenc. Bp., 1984, História. 156–158.; Papp István: Bajcsy-Zsilinszky Endre 12 napja Sopronköhidán. = *Tanulmányok Csatka Endre emlékére*. Szerk. Környei Attila, G. Szende Katalin. Sopron, 1996. 349–358.

⁹⁵ Szikossy Ferenc: A Nemzeti Szövetség és az Országgyűlés két házának tevékenysége Sopronban. 1944 november – 1945 március. = *Legújabbkori Történeti Múzeum Évkönyve, V–VI.* Bp., 1966. 293–321.; Hiller István: Az utolsó napok... Szálasi soproni parlamentjének jegyzőkönyvei. = *Valóság*, 1980/2. 86–98.; Hiller István: Sopron a fasiszta sajtó tükrében (1944. okt. 15 – 1945. ápr. 4.). = *Soproni Szemle*, 1965/1. 97–114. illetve Hiller István – Németh Alajos: A háború és a felszabadulás krónikája (Sopron, 1941–1945.) = *Soproni Szemle*, 1978/2. 97–128. – folytatás a következő lapszámokban.; Lengyel Alfréd: Helyzetkép a felszabadulás előtti Sopron közállapotairól. = *Soproni Szemle*, 1970/3. 242–245.

⁹⁶ Pernes Gyula: *Ámokfutók*. Győr, 1965, Győr–Sopron Megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya.; Dávid Lajos: Győr az ellenforradalmi rendszer idején. = *Győr. Várostörténeti tanulmányok*. Szerk. Dávid Lajos – Lengyel Alfréd – Z. SzabóLászló. Győr, 1971.

⁹⁷ Heit Gábor: „A Nemzetvezető megállította gépkocsiját...” A Szálasi-uralom szombathelyi berendezkedése. Dokumentum-összeállítás. = *Vasi Szemle*, 1982/4. 567–577.

⁹⁸ Farkas Gábor: *Politikai viszonyok Fejér megyében a két világháború között*. Bp., 1982, Akadémiai.

⁹⁹ Glatz Ferenc: Hóman Bálint és a Nemzetiszocialisták összeütközése Székesfehérvárott 1944-ben. = *Fejér megyei Történeti Évkönyv*, 1970. 181–212. V.ö. Ujváry Gábor: A politikus Hóman Bálint. = *Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára*. Szerk. Ormos Mária. Bp., 2003. 261–285.

¹⁰⁰ Degré Alajos: Kísérlet jobboldali pártegység megteremtésére Zala megyében 1944 nyarán. = *Századok*, 1964/5–6. 1188–1195.

említhetjük a tiszántúli politikai mozgalmakat vizsgáló, s a szélsőjobboldal történetére elszórt adatokat hozó kötetet,¹⁰¹ s a szélsőjobboldal debreceni társadalmi bázisát elemző tanulmányt.¹⁰²

Az említettek mellett a hetvenes–nyolcvanas években újra az érdeklődés homlokterébe kerültek a népbírósi perek és a háborús bűnösök. Ekkor adta ki Frank László, a Szálasi-per népügyésze a perrel kapcsolatos egykori feljegyzéseit.¹⁰³ S ekkor jelent meg a kisnyilasok által elkövetett bűnökről, a nyilas terrorról szóló kötet is, mely a hatvanas évek közepén lezajlott zuglói nyilasper anyagára épült.¹⁰⁴ A hetvenes évek végén látott napvilágot a népbírósi működéséről szóló összefoglalás,¹⁰⁵ majd pedig Major Ákos népbírósi elnöknek a visszaemlékezése.¹⁰⁶ E sorozatra a Szálasi-per iratanyagából készült – már említett – ismeretterjesztő válogatás tette fel a koronát.¹⁰⁷ Ebben Karsai nem csak a népbírósi per anyagát közölte, hanem a népbírósi tárgyalások eseményei közé Szálasi vonatkozó naplórészleteit is beillesztette. Ez a montázszerű megoldás lehetővé tette, hogy a pert egyszerre láttassa a népbírósi jegyzőkönyvek és Szálasi szemszögéből. A téma iránti megnövekedett érdeklődést jelezték a nemzetközi kitekintést adó ismeretterjesztő munkák, amelyek a nürnbergi pert, valamint az Eichmann-pert mutatták be az olvasóknak.¹⁰⁸

A népbírósi történetének szakértő feldolgozója Zinner Tibor jogász, jogtörténész. Zinner a hetvenes évek legvégén jelentkezett a *Történelmi Szemle* hasábjain a Horthy-kori szélsőjobboldali egyesületekről szóló tanulmányával,¹⁰⁹ a következő években pedig a népbírósi ügyekről publikált.¹¹⁰ Több kisebb írás és jeles

---

¹⁰¹ Tóth Gábor: *Ellenzéki politikai mozgalmak a Tiszántúlon a harmincas években, 1929–1939*. Bp., 1982, Akadémiai.

¹⁰² Szécsényi Mihály: A szélsőjobboldal társadalmi bázisa az 1935-ös debreceni választásokon. = *Rendi társadalom – polgári társadalom I.* Salgótarján, 1987. 365–387.

¹⁰³ Frank László: *Zöld ár. Szálasi Ferenc és társai ügyében megtartott népbírósi tárgyalásról*. Bp., 1975, Zrínyi.

¹⁰⁴ Sólyom József - Szabó László: *A zuglói nyilasper*. Bp., 1976, Kossuth. Ennek értelmezéséhez v.ö. Szabó Miklós: A zuglói nyilas per. = *Beszélő*, 1997/10. 74. hálózati változat:

<http://beszelo.c3.hu/97/10/nyilas.htm>

¹⁰⁵ Lukács Tibor: *A magyar népbírósi jog és a népbírósi ügyek 1945-1950*. Bp., 1979, KJK – Zrínyi.

¹⁰⁶ Major Ákos: *Népbíráskodás, forradalmi törvényesség*. Bp., 1988, Minerva.

¹⁰⁷ Karsai Elek - Karsai László: *A Szálasi-per*. Bp., 1988, Reform.

¹⁰⁸ Bokor László: *Nürnberg 1946. Emlékek és tanulságok*. Bp., 1982, MAFILM HDF – Interpress.; illetve Gideon Hausner: *Ítélet Jeruzsálemben. Az Eichmann-per története*. Bp., 1984, Európa.

¹⁰⁹ Zinner Tibor: Adatok a szélsőjobboldali egyesületek megalakulásának körülményeihez. = *Történelmi Szemle*, 1979/3-4. 562-576.

¹¹⁰ Zinner Tibor: Háborús bűnösök, népbírósi ügyek. = *História*, 1982/2.; Zinner Tibor: Adalékok az antifasiszta számonkéréshez és a népi demokrácia védelméhez, különös tekintettel a Budapesti Népbírósi ügyre. = *Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84*. Bp., 1985, BFL.; Zinner Tibor: Háborús bűnösök pereit, internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945-1949 között. = *Történelmi Szemle*,

szaktanulmány közzlése után 1985-ben Róna Péter rendezővel dokumentumfilmet forgattak a magyar háborús bűnökről, elkövetőikről és népbírósi perükről *A magyar nép nevében* címmel. Ehhez a mintát az 1981-ben készült *Nürnberg '46* című dokumentumfilm adta. A forgatás során felvett visszaemlékezések részleteit és a bemutatott dokumentumokat a két szerző kétkötetes könyvben is a közönség elé tárta.¹¹¹ E munka nem csak színvonalas, bár a korszellemet magán viselő ismeretterjesztés, de az ekkor felvett visszaemlékezések közzlése miatt egyúttal forrásértékű mű is.

A rendszerváltás hajnalán két fontos tanulmány látott napvilágot. A *Múltunk* címre átkeresztelt *Párttörténeti Közlemények* lapjain Szakács Kálmán a „magyarországi fasiszta pártok” történetének programközpontú korszakolására vállalkozott.¹¹² A legjelentősebb pártokra koncentráló tanulmány három korszakot különített el a „magyar fasiszta mozgalom”, azaz a két világháború közti szélsőjobboldal történetében: a húszas éveket, a harmincas évek első felét, és a Szálasi feltűnésével kezdődő időszakot. A másik, jelentősebb eredményeket hozó tanulmányt Borsányi György készítette a budapesti munkások választói magatartásáról.¹¹³ Ebből kiderült, hogy az MSzDP 1939-es meggyengülését nem csupán visszafogott ígéreteinek, de a revízióhoz való felemás viszonyának (antifasisztaként nem helyeselhetette, magyarként nem kárhoztathatta azt) is köszönhetette. Borsányi kijelentette, hogy 1939-ben a munkásság jelentős része „fasiszta befolyás alatt állt”. Azonban arra a következtetésre jutott, hogy a fővárosi választási eredmények alapján nem igazolható az, hogy a nyilas és kommunista mozgalom ugyanarra a társadalmi bázisra épült – ez csak a bányavidékeken volt igaz. A szerző szerint a nyilasok a munkásság fiatal generációi körében, a baloldal pedig a többedik generációs munkáscsaládokban volt népszerű. Cáfolta azt a feltevést is, hogy rosszabb gazdasági helyzetben többen szavaznának a munkáspártokra.

1985/1. 118-140.; Zinner Tibor: Az ellenforradalmi tettek, a háborús és népellenes bűncselekmények számonkérése. = *Honvédelem*, 1985/11.

¹¹¹ Zinner Tibor - Róna Péter: *Szálasiék bilincsbén. I-II.* Bp., 1986, Lapkiadó Vállalat.

¹¹² Szakács Kálmán: A magyarországi fasiszta mozgalmak programjai az 1930-as években. In: *Múltunk*, 1989/3-4. 83-110.

¹¹³ Borsányi György: A budapesti munkások választási magatartása (1922-1945). = *Valóság*, 1989/1. 87-99.

5. Pluralizmus és újraértékelés a rendszerváltás után

Már a rendszerváltás idején megjelent az igény a pártállami történetírás felülvizsgálatára, ítéleteinek felülbírálására. Így a szélsőjobboldal története iránt is.¹¹⁴ A totalitarizmusok témájának népszerűségét bizonyítja, hogy a Rajk-fivérekéről még regény is született az utóbbi években.¹¹⁵ Eme érdeklődés jegyében sorban jelentek meg a múltat újraértékelő, „helyre tevő” művek.¹¹⁶ Ezek megkérdőjelezték a korábban a népbíróságok és a hivatalos történetírás által egyértelműen bűnösnek ítélt személyek felelősségét. Hangsúlyozták, hogy a népbírósági ítélezés célja elsősorban a Horthy-korszak és politikusainak megbélyegzése volt, a pártállami történetírás által súlykolt ítéletek pedig ideológiai alapokon nyugodtak.

Ennek az alapvetően helyeselhető újraértékelési folyamatnak azonban vadhajításai is születtek. A szólásszabadság jegyében kritikátlanul jelentettek meg minden, a korábbi történetírásnak ellentmondó szöveget, vagy korábban tabuként kezelt kiadványt. Így például önálló kiadói profillá vált az egykori szélsőjobboldali szövegek újraközlése.¹¹⁷ Ezek szakszerű kritikai kiadását azonban mellőzték, s így lényegében az ellenkező végletbe csaptak át: a pártállami ideológia jegyében fogant munkák teljes elutasításával a szélsőjobboldali ideológiákat hirdető, illetve azokkal egyetértő szövegeket adtak ki. Mindeközben egyre többek szemében emelkedtek a korábban háborús bűnösökként elítéltek immár mártírokként piedesztálra.¹¹⁸ E körbe sorolható a mindezidáig legrészletesebb Szálasi-életrajz is.¹¹⁹ A munkáját álneven az interneten publikáló Retkes Tamás, aki egyébként történelem szakot végzett, valójában apologetikát írt a nyilas

---

¹¹⁴ Ezt illusztrálják a megjelent különböző tematikus kötetek és különszámok: *Magyarország 1944. Német megszállás*. Szerk. Vargyai Gyula - Almási János. Bp., 1994, Nemzeti Tankönyvkiadó - Pro Homine - 1944 Emlékbizottság.; *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma*. Szerk. Feitl István. Tanulmányok. Bp., 1998, Napvilág.; Kik voltak a nyilasok? = *Rubicon*, 2004/11.; *Az antiszemitizmus alakváltozatai. Tanulmányok*. Szerk. Paksy Zoltán. Zalaegerszeg, 2005, Zala Megyei Levéltár.; *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris.

¹¹⁵ Duncan Shiels: *A Rajk fivérek*. Bp., 2007, Vince.

¹¹⁶ A pártállami történetírás egyik alaptételét cáfolja Varga József: *Bűnös nemzet vagy kényszerű csatlós? I-II.* (ford. Nyári Zsigmond - Varga József) Bp., 1991-1992, Szerző.; Lásd még: Jaszovszky László: *Bűnös volt-e Bárdossy László*. Bp., 1996, Püski.; *Perújrafelvétel. Bűnös volt-e Szálasi Ferenc? Történelmi tanulmányok*. Szerk. Dobszay Károly. H.n., 1997., Magyar Rezervátum kiadása.

¹¹⁷ E piaci rés betömésére a Gede Testvérek Kiadó vállalkozott.

¹¹⁸ *Perújrafelvétel. Bűnös volt-e Szálasi Ferenc? Történelmi tanulmányok*. Szerk. Dobszay Károly. H.n., 1997., Magyar Rezervátum kiadása.; László András - Horváth Róbert - Kőrleónisz Miklós: *Hungarizmus és intellektus. Válogatott tanulmányok*. Bp., 2001, Nemzetek Európája K.; Ungvári Gyula: *Szálasi Ferenc életművének megítélése*. = Szálasi Ferenc: *Hungarizmus. I. A Cél*. Szerk. Gede Tibor. Bp., 2000, Gede. 11-80.

¹¹⁹ Páncélgránátos [Retkes Tamás]: *A katonai akadémiától a bitóig*. (elektronikus dokumentum) 2007. hálózati elérés: <http://pancelgranatos.uw.hu/>

emigráció érvrendszerére támaszkodva. Az egyoldalúan elfogult munkának azonban kétségkívüli erénye, hogy alapos forrásfeltárást végzett, noha „kritikát” csak azokkal szemben fogalmazott meg, akik bírálták hősét. E „kritika” leginkább a korábbi szakirodalom becsmírlésében merült ki. E munkák esetében gyakran jól látható, hogy a múlt hiteles megismerésének igényét hangoztatók valódi szándéka inkább az egykori uszító eszmék, elsősorban az antiszemitizmus felélesztése. Ennek igazolására elég a kilencvenes évek sokszínű, bár többnyire kis példányszámú illetve rövidéletű szélsőjobboldali lapjaiba belelapozni, vagy beleolvasni napjaink újnnyilas portáljainak és internetes fórumainak írásaiba.¹²⁰

A politikai pluralizmus leképeződéseképp azonban nem csak a szélsőjobboldali átértékelés, hanem a régi olvasatokhoz való ragaszkodás is megfigyelhető volt. Ilyen Vincellér Béla széleskörű olvasottságra és az alapvető források ismeretére épülő népszerűsítő munkája.¹²¹ Könyve nagyjából a pártállami időszak szakirodalmának kompilációja, kisebbrészt saját eszmefuttatás. A történeti kritikát gyakran mellőző írás erényét a találó politikusportrék adták. A kötet tudományos használhatóságát azonban jelentősen nehezítette, hogy még idézeteihez sem adott meg forráshivatkozást. A kötetet Kristó Nagy István meleg szavakkal méltatta.¹²² Kristó Nagy egyébként Vincellérnél jóval elfogultabb, és a történelmi megismerés helyett szívesebben borzongott a „rémuralom” szörnyűségeinek részletezése felett. Mindezt sok tévhit és mítosz terjesztésével tette (ezek látványos példája a zsidómentés bemutatása).¹²³

A „céhen kívüliek” mellett természetesen a hivatásos történészek is foglalkoztak a két világháború közti időszak „újragondolásával”. A kilencvenes években sok elismert történész alapozta meg, vagy erősítette tovább szakmai hírnevét egy-egy téma alapos feltárásával. A szélsőjobboldal történetéről is megjelentek kisebb-nagyobb írások, ezek azonban leginkább a témával érintkező adalékok voltak. Gondoljunk csak a kilencvenes években megerősödő holokauszt-kutatásokra, a hadtörténészek munkáira, a helytörténeti dolgozatokra, illetve a szélsőjobboldal politikai ellenfeleivel foglalkozó írásokra.

---

¹²⁰ Ezek elérhetők a <http://hu.wikipedia.org/wiki/Hungarizmus> lapról.

¹²¹ Vincellér Béla: *Szálasi hat hónapja*. Bp., 1996, Volos.; Újabb kiadása Vincellér Béla: *Sötét árny Magyarhon felett. Szálasi uralma 1944. október - 1945. május*. Bp., 2003, Makkabi.

¹²² Kristó Nagy István recenziója a kötetéről: Átfogó mű a rémuralomról. Vincellér Béla: *Sötét árny Magyarhon felett. Szálasi uralma*. = *Ezredvég*, 2003/8-9. hálózati elérés: <http://magyar-irodalom.elte.hu/ezredveg/0308-9/0308-94.html#kni>

¹²³ V.ö. Kristó Nagy István: *A nyilasok*. 1991, Z-füzetek, 28.

A történész szakma érdeklődését, és az újragondolás igényét jól mutatta a megjelent szakszerű forráskiadások sora. E sorban előkelő helyet foglalnak el a kritikai apparátussal és részletes bevezető tanulmánnyal ellátott népbírósi peranyagok. Elsőként Bárdossy László szerepének tisztázása történt meg: Pritz Pál 1991-ben adta ki a tudományos igényeknek megfelelően jegyzetelt népbírósi anyagot.¹²⁴ A kötet – nyomdatechnikai módszerekkel is – jól érzékelhetően törekedett a különböző hitelességű szövegrészek szétválasztására. Pritz a kötethez írt bevezetőben Bárdossy életútját vázolta, és sorra vette a népbírósi per legfontosabb vádpontjait, hogy történészként vizsgálja – immár nem a bűnösség, hanem – a felelősség kérdését. A világos és nagy erudícióval megírt bevezető tanulmány később önálló köteté bővítve is megjelent.¹²⁵ Tézise szerint Bárdossy tettei túlmutatnak személyiségén: azok a kor hivatalos közvéleményét jelenítették meg, ami azonban nem esett egybe a nemzeti érdekekkel. Bárdossy felelősségét tehát abban látta, hogy noha érzékelte mindezt, nem tudott államférfiúként cselekedni.

A következőként kiadott peranyag, a magyar zsidóság deportálásáért felelős belügyi vezetők (Jaross Andor, Endre László és Baky László) pere volt.¹²⁶ Ezt az elismert holokauszt-kutató szerzők, Karsai László és Molnár Judit készítették a deportálások 50. évfordulójára. Ugyanők rendezték sajtó alá – a német megszállás hatvanadik évfordulójára – a Sztójay-kormány perének iratait is.¹²⁷ Imrédy Béla népbírósi perét a témát három évtizede kutató Sipos Péter publikálta.¹²⁸ A részletes életrajzi bevezető később itt is megjelent önálló kötetként.¹²⁹ Az alaposan jegyzetelt munka részletesen dokumentálta a nyilasok és imrédyisták közti versengést a német támogatással megszerezhető hatalomért.

---

¹²⁴ Pritz Pál: *Bárdossy László a népbírósi per előtt*. Bp., 1991, Maecenas.

¹²⁵ Pritz Pál: *A Bárdossy-per*. Bp., 2001, Kossuth. Ugyanekkor ismeretterjesztő változatban is Pritz Pál: *Bárdossy László*. Bp., 2001, Elektra. Angolul Pritz, Pál: *The war crimes trial of Hungarian prime minister László Bárdossy*. Ford. Thomas J. DeKornfeld – Helen D. Hiltabidle. New York, 2004, Columbia Univ. Pr.

¹²⁶ Karsai László – Molnár Judit: *Az Endre – Baky – Jaross-per*. Bp., 1994, Cserépfalvi.

¹²⁷ Karsai László – Molnár Judit: *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbírósi per előtt*. Bp., 2004, 1956-os KHT.

¹²⁸ Sipos Péter: *Imrédy Béla a vádlottak padján*. Bp., 1999, Osiris – BFL. V.ö. Pritz Pál: Imrédy Béla a vádlottak padján. = *Magyar Tudomány*, 2000/6. hálózati elérés:

<http://epa.oszk.hu/00700/00775/00019/790-793.html>

¹²⁹ Imrédy életrajza önálló kötetként hamarosan meg is jelent Sipos Péter: *Imrédy Béla*. Bp., 2001, Elektra.

Basch Ferencnek, a Volksbund (a magyarországi német kisebbség hitlerista szervezete) vezetőjének perét ugyan csak német fordításban publikálták Münchenben,¹³⁰ arról azonban mintaszerű elemzést írt Tilkovszky Lóránt a *Századok* lapjain.¹³¹ Ebből részletesen megismerhető a magyar háborús bűnösök kiadatásának és visszazállításának története, valamint a népbíróságok szervezete, és felállításuk szempontjai. Ezután következett magának a pernek az ismertetése, melynek keretében Tilkovszky részletesen bemutatta Basch és a Volksbund történetét is.

A népbírósági perekről angol nyelvű áttekintést készített Karsai László,¹³² ugyanerről magyarul Szerencsés Károlynak a kivégzett magyar miniszterelnököket bemutató ismeretterjesztő kötetében olvashatott az érdeklődő.¹³³ A magyar holokauszttal kapcsolatos perekről pedig Randolph L. Braham írt áttekintő tanulmányt.¹³⁴ Ebben nem csak a magyarországi háborús bűnösök felelősségre vonásáról írt, hanem a más államokban (beleértve a környező országokat és azokat az államokat, ahol magyar emigránsok ellen indult eljárás) lefolyt eljárásokról is alapos áttekintést adott.

A forráspublikációk sorából külön ki kell emelnünk a Horthy-kori pártprogramokat – köztük számos szélsőjobboldali frakcióét is – összegyűjtő és kiadó vállalkozást.¹³⁵ Önálló csoportot képeztek továbbá a szélsőjobboldal prominens alakjainak naplói és visszaemlékezései. Ezek a Karsai Elek által kiadott hungarista krónika, valamint az ugyanő és fia, Karsai László által közrebocsátott Szálasi-per folytatásának tekinthetők. Szálasi 1938 és 1940 közt keletkezett börtönnaplóját Csiffáry Tamás rendezte sajtó alá, a napló Sipos Péter jegyzeteivel és bevezető tanulmányával látott napvilágot.¹³⁶ Ezt követte az ugyancsak Sipos Péter által kiadott forrás: Rajniss Ferenc naplószerű

---

¹³⁰ Seewann, Gerhard - Spannenberger Norbert: *Akten des Volkgerichtsprozesses gegen Franz A. Basch, Volksgruppenführer der Deutschen in Ungarn, Budapest 1945/46.* München, 1999.

¹³¹ Tilkovszky Loránt: Vád, védelem, valóság. Basch Ferenc a népbíróság előtt. = *Századok*, 1996/6. 1393–1450.

¹³² Karsai László: *The People's Courts and Revolutionary Justice in Hungary, 1945–46.* = *The Politics of Retribution in Europa. World War II. and its Aftermath.* Szerk. Deák István – Gross, Jan T. – Judt, Tony. New Jersey, 2000, Princeton University Press. 233–252.

¹³³ Szerencsés Károly: *Az ítélet halál. Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt.* Bp., 2002, Kairosz.

¹³⁴ Braham, Randolph L.: *A magyarországi holokauszttal kapcsolatos nemzeti perek.* = Randolph, L. Braham: *A holokauszt. Válogatott tanulmányok.* Bp., 2002, Láng Kiadó. 121–145.

¹³⁵ *Magyarországi pártprogramok 1919-1944.* Szerk. Gergely Jenő - Glatz Ferenc - Pölöskei Ferenc. Bp., 1991, Kossuth. (Második, javított kiadás: Bp., 2003, Eötvös Kiadó.) A pártprogramokhoz írt bevezetők és jegyzetek a további kutatás hasznos elindítói, azok azonban nem mindenben felelnek meg a tudomány mai állásának.

¹³⁶ Csiffáry Tamás – Sipos Péter: *Szálasi Ferenc börtönnaplója, 1938-40.* Bp., 1997, Budapest Főváros Levéltára.

visszaemlékezése.¹³⁷ E „napló” valójában a népbíróságok számára készült feljegyzés, melyben Rajniss a Szálasi-kormányon belüli „ellenzékiességét” kívánta dokumentálni.

2002-ben – nem függetlenül az intézményi háttér létrejöttétől – jelent meg a nyilas terrort dokumentáló forráskiadvány.¹³⁸ S bár a képként közölt dokumentumok olvashatatlanok, Szita Szabolcs kitűnő, tömör áttekintést írt a kötet bevezető tanulmányaként. Rajnisséhoz hasonló feljegyzést írt még Ládai István nyilas belügyminisztériumi államtitkár is.¹³⁹ Az említetteken kívül még egy Szálasi naplót ismerünk: ez 1943–44-ben készült. E naplóról 1984-ben értesülhetett a szakma,¹⁴⁰ de annak léte csak a napló 2008-as, nagy szenzációként hirdetett publikálása után ivódott be a köztudatba.¹⁴¹ 2009-ben pedig a szélsőjobboldal kutatás nagy hiányosságát törlesztette Kovács Tamás, amikor sajtó alá rendezte a Horthy-korszak politikai rendőrsége által 1943-ban készített áttekintést a magyarországi nemzetiszocialista mozgalmakról.¹⁴²

A szaktanulmányok tekintetében a kilencvenes évek nem léptek túl jelentősen a korábbi ismereteken. Bár néhány kisebb írás nagyon újszerű megközelítést hozott,¹⁴³ vagy fontos részletekkel gazdagították ismereteinket,¹⁴⁴ az áttekintő jellegű írások

---

¹³⁷ Sipos Péter: Rajniss Ferenc naplója. = *Az 1944. év története*. Szerk. Glatz Ferenc. Bp., 1984, História. 137-140. illetve Sipos Péter: *Szálasi minisztere voltam. Rajniss Ferenc naplója*. Bp., 2001, Palatinus.

¹³⁸ Szita Szabolcs: Válogatott iratok a nyilaskeresztes terror történetéből. Bp., 2002, Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány.

¹³⁹ Kovács Zoltán András: Ládai Istvánnak, a Szálasi-kormány belügyminisztériumi államtitkárának fogságban írott feljegyzései. = *Lymbus*, 2008. 321-355. hálózati elérés:

<http://epa.oszk.hu/01500/01500/00006/pdf/13Kovacs.pdf>

¹⁴⁰ Ezt publikálta Benoschofsky Ilona: Rendszer, de örület van benne. Szálasi naplójából. = *MIOK Évkönyv 1983/1984*. Bp., 1984. Magyar Izraeliták Országos Képviselőtestülete.

¹⁴¹ Karsai László: Reflektor a sötétbe. Szálasi Ferenc naplója 1943. szeptember 15.-1944. július 18. I-II. = *Beszélő*, 2008/3. 54-76, 2008/4. 60-79. Hálózati elérés: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/reflektor-a-sotetbe> illetve <http://beszelo.c3.hu/cikkek/reflektor-a-sotetbe-0>

¹⁴² Kovács Tamás: *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József rendőrfőkapitány-helyettes feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932-1943*. Bp., 2009, Gondolat.

¹⁴³ Tóth Andrea: Egy Vezér imázsa: Szálasi Ferenc bebörtönzése és a hungarista propaganda. = *Valóság*, 1992/6. 51–64.; Sipos Balázs: Szovjetbarát és szovjetellenes nyilas propaganda 1939–1941. = *Múltunk*, 1996/2. 107–132.; Sándor Tibor: Urak és parasztok – viták és mítoszok: középosztály-problémák és az őrségváltás kérdése a harmincas-negyvenes évek magyar játékfilmjeiben. = *Budapesti Negyed*, 1997/2–3. 231–242.; valamint Sándor Tibor: *Őrségváltás: a magyar film és a szélsőjobboldal a harmincas-negyvenes években. Tanulmányok, dokumentumok*. Bp., 1992, Magyar Filmintézet.; Sándor Tibor: *Őrségváltás után. Zsidókérdés és filmpolitika 1938–1944*. Bp., 1997, Magyar Filmintézet.; Lengyel András: József Attila, Rátz Kálmán és „A nemzeti szocializmus”. = *Forrás*, 2002/12. 96–124. V.ö. Lengyel András: József Attila „nemzeti szocialista” epizódjáról. = Uő: *A modernitás antinómiái. József Attila-tanulmányok*. Bp., 1996, Tekintet. 105–119.

¹⁴⁴ Stankovits György: Nyilasok a Parlamentben. = *Belvedere Meridionale*, IX. évf. 1997/3–4. 100–124. Hálózati elérés: <http://www.belvedere.meridionale.hu/szamok/ix34/> A szöveg megtalálható még: <http://vilaghaborus.lapok.hu/keret.cgi/?nyilasok.htm>; Horváth Lajos: Mikor ért véget a Sopronba ideiglenesen áttelepült országgyűlés 1945-ben? = *Múltunk*, 1995/2. 140–148.; Gergely Jenő: Concordatum Hungaricum. A nyilas kormány konkordátum tervezete 1945 elején. = *Századok*, 1995/3.

(Rozsnyói Ágnes, Vargyai Gyula, Sipos Péter és Karsai László munkái) lényegében nem változtattak a nyolcvanas évekre kialakult képen.

A kutatásait a nyilas puccsról írt munkájával megalapozó Rozsnyói a kilencvenes években számos írást szentelt a szélsőjobboldal témájának. 1994-ben, a nyilas hatalomátvétel ötvenedik évfordulóján három munkával jelentkezett. A Történelmi Társulat Tanári Tagozata kiadásában önálló ismeretterjesztő füzetet jelent meg a nyilasokról.¹⁴⁵ A másik két írás pedig a *História*, illetve a *Múltunk* hasábjain jelent meg.¹⁴⁶ A *Históriában* megjelent írás a hatalomra jutás történetét, a *Múltunkban* megjelent pedig a nyilasuralom időszakát vizsgálta. A széles forrásanyagot ismerő Rozsnyói a nyilasokat a hatalomért mindenre kapható, s minden gonoszságra képes bűnözőkként festette le. Köztük tehát sem különbséget nem tett, sem szándékaikat nem firtatta, csupán „bűneik tablóját” ábrázolta. Eközben nem ritkán túlzásba esett, s még akkor is ragaszkodott az előzetesen meghozott ítélethez, ha forrásai nem igazolták elképzeléseit. Nézeteit Rozsnyói annyiban revideálta az idők során, hogy a kiugrás sikertelenségét az 1960-as években még kizárólag az elit bűnének tekintette, míg ekkor úgy látta, hogy a lakosság sem támogatta azt. Rozsnyói 1998-ban rövid tanulmányt szentelt a nyilasok és a munkásmozgalom kapcsolatának.¹⁴⁷ Előítéletes megközelítését jól jellemzi, hogy már előljáróban leszögezte: a munkások szociális problémáit felvető jobboldali pártok csak demagógok lehettek. Véggkövetkeztetése sem volt tehát meglepő: az 1939-es nyilas előretörést a munkásság rossz helyzetével magyarázta, s úgy vélte, hogy azok 1942-re már átláttak a nyilasok demagóg ígéretein. 2002-ben Rozsnyói Szálasi oktatási-nevelési koncepciójáról írt rövid esszét.¹⁴⁸ Ebben egy hungarista oktatási tervet ismertetett, s utalt Szálásinak a kulturális intézményrendszer radikális

---

695–728. Gergely Jenő: Mindszenty József veszprémi püspök és a nyilasok. Forrásközlés. = *Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László születésnapjára*. Szerk. Ablonczy Balázs et al. Bp., 2002. 177–200.; A kérdéshez lásd még T. Horváth Lajos: *Mindszenty József veszprémi püspök 1944–1945*. Veszprém, 1996, Laczkó Dezső Múzeum. (Veszprémi Múzeumi konferenciák 7.); továbbá Mészáros István: *Prímások, pártok, politikusok 1944–1945*. Bp., 2005, Szent István Társulat.

¹⁴⁵ Rozsnyói Ágnes: *A nyilaskeresztesek útja a Szálasi-puccsig*. Bp., 1994, ELTE BTK – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata.

¹⁴⁶ A cikk Rozsnyói Ágnes: Nyilas uralom Magyarországon. A hatalomátvétel előzménye. = *História*, 1994/9–10. 52–53. hálózati elérés: <http://www.tankonyvtar.hu/main.php?objectID=5547890> A közölt cikk az 1994. október 14-én a Hadtörténelmi Intézetben tartott „A nyilas uralom Magyarországon” című tudományos ülészen elhangzott előadás szövege. A tanulmány Rozsnyói Ágnes: *A vég. Szálasi „országolása”*. = *Múltunk*, 1994/3. 53–78.

¹⁴⁷ Rozsnyói Ágnes: A nyilasok és a munkásmozgalom kapcsolatai (1939–1940). = *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma. Tanulmányok*. Szerk. Feitl István. Bp., 1998, Napvilág. 123–129.

¹⁴⁸ Rozsnyói Ágnes: Szálasi oktatási-nevelési koncepciója. = *Történelem, tanítás, módszertan. Emlékkötet Szabolcs Ottó 75. születésnapjára*. Szerk. Nagy Péter Tibor – Vargyai Gyula. Bp., 2002, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 210–213.

átszervezésére vonatkozó terveire (köztük a Budaörsre tervezett kulturális városrészrel, az ún. „Szálasi vár”-ral).

Rozsnyói munkáinál sokkal szakszerűbbek Vargyai Gyula írásai, aki ugyancsak az ötvenedik évfordulóra jelentkezett két tanulmánnyal. A *Levéltári Szemle* lapjain megjelent rövid közleménye a nyilas időszak honvédségét ismertette.¹⁴⁹ Német katonai forrásokra támaszkodva rámutatott, hogy a demoralizálódott magyar honvédség számos alakulata, ha akarta volna, sem tudta volna végrehajtani a kiugrást, mivel erős német hadosztályok közé ékelve működtek. A tanulmány azt is bizonyította, hogy Szálasiék részéről a német katonai igények kiszolgálása nem csupán szolgálalelkűségként interpretálható, hanem a katonai szempontból egyedüli racionális magatartásként is, amennyiben elvetjük a fegyverletétel lehetőségét – ami viszont maga volt az irracionalitás. Vargyai másik, fontosabb írása meglehetősen eldugott helyen, a Szabolcs Ottónak dedikált emlékkönyv lapjain jelent meg. Ez frappáns áttekintés a Szálasi-uralomról.¹⁵⁰ A tanulmányban a kaotikus viszonyok, az anarchikus közállapotok, és az ezek elsődleges okának tekintett dilettantizmus nyomába eredt a szerző. Elsőként a hatalomátvétel legalizálásának lépéseit vette sorba, majd a közigazgatás helyzetét tekintette át. Ezután röviden kitért az ideológiai kérdésekre: az antiszemitizmusra és a szovjetellenességre, majd Szálasi külpolitikáját néhány epizód felvillantásával jellemezte. A tanulmány végén a hadi helyzetről és az ellenállási mozgalmakról szólt. Vargyai részletes elemzései és jó meglátásai ellenére gyakran adott hangot túlzásokra építő, lesújtó véleményének. S nem figyelt fel rá, hogy a Szálasi-időszak nem elsősorban 1919-cel, hanem sokkal inkább a tanácsköztársasággal, esetleg az 1945 utáni pártállami időszakokkal állítható párhuzamba.

Sipos Péter az 1997-ben megjelent – már említett – Szálasi börtönnaplóhoz írt bevezető tanulmánya érdemel részletes említést.¹⁵¹ Ebben arra kereste a választ, hogy miként alakult ki a hungarista eszme és mozgalom, amely 1944 októberében a térségben egyedülként – valójában az usztasák állama is ilyen volt – képes volt saját apparátussal biztosítani a német érdekek kiszolgálását, és a háború elhúzódását. Sipos részletes

---

¹⁴⁹ Vargyai Gyula: A magyar honvédség átszervezésére tett kísérlet a nyilasuralom időszakában. = *Levéltári Szemle*, 1994/4. 3–7.

¹⁵⁰ Vargyai Gyula: Káosszal enyhített, anarchiával súlyosbított rémuralom. = *Történelem, tanítás, módszertan. Emlékkötet Szabolcs Ottó 75. születésnapjára*. Szerk. Nagy Péter Tibor – Vargyai Gyula. Bp., 2002, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 243–258.

¹⁵¹ Sipos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. = *Szálasi Ferenc börtönnaplója 1938–1940*. Szerk.: Csiffáry Tamás. Bp., 1997, BFL. A tanulmány ismeretterjesztő változata Sipos Péter: Nemzetvesztő nemzetvezető. = *História*, 2004/9. 4–13. hálózati elérés: <http://www.historia.hu/archivum/2004/0409sipos.htm>

Szálasi életrajzot adott, miközben a kortárs nemzetiszocialista politikusokat is jellemezte röviden. Írásában bőven vett át a korábbi elítélő toposzokból, de sok helytálló meglátást is megfogalmazott. Bemutatta tehát Szálasi örmény származását, a nyilas pártok „kuszaságát”, s „jelentéktelenségét”, a „politikailag iskolázatlan” szavazóbázist, valamint Szálasi demagógiáját. Ezekkel szemben eredeti meglátás volt például, hogy Szálasi németországi útja után vált radikális antiszemitává; de figyelemreméltó Horthy 1938. áprilisi rádióbeszédének értelmezése, Hubay Kálmán képviselővé választásának elemzése, vagy a párton belüli titkos szervezkedések ismertetése is. A nyilasok elleni adminisztratív fellépést azonban kibővítette, a szélsőjobboldal sikerének hátterében álló társadalmi feszültségekről pedig hallgatott. A kiadásra kerülő napló kapcsán mégis ő fogalmazta meg elsőként, hogy Szálasi nyilvánosságnak szánt művei és naplója közt nem feszült ellentét, azaz őszintén hitt saját eszméiben. Ezen eszmék ismertetése során Szálásinak a zsidókérdésben vallott nézeteit sajátosan úgy foglalta össze, hogy Szálasi „aszemitizmusa” az antiszemitizmusnál is radikálisabb, amennyiben az még a zsidósággal való együttélést is elutasította. Karsai László írásaira hivatkozva pedig úgy fogalmazott, hogy Szálasi nem zárta ki annak lehetőségét, hogy a „zsidóságot írmagostul kiirtják.”¹⁵² Összességében Szálásit életidegen fantasztaként jellemezte.

Az említett három szerző mellett Karsai László munkássága meghatározó. Karsai az említett forráskiadások mellett többször publikált Szálasi személyéről és politikájáról a kilencvenes években.¹⁵³ Ezekben kifejtett álláspontja nem tért el jelentősen a korábbi évtizedek történetírásának megállapításaitól: Szálasi sikerét demagógiának, őt magát cinikus és hatalomvágytól fűtött politikusnak, politikáját elsősorban a Sztójay-kormány alatt megkezdett holokauszt folytatásának látta, amit a feltétlen németbarátság jellemezett, s szörnyű háborús pusztítást eredményezett. Álláspontját 2008-ban revideálta az előkerült Szálasi-naplórészlet kiadásához írt már-már tabudöntőgető bevezetőjében. Ebben – más történészekhez hasonlóan immár ő is – elvetette például a „guruló

---

¹⁵² Az aszemitizmus és antiszemitizmus radikalizmusának összehasonlítása retorikai elem. Annak a kérdésnek, hogy vajon az antiszemiták vagy az aszemiták-e a rosszabbak: nem látjuk értelmét. Azt viszont ki kell emelnünk, hogy a Szálasi-napló bevezetőjében arról írni, hogy Szálasi a zsidóság kiirtásának lehetőségével is számolt: méretes öngól. A napló erre vonatkozó elmékedései ugyanis éppen azt bizonyítják, hogy Szálás nem akarta megsemmisíteni a zsidóságot, hanem ki akarta őket telepíteni a Kárpát-medencéből.

¹⁵³ Karsai László: Szálasi. = *Rubicon*, 1992/10. 4-13.; Karsai László: Szálasi és Hitler 1944 nyarán. = *Történelmi Szemle*, 1994/1-2. 167-180.; Karsai László: A magyar holocaust utolsó szakasza – a Szálasi-rendszer és a zsidók. = *Partes Populorum Alienigenae*, 1994/1. 5-29.; Karsai László: Fejezetek a populizmus történetéből: Szálasi. A demagógia diadala Magyarországon. = *Rubicon*, 1996/3. 14-23.

márkák” mítoszát, mivel arra a korabeli magyar hatóságok komoly erőfeszítése ellenére sem találtak bizonyítékot. Rámutatott arra is, hogy Szálasi nem volt a német eszmék szolgálkú másolója, sőt kritikus volt mind a náci ideológiával, mind Hitler politikájával szemben. Szálasi eszméit vizsgálva pedig annak szocialisztikus vonásait, hitbuzgóságát és egyúttal egyházellenességét, valamint dühödt antiszemitizmusát emelte ki. Utóbbival kapcsolatosan megállapította, hogy Szálasi antiszemitizmusa ellenére is csak vonakodva teljesítette a magyar zsidók deportálására vonatkozó német kérést. A Szálasi-naplók és a nyilvános beszédek összevetésével pedig megerősítette Sipos Péter korábbi vélekedését, miszerint Szálasi valóban hitt az általa hirdetettekben. Így például a német csodafegyverekben és a háborús győzelemben is.¹⁵⁴ Karsai azonban következetesen elutasította, hogy emiatt Szálasi tébolyodottnak vagy politikai dilettánsnak lenne nevezhető. Ellenben nem tartotta sikeres politikusnak sem, mivel pártja legnagyobb sikereit nem ő érte el, s hatalomra is csak a németek kegyéből jutott. Összességében a bibói hamis realisták egyik megtestesítőjének tekintette Szálasit: olyan agresszív kispolgárnak, akit túlzott öndokumentálás, morális és etikai igények hangoztatása, ugyanakkor tetteiben morális felelőtlenség jellemezett.

Az ezredforduló után megélénkült a szélsőjobboldal kutatása. Ennek közvetlen előzményét a holokauszt kutatás kiszélesedése jelentette, aminek következtében mára könyvtárnyira terebélyesedett a téma irodalma.¹⁵⁵ Ezek közül Randolph L. Braham úttörő munkásságát, valamint a Karsai László, Szita Szabolcs és Molnár Judit nevéhez köthető köteteket emelhetjük ki elsősorban.¹⁵⁶ Valamint a nyolcvanéves Brahamet köszöntő emlékkönyvet.¹⁵⁷ E kutatók jelentős adalékokkal gazdagították a szélsőjobboldalra vonatkozó ismereteinket. Molnár Judit alaposan dokumentálta a magyar közigazgatás (elsősorban is a csendőrség) közreműködését a

---

¹⁵⁴ Karsai lényegében csak azt nem hiszi el Szálasinak, hogy nem tudott a holokausztról. A Szálasi szóhasználatával érvelő Karsai azonban eltekint attól, hogy Szálasi már jóval a magyar holokauszt kezdete előtt is fogalmazott úgy, ahogy 1944-ben tette.

¹⁵⁵ A legfontosabb munkákat összegyűjtötte Pók Attila: *Én, mi és ti. A magyarországi holokauszt kutatásáról.* = *Kommentár*, 2008/5. 84–88. hálózati elérés: http://www.kommentar.info.hu/pok_attila-en_mi_es_ti-a_magyarorszagi_holokauszt_kutatasarol.pdf

¹⁵⁶ Hasznos összefoglaló munkák Braham, Randolph L.: *A népiértés politikája.* Bp., 1997, Belvárosi Kiadó.; Karsai László: *Holokauszt.* Bp., 2001, Pannonica.; *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában.* Szerk. Molnár Judit. Bp., 2004, Balassi.

Valamint a porajmosz, azaz a cigány holokauszt történetéhez Karsai László: *A cigánykérdés Magyarországon 1919–1945. Út a cigány holocausthoz.* Bp., 1992, Cserépfalvi.

¹⁵⁷ *Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph L. Braham nyolcvanadik születésnapjára.* Szerk. Karsai László – Molnár Judit. Bp., 2002, Budapesti Zsidó Hitközség.

deportálásokban.¹⁵⁸ Szita Szabolcs számos írásában foglalkozott a Szálasi-időszak zsidóüldözésével. Ezekben feltárta a munkaszolgálat, a nyilas terror, és az embermentések történetét, s önálló kötetben dolgozta fel a Gestapo magyarországi működését.¹⁵⁹ A munkaszolgálat rendszerének remek összefoglalását adta Kis Gergő Barnabás és Szabó Péter tanulmánya.¹⁶⁰ A budapesti nyilasterror történetéhez pedig példaértékű, precíz feltárás Tabajdi Gábor cikke, mely a Duna-parti zsidógyilkosságok körülményeit tárta fel, s ezek alapján az áldozatok számát 3600 főre becsülte.¹⁶¹

Nem meglepő tehát, hogy ebből az irányból érkezett a szélsőjobboldal kutatást leginkább inspiráló két szerző: Gyurgyák János és Ungváry Krisztián. Gyurgyák két vaskos monográfiájában is részletesen foglalkozott a Horthy-korszak eszmetörténetével.¹⁶² A nyomtatott források széleskörű ismeretén nyugvó munkái – a függelékek életrajzi szócikkeivel és bibliográfiai összefoglalóival – a további kutatások leghasznosabb segítői.¹⁶³ E két kötetet 2009-ben a szélsőjobboldallal összekapcsolható népi írókról szóló tanulmány egészítette ki.¹⁶⁴

Ungváry Krisztián inkább a levéltárakból (különösen az egykori állambiztonsági iratokból) kitartóan előbányászott adataival és az azokra illesztett nagyívű összefüggések felvázolásával hívta fel magára a figyelmet. Első szélsőjobboldallal

---

¹⁵⁸ Molnár Judit: *Zsidósors 1944 az V. (szegedi) csendőrkerületben*. Bp., 1995, Cserépfalvi.; illetve Molnár Judit: *Csendőrök, hivatalnokok, zsidók. Válogatott tanulmányok a magyar holokauszt történetéből*. Szeged, 2000, Szegedi Zsidó Hitközség Évkönyvei.; Eredményei rövid összefoglalása Molnár Judit: A magyar királyi csendőrség és a holokauszt. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 2004/3. 927–946.

¹⁵⁹ Sokrétű munkásságából kiemelhető Szita Szabolcs: *Holocaust az Alpok előtt 1944–1945*. Győr, 1983.; *Magyarország 1944. Üldöztetés–embermentés*. Szerk. Szita Szabolcs. Bp., 1994, Nemzeti Tankönyvkiadó – Pro Homine – 1944 Emlékbizottság.; Szita Szabolcs: Terror a hungarista államban. = *História*, 1994/9–10. 54–56.; Szita Szabolcs: A magyar tudomány és a szellemi élet mártírjai a Sopron vidéki állásépítésen 1944–1945-ben. = *Tanulmányok Csatai Endre emlékére*. Szerk. Környei Attila – G. Szende Katalin. Sopron, 1996. 359–368.; Szita Szabolcs: *A Gestapo Magyarországon*. Bp., 2002, Korona.; Szita Szabolcs: *A komáromi deportálás 1944 őszén*. Bp., 2002, Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány.; Szita Szabolcs: Üldöztetés és embermentés. = *Rubicon*, 2004/11. 23–31.

¹⁶⁰ Kis Gergő Barnabás – Szabó Péter: Munkaszolgálatosok a Donnán. „A 105/11. tábori munkásszázad igaz és valóságos története 1942 októberétől 1943 januárjáig.” Forrásközlés. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 2004/3. 887–926.

¹⁶¹ Tabajdi Gábor: Duna-parti gyilkosságok 1944–1945. = *Rubicon*, 2004/11. 32–39.

¹⁶² Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet*. Bp., 2001, Osiris.; illetve Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Bp., 2007, Osiris.

¹⁶³ A zsidókérdésről szóló kötet és a kialakult vita értelmezése Trencsényi Balázs: Megtalálni az angyalok hangját - és a részletekben lakozó ördögöket. = 2000. 2002/1. 9–19. hálózati elérés:

http://www.ketezer.hu/menu4/2002_01/trencsenyi.html; illetve a nemzeteszme történetét tárgyaló mű értő ismertetése Trencsényi Balázs: Vesztes csapaton ne változtass! Gyurgyák János / Ezzé lett magyar hazátok. = 2000. 2008/4. hálózati elérés: http://www.ketezer.hu/menu4/2008_04/trencsenyi.html

¹⁶⁴ Gyurgyák János: Szélsőjobboldaliság a népi mozgalomban. = *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 449–473.

foglalkozó írása Szálasi külpolitikai elképzeléseit ismertette.¹⁶⁵ Ebben rámutatott, hogy a hungaristák nemzetiségi politikája a politikai ellenfelekből sovinizta dühöt váltott ki, Szálasi külpolitikai elképzelései pedig leginkább naiv ábrándoknak tekinthetők. Első, nagyhatalmú írása azonban nem ez, hanem a Horthy-korszak antiszemitizmusát vizsgáló *Beszélő*-cikke volt.¹⁶⁶ Ennek tézise, hogy nem csupán a németbarát erők voltak antiszemiták, hanem a zsidógyűlölet széleskörűen jellemezte a magyar társadalmat. Ebből pedig arra következtetett, hogy a magyar kormányzat részéről a „zsidókérdés megoldásának” 1944-ig való elodázása nemcsak a Harmadik Birodalom, de a magyar politikai elit és a társadalom akaratával is szembeszegült. Az antiszemitizmus hátterében pedig – Lévai Jenőhöz, valamint a kortárs Aly–Gerlach szerzőpárhoz¹⁶⁷ hasonlóan – a zsidó vagyonok és pozíciók megszerzésének haszonleső szándékát fedezte fel.¹⁶⁸ Ungváry a *Beszélő*-cikkben kifejtetteket gondolta tovább a Braham-émlékkönyvbe írt tanulmányában.¹⁶⁹ Ebben immár azt állította, hogy a holokausz, majd a világháború után a hazai németiség kitelepítése egyazon okra volt visszavezethető: az idegengyűlöletre, aminek hátterében irigység állt. (Ugyane szellemben közelítettek a témához Kádár Gábor és Vági Zoltán munkái is.¹⁷⁰) Ungváry tanulmánya rámutatott, hogy antiszemitizmus és németellenesség jól megfér egy személyben, amire Bajcsy-Zsilinszky Endre vagy Teleki Pál esete volt a példa. De azt is kiemelte, hogy félreértés a németbarát politikát egyúttal nácibarátnak is tekinteni, amire pedig Hóman Bálint esete szolgálhat példával. Az említett két íráson kívül Ungváry több cikket is szentelt annak bizonyítására, hogy a Horthy-kori szociálpolitika etnicista-rasszista alapú volt.¹⁷¹

---

¹⁶⁵ Ungváry Krisztián: Szálasi Ferenc. = *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953. Tanulmányok*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 1998, Osiris. 117–133.; A tanulmány korábbi változatához hálózati elérés: <http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/tanulmányok/1945elott/szalas>

¹⁶⁶ Ungváry Krisztián: Értelmiség és antiszemita közbeszéd. = *Beszélő*, 2001/6. 74–92. hálózati elérés: <http://beszelo.c3.hu/01/06/09ungvary.htm>

¹⁶⁷ Christian Gerlach – Götz Aly: *Das letzte Kapitel. Realpolitik, Ideologie und der Mord an den ungarischen Juden*. Stuttgart–München, 2002. (ismertetés: Kádár Gábor – Vági Zoltán: „Racionális” népiértés Magyarországon. = *BUKSz*, 2003/3. 219.) Magyarul: Aly, Götz – Gerlach, Christian: *Az utolsó fejezet. Realpolitika, ideológia és a magyar zsidók legyilkolása 1944/1945*. Bp., 2005, Noran.

¹⁶⁸ Ez meglátásunk szerint túlzó leegyszerűsítés.

¹⁶⁹ Ungváry Krisztián: Antiszemitizmus és németellenesség – a kétfrontos harc. = *Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph L. Braham 80. születésnapjára*. Szerk. Karsai László– Molnár Judit. Bp., 2002. 731–750.

¹⁷⁰ Kádár Gábor – Vági Zoltán: *Aranyvonal. Fejezetek a zsidó vagyon történetéből*. Bp., 2001, Osiris.; Kádár Gábor – Vági Zoltán: Művészet és népiértés. A Műkincs-kormánybiztosság működése és a magyar zsidó műtárgyak elrablása, külföldre hurcolása. = *Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph L. Braham 80. születésnapjára*. Szerk. Karsai László – Molnár Judit. Bp., 2002. 317–356.; Kádár Gábor – Vági Zoltán: *Hullarablás. A magyar zsidók gazdasági megsemmisítése*. Bp., 2005, Jaffa Kiadó.

¹⁷¹ Ungváry Krisztián: Nagy jelentőségű szociális akció. Adalékok a zsidó vagyon begyűjtéséhez és elosztásához Magyarországon 1944-ben. = *Évkönyv 2002. X. Magyarország a jelenkorban*. Bp., 2002, 1956-os Intézet. 287–321.; Ungváry Krisztián: „Árjásítás” és „modernizáció”. Adalékok Imrédy Béla

Ezekben azt hangsúlyozta, hogy a korszak szociális problémáit a modern megoldásokat preferáló politikusok (akiknek mintaképe Imrédy Béla, valamint Matolcsy Mátyás) elsősorban a zsidóság vagyonának terhére akarták csillapítani. Ungváry arra a megállapításra jutott, hogy a totalitárius állam előzményei már 1938-ban megjelentek, s Sztójay és Szálasi idején nagy előrelépést tettek ezirányban, ami majd Rákosi alatt teljesedett ki. Külön figyelmet érdemel Ungvárynak az ugyancsak a *Beszélő* hasábjain megjelent mítoszszlató írása.¹⁷² A kőszegi múzeum Szálasi-kiállítása apropóján készült tanulmány a nyilasokra vonatkozó kutatások ötlettára lett.

A holokauszt-kutatások mellett jelentős eredményeket hoztak a helytörténeti kutatások is.¹⁷³ Ezek köréből kiemelhető a mára legrészletesebben ismert zalai, dél-dunántúli térség kutatása, ami Vonyó Józsefnek és a nyomdokain elindult Paksy Zoltánnak köszönhető. Vonyó a gömbösi kormánypárt helyi tevékenységét, s a választási eredményeket vizsgálva jutott az ellenzéki nyilas mozgalom helyi történetének kutatásához.¹⁷⁴ Eredményei bizonyították, hogy nem csak Böszörmény ért el jelentős támogatottságot az alföldi agrárnépesség körében, hanem ugyanekkor Zalában Meskó Zoltán pártja is komoly népszerűségnek örvendett. A társadalmi bázis tekintetében Vonyó azt feltételezte, hogy a nyilasok szavazóbázisa a birtokos parasztság legszegényebb rétege. E kutatásait Paksy Zoltán folytatta, immár a nyilaskeresztes mozgalmat állítva érdeklődése homlokterébe.¹⁷⁵ Paksy az 1935-ös nyílt választás kapcsán a nyilas választási ígéreteket, kampánymódszereket és a szavazóbázist

---

miniszterelnöki működéséhez és a zsidótörvények geneziséhez. = *Századvég*, 2002/4. 3–37.; Ungváry Krisztián: A zsidótörvények végrehajtása. = *Tanulmányok a holokausztról IV.* Szerk. Randolph L. Braham. Bp., 2006, Presscom. 111–141.; Ungváry Krisztián: „Őrségváltás”. = 2000, 2006/1. hálózati elérés: http://www.ketezer.hu/menu4/2006_01/ungvary.html; Ungváry Krisztián: Szociálpolitika, modernitás és antiszemitizmus Imrédy Béla politikájában. = *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948.* Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 305–340.

¹⁷² Ungváry Krisztián: Kik azok a nyilasok? = *Beszélő*, 2003/6. 58. hálózati elérés:

<http://beszelo.c3.hu/03/06/085ungvary.htm>

¹⁷³ V.ö. Gárdonyi Sándor: Nyilas mozgalmak Debrecenben 1933–1939. = *Debreceni Szemle*, 2002/1. 79–99.; Marjanucz László: Szélsőjobboldali mozgalmak a Dél-Alföldön. = *Rubicon*, 2004/11. 52–55.; Bakay Kornél: Jegyzetek a Szálasi-bunker történetéről és feltárásáról. = *Savaria* 27. 2003. 311–325.; Vaska Miklós: Szálasi Ferenc novai látogatása. = *História*, 1992/8. 32–33.; Tóth Imre: Változások a határon – változások határán? Országgyűlési képviselőválasztások Sopronban 1939. = *Soproni Szemle*, 2001/1. 58–75.; Bana József: A jobboldali szervezetek története Győr megyében (1933–1935). = *Győri tanulmányok*, 28. Szerk. Bana József – Dominkovits Péter – Horváth József. Győr, 2006, Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata. 37–58.

¹⁷⁴ Vonyó József: Meskó pártja Zalában, adatok a nyilasok Zala megye szerepéről, és a társadalmi bázisáról (1933–1935). = *Zalai történeti tanulmányok*, 1994. 277–303.; Újraközlése: Vonyó József: *Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus*. Pécs, 2001, Pro Pannonia.

¹⁷⁵ Paksy Zoltán: Nagypolitika kicsiben. Parlamenti választás és társadalmi háttere Zalaegerszegen 1935-ben. = *Korall*, 2004. 17. 88–106.

elemezte. További kutatásai során vizsgálatait kiterjesztette a Dunántúl egészére.¹⁷⁶ A levéltári anyagra és a helyi sajtóra támaszkodó munkái részletesen feltárták a nyilas mozgalom 1932 és 1934 közti időszakát. Ezzel számos, a szakirodalomban rögzült tévedést korrigált, s bizonyította, hogy a nyilaskeresztes mozgalom a Bösörmény-mozgalomnál jelentősebb politikai sikereket könyvelhetett el. Paksy 2008-ban publikált ideológia-történeti írása is az általa kutatott korszakra nézve nyújtott megbízható összefoglalást.¹⁷⁷ Nehezen érthető azonban, hogy miért tekintette Szálasi nézeteit 1933-tól fogva mindvégig változatlanoknak, s az is kétséges, hogy vajon lehetséges-e egyetlen egységes „nemzeti szocialista ideológiát” rekonstruálni, ahogy azt Paksy tette.

A helytörténet mellett a hadtörténet, illetve a rendvédelem iránti érdeklődés is több színvonalas dolgot eredményezett. E kategóriában Vargyai Gyula és Szakály Sándor több alapművet tett le a tudomány képzeletbeli asztalára.¹⁷⁸ Ezekhez sorolhatók Ungváry Krisztián Budapest ostromáról, valamint a második világháborús magyar részvételről szóló kötetei.¹⁷⁹ A nyilas uralom idején működött fegyveres alakulatok szakszerű és közérthető áttekintése Ravasz István 1998-ban megjelent tanulmánya.¹⁸⁰ A cikkben előbb a rendvédelmi testületeket, majd a nyilas fegyveres erőket ismertette. A rendvédelmi szervekkel részletesebben foglalkozott még Kovács Tamás, aki a *Rubicon*-ba a témáról összefoglalót, a *Múltunk* lapjain pedig a „Nemzeti Számonkérő Különítmény”-ről részletes tanulmányt írt.¹⁸¹ Legújabbán Kovács Zoltán András jelentkezett a Vajna Gábor vezette nyilas belügyminisztérium működésének szakszerű és példaértékű monografikus áttekintésével, melyben több helyütt helyesbítette a

---

¹⁷⁶ Paksy Zoltán: A nyilaskeresztes mozgalom tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1935 között. = *Az antiszemitizmus alakváltozatai. Tanulmányok.* Zalaegerszeg, 2005, Zala Megyei Levéltár. 106–167.

¹⁷⁷ Paksy Zoltán: A nemzetiszocialista pártok ideológiája Magyarországon az 1930-as években = *Történelmi Szemle*, 2008/4. 479–505.

¹⁷⁸ Vargyai Gyula: *A vezérkar szerepe a katonai és politikai döntésekben Magyarországon 1919–1944.* Bp., 1994, ELTE BTK – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata.; illetve Szakály Sándor: *A magyar katonai elit 1938–1945.* Bp., 1987, Magvető.; Szakály tézisei röviden Szakály Sándor: A katonai elit Magyarországon 1919–1945. = *Rubicon*, 2007/4–5. 40–43.; Szakály Sándor: *A Magyar Királyi Tábort Csendőrség története, 1938–1945.* Bp., 2000, Ister. V.ö. Szakály Sándor: *Katonák, csendőrök, ellenállók. (Tanulmányok.)* Kaposvár, 2007, Kaposvár Megyei Jogú Város Közgyűlése.

¹⁷⁹ Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma.* Bp., 1998, Corvina.; Ungváry Krisztián: *Magyar honvédség a második világháborúban.* Bp., 2004, Osiris.; illetve Ungváry Krisztián: *Magyarország és a második világháború.* Bp., 2005, Osiris. (Nemzet és emlékezet)

¹⁸⁰ Ravasz István: A nyilas rendvédelmi testületek. = *A nyugati rendvédelem hatása a XIX–XX. századi magyar rendvédelemre. XI. Rendvédelem-történeti tudományos konferencia, 1998. szeptember 22–25.* Bp. 1999. (Rendvédelem-történeti füzetek, 10.) 148–153.

¹⁸¹ Kovács Tamás: Nyilas rendvédelem 1944–1945-ben. = *Rubicon*, 2004/11. 18–22.; Kovács Tamás: A Nemzeti Számonkérő Különítmény. = *Múltunk*, 2006/3. 71–100.

korábbi szakirodalmat.¹⁸² A jól felépített munkából Vajna Gábor belügyminiszter életútját, valamint a nyilas belügyminisztérium, az állambiztonsági és a rendvédelmi szervek részletes történetét ismerhette meg az olvasó.

Említésre méltó még, hogy Máthé Áron több kisebb írásban tárgyalt egyes részkérdéseket, amelyek közül kiemelhető a Péntek István nyilas pártideológus életútját, valamint a nyilas titkos szervezeteket áttekintő tanulmányai.¹⁸³ Péntek esete azt példázta, hogy a marxista műveltség jól kamatoztatható volt a szélsőjobboldalon. Érdekes eszméletörténeti adalékkal szolgált továbbá Romsics Gergely a Horthy-kori szélsőjobboldali történetírók múltképét vizsgáló tanulmányával.¹⁸⁴ Ebből kiderült, hogy a német völkisch ideológiát átvevő magyar történetíró (Mályusz Elemér) nem vált szükségképpen nemzetiszocialistává, mint ahogy az osztályharcos szellemiség sem volt idegen a szélsőjobboldaltól (Málnási Ödön). Ugyancsak figyelemreméltó Kende Tamásnak a *Beszélő* lapjain megjelent írása a nyilasok sikerének okairól, s társadalmi bázisukról.¹⁸⁵ A Pest megyei szociáldemokrata pártszervek iratain alapuló tanulmányban Kende amellet érvelt meggyőzően, hogy a korabeli szociáldemokraták számára a sváb–nyilas megfeleltetés hasonló lehetett, mint a szélsőjobboldalon a zsidó–kommunista toposza. Az egymásra feleselő nyilas és szociáldemokrata brosúrák alapján bemutatta, miként szívták el a forradalmi változást akaró nyilasok a mérsékelt reformer szociáldemokraták szavazóbázisát. Cáfolta egyúttal azt a mítoszt is, hogy a nyilas sikereknek a kormány elnéző hozzáállása lett volna az oka. Sőt Kende azt is megkérdőjelezte, hogy a nyilas propaganda lett volna a siker kulcsa. Rámutatott ugyanis, hogy míg a nyilasok sajtóját a kampány idejére elnémította a kormány, addig a Népszava működhetett. Ugyancsak elutasította azt a feltevést, hogy a nyilas sikerek kulcsa a német támogatás, vagy a hazai német kisebbség támogató szavazata lett volna. Kende szerint ugyanis e sikerek oka egyszerűen az volt, hogy a nyilasok a társadalom valós problémáira konzekvens és radikális válaszokat ígértek.

---

¹⁸² Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás a nyilas korszakban*. Máriabesnyő – Gödöllő, 2009, Attraktor.

¹⁸³ Máthé Áron: A főideológus. = *Valóság*, 2005/1. 74–78.; Máthé Áron: Nyilaskonspiráció: szervezkedések a hatalom megragadására és megtartására. = *Valóság*, 2006/5. 54–66.

¹⁸⁴ Romsics Gergely: A magyar történelem völkisch ábrázolásai. Hogyan alakult a hazai szélsőjobboldal történeti diskurzusa a Horthy-korszak végén? = *Rubicon*, 2004/11. 69–75.; e téma bővebb kifejtése Romsics Gergely: Történetpolitikai gondolkodók. = *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 414–448.

¹⁸⁵ Kende Tamás: „Sürgösen és kimerítően...” A nyilasok és a szociáldemokraták egymás szemében. = *Beszélő*, 2009/4. 44–60. hálózati elérés: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/„surgosen-es-kimeritoen”>

Az utóbbi években három területen látható még érdeklődés a szélsőjobboldal iránt. Egyrészt kutatási téma lett az 1945 utáni nyilas emigráció, másrészt több kisebb életrajz is készült szélsőjobboldaliakról, harmadrészt megnőtt a társadalomtörténeti jellegű érdeklődés a téma iránt. Az emigrációt elsőként Stark Tamás vizsgálta, annak szellemi termékeit állítva érdeklődése középpontjába.¹⁸⁶ Tanulmánya bevezetésében a nyilas emigráció szervezeteiről és orgánumairól adott hasznos összefoglalást, majd az emigrációban megjelent írásokat elemezve rámutatott azok holokauszt-relativista technikáira, illetve a zsidóüldözéssel kapcsolatos nyilas mítoszokra. A kérdés mindezidáig legrészletesebb vizsgálata Tóth Tibor rosszul szerkesztett és túlzottan forrásai hatása alá kerülő monográfiája.¹⁸⁷ Ebben évtizedekre bontva ismertette a hungarista emigráció „hivatalos” orgánumaiban megjelent írásokat.

A hiányzó életrajzok pótlására több kisebb írás gyűjthető össze. Legrészletesebben a holokauszt-kutatók által vizsgált Endre László élete ismerhető meg.¹⁸⁸ De készült rövid életrajzi tanulmány a „nyilas grófról”, Festetics Sándorról, valamint a nyilas történészé lett Baráth Tiborról, s készült apologetikus ismertetés a szélsőjobboldali pártokat is megjárt Matolcsy Mátyás gazdasági elképzeléseiről, valamint egy anekdotikus elemekben bővelkedő, kritikátlan Meskó Zoltán-pályakép is született.¹⁸⁹ Az állambiztonsági iratok alapján pedig Péntek István és Málnási Ödön pályaképe került új látószögbe.¹⁹⁰

A társadalomtörténeti érdeklődés kezdeteit jól példázzák a nyilas arisztokratákat, a kormánytagokat, valamint a női párttagokat vizsgáló írások. Romsics Ignác azt a

---

¹⁸⁶ Stark Tamás: Nyilas írások 1945 után. = *Történelmi Szemle*, 2000/3–4. 291–308.

¹⁸⁷ Tóth Tibor: *A Hungarista Mozgalom emigrációtörténete az Út és Cél és a Hungarista tájékoztató című sajtótermékek tükrében*. Debrecen, 2008, Debrecen University Press.; A kötet kritikája Paksa Rudolf: Az „asszimeta” Szálasi és a „kontraszekció”. Észrevételek Tóth Tibor *A Hungarista Mozgalom emigrációtörténete* című könyvéhez. = *Kommentár*, 2008/3. 117–126.

¹⁸⁸ Nagy-Talavera, Nicholas M.: László Endre, frontrunner of the final solution in Hungary. = *The Holocaust in Hungary. Fifty years later*. Szerk. Randolph L. Braham – Pók Attila. New York, 1997, Rosenthal Inst. for Holocaust Studies. 359–378.; Vági Zoltán: Endre László. Fajvédelem és bürokratikus antiszemitizmus a közigazgatási gyakorlatban 1919–1944. = *Tanulmányok a Holokausztról II*. Szerk. Randolph L. Braham. Bp., 2002, Balassi. 81–153.; Kovács Tamás: Endre László. Aki halálba küldte a magyar zsidókat. = *Rubicon*, 2008/7–8. 96–103.

¹⁸⁹ Püski Levente: Festetics Sándor, a „nyilas gróf” politikai pályája. = *Történeti tanulmányok XIII*. Debrecen, 2005, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete. 157–168.; Paksa Rudolf: A történetírás mint propaganda. Baráth Tibor útja a szaktörténetírástól a mítoszgyártásig. = *Kommentár*, 2006/5. 69–79.; Romány Pál: Föld – Sors – Politika. Dr. Matolcsy Mátyás sorsa és könyve, és az akkor elmaradt földreform. = *Magyar Tudomány*, 2008/1. 70–77.; valamint *Európa útján a Tápai-vidék művelődéstörténeti emlékeivel*. Szerk. Bihari József. Nagykáta, 2003, Nagykáta Önkormányzata. 404–444.; Udvarvolgyi Zsolt: „Szobám falán Prohászka püspök képe” – Meskó Zoltán a hű tanítvány. (konferencia előadás) hálózati elérés:

http://www.prohaszkkonf.atw.hu/files/Udvarvolgyi_Zsolt_eloadasa.pdf

¹⁹⁰ Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. Bp., 2008, 1956-os Intézet – Corvina. 233–261.

széleskörűen elfogadottnak számító vélekedést cáfolta, miszerint a szélsőjobboldalon csak deklasszálódott arisztokraták politizáltak volna.¹⁹¹ Körükben ugyanis a zsidó eredetű iparbárok kivételével az arisztokrácia minden rétegéből megfordultak. Romsics arra is rámutatott, hogy a húszas évek fajvédő pártjában egyetlen arisztokrata sem politizált. E sorok írója azt hangsúlyozta, hogy a Szálasi-kormány tagjai közt voltak komoly politikai tapasztalattal rendelkezők, és legfeljebb jószándékú amatőrnek nevezhetők, valamint teljesen alkalmatlanok.¹⁹² Pető Andrea pedig több csoportba osztva foglalkozott a nyilas nőekkel: a művész-értelmiségiekkel, a „nyilas feleségek” körével, valamint a „brutális, vérszomjas nők” csoportjával.¹⁹³

Az utóbbi években két jelenség figyelhető meg tehát a szélsőjobboldal-kutatásban. Egyrészt új kérdések és megközelítések jelentek meg, másrészt felnőni látszik a téma kutatóinak olyan új nemzedéke, akiknek forráskutatáson alapuló meglátásait immár nem írják felül a rendszerváltás előtt rögzült klisék. Mindezek fényében a téma kutatásának további fellendülése, eddigi ismereteink jelentős meghaladása prognosztizálható. Ehhez remél hozzájárulni e disszertáció is.

---

¹⁹¹ Romsics Ignác: A magyar arisztokrácia és a szélsőjobboldal a Horthy-korszakban. = *Rubicon*, 2004/11. 56–61. V.ö. Romsics Ignác: The Hungarian Aristocracy and its Politics. = *European Aristocracies and the Radical Right 1918–1939*. Szerk. Karina Urbach. London, 2007, Oxford University Press. 187–200.

¹⁹² Paksa Rudolf: Elitcsere a nyilaskereszt jegyében. A szélsőjobboldali koalíciós kormány 1944–1945-ben. = *Rubicon*, 2007/4–5. 66–71.

¹⁹³ A Hírszerző portálnak adott interjú 2007. november 16-án jelent meg. Idézi <http://www.markyh.gportal.hu/gindex.php?pg=16324633&nid=3965306>; v.ö. Pető Andrea: Népbíróság és vérvád az 1945 utáni Budapesten. = *Múltunk*, 2006/1. 41–71.; illetve röviden Pető Andrea: A csúnya asszonyok. Kik voltak a női háborús bűnösök Magyarországon? = *Élet és Irodalom*, 2007. október 26. 10.

II. SZÉLSŐJOBBDALI MOZGALMAK A HORTHY-KOR MÁSODIK FELÉBEN

A két világháború közötti magyar szélsőjobboldali mozgalmak történetében a gazdasági világválság szakaszhatárt képez. A húszas években a szélsőjobboldal lényegében a fajvédőket jelentette – akár pártként, akár társadalmi mozgalomként léptek fel, akár a kormánypártban, akár ellenzékben politizáltak. Melléjük sorolhatjuk még az időnként felbukkanó radikális kereszténypártokat. A harmincas években azonban új szélsőjobboldali irányzatok jelentek meg, amelyeket összefoglalóan nemzetiszocialistának nevezhetünk. Ezzel a korábbi fajvédők nem tűntek el, de vagy beolvadtak az új mozgalmakba, vagy azok ellenfelévé váltak. Gyakran a régi és az új szélsőjobboldal egymásnak lett a versenytársa. A nemzetiszocializmus magyarországi megjelenése tehát nem volt előzmény nélküli. Az ilyen típusú mozgalmak programjainak és ideológiáiknak vizsgálata egyaránt azt bizonyítja, hogy egyszerre voltak hazai gyökereik, és követtek külföldi példákat.

A hazai előzmények közül mindenek előtt az Istóczy Győző nevéhez köthető 19. század végi politikai antiszemitizmusra kell utalnunk.¹⁹⁴ Ez az újfajta antiszemitizmus a zsidó emancipációra adott válasz volt. A két világháború között az antiszemitizmus a szélsőjobboldali eszmék domináns összetevője volt, ám más – konzervatív és egyéb – irányzatokat is jellemezte.¹⁹⁵ A másik politikai mozgalom, amelyre a szélsőjobboldal gyakran hivatkozott, a keresztényszocializmus volt – mégpedig egyrészt annak antiszemitizmusa, másrészt szociális programja, harmadrészt keresztény szellemisége miatt. E mozgalom hazai képviselői közül különösen Bangha Béla és Prohászka Ottokár tekinthető szellemi előfutárnak. Bangha ugyan elutasította a faji (etnikai) antiszemitizmust (és később a fajelméletet), de büszkén vállalta fel az ún. elvi vagy erkölcsi antiszemitizmust, ami alatt „a zsidóság szellemi-erkölcsi-gazdasági túlsúlyának megfékezését és visszaszorítását”, s ezzel párhuzamosan a magyar társadalom és kultúra keresztény mivoltának megerősítését illetve visszaállítását értette.¹⁹⁶ Ezen „elvi” antiszemitizmusát nevezte időnként „aszemitizmusnak”. Bangha ezt a különbségtételt azért tette, mert szerinte az egyháznak kötelessége a faji antiszemitizmus ellen küzdeni,

---

¹⁹⁴ Erről lásd ifj. Bertényi Iván: Tisza István és a századforduló politikai irányzatai. In: *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 34–72.

¹⁹⁵ A kérdéshez lásd Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet*. Bp., 2001, Osiris.

¹⁹⁶ Bangháról legújabban: Molnár Antal – Szabó Ferenc: *Bangha Béla SJ emlékezete*. Bp., 2010, Távlatok.

s védelmébe venni a zsidók személy- és vagyónbiztonságát. Prohászka Ottokár még a forradalmak előtt kifejtette, hogy a zsidóság középosztálybeli térnyerését azért tartja károsnak, mert ezzel a parasztságból verbuválódó középosztály elől veszik el a helyet.¹⁹⁷ Ezen álláspontját „nemzetvédelemnek”, illetve „hungarizmusnak” nevezte.

Fentieknél fontosabb szerepet játszott a fajvédelem és a fajelmélet, mivel a korszak szélsőjobboldali mozgalmi alapvetően idegenellenesek vagy egyenesen idegengyűlölők voltak. A fajvédelem gondolata Magyarországon még a dualizmus időszakában jelent meg. Első képviselőjének Kiss Sándort tekinthetjük, aki az 1910-es években számos írásában lépett fel a zsidóság térhódítása ellen a „fajmagyarok” érdekében.¹⁹⁸ Míg 1918 előtt azt tartotta helyesnek, ha szeparálva egymás mellett él a fajmagyar és zsidó társadalom, a forradalmak után harcos antiszemitizmus jellemezte. A korai fajvédők közt említhetjük még Dánér Bélát, aki a nem asszimilált zsidóság kitelepítését javasolta.¹⁹⁹ Az első fajvédők alapvetően a kulturális élet elzsidósodása miatt léptek fel, de eszméik csak a Tanácsköztársaság bukása után lettek népszerűek, amikor radikális társadalmi-gazdasági átalakulást követeltek a világháborúban katonaviselt és a forradalmakkal szembenálló két nagyobb társadalmi csoport: az ún. keresztény-nemzeti középosztály és a magyar parasztság érdekében. Programjukban²⁰⁰ a fajvédelem fogalma elsősorban a zsidóság visszaszorítását jelentette, akiket a kapitalista-liberális rendszer haszonélvezőinek és egyben a kommün nemzetáruló vezetőinek tekintettek. A fajvédők többsége azonban nem csupán a feltörekvő zsidóságtól, hanem minden „bevándorlótól” és „idegentől”, elsősorban pedig a svábságtól – a trianoni Magyarország legnagyobb nemzeti kisebbségétől – is féltette saját létbiztonságát. (A sváb ősoktól származó Gömbös Gyula, aki a fajvédők vezéregyénisége volt, e tekintetben kivételnek számított.²⁰¹) E programot képviselték a fajvédők a kormánypártban éppen úgy, mint kiterjedt társadalmi szervezeteikben, az

---

¹⁹⁷ V.ö. Gergely Jenő: *Prohászka Ottokár, „a napbaöltözött ember”*. Bp., 1994, Gondolat.

¹⁹⁸ Kiss Sándor: *Zsidó fajiság – magyar fajiság*. Bp., 1918, A Cél kiadása.

¹⁹⁹ Dánér Béla: *A magyarországi zsidókérdés megoldása*. Bp., 1919, Apostol.

²⁰⁰ Lásd *Fajvédőkialtvány. A Magyar Nemzeti Függetlenség Párt programja. 1924 október*. Bp., 1924, Stádium.; Ez és a továbbiakban ismertetett pártok programjai szinte kivétel nélkül megtalálhatók: *Magyarországi pártprogramok, 1919–1944*. Szerk. Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc. Bp., 1991, Kossuth. (Politikai pártok programjai Magyarországon 1867–1980.); A fajvédők külpolitikai iskolázottságáról és irányú nézeteik alakulásáról lásd Pritz Pál: A fajvédők külpolitikai nézetei (1919–1936). In: *Századok*, 1990/5–6. 617–669.

²⁰¹ Gömbös Gyuláról és a nevéhez köthető Fajvédő Pártról lásd Vonyó József: Gömbös Gyula jobboldali radikalizmusa. In: *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 243–274.

Ébredő Magyarok Egyesületében,²⁰² az Etelközi Szövetségben, a Magyar Országos Véderő Egyesületben.²⁰³ Jelentős bázissal rendelkeztek a Turul Szövetségben ugyanúgy,²⁰⁴ ahogy megtalálhatók voltak képviselőik a politikailag heterogén népi mozgalomban is.²⁰⁵ A fajvédők átmeneti párttá szerveződése és ellenzéki politizálásuk a húszas évek közepén azonban nem hozott sikert.²⁰⁶ A fajvédelem politikai másodvirágzása a harmincas évek második felében következett be, amikor a nürnbergi faji törvények 1935-ös kihirdetése után eszméik ismét divatossá váltak. Pártjaik azonban ekkor sem lettek sikeresek. Az állampolgárok diszkriminatív elkülönítésével, illetve egyes állampolgárok magasabbrendűként, míg mások alacsonyabbrendűként való megkülönböztetésével ugyanakkor jelentősen befolyásolták a szélsőjobboldali gondolkodást.

A fajvédelem mint politikai mozgalom mellett külön említendők a „tudományos” háttérrel rendelkező fajelméletek. Ezek közül kettő gyakorolt nagyobb befolyást: az ún. fajbiológia és a magyar fajelméletként is felfogható „turanizmus”. A fajbiológia azon törekvések illetve elméletek gyűjtőneve, amelyek az öröklési törvényeket igyekeztek alkalmazni az emberre, s azon belül a népekre, nemzetekre. Mindezt megpróbálták összekapcsolni a korban népszerű antropológiai kutatásokkal. Ma úgy látjuk, hogy a fajbiológiai elméletek kevés tudományos alappal rendelkeztek, s nyilvánvaló, hogy hirdetői politikai mondanivalójukat burkolták tudományos köntösbe. A vizsgált korszakban azonban a fajiság és a fajegészségügy iránt még a legtöbb nyugati államban is valódi tudományos érdeklődés mutatkozott, számos, az emberi örökléssel kapcsolatos kérdésre pedig csak a huszadik század második felében, a molekuláris biológiai kutatások megindulása után lehetett egyértelmű választ adni.

A magyar fajbiológia legnevesebb képviselője Méhely Lajos volt. Esetében is nyilvánvaló, hogy amikor biológiai-antropológiai fejtegetéseibe értékelő ítéletek

---

²⁰² Az ÉME történetének egyetlen, részleges és vitatható monografikus feldolgozása Zimmer Tibor: *Az ébredők fénykora, 1919–1923*. Bp., 1989, Akadémiai.

²⁰³ A MOVE történetéhez lásd *MOVE 1918–1943*. Szerk. Szeder János. Bp., 1943, Move ny. kft.; újabb, de közel sem korszerű feldolgozás Dósa Rudolfné: *A MOVE, 1918–1944. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet*. Bp., 1972, Akadémiai.

²⁰⁴ Kerepeszki Róbert: A Turul Szövetség. In: *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 341–376.

²⁰⁵ Gyurgyák János: Szélsőjobboldaliság a népi mozgalomban. In: *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 449–473.

²⁰⁶ A párt megalakulásának körülményeihez lásd Paksa Rudolf: A Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt megalakulása és a fajvédők programja. In: *Sic Itur ad Astra*, 2005/3–4. 59–88.; A Fajvédő Párt történetét Gömbös szemszögéből nyomon követi Gergely Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Bp., 2001, Vince Kiadó. 145–193.; v.ö. Vonyó József: *Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus*. Pécs, 2001, Pro Pannonia.

vegyültek, azaz értékes és hitvány „fajokról” beszélt, akkor alapvetően tudománytalanul járt el. Méhely egyébként tekintélyes zoológiai karrierrel a háta mögött fogott fajbiológiai elmélkedésbe: az első világháború idején tett először kísérletet arra, hogy a nemzetek viselkedését mint biológiai témát vizsgálja.²⁰⁷ Fajbiológiai munkássága – mely tekintélyes számú önálló kötet mellett a szerkesztésében megjelent *A Cél* című folyóiratban közölt publicisztikáját is jelenti – bizonyítja, hogy eredetiben olvasta a fajbiológia nemzetközi irodalmát. Méhely gondolatai később számos szélsőjobboldali szerzőnél is visszaköszöttek. Így például a magyarságot elkorcsosító zsidósággal történő fajkeveredés elmélete, vagy a magyarság kettős faji összetételének (előkelő turáni és közrendű ugor) gondolata. A fajvédők idegenellenességét támasztotta alá azzal is, hogy szerinte a svábság sose lehet magyarrá. Emiatt az egyoldalú németorientációt is veszélyesnek látta, noha a német fajvédelem eredményeiért lelkesedett. A zsidókérdésben a faji alapú szeparálást javasolta, mivel elűzésük vagy kiirtásuk gondolatát erkölcsileg gyalázatosnak tartotta. Nézetei miatt egyébként a kor számos vezető tudósával és politikusával szembekerült: Bartucz Lajos antropológussal, a konzervatív Kornis Gyulával, a liberális Gratz Gusztávval, vagy a már említett Bangha Bélával. De többször szállt vitába az ún. turanizmus egyes képviselőivel is.

Követői közül Bosnyák Zoltán emelhető ki, aki előbb *A Cél* című fajbiológiai lap szerkesztését vette át Méhelytől, majd az 1944-ben alapított *Magyar Zsidókérdés-kutató Intézet* igazgatója, az intézet lapjának, a *Harcnak* pedig szerkesztője lett. Bosnyák munkássága leginkább történeti és publicisztikai tevékenység volt: belülről ismertette a magyar antiszemitizmus történetét,²⁰⁸ másrészt maga is publikálta nézeteit a zsidókérdéssel és a zsidótörvényekkel kapcsolatban.

A turanizmus a magyar eszmetörténet egyik sokszínű jelensége, mely számos egymástól eltérő elgondolás gyűjtőneve. Ezekben a közös nevező sok esetben nem több, mint a magyar külpolitika, illetve tudománypolitika kelet felé fordulásának igénye, mégpedig azért, mert elméletük szerint a magyarság a turáni népcsalád tagja. Abban azonban már különbség mutatkozott, hogy ki mit is értett a „turáni nép” kifejezésen. A

---

²⁰⁷ Méhelyről lásd Ungváry Krisztián: Értelmiség és antiszemita közbeszéd. In: *Beszélő*, 2001/6. 74–92.; Méhely gondolatait ismerteti Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Bp., 2007, Osiris. 261–266., bibliográfiáját és a rá vonatkozó irodalmat lásd uo. 591–593.; V.ö. Gáspár János: *Méhely Lajos és a tudományos fajvédelem Magyarországon*. Bp., 1931, Stephaneum.

²⁰⁸ Legjelentősebb műve Bosnyák Zoltán: *A magyar fajvédelem úttörői*. Bp., 1942, Stádium.

turanizmus története az említett sokszínűség ellenére is felvázolható.²⁰⁹ A gondolat Magyarországon a századfordulón jelentkezett, s egyszerre felelt meg a nemesi nacionalizmus romantikus hajlamainak (ennek szimbolikus alakja Beöthy Zsolt „turáni lovasa”) és a szecessziós kordivat kelet iránti érdeklődésének (amely a századelő modern művészeinél jelentkezett Bartóktól Lechner Ödönig, Cholnoky Viktortól Adyig). Keleti irányú expanzív jellege megfeleltethető volt a „magyar birodalmi gondolat” jegyében megfogalmazódó Balkán-politikának is.²¹⁰ A turanizmusnak emellett volt egy defenzív tartalma is, mely a pánszláv és pángermán félelmektől indítva a híres herderi jóslattal szemben igyekezett a magyarságnak nagy rokonnépeket találni. A turanizmus történetében 1920 hozott fordulatot. Ekkor ugyanis megalakult a szélsőjobb oldali radikalizmust megjelenítő Turán Szövetség.²¹¹ Ez abban különbözött a turanizmus korábbi megjelenési formáitól, hogy a keleti kultúra felsőbbrendűségét hirdette, s a magyar fajelmélet megalapozását kívánta.²¹² S nem is sikertelenül, hiszen az 1930-as évek nemzetiszocialista programjai rendre ide nyúltak, hogy megtalálják a magyar állampolgárság kívánatos kritériumát. Azt azonban ki kell emelnünk, hogy magyar fajelmélet kidolgozása nem sikerült. Egyrészt azért nem, mert a tudományos kutatások a magyarság erősen kevert jellegét állapították meg, másrészt a fajtisztaság igénye nem volt összeegyeztethető a soknemzetiségű (és kevert fajú) Szent István-i Nagy-Magyarország visszaállításával. A zsidótörvények és az említett Magyar Zsidókérdés-kutató Intézet 1944. májusi felállítása azonban végeredményben a turanizmus által kívánt magyar fajelmélet „gyakorlati sikere” volt.

Érdeemes megemlítenünk, hogy a turanizmus talajáról szökkent szárba a szélsőjobb ezoterika több hajtása.²¹³ Így például a műkedvelő szófejtők és amatőr őstörténészek újabb generációja lépett színre ekkor, bár e műfaj majd csak az 1945 utáni emigrációban virágzott ki igazán. De ekkor jelentek meg az első újpogány írások is, amelyek a kereszténység helyett a magyar ősvallást favorizálták, s a Szent István-i „nyugatbarát”

---

²⁰⁹ V.ö. Kincses Nagy Éva: A turáni gondolat. In: *Őstörténet és nemzettudat 1919–1931*. Szerk. Uő. Szeged, 1991. 44–49; továbbá Farkas Ildikó: A turánizmus. In: *Magyar Tudomány*, 1993/7. 860–868.; illetve Farkas Ildikó: *A turánizmus*. (Kézírtásos PhD disszertáció.) ELTE, Bp., 2001.

²¹⁰ Romsics Ignác: A magyar birodalmi gondolat. In: Uő: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*. Bp., 2004, Osiris. 122–158.

²¹¹ Cholnoky Viktor: *A magyarországi Turán Szövetség, a turáni gondolat és a turáni népek ismertetése, a Szövetség célja*. Bp., 1922, Magyarországi Turán Szövetség; illetve Túrmezei László: *A magyarországi Turán-szövetség vázlatos története, alapszabálya és általános ismertetése*. Bp., 1938, Reé László.

²¹² Békássy Gyöngyi: *A vércsoportok kutatásának faji jelentősége*. Bp., 1938, Reé László; *A Magyarországi Turán Szövetség álláspontja a fajiság kérdésében*. Bp., 1938, Reé László; lásd még Túrmezei László több írásában.

²¹³ Györy Lajos: Turánizmus után exotizmus. In: *Magyar Szemle*, 1936/XXVI. kötet. 276–278.; illetve R.–K.: Az orthodox turanizmus. In: *Magyar Szemle*, 1937/XXX. kötet. 182–185.

politikát a Koppánynak tulajdonított – feltételezéseken alapuló, és eltúlzott – „keletbarát” elképzelések alapjáról kritizálták.²¹⁴ Ugyancsak ide sorolhatók azok a törekvések is, amelyek a kereszténységet akarták „megtisztítani” annak zsidó gyökereitől.²¹⁵

1. Az első magyar nemzetiszocialisták

Az 1920-as években több, az olasz mintát utánzó magyar fasiszta párt is született.²¹⁶ Az első ilyen pártalapítási hullám 1922-ben, Mussolini hatalomra kerülésekor volt – ekkor alakult a *Magyar Fascista Tábor*, illetve a *Magyar Fascista Hungarista Tábor*. 1927. április 5-én Bethlen István és Benito Mussolini örökbarátsági szerződést írt alá Rómában. Ekkor a magyar politikai közélet figyelve ismét a fasiszta Olaszország felé fordult. Bethlen maga is szakértői tanulmányokat készített, s ekkor jelentek meg az első Mussolini-életrajzok (az első Kosztolányi Dezső fordításában) és beszédek,²¹⁷ mint ahogy ekkor születtek a fasizmust bemutató első összefoglalások.²¹⁸ Ilyenek, kiegészülve a fasizmus szakpolitikai kérdéseit, illetve eredményeit tárgyaló írásokkal, ekkortól rendszeresen jelentek meg.²¹⁹ 1927-ben indult a magyar fasiszta pártalapítások második hulláma. Ekkor alakult a *Magyar Fascista Munkások Pártja*, majd 1928-ban a *Magyar Fascista Párt*. Programjukban korporatív államot akartak, és szociális

---

²¹⁴ Lásd erre Baráth Tibor nemzetiszocialista szintézisművének kritikáját: Vágó Pál: *Magyar sorstudomány. Baráth Tibor: „Az országépítés filozófiája a Kárpát-medencében” című történelembőlseleleti művének méltatása*. Bp., 1944, Stádium.; Baráth munkájáról lásd Romsics Gergely: *Történetpolitikai gondolkodók. = A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 414–448.

²¹⁵ Zajti Ferenc: *Zsidó volt-e Krisztus? A semitizmus és skythizmus nagy harca*. Bp., 1937, Reé László; Röck Gyula: *Zsidó volt-e Jézus? Tanulmány*. Dombóvár, 1943, Bagó Mihály Könyvkiadó.

²¹⁶ A korábbi szakirodalommal ellentétben csak ezeket az olasz minta alapján szerveződő, magukat fasisztának tartó pártokat érdemes magyar fasisztáknak nevezni.

²¹⁷ Sarfatti M. G.: *Mussolini élete*. Előszóval ellátta B. Mussolini. Ford. Kosztolányi Dezső. Bp., 1927, Egyetemi ny.; Mussolini Benito: *Válogatott beszédei*. Ford. Zichy R.-né. Bp., 1927, M. Ir. Társ.; *Mussolini Benito gondolatai*. Előszó: Bethlen István. Bp., 1928, Elegius.; Kemechey László: *Mussolini életrajza*. Bp., 1927, Újságüzem ny.

²¹⁸ Mannhardt Johann Wilhelm: *A fasizmus*. Ford. Komán Andor és Wucskits Jenő. Miskolc, 1927, Magyar Jövő.; Mihelics Vid: *Az olasz munkaalkotmány*. Bp., 1927, Dunántúl ny.; Bottai Giuseppe: *Az olasz korporatív államrendszer és a munkaalkotmány*. Bp., 1928, Egyetemi nyomda.

²¹⁹ V.ö. Mussolini Benito: *A fasizmus alapelvei*. Debrecen, 1934, Bertók.; Mussolini Benito: *A korporatív államról*. Ford. Nagy Iván és Marjai Frigyes. Bp., 1937, Arany János ny.; Marjay Frigyes: *Mi a fasizmus?* Bp., 1939, Stádium.; Urbánszky Andor: *A fasiszta gondolat kialakulásának szellemi előzményei*. Bp., 1941, Stádium. (Forum magyar – olasz szemle könyvtára, 2.); Pini Giorgio: *Mussolini*. Ford. Widmar Antonio. Bp., 1940, Athenaeum.; Volpe, Gloacchino: *A fasiszta mozgalom története*. Ford. Virág Mihály. Róma, 1940, Novissima.; Temesváry László: *A fasizmus pénzügyi politikája*. Bp., 1940, Magánkiadás.; Zeley István: *Olaszország közigazg. reformja a világháború után és a szindikális-korporatív rend*. Bp., 1936, Magánkiadás.; Halász Pál: *A fasiszta Olaszország agrárpolitikája*. Bp., 1937, Magánkiadás.

követeléseket fogalmaztak meg. S mivel Gömbös Gyula épp ekkor, 1928-ban oszlatta fel a *Fajvédő Pártot*, így több párt nélkül maradt fajvédő lépett soraikba. Szemere Béla például 1928-ban megszervezte a rövidéletű *Magyar Nemzeti Függetlenség Revíziós Pártját* (másnéven: *Függetlenségi Revíziós Ligát*), amely a fajvédő örökséget az olasz fasiszmissal próbálta ötvözni. S noha e pártok és lapjaik egyaránt rövidéletű kezdeményezésnek bizonyultak, szellemi téren jelentősen hozzájárultak a magyar szélsőjobboldali ideológiák fejlődéséhez. Ráirányították a figyelmet a korporatív állam fogalmára, amelyben a hagyományosan pártpolitikai alapon szerveződő képviselői demokráciát olyan parlamentarizmus váltotta fel, amelyben az egyes szakmák társadalmi súlyukkal arányosan jelentek meg a törvényhozásban.²²⁰

Ugyancsak 1922-ig nyúlik vissza a *Nemzeti Szocialista Párt* története. (A különösen nem bonyolított – egészen szűk szókészletből válogató – névadás a továbbiakban is ezen pártok jellemzője.) E formáció azonban hamarosan beszüntette működését. A párt újraélesztésére 1928-ban – vagy más források szerint 1929-ben – került sor Szász Béla és Csomós Miklós vezetésével. E párt, akárcsak a fasiszta pártok, teljesen jelentéktelen maradt elsősorban azért, mert a húszas évek végén a magyar politikai-gazdasági helyzet stabil volt, s így nem szolgálhatott a nemzetiszocialista radikalizmus táptalajául. Az 1930-as törvényhatósági választásokon a párt nem ért el sikert. Ezután Szüts Iván lett a párt irányítója, ő azonban 1931 őszén *Magyar Nemzeti Szocialista Párt* néven önállósult. Pártja végül beolvadt Meskó Zoltán mozgalmába.

A gazdasági világválság idején megélénkült az ellenzéki politika. Nem csak a már létező pártok kezdtek ekkor agitációba (különösen a szociáldemokraták és az illegális kommunisták), hanem új pártok is szerveződtek. 1930-ban jött létre a *Független Kisgazdapárt* és Bajcsy-Zsilinszky Endre *Nemzeti Radikális Pártja*, s nemsokára megjelentek az első részsikereket elérő nemzetiszocialista pártok is. Bajcsy-Zsilinszky továbbra is fajvédő alapokon állt, s nézeteit lapjában, az *Előőrsben* (1932-től *Szabadság*) és könyv terjedelmű pártprogramjában népszerűsítette.²²¹ Széles tömegeket azonban ő sem tudott megnyerni.

---

²²⁰ V.ö. Ujpétery Elemér: *Az olasz korporatív törvényhozás*. Bp., 1936, Mérnökök ny.; Regös Ferenc: *Az olasz korporatív állam érdek- és társadalomvédő intézményei*. Bp., 1939, Hellas ny.

²²¹ Másként látja a kérdést Vigh Károly: *Bajcsy Zsilinszky Endre, 1886–1944. A küldetéses ember*. Bp., 1992, Szépirodalmi.; továbbá Farkas Kornél: *Bajcsy-Zsilinszky Endre belpolitikai nézetei 1928–1931 között*. In: *Valóság*, 2006/6. 46–73.; Tilkovszky Lóránt: *A munkásosztály és a szocializmus Bajcsy-Zsilinszky nemzeti felfogásában és politikájában*. In: *Múltunk*, 1991/1. 35–57.

A nemzetiszocialista pártok sorában az első jelentősebb szerveződés Böszörmény Zoltán *Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspártja*.²²² Böszörmény elszegényedett dzsentricksaládból származott újságíró volt. A világháborús szolgálat után 1919-ben Prónay Pál tiszti különítményének tagja, majd az *Ébredő Magyarok Egyesülete* lapjának (*A Nép*) munkatársa. Böszörmény azzal emelkedett ki az 1930–31-ben szerveződött nemzetiszocialista pártvezérek közül, hogy 1931. decemberében állítólag fogadta Hitler. Ebben ugyan kételkedhetünk, de annyi bizonyos, hogy Böszörmény volt az első, aki a 20 pontból álló náci programot magyarra fordította, s a német propaganda tanulságait is hasznosította. Azzal is ki akart tűnni riválisai közül, hogy parlamenti képviselőt szerez pártjának. (Ez elsősorban azért lett volna előnyös, mert a parlamenti képviselő révén a párt szabadon szervezkedhetett volna az országban.) Ezért megnyerte magának Meskó Zoltán képviselőt, aki 1932 május 2-án be is jelentette, hogy új párt alakult, annak nevét, programját és vezetőjét azonban nem nevezte meg. Amikor hosszas késlekedés után Meskó június 17-én az Országházban látványos külsőségek közepette pontosította bejelentését – kiderült, hogy saját útra lépett. Bár a későbbiekben is volt kísérlet a Böszörmény szervezte mozgalom és Meskó pártja egyesítésére, ezek a két vezető közti ellentét miatt nem valósultak meg, sőt a két mozgalom közti kölcsönös féltékenykedés a következő években újra és újra fellángolt.²²³ Böszörmény tehát a Meskóval való szakítás után, 1932. június 26-án plakátok és röpiratok útján adta hírül, hogy megalakult pártja, a *Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt*. (A párt születésének korábbra való datálása tehát Böszörmény elsőségért folytatott propagandájának része volt.) A párt programja ugyanekkor Barcsay Árpád kiadásában jelent meg.

Ebben egyszerű válaszokat kínált híveinek, akik kezdetben a fővárosból, majd egyre inkább az Alföld nyomorgó agrárproletárjainak köréből kerültek ki. Az idő múlásával már csak az utóbbiak hitték ugyanis el Böszörménynek, hogy a gazdasági válság egy csapásra orvosolható – mégpedig a zsidóvagyonok szétosztásával. Böszörmény elgondolásait rövid, lényegre törő versikékben népszerűsítette.²²⁴ Ezekben fajvédő elemeket ötvözött a német nemzetiszocialisták programjával, de profétikus keresztény – pontosabban a korban elterjedt szektáktól vett – elemek is fellelhetők. Böszörmény pártját a „nemzeti, szociálista [sic!], független és antiszemita” jelzőkkel határozta meg.

---

²²² A mozgalom történetét részletesen, bár korántsem elfogulatlanul ismerteti Szakács Kálmán: *Kaszáskeresztesek*. Bp., 1963, Kossuth.

²²³ A közhangulatra jellemző Némethy Béla: *Hol vagy magyar Hitler?* Bp., 1932.

²²⁴ *A nemzeti szocialisták könyve. A Böszörményi mozgalom lényege*. Bp., 1935, Fáklya.

Hangsúlyozta, hogy „nem ismerünk proletárt, polgárt, főrangút, csak magyart ismerünk!”²²⁵ Emellett következetesen bolsevizmusellenes volt.

Német mintát másolva a párt mögé mozgalmat is szervezett, amely a horogkeresztet használta jelképül, egyenruhájuk része pedig az SA-t idéző barna ing lett. Velük egyenruhás-fegyveres felvonulásokot is szervezett: 1932. augusztus 20-án 500 barnainges rohamosztagos élén vonult fel a budai várban. (Válaszul a Belügyminisztérium előbb az egyenruha viselést tiltotta be, majd 1933-ban a német felségjelvényé lett horogkereszt használatát, s 1934-ben a katonai jellegű szervezeteket is feloszlatta.) A helyi pártszervezeteket azzal is erősítették, hogy pártvacsorák keretében látták vendégül a gazdasági válság miatt nyomorgó, érdeklődő párttagokat. Abban is követte a magyar „vezér” a német példát, hogy hangsúlyt helyezett saját személyi kultusza kiépítésére.²²⁶ 1933-tól, a horogkereszt használatának betiltása után új jelképük az úgynevezett kaszáskereszt lett, amiről innentől kaszáskereszteseknek nevezték magukat. (Ezzel egyúttal el is különültek az elsősorban a Dunántúlon szervezkedő Meskóéktól, akik az általuk használt nyilaskeresztről nevezték el magukat.) A Böszörmény mozgalom 1933-ban látványosan megerősödött: ehhez egyrészt a gazdasági válság, másrészt Hitler hatalomra jutása adta a hátteret. A párt központjai Budapesten, Debrecenben, Nagykőrösön és Békéscsabán voltak.

Összességében azonban politikai sikert mégsem könyvelhettek el. A párt meggyengüléséhez végül a már említett Meskó-párt járult hozzá. A rivális párt ugyanis jóval dinamikusabb volt, élére ismert politikusok álltak, s állítólag még azt is elérték, hogy Hitler őket fogadja el legitim magyar nemzetiszocialista mozgalomnak. Ezzel átcsábították a Böszörmény-mozgalom kiábrándult pártszervezőit, akiket a párthívek is követtek. A Böszörmény-párt hanyatló, második korszaka 1933 végén kezdődött: a parasztság az elhúzódó válság hatására egyre inkább tönkrement, s erre a mozgalom fékevesztett demagóg ígéretekkel válaszolt. 1934-re elpártolt Böszörménytől Debrecen és a Tiszántúl, s a párt lapját is betiltották, ami újabb elvándorláshoz vezetett. A sikertelenség nyilvánvaló jele volt, hogy az 1935-ös országgyűlési választáson sehol sem tudtak mandátumot szerezni. A megmaradt párttagok ezután irreális puccsokat tervezgettek a „nemzeti kaszáskeresztes királyság” létrehozásáról, amiért is 1936. április

---

²²⁵ Az idézetek forrása *Mit akar a Nemzeti Szocialista mozgalom? És kicsoda Böszörmény Zoltán a magyar mozgalom vezére?* Bp., é.n., Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspárt – Centrum Kiadóvállalat. 3.

²²⁶ Az említett programon kívül lásd még Böszörmény Zoltán: *Vérem és oltárom*. Bp., 1930, Magyar Szoc. Orsz. Pártja.; illetve *Böszörmény Zoltán élete*. H.n., é.n., Kaszáskeresztes Párt.

25-én Böszörmény Zoltánt és a mozgalom vezérkarát letartóztatták. Súlytalanságukra jellemző, hogy ügyükben a tárgyalást csak másfél évvel később, 1937. októberében tartották meg. Az ítélet elől Böszörmény Ausztriába menekült.

Meskó Zoltán, mint láttuk, végül nem lett a Böszörmény-mozgalom parlamenti szócsöve, hanem 1932 június 17-én önálló pártot jelentett be a Parlamentben *Nemzeti Szocialista Magyar Földműves és Munkáspárt* néven, s ennek 26 pontos programját is ismertette.²²⁷ Meskó – Böszörményhez hasonlóan – vezéri ambíciókat dédelgetett, azonban Böszörménynél kevésbé volt radikális (például a tisztí különítményesek beszerzését nem helyeselte, s folyamatosan hangoztatta kormányzóhűségét), s egyúttal jelentős politikai tapasztalattal is rendelkezett.²²⁸ Pártja jelképe – a horogkereszt említett betiltása után – a később a nemzetiszocialista pártok körében általánosan elterjedt nyilaskereszt lett. Ez az eredetileg a keresztes háborúban használt szimbólum egyúttal az ősi magyar katonai erényekre is utalt. Meskónak azonban nem csak jelentős politikai múltja volt, de kapcsolati tőkéjét is jól kamatoztatta. A sikerhez ugyanis mindenekelőtt tőkeerős támogató kellett. (A korabeli és azóta is élő híreszteléssel ellentétben ugyanis nem német támogatásból szervezkedtek.)

Nehezítette helyzetüket, hogy szervezkedésüket az állami adminisztráció tudatosan akadályozta. Érdeemes kiemelnünk, hogy a Gömbös Gyula, Darányi Kálmán, Imrédy Béla, majd Teleki Pál vezette kormányok az adminisztratív eszközök meglehetősen széles skáláját vették igénybe a társadalmi rend radikális átalakítását célul kitűző nyilas mozgalmak ellen. A szélsőjobboldali pártok elleni illetően fellépést a baloldali *Népszava* nem egyszer kommentálta azzal a kárörömmel, hogy most legalább ők is átérzik az ellenzéki lét nehézségeit. (Zárójelben jegyezzük csak meg, hogy ugyane okból tért vissza fajvédő különútjáról maga Gömbös Gyula is az 1920-as évek végén a kormánypártba.)

Meskónak nagy előnyt jelentett, hogy saját lappal rendelkezett, amin keresztül hatékonyan jeleníthette meg mondanivalóját: a fennálló rendszer éles bírálatát és a zsidóság kárára történő megoldási javaslatokat. A párt 1932-ben meghirdetett programja a történelmi múltra hivatkozva idealizálta a „magyar faj” erényeit, s az

---

²²⁷ A Meskó-párt történetéhez kitűnő és sok eddigi félreértést korrigáló munka Paksy Zoltán: A nyilaskeresztes mozgalom tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1935 között. In: *Az antiszemizmus alakváltozatai. Tanulmányok*. Szerk. Paksy Zoltán. Zalaegerszeg, 2005, Zala Megyei Levéltár. 106–167.

²²⁸ Meskó már 1917-ben bekerült a parlamentbe, majd a Friedrich-kormány államtitkára lett, s a Horthy-korszakban előbb a Nagyatádi vezette kisgazdapárt alelnöke, majd az egyesülés után átmenetileg az Egységes Pártban is az alelnökök egyike, parlamenti képviselő.

állampolgárságból faji alapon zárta ki a nem „turáni vagy árja” fajúakat. A régi dicsőség visszaállítására egyedül a nemzetiszocializmust tartotta alkalmasnak, a jelen hibáit ugyanis a fennálló politikai-gazdasági rendszerben, s ezen keresztül a mindenért felelőssé tett „zsidóban” látta. Jelentős eltérés a német mintától, hogy a mozgalom a kereszténységet fontosnak tekintette. A program a földkérdést elsősorban a hitbizományok felszámolásával rendezte volna, de elképzelhetőnek tartotta a nagybirtok korlátozását is – a konkrétumokat azonban kínosan kerülte.

A finanszírozás kérdéséhez jegyezzük meg, hogy a Meskó-pártban kezdetben – és rövid ideig – részt vett Szüts Iván is, aki az Első Magyar Általános Biztosító Intézet egyik tisztviselőjeként jelentős reklámbevételhez juttatta a párt lapjait. Távozása után lovag Fehrenteil Tibor volt az, aki jelentős összeggel segítette a pártot, s ezért a „pártszervezés irányítója” megtisztelő címet viselhette. A párt megerősödését hozta, amikor ahhoz gróf Pálffy Fidél csatlakozott. Pálffy a Trianon következtében birtokainak nagyobb részét elvesztett, majd a világválság idején csődközeli birtokos volt, aki már korábban is kritizálta a liberális tőkés gazdasági-politikai rendszert.²²⁹ Írásaiban Mussolinit és Hitlert tartotta követendő példának, de a *Rerum novarum* kezdetű enciklika keresztényszociális tanait is vallotta. A „zsidó marxizmussal” szemben felekezeti egységet kívánt, s ezért tartotta időszerűtlennek a keresztény társadalmat megosztó királykérdést. Pálffy csatlakozása pénzt, tekintélyt és ezáltal új lendületet hozott a pártnak. 1933. november 6-án a budai Vigadóban megtartották az első magyar nemzetiszocialista pártkongresszust. (A budai Vigadó a későbbiekben a magyar szélsőjobboldal országos rendezvényeinek visszatérő helyszíne lett.)

A terebélyesedő mozgalomhoz 1933 végén csatlakozott gróf Festetics Sándor.²³⁰ A Monarchia idején diplomáciai pályára lépett Festetics 1911-től volt a főrendiház tagja, s átmenetileg (1918. december 29-től 1919. január 19-ig) a sógora – Károlyi Mihály – által vezetett kormány hadügyminisztere lett. Kompromittálódása miatt a húszas években mintegy 25 ezer holdas birtokai igazgatásával foglalkozott. 1931-ben kormánypárti képviselőként szerzett mandátumot, s előbb gróf Bethlen István, majd gróf Károlyi Gyula liberális konzervatív politikájának volt odaadó híve: a költségvetés vitájában a magas adóterhek és az állami beavatkozás ellen emelt szót. Ezek után 1933-

---

²²⁹ Írásai a *Dunántúli Hírlap* hasábjain jelentek meg. Ő fordította Reventlow Ernst: *Nemzeti szocializmus az új Németországban*. Ford. és bev. Pálffy Fidél. Magyaróvár, 1933, Hungária. Majd új eszméit maga is megfogalmazta Pálffy Fidél: *Szemelvények a nemzeti szocializmus eszmeköréből*. Győr, 1933.

²³⁰ Festetics politikai karrierjéhez és nézeteihez lásd Püski Levente: Festetics Sándor, a „nyilas gróf” politikai pályája. In: *Történeti Tanulmányok XIII*. Debrecen, 2005, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete. 157–168.

ban látványos fordulat következett: augusztus 13-án bejelentette, hogy nemzetiszocialista lett, s emiatt szakított a Gömbös vezette kormánypárttal, de Horthy iránti hűségét mindig hangsúlyozta. Karácsonykor pedig bejelentette csatlakozását a Meskó vezette mozgalomhoz, amelynek élén 1934. január 11-étől három fős „vezérlő tanács” állt. Az országot három „bánságra” osztották: Pálffy a győri, Festeticsé a mezőföldi, Meskóé pedig a budapesti lett.

1934 áprilisában a bánságok helyét a „főkerületek” vették át – változatlanul hármas országos pártvezetés mellett. Ez a mozgalom terjeszkedését is jelezte, hiszen Zalában, Vasban, Veszprémben, Győr-Moson-Pozsonyban, Tolnában és Budapesten is szerveződött főkerület. Ezek élére a helyi társadalom tekintélyes tagjait nyerték meg, akiknek munkáját helyi értelmiségi propagandafőnök is segítette. Festetics mint arisztokrata országgyűlési képviselő magánlevélben kereste meg egy-egy újonnan beszervezendő terület befolyásos és tiszteletnek örvendő személyiségeit, hogy felkérje a mozgalom helyi vezetőjének. Emellett autójával látogatta végig a helyi pártközpontokat, az ún. „nyilas házakat”. S rendszeresen rendeztek demonstratív nagygyűléseket és díszfelvonulásokat. Ezeken a leghűségesebb párttagokból szervezett egyenruhás „rohamcsapatok” vonultak fel, melyek országos vezetője Barcsay Árpád nyugalmazott csendőr ezredes volt, aki korábban Böszörmény mellett töltött be hasonló funkciót. A párt szervezési kérdéseit Jandl Lajos országos főszervező koordinálta, aki többször járt tanulmányúton Németországban. Ugyanígy tett Meskó Zoltán is, aki a náci párt vezetőinek erkölcsi és talán némi anyagi támogatását is megszerezte, ami lehetőséget teremtett a párt további terjeszkedésére az északkelet-magyarországi térségben. A párt népszerűsítői leginkább az ellen küzdöttek, hogy mozgalmukat pángermának állítsák be. Nem tagadták, hogy külföldi példákat tartanak szem előtt, de mozgalmuk nemzeti jellegét hangsúlyozták. A mozgalom és annak vezetői ellen több alkalommal is felszólalt Gömbös Gyula miniszterelnök, hangsúlyozva, hogy „aki idegenből importált nyilaskeresztes kézzel nyesegeti a magyar élet fáját, az könnyen veszedelembé sodorja az apostoli kettőskeresztet.”

A vezérek közt feszülő személyi ellentétek azonban oda vezettek, hogy 1934. július elsején Festetics kivált a pártból, s mérsékeltebb programmal önálló pártot alapított *Magyar Nemzeti Szocialista Párt* néven.²³¹ A két nyilaskeresztes párt, azaz a Festetics

---

²³¹ Programját elemzi Szakács Kálmán: A magyarországi fasiszta mozgalmak programjai az 1930-as években. In: *Múltunk*, 1989/3–4. 95–101.; Festetics nézeteit népszerűsítette Barbácsi Simon: *Az enyingi „nyilas ház”. Festetics nyilaskeresztes vezér vallomásai*. Enying, 1935.

vezette MNSZP és a Meskó–Pálffy féle NSZMFMP közt verseny indult a már megszervezett területek pártszerveiért. A győr-moson-pozsonyi pártszervezet Festetics mellé állt, de a Pálffy vezette mosonmagyaróvári régió Meskóval maradt, ahogyan a Meskó–Pálffy párttal maradt Zala is. Festetics pártja megalakulásakor magába olvasztotta a Böszörmény-mozgalomból 1933 decemberében kiszakadt *Nemzeti Szocialista Magyar Dolgozók Pártját*. Ez lényegében a Debrecen környéki mozgalomrészt jelentette Svaszta Gyula ügyvéd vezetésével, aki a pártegyesülés után a Festetics-párt tiszántúli főkerületének vezetője lett. A párt debreceni népszerűségét növelendő az 1935-ös választások előtt Festetics meggyőzte ifjabb Balogh István kormánypárti helyhatósági képviselőt, hogy az országgyűlési választásokon az ő pártja listáján induljon.

Így az 1935-ös választások idejére az országban három nagyobb nemzetiszocialista párt működött: Böszörmény kaszáskeresztes mozgalma, Meskó és Pálffy közös nyilaskeresztes pártja, és Festetics nyilaskeresztes pártja. A választásokon a kormány rendkívül nagy erőfeszítéseket tett a nyilaskeresztesek ellehetetlenítésére, illetve jelöltjeik legyőzésére.²³² Erre minden oka meg is volt, hiszen az 1934. őszi törvényhatósági választások a nyilasok erősödését mutatták. A kormány tehát betiltotta lapjaikat, akadályozta agitátoraikat, s a nyílt választás adta lehetőségeket is maximálisan kihasználta. Végül csak Festetics pártjának sikerült összesen két mandátumot szereznie. A nyilaskeresztes mozgalom valódi társadalmi támogatottságát azonban jól mutatja, hogy a magterületüknek számító Zala, Győr-Moson-Pozsony és Veszprém megyében érték el a nyilasok az 1939-es választások alkalmával a fővárosi utáni legjobb eredményeiket.²³³ A nyilaskeresztesek szavazóbázisát vizsgálva azt láthatjuk, hogy elsősorban a parasztságot sikerült megszólítaniuk, s annak minden rétegében népszerűek voltak.²³⁴ A választási sikertelenség mégis újabb eróziót hozott a nyilaskeresztes mozgalom történetében.

---

²³² Ezt dokumentálja Paksy i.m. 128–149.

²³³ A választási eredményekre lásd Hubai László: *Magyarország XX. századi választási atlasza, 1920–2000. I–III.* (CD-melléklettel) Bp., 2001, Napvilág.

²³⁴ Erre jut Vas megye vonatkozásában Farkas Gábor: *Politikai viszonyok Fejér megyében a két világháború között.* Bp., 1982, Akadémiai.; Debrecenre vonatkozóan Szécsényi Mihály: *A szélsőjobboldal társadalmi bázisa az 1935-ös debreceni választásokon.* In: *Rendi társadalom – polgári társadalom. I. Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok. Salgótarján, 1986. szeptember 28–30.* Szerk. Á. Varga László. Salgótarján, 1987, Nógrád Megyei Levéltár. 365–387.; Tóth Gábor: *Ellenzéki politikai mozgalmak a Tiszántúlon a harmincas években, 1929–1939.* Bp., 1982, Akadémiai.; és Zala vonatkozásában Paksy Zoltán: *Nagypolitika kicsiben: parlamenti választás és társadalmi háttere Zalaegerszegen 1935-ben.* In: *Korall*, 2004/17. 88–106.

2. A magyar nemzetiszocializmus második hulláma

A világválság éveiben az ekkor még katonatisztkánt szolgáló Szálasi (ekkor még Szálasy) Ferenc is tollat ragadott, hogy közzétégye eszmefuttatásait. Az 1933. márciusában megjelent mű egy grandiózusnak tervezett munka első fejezete (egészen pontosan a kétkötetesre tervezett mű első kötetének első fejezete).²³⁵ Szálasi ekkor az állam erősödését és közvetlen demokrácia terjedését prognosztizálta. Programjában három éves „átállítást” hirdetett,²³⁶ amit ezután „ötéves tervgazdálkodás” követett volna. Az első kötetben erről az átállításról lett volna szó, az elkészült első fejezet a gazdaság átállításáról szólt. Ezen korai írás egyébként alig emlékeztet a későbbi Szálásira: sem a később hungarizmusnak nevezett eszméi, sem pedig egyéni nyelvezete nem jelent még meg benne. Ennek oka elsősorban az lehet, hogy 1933-ban még nem volt honnét merítenie ezeket, mivel Magyarországon ekkor még nem volt elég kiforrott a nemzetiszocialista diskurzus. Mint említettük, az olasz fasizmusról szóló önálló művek 1927-től jelentek meg egyre nagyobb számban, a német nemzetiszocializmusról szóló munkák pedig a harmincas évek elején kezdtek megjelenni, s csak Hitler hatalomra kerülése után fokozatosan váltak slágertémává.²³⁷ Ezek hatására indult csak meg a diskurzus Magyarországon a nemzetiszocializmusról és annak adaptálhatóságáról.²³⁸ Ezt a szélsőjobboldali igényt igyekeztek aztán kiszolgálni az olyan kezdeményezések, mint például Lócsey Ferenc „antibolsevista könyvesboltja”, amely magát a „nemzetvédelmi, fajvédelmi, nemzetiszocialista könyvek kiadója és terjesztője” címmel reklámozta. Valamint az egyre terebélyesedő sajtó, amiről később még részletesen szólunk.

---

²³⁵ Szálasy [!] Ferenc: *A magyar állam felépítésének terve. I.* [I. Főrész. Az állam átállítása. 1. füzet. Gazdasági életünk átállítása. A nemzet akaratmegnyilvánulása.] Bp., 1933, M. Kir. Egyetemi Ny.

²³⁶ Az „átállítás” itt az államnak a koreszmékhez való igazítását jelenti. Ugyanebben az értelemben használták később az 1944. október 16-i puccsal végrehajtott hatalomra jutásuk megnevezésére.

²³⁷ V.ö. Reventlow Ernst: *Nemzeti szocializmus az új Németországban.* Ford. és bev. Pálffy Fidél. Magyaróvár, 1933, Hungária.; *Hitler Adolf birodalmi kancellárnak az ifjú Németország vezérének beszédei. Dr. Göbbels József előszavával.* Bp., 1934, Sárkány.; *Hitler, Adolf: Harcom.* Bp., 1935, Centrum; Kibédi Varga Sándor: *A nemzeti szocialista Németország.* Bp., 1938, Egyetemi ny.; Rezessy Zoltán: *A Harmadik birodalom politikai és társadalmi rajza.* Bp., 1938, Fővárosi Könyvkiadó.; Öhquist Johannes: *A Führer birodalma.* Ford. Kolosváry-Borcsa Mihály. Bp., 1940, Stádium.

²³⁸ V.ö. Kovrig Béla: *Fasizmus – hitlerizmus.* Bp., 1934, Gergely R. könyvkereskedés.; Sárdi Strehn Károly: *Magyar nemzeti szocializmus.* Kaposvár, 1935, Somogy megyei ny.; Svaszta Gyula: *A nemzeti szocializmus [!] országútján.* Mezőberény, 1936, M. N. Szoc. Párt.; Ráttkay R. Kálmán: *Európa és Magyarország a nemzeti szocializmus útján.* Bp., é.n., k.n.; Péchy Henrik: *A magyar nemzeti szocializmus politikai és gazdasági programja.* Bp., 1937, Lócse ny.; Vágó Pál: *A nemzetiszocialista munkaállam alapelvei.* Bp., 1938, k.n.; Szigethy István: *Út a magyar nemzeti szocialista állam felé.* Bp., 1940, Csokonai Váll.

Az 1930-as évek második felében Németország erősödése újabb pártalapítási hullámot indított el a magyar szélsőjobboldalon. A harmincas évek elejének pangása után a fajvédelem is megerősödött miután 1935 őszén Németországban kiadták a nürnbergi faji törvényeket, s ezek hamarosan bekerültek a magyar közgondolkodásba, ahol egyébként is megvolt az igény ezek iránt.²³⁹ A harmincas évek közepén jól látható, amint a fajvédő alapokon álló pártok megtermékenyültek a német nemzetiszocializmus eszméivel. Ennek volt példája Szálasi Ferenc első pártja is, a *Nemzet Akaratának Pártja*, de ezt láthatjuk a Salló János vezette *Nemzeti Front*, vagy Szörtsey József *Fajvédő Nemzeti Szocialista Pártja* esetében.

A legjelentősebbé a Szálasi Ferenc nevéhez köthető pártok váltak.²⁴⁰ Szálasi 1935-ben alapította meg a *Nemzet Akaratának Pártját* (NAP), melynek programját *Cél és követelések* címen jelentette meg.²⁴¹ Ebben Szálasi egy misztikus és fajvédő programot fogalmazott meg, s a revízió kérdésében nagyon megengedő álláspontot foglalt el: noha helyesnek vélte az Ösföld (a Kárpát-medence) ismételt együvé tartozását egy magyar szupremácia alatt szervezett konföderációs államban (Hungária Egyesült Földek), de csak az érintettek akaratából és a nagyhatalmak beleegyezésével.²⁴² (E nézetei miatt többen nemzetietlenséggel vádolták.²⁴³) A szövegben különösen feltűnő a keresztény értékrend megjelenése, valamint a megszólítani szándékozott társadalmi nagykoalíció („Isten, paraszt, polgár, katona”) – noha emeljük ki rögtön, hogy még polgárról és nem munkásról beszélt. Ez a nyelvezetében már Szálásira jellemző, de több lényeges kérdésben, így a zsidókérdésben is még egyértelműen fajvédő program: a zsidóság számarányának megfelelő korlátozást akart, diktatúrapárti, de a népszavazás intézményét fontosnak tartotta (ahogy 1933-as művében), s bár elkötelezetten keresztény, az egyházat kizárta volna a politikai életből. Ellenben a gazdaság állami irányítását, ármaximálást és szociális intézkedéseket követelt. 1935-ben Szálasi és pártja még meglehetősen súlytalan volt. Első jelentősebb röpirat terjesztő akciójára is csak az év végén került sor.

---

²³⁹ V.ö. Tóth Lajos: *A német birodalom jellegzetes jogszabályai*. Bp., 1937, Politzer Zs. és fiai.; Molnár Ákos: *A Hitleri árjatorvények teljes szövege és magyarázata*. Kalocsa, 1938, Magánkiadás.

²⁴⁰ Ezekről alapos és színvonalas munka Margit Szöllösi-Janze: *Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn*. München, 1989, Oldenbourg; illetve alapos, de elfogult ismertetés a nemzetiszocialista pártok történetéről Lackó Miklós: *Nyilasok, nemzetiszocialisták, 1935–1944*. Bp., 1966.

²⁴¹ Szálasi Ferenc: *Cél és követelések. I.* Bp., 1935, Egyetemi ny. (A Nemzet Akaratának Pártja kiadványai)

²⁴² Szálasi külpolitikai nézeteiről Ungváry Krisztián: Szálasi Ferenc. In: *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953. Tanulmányok*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 1998, Osiris.

²⁴³ Lásd például Budaváry László: *Zöld bolsevizmus. A nemzetietlen nyilas-mozgalom hűséges és döbbenetes képe*. Bp., 1941, Nemzeti Élet.

Az 1935-ös év a szélsőjobboldal választási veresége miatt e mozgalmak meggyengülését, szétesését hozta magával. A sikertelenség miatt Meskó Zoltánt 1935. májusában leváltották a pártvezetői tisztségből, s helyét egy többtagú tanács vette át. Meskó ezután az egyetlen sikeres nyilaspárt vezetőjéhez, Festetics Sándorhoz csatlakozott. A bomlást jól mutatta, hogy a különböző nyilaspártokból kilépett frakciók önálló pártot szerveztek *Egyesült Nemzeti Szocialista Dolgozók Pártja* néven Barcsay Árpád irányításával.

Az 1936-os év tovább erodálta a szélsőjobboldali mozgalmak megtépázott hírnevét. Április végén leleplezték a kaszás kereszties puccsot, aminek kapcsán a belügyminiszter betiltotta a pártot, s mintegy 700 párttag ellen indult bírósági eljárás. Június végén pedig Festetics Sándor mozgalmában következett be törés. A Festetics-párt képviselőjeként mandátumot szerzett Balogh István és hívei kiváltak a pártból. E törés különösen Debrecenben osztotta meg az „eszmetársakat”. A szakadást követően Festetics új, 25 pontból álló harci programot hirdetett. Ugyanekkor lépett ki a NSzMFMP-ből Pálffy Fidél, aki Baloghhall összeállva szervezte meg az *Egyesült Nemzeti Szocialista Pártot*. Ősszel pedig két új szerveződés is alakult. A *Nemzeti Front* irányítója a Turul mozgalomból ismert Salló János volt, aki 30 pontos programot tett közzé, s október végén agresszív plakátkampánnyal hívta fel magára a főváros figyelmét. Csilléry András pedig megszervezte a *Bolsevistaellenes Magyar Ligát*, közismertebb nevén a *Késkeresztes Mozgalmat*. Az új mozgalom 1937 januárjában kezdett nagyobb horderejű szervezkedésbe: nagygyűlést tartott, valamint fajvédelmet és „új rendiséget” követelő programot hirdetett.

Az 1935 tavaszán létrehozott NAP ugyancsak versenybe szállt a többi mozgalommal. 1936 március 15-én megalakult és programot hirdetett ifjúsági szervezete, a *Honszeretet Ifjúsági Szakosztály* (HISz). Áprilisban azonban Szálasi csúfos vereséget szenvedett a pomázi időközi választáson, ahol 12 ezer szavazatból mindössze 942-t kapott. Ennek hatására Szálasi szemében leértékelődik a parlamentbe való bejutás, s a hatalom megszerzésének más útját (tulajdonképpen a kormányzó általi kinevezést) kezdte hirdetni. Ekkor kezdte szervezni a párt háttérét adó hungarista mozgalmat. A pártban két jelentős, egymással összefüggő változás történt. Egyrészt az addig a szociáldemokrata érdekszférába sorolt munkásság körében is agitálni kezdtek.²⁴⁴ Másrészt 1936 októberében Szálasi Németországban járt, ahol (Berlinben,

---

²⁴⁴ Ennek technikájáról lásd dr. Szabó Gyula: *Hogyan lett nemzetiszocialista a pestkörnyéki "vörös övezet"?* = *Pesti Újság*, 1940. március 29. 3.

Nürnbergben és Münchenben) megismerhette a náci párt és állam működését. Visszatérése után antiszemitizmusa látványosan felerősödött, s 1937 tavaszán pártját egy mérsékelten antiszemita fajvédő polgári pártból átalakította erősen antiszemita, forradalmi kispolgári és proletárpárttá. A hatást jelzi, hogy a pártot 1937. április 15-én betiltották. A bírósági ítélet indoklása Szálasi tevékenységét „más színezetben előadott kommunizmusnak” nevezte.

1937 augusztusában két váratlan esemény erősítette Szálasi pozícióit. A hónap elején ugyanis váratlanul elhunyt Marsovszky György, aki *Láthatatlan Front* néven akart szélsőjobboldali egységet létrehozni.²⁴⁵ Augusztus végén pedig a fővárosban ismert Csík László vereséget szenvedett egy időközi választáson. Szálasi nimbusza azonban emelkedett az ellene folytatott bírósági eljárások hatására. Jellemző, hogy az augusztus közepén szabaduló Szálasihoz Festetics Sándor és Csilléry András is írt üdvözlő sorokat a *Virradat* hasábjain. Szálasi legfőbb riválisai ekkor a *Nemzeti Frontot* vezető Salló János, s a fővárosi szélsőséges diákság körében népszerű Kémeri Nagy Imre volt. Kémeri Nagy ekkor az időközben Pálffytól különvált Balogh Istvánnal működött együtt. Ők kezdeményezték 1937 októberében a megosztott szélsőjobboldali tábor egyesülését.

Az 1937. október 24-i nagygyűlés hangulatát a kaszáskeresztesek elleni perben ekkor megszületett ítélet alapozta meg, mely a mozgalom vezetőit több éves börtönbüntetéssel sújtotta. Az egyesülési nagygyűlésen több kisebb szélsőjobboldali frakció olvadt össze *A Magyar Nemzeti Szocialista Párt* néven.²⁴⁶ Az egység azonban korántsem volt teljes. Nem csatlakozott ahhoz sem Festetics Sándor, sem Pálffy Fidél pártja, sem pedig a *Nemzeti Front*. Jellemző, hogy egymást követő három hétvégén is otthona volt e pártok nagygyűléseinek a budai Vigadó: Szálasiék előtt két héttel Festetics, egy héttel korábban pedig a *Nemzeti Front* hívei gyűltek össze.²⁴⁷ Jelentőségét tekintve ezen események közül az október 24-i egyesülési gyűlés azért érdemel figyelmet, mivel ez jelentős lépés volt Szálasi pártjának felemelkedésében. 1937 őszén ugyanis Szálasi sem párttal, sem párthelyiséggel, sem sajtóval nem rendelkezett. Ezeket

---

²⁴⁵ Hirtelen meghalt Marsovszky György, a jobboldali "Láthatatlan Front" szervezője. = *Magyarország*, 1937. augusztus 3. 3.

²⁴⁶ A gyűlés beszédeit teljes terjedelmükben közli *Szittya Kürt*, 1937. november 7. 1–6. A fontosabb beszédeket ismerteti: Szálasi Ferenc bejelentette a budai Vigadóban, hogy a nemzeti szocialista mozgalom a hatalom átvételére törekszik. = *Virradat*, 1937. október 25. 5. Az eseményről készült feljegyzés: *Papp András jelentése a budai nyilasgyűlésről*. Politikatörténeti Intézet Levéltára, 685. fond 1. állag 9. őrzési egység. 99–105.

²⁴⁷ Ezekről tudósít: *Virradat*, 1937. október 11. 5.; valamint *Virradat*, 1937. október 18. 5.; végül *Virradat*, 1937. október 25. 5.

az októberi egyesülés révén szerezte meg: a Széchenyi Lajos és Endre László vezette *Fajvédő Szocialista Párt* adta ugyanis az Andrassy út 60. alatti párthelyiségét; Fiala Ferenc pedig rendelkezésükre bocsátotta az általa szerkesztett *Összetartás* című hetilapot. Balogh István révén pedig a párt parlamenti képviselőhöz is jutott. Az erőviszonyokat jól mutatta, hogy a pártunió élére Szálasi mellett Balogh István és Széchenyi Lajos került.

A többi vezéraspiráns lényegében kiszorult az irányításból. Szálasi sikerének titka az az agresszív propaganda volt, amellyel el tudta hitetni magáról a szélsőjobboldali táborban, hogy a politikai ambíciói miatt magát nyugdíjaztató magas rangú katonatisztként képes az egység megteremtésére, majd a hatalom átvételére.²⁴⁸ Az esemény fontosságát érzékelteti, hogy a korabeli sajtó is beszámolt a gyűlésen történekről, de több későbbi visszaemlékezés is fontos mérföldkőként írta le azt. Így említésre került Török András leleplező szándékkal írt botránykönyvében, továbbá az 1943-as béketapogatózások háttéranyagaként készült rendőrségi összefoglaló munkában, valamint Csonka Emil apologetikus párttörténeti művében is.²⁴⁹ Az október 24-i gyűlés további érdekessége, hogy Málnási Ödön, a későbbi nyilas ideológus ekkor kötelezte el magát nyilvánosan a nemzetiszocialisták mellett.

Hamarosan azonban hatalmi rivalizálás kezdődött Balogh és Szálasi között. A nyílt törésre akkor került sor, amikor Balogh és Kémeri Nagy 1937. november 28-án egy debreceni nyilas gyűlésen – a legitimisták októberi körmendi gyűlésére válaszul – királlyá kiáltották ki Horthy Miklóst.²⁵⁰ Ezt Szálasi elutasította, s hamarosan elérte, hogy Baloghot és Kémeri Nagyt kizárták a nyilas egységpártból. A *Magyar Nemzeti Szocialista Párt* nevet továbbra is használó Kémeri Nagy és Balogh azonban innentől nem játszottak jelentős szerepet a szélsőjobboldal történetében.

A Szálasi vezette egységpártot hamarosan, 1938. február 21-én feloszlatták, Szalásit és 72 társát pedig rendőri felügyelet alá vonták. A továbbra is vezető szerepet betöltő Széchenyi Lajos és a Szalásit helyettesítő Csia Sándor mellett ekkor két személy

---

²⁴⁸ Tóth Andrea: Egy Vezér imázsa: Szálasi Ferenc bebörtönzése és a hungarista propaganda. = *Valóság*, 1992/6. 51–64.

²⁴⁹ Török András: *Szálasi álarc nélkül. Öt év a Szálasi mozgalomban*. Bp., 1941, Fővárosi ny.; Kovács Tamás: *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József rendőrfőkapitány-helyettes feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932–1943*. Bp., 2009, Gondolat.; Csonka Emil: *Szálasi küzdelmeiből. Hogyan történt a hatalomátvétel?* Bp., 1944, Hungarista Kiadó.

²⁵⁰ Az esetet részletesen vizsgálja Kerepeszki Róbert: „Éljen I. Miklós, Magyarország királya!” – Egy politikai gyűlés háttere és körülményei. = *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 80. születésnapjára*. Szerk. Kovács Zoltán – Püski Levente. Debrecen, 2010, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete. 135-152.

tevékenysége lendítette tovább a mozgalmat: a már említett Málnási Ödöné és Hubay Kálmáné. Emellett a párt hasznára váltak még az úgynevezett mozgalmisták is.

Szálasi 1938 tavaszától kisebb megszakítással, majd nyaratól egészen 1940 őszéig folyamatosan börtönben ült, így pártja életében nem vehetett aktívan részt. Megjelent azonban nézeteinek összegzéseként az *Út és Cél* című munka.²⁵¹ Eszmerendszere börtönévei alatt forrott ki véglegesen, ahol sokat olvasott és elmélkedett.²⁵² Ideológiája legtisztábban a negyvenes évek első felében tartott beszédeiben jelent meg.²⁵³ Az említett szövegekből kiderül, hogy hungarizmusnak nevezett eszmerendszere²⁵⁴ a nemzetiszocializmus magyar változata, amely a nacionalizmus, a szocializmus és a kereszténység eszméit szándékozott egyesíteni. A hungarizmust Szálasi a német nemzetiszocializmussal (a „Völkische Bewegunggal”) és az olasz fasizmussal egyenrangúnak tartotta, bár meggyőződése volt, hogy ezek közül a hungarizmus a legjobb. Úgy gondolta, hogy a Völkische Bewegung Európa németek lakta részeit, a fasizmus a Mediterráneumot, a hungarizmus pedig előbb a Kárpát-medencét, majd a Balkánt hivatott megszervezni.

Szálasi olyan államot akart, amelyben a magántulajdonnal rendelkező parasztok és kisiparosok munkáját az állam tervezi, majd az szervezi az újraelosztást is. Ezen állami tervező és újraelosztó rendszer adminisztratív dolgozóit nevezte értelmiségnek. A funkciók és a tulajdon illetően elosztása és az állam gazdaságirányító szerepe együttesen vezetett volna el nézete szerint a társadalmi békéhez, melyet „szociálnacionálénak” nevezett. A három említetten kívül a társadalom negyedik hasznos szakmacsoportjának a katonaságot tekintette. E négy hivatást azonban elképzelése szerint csak férfiak tölthették volna be, mivel a nők szerepét egyértelműen a családi élet keretein belül jelölte ki.

---

²⁵¹ Szálasi Ferenc: *Út és Cél*. Bp., 1938, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

²⁵² *Szálasi Ferenc börtönnaplója 1938–1940*. Szerk. Csiffáry Tamás, bevezető és jegyzetek Sipos Péter. Bp., 1997, Budapest Főváros Levéltára – FILUM.

²⁵³ *Szálasi Pártvezető Testvér Munkásnagytanácsan elmondott beszéde 1942. X. hó 18-án*. Osieken, é.n., Független Horvátországban Csaba Magyar Egyesület.; *Szálasi Pártvezető Testvér beszéde 1942 XII. hó 5-én a Hűség házában a Paraszt széktartó nagytanács ülésén*. Osieken, é.n., Független Horvátországban Csaba Magyar Egyesület; *Az Út és Cél illetve beszédeinek közös kiadása: Szálasi Ferenc alapvető munkája és a Munkás-, Paraszt- és Értelmiséginagytanácsan elmondott beszédei*. Buenos Aires – München, 1959, Hungarista Mozgalom.; ezeken kívül még: *Nagytér, élettér, vezetőnép. Szálasi Ferenc előadása a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom pártküldögyek értekezletének sorozatában Budapest a Hűség Háza Nagytanácsstermében, 1943. június 15/16-án*. Sydney, 1978, Hungarista Mozgalom.; mindezek egybegyűjtve *Szálasi Ferenc Hungarizmus 1. A Cél*. Szerk. Gede Tibor. Bp., 2004, Gede Testvérek Bt. (A nemzetvezető művei).

²⁵⁴ Fentebb említettük, hogy a „hungarizmus” kifejezést Prohászka Ottokár, akitől azt Szálasi átveszi, egészen más értelemben használta.

A zsidómentes hungarista államban a kereszténység kötelező államvallás lett volna. Az ország „zsidótlanítására” irányuló politikáját, megkülönböztetve azt a zsidókorlátozó antiszemita-kétől, aszemitának illetve aszemitizmusnak nevezte.²⁵⁵ A zsidótlanítást Szálasi a zsidók kivándoroltatásával képzelte. Úgy gondolta, hogy a zsidóságnak valahol saját államot kell létrehoznia. Hitte ugyanis, hogy minden népnek – amelyik képes fennmaradni – meg kell találnia azt a földet, ahol vagy önerőből államot tud alapítani, vagy más népekkel együtt alkot egy nemzetet. (Ezen államalkotó képességet fejezte ki az elhíresült „talajgyökeres és honképes nép” kifejezéssel.) E gondolat jegyében akarta a Kárpát-medencét is újraszervezni. Hitte, hogy a hungarista állam olyan vonzó lenne az egykori Szent István-i állam népeinek, hogy ezek népszavazással fognak új, közös államot alkotni „Hungária Egyesült Földek” néven. Ebben a nemzetet alkotó egyes népeket telepítéssel akarta kompakt nemzetiségi területté alakítani, s ezeknek nagyfokú kulturális és területi autonómiát tervezett adni. Ezt az egyenjogúsító és nagyvonalú nemzetiségi politikát²⁵⁶ nevezte Pax Hungaricának, mivel ettől a nemzetiségi kérdés békés és végleges megoldódását várta.

Az így létrejött hungarista állam az ún. konnacionalizmus jegyében illeszkedett volna az új, nemzetiszocialista Európába. A konnacionalizmus kifejezésen a nemzetiszocialista nemzetek közösségét értette, azaz az ezek közti testvéri jóviszonyt és munkamegosztást. Európában három meghatározó nemzetiszocialista nemzettel számolt: az olasszal, a némettel és a magyarral. Ezek közül Szálasi elismerte a németek vezető szerepét, de – Hitler elképzeléseitől jelentősen eltérően – az olasz és a magyar államot inkább képzelte együttműködő partnernek, mint alávetettnek. Naplójában egyébként Hitlert többek közt ezért is kritizálta, mivel imperialisztikus és a német felsőbbrendűséget hangsúlyozó politikájával a nemzetiszocializmus ellen hangolta Európa népeit. Szálasi tehát elsősorban toleránsabb nemzetiségi politikája miatt tartotta a hungarizmust jobb nemzetiszocializmusnak annak hitleri változatánál.

Szálasi írásai egy grandiózus elképzelésekkel rendelkező, elkötelezetten keresztény fantaszta munkái, melyekben feltűnő érzéketlenséget árult el a valós politikai és katonai viszonyok, illetve folyamatok iránt. Ennek oka az, hogy Szálasi nem hogy realpolitikusként nem tekinthető, de egyenesen extrém idealista volt, aki a háború utolsó

---

²⁵⁵ Itt is érdemes utalnunk arra, hogy az „aszemita” fogalmat Szálasi a korábban említett Bangha Bélától vette, de azt egészen más értelemben használta.

²⁵⁶ Szálasi tudatosan nem használta a nemzetiség szót, mivel úgy érezte, hogy e kifejezés az államalkotó nemzettel szemben lealacsonyítja a többi népcsoportot. Ezért nála a nemzetet népek – és nem nemzetiségek – alkotják.

hónapjaiban is ideológiai fejtegetésekkel traktálta a katonai kérdésekről tárgyalni akaró Hitlert. Mivel pedig Szálasi a második világháborút ideológiai háborúnak látta, ezért az abból való kiugrás számára a nemzetiszocialista eszme és világrend elárulásának tűnt. Mindemellett nem csupán a német ellentámadás lehetőségében hitt a végsőig, de naplójában többször kifejtette már a háború első éveiben, hogy noha elképzelhetőnek tartotta Hitler háborús vereségét, a nemzetiszocialista eszme végső győzelmében szemernyi kételye sem volt.

Szálasi fanatikusan hitt önnön kiválasztottságában és eszméi igazságában, másrészt az események alakulását minden szinten a „Nagypéntek nélkül nincs feltámadás” elv jegyében képzelte. Meg volt győződve, hogy a később győztesé váló eszmének vagy személynek előbb mindig a korábbi hatalom elnyomását kell elszenvednie. Naplójából éppen ezért süt a hatalomellenesség: Szálasi a félreállított messiás sértődöttségével fordult a fennálló rend ellen. Ezért kritizálta a törvényt és a jogot, amely lehetővé tette eszméi és személye félreállítását. De ugyanezért bírálta az egyházat is, mivel bennük egyrészt a politikába a fennálló rend mellett beavatkozó hatalmat, másrészt – mélyen vallásos emberként – a hit félreértelmezőit látta.

Jellemző például, hogy a börtönévei alatt olvasott mintegy másfélszáz könyv közt a vallási munkák, a zsidósággal kapcsolatos művek, illetve a nemzetiszocializmus kérdéseit tárgyaló írások voltak a leggyakoribbak. E három témakör tette ki egyébként naplójegyzeteinek legnagyobb részét is. Szálasi írásai bizonyítják azonban azt is, hogy a parasztság és a munkásság nehéz helyzete valóban megindította, s problémáikra valóban megoldást akart adni, s az azokkal való foglalkozás részéről nem csupán a hatalom megszerzésére irányuló demagógia volt. Ugyanennyire tagadhatatlan a zsidóság iránti ellenszenv is: a zsidókat okolta minden problémáért, s őket mindenféle elnyomás és kizsákmányolás elkövetőiként és haszonélvezőiként azonosította. Szálasi gondolkodásában a „zsidó” kifejezés leginkább metaforaként, a rossz dolgok általános okaként jelent meg. Ha valamit tehát e jelzővel összefüggésbe hozott, akkor azzal nem csupán azt mondta, hogy az számára elfogadhatatlan, hanem egyúttal felmentette magát minden további érvelés alól. Ugyanígy bármely történelmi folyamat negatívként való beállításához elég volt csak annyit mondania, hogy „elzsidósodott”. Így tudta például „megmagyarázni”, hogy kezdetben előremutató szellemi irányzatok (például a liberalizmus) hogyan válhattak rosszá (elnyomóvá, kizsákmányolóvá és a nemzetiszocializmus ellenségévé).

Történeteszemlélete, melyet csak töredékeiből rekonstruálhatunk, különös keveréke volt a romantikus-függetlenségi magyar történetírásnak, a nemzetiszocialista geopolitikai és faji elgondolásoknak, valamint az osztályharc elméletének. Utóbbi úgy kerülhetett múltértelmezésébe, hogy maga is olvasta a kommunista szerzőket – jellemző módon a háború után a börtönben Sztalin műveket is kért,²⁵⁷ ahogy korábbi börtönévei során Hitler és Mussolini mellett Marxot is olvasott.²⁵⁸ Szálasi a magyar múltból példaképének leginkább Széchenyi Istvánt tekintette, s mellette még Dózsa Györgyre és Zrínyi Miklóstra hivatkozott.

Írásait egyénivé tette, hogy szerette gondolatait párhuzamos-szimmetrikus, illetve hármas szerkezetekbe foglalni, továbbá sajátos fogalomalkotással fejezte ki magát. Emiatt még hívei is csak többé-kevésbé értették meg mondanivalóját. Jellemző például, hogy a párt 1938-as, valamint 1939-es programja, amelyet a bebörtönzött Szálasi helyett a pártot ideiglenesen vezető Hubay Kálmán írt, csak nyomokban emlékeztetett Szálasi stílusára, s mondanivalója is más, vagy legalábbis máshol voltak a hangsúlyai.

Szálasi személye a börtönévek alatt is központi szerepet töltött be a szélsőjobboldal történetében. A fogoly Szálasi köré ugyanis a pártpropaganda a mártír nimbuszát költötte, s mintegy személyével bizonyította a szélsőjobboldal kérelmelhetlen ellenzékiességét.²⁵⁹ Ezt az imázst elsősorban a baloldali és keresztény elemeket ügyesen ötvöző Málnási Ödön építette fel.²⁶⁰ Ő találta ki ugyanis az olyan szlogeneket, mint a „Nagypéntek nélkül nincs feltámadás”, mely eredetileg ugyan revíziós jelszó volt, később azonban Szálasi és más párttagok börtönbüntetésére, s a mozgalom hatalmon kívül rekedtségére is alkalmazták.

A párt sikeréhez Málnási mellett még a politikai szervezői talentummal megáldott Hubay Kálmán csatlakozására is szükség volt, már csak azért is, mert Málnási *A magyar*

---

²⁵⁷ Népbírói pere alatt vezetett feljegyzéseit és perének anyagát kiadta *A Szálasi-per*. Szerk. Karsai Elek – Karsai László. Bp., 1988, Reform.

²⁵⁸ Elgondolkodtató, hogy a hungarista mozgalom főideológusainak (Málnási Ödönnek, Péntek Istvánnak és Kassai-Schallmayer Ferencnek) – ellentétben a párttagok és vezetők többségével – baloldali, sőt szélsőbaloldali előéletük is volt. V.ö. Ungváry Krisztián: Kik voltak a nyilasok? Egy szocialista tömegpárt. In: *Rubicon*, 2004/11. 4–11.; illetve Uő: Fekete lexikon. 43 nyilas életút. In: *Rubicon*, 2004/11. 12–17.; Péntek Istvánra lásd Máthé Áron: A főideológus. In: *Valóság*, 2005/1. 74–78.; Péntek Istvánra és Málnási Ödönre részletesen kitér Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. Bp., 2008, 1956-os Intézet – Corvina. 233–261.; Málnási Ödön – Méhely Lajos magyar fajiságról vallott nézeteit és az osztályharc marxí gondolatát ötvöző – történeti szintéziséről lásd Romsics Gergely: Történetpolitikai gondolkodók. = *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 414–448.

²⁵⁹ Jelentőségét jól mutatja, hogy Szálasi felemelkedéséről Pethő Sándor vezércikket írt, Sulyok Dezső pedig a Parlamentben bizonygatta Szálasi örmény származását, hogy ezzel rombolja le annak nimbuszát a faji tisztaságot hirdető szélsőjobb körében.

²⁶⁰ V.ö. Máthé Áron: A nyilas állam: az „istenfélő” utópia. = *Valóság*, 2008/2. 91–98.

nemzet őszinte története című könyve miatt ugyancsak börtönbe került. Hubay korábban a *Turul Szövetség* ifjúsági vezetőjeként, majd kormánypárti újságíróként kamatoztatta tehetségét. Az 1920-as években a miskolci *Magyar Jövő*, majd 1933-tól a *Függetlenség*, s 1936-tól az *Esti Újság* szerkesztője is. Emellett a *TESz* egyik vezetője. 1938. márciusában a lovasberényi időközi választáson mandátumot szerzett. Immár képviselőként 1938. április 4-én jelentette be a beszűntetett Szálasi-párt helyébe lépő *Nemzeti Szocialista Magyar Párt* megalakulását. Az új pártba maga Szálasi csak május végén, rendőri felügyeletének ideiglenes megszűntekor léphetett be. Jelentős sérelem érte azonban a hungaristákat a velük kiegyezni akaró Darányi-kormány bukása, mert az újonnan hivatalba lépő Imrédy-kormány 1938. május 20-án a 3400/1938.M.E.sz. rendelettel megtiltotta az állami hivatalnokoknak, hogy szélsőséges szervezeteknek legyenek tagjai.

Mint említettük, Hubay nézetei eltértek Szálasi elgondolásaitól.²⁶¹ Valójában nem csak ideológia különbség volt kettejük között, de a pártszervezés tekintetében is jelentős különbség mutatkozott. Az 1938-as Hubay-féle hungarista program²⁶² a zsidóság jelentős jogfosztását követelte, akiktől hosszú távon meg akarta szabadítani az országot. E program, mely láthatóan merített az olasz fasizmusból (a kormányfő mellett egy gyenge államfőt vizionált és korporatív parlamentet szeretett volna), immár a NAP programjához képest új elemként a „marxista demokrata szabadkőműves hatalmak és erők” ellen küzdött. A korábbi Szálasi-féle revíziókonceptió helyébe pedig ismét az integrális revíziót, azaz az egykori Szent István-i Magyarország egészének visszaállítását helyezte; s külpolitikájában a Berlin-Róma tengely, valamint a megújult világnézetű országok felé orientálódott volna. Gazdasági kérdésekben leginkább az foglalkoztatta, hogy a zsidóknak ne lehessen vagyona, de a nem zsidó vagyonokkal nem törődött, noha a piacot állami ellenőrzés alá vonta volna. A zsidó vagyont egyébként elsősorban hívei közt osztotta volna szét, s ebben nagyjából ki is merültek szociális ígéretei. A Hubay-féle párt abban különbözött a Szálasi vezette mozgalomtól, hogy sokkal inkább koncentrált a politika hagyományos eszközeire: a parlamenti szereplésre,

---

²⁶¹ A két pártvezető elképzeléseinek különbségét tükrözi az 1940. január 12-i Hubay, Széchényi Lajos és Csia Sándor által jegyzett szervezési szabályzat, majd annak Szálasi által 1940. november 30-i módosítása. A kettő között – később fontossá váló – lényegi eltérés volt, hogy Hubay a hagyományos magyar birodalmi gondolat híve, míg Szálasi a népek (nemzetiségek) autonómiájára épülő államban gondolkozott.

²⁶² Hubay Kálmán: *Hungarista program. A Hungarizmus irányeszméi c. hivatalos pártprogram rövidített kiadása.* Bp., 1938, Jövő ny.

valamint az új hangnemet hozó sajtóra,²⁶³ de a korábbi mozgalmár szárny feltűnést keltő, gyakran terrorisztikus tevékenységét inkább csak eltűrte. Utóbbi egyébként annyiban kapóra jött a pártnak, hogy azok révén újra és újra megjelenhettek a sajtóhíradásokban, és saját radikális ellenzékiességüket igazolhatták szimpatizánsaik szemében. Ilyen, elhíresült merénylet volt az 1939. február 3-i Dohány utcai kézigránátos támadás. Ezután a pártot a Teleki-kormány 1939. február 23-án feloszlatta, a párt vezetői közül többeket pedig letartóztatott, hogy ezzel is megnehezítse a közelgő választásokon való szereplésüket.

A mozgalmár szárny tipikus alakja volt Maczák János, aki *Szálasi-gárda* néven tömeges félkatonai alakulatot szervezett Szálasi kiszabadítására.²⁶⁴ Maczák a békéscsabai villamos művek tisztviselőjeként Böszörmény pártjában kezdte politikai pályafutását, majd a MNSzP tagja lett, ahol előbb békéscsabai kerületvezetőként, majd a dél-magyarországi főkerület vezetőjeként vett részt a párt irányításában. 1936-ban találkozott Szálasisal, s átlépett a NAP-ba. 1937. júliusában munkahelyén felmondott, s a Szálasi-pártban tevékenykedett, ahol a Pest környéki főkerület vezetője lett. Itt előbb jelentős sikereket ért el a tagtoborzásban, majd „hatalmi túllépés miatt” kizárták a pártból. 1938. szeptemberében a Felvidékre ment harcolni, ahol fogságba esett, s fogolycserével szabadult. Az elkövetett tettei miatt indítandó eljárás elől Németországba menekült. Bécsben nyilas pártcsoportot szervezett *Szálasi-gárda* néven, hogy előbb puccsal átvegye az irányítást az elpuhult pártban, majd kiszabadítsa Szálasis. „Nyilvánvaló” volt számára, hogy ezután ölükbe hullott volna az ország irányítása. Terveit megvalósítandó 1939 decemberében hazatért Budapestre, ahol azonban letartóztatták.

3. A parlamenti ellenzék szerepében

A parlamenti képviselőként szabadon maradt Hubay Kálmán nem puccsot akart kirobbantani 1939 tavaszán, hanem március 15-én megalapította a *Nyilaskeresztes Pártot*, áprilisban pedig megalakult annak ifjúsági tagozata is. (Az ifjúsági tagozat vezetését egyébként nemsokára letartóztatták egy csillebérci kirándulás alkalmából.)

---

²⁶³ V.ö. Kunszery Gyula: Összefoglaló helyzetjelentés a szélsőjobbaldali sajtó-frontról. = *A Mai Nap*, 1943. december 24. 7.

²⁶⁴ Maczák életútját feltárta Máthé Áron: Nyilaskonspiráció: szervezkedések a hatalom megragadására és megtartására. = *Valóság*, 2006/5. 54–66.

Az új párt arra is lehetőséget adott Hubaynak, hogy megszabaduljon a kompromittálódott vagy legalábbis kínossá vált mozgalmároktól, akiket nem vett át az új pártba. A *Nyilaskeresztes Párt* választási programja a további retorziókat elkerülendő jelentősen visszafogottabb volt a korábinál: az államrend átalakítására vonatkozó részek – nyilván az államellenesség vádjától félve – kimaradtak, s az ellenséges ideológiák megjelölése ugyanúgy hiányzott, mint a baráti nagyhatalmak megnevezése. Megjelent viszont a hadiipar és az energiaforrások államosításának, és az állami kárpótlás mellett elvett birtokok szétosztásának ígérete.

Mint említettük, Szálasi mozgalma mellett voltak más fajvédő alapokon álló magyar nemzetiszocialista pártszervezések is. Ezek közül sokáig a Salló János nevéhez köthető *Nemzeti Front – Magyarszocialista Néppárt* látszott a legerősebbnek. E párt parlamenti szócsöve Rajniss Ferenc lett, s 1938-ban Temesváry László csatlakozásával a fővárosi törvényhatóságban is képviselmet szerzett. Álláspontjukat a *Magyar Újságban* és a több alkalommal önállóan is kiadott 30 pontba szedett pártprogramban jelentették meg.²⁶⁵ Eszerint párttag csak az lehetett, akinek és aki feleségének egyik nagyszülője sem volt zsidó, sőt kikeresztelkedett sem. A párt elsősorban a „féktelen zsidókapitalizmus profithajhászását és a nagybirtok megrendszabályozását” ígérte. Ezen felül teljes revíziót, a faji öntudat felébresztését, átmenetileg erőskezű diktatúrát, általános és titkos választójogot, az „ősi magyar erkölcsök” védelmét, magyar (értsd: nem zsidó) sajtót, a zsidókérdés radikális és törvényes rendezését, tervgazdaságot, a hitelélet állami kézbe vételét, a hadiipar és minden legalább 95%-ban nem magyar tulajdonban lévő bank és gyár államosítását, a munkához való jogot és a munkakényszert, a nagybirtok és a hitbizomány terhére földosztást, faji egészségvédelmet, s végül magyar kultúrpolitikát követelt.

Ugyanekkor több kisebb fajvédő párt is megjelent, így például a faszizmus felé kacsingató Szörtsey József *Fajvédő Nemzeti Szocialista Pártja*.²⁶⁶ De számos hagyományos fajvédő programot hirdető párt és egyesület létezett ekkor, melyek a zsidókat immár a tagság lehetőségétől is megfosztották. Ilyen volt Benke Tibor 1937-ben alakult *Fajvédő Szocialista Pártja*,²⁶⁷ az 1938-ban Szeder János vezetésével alakult

---

²⁶⁵ Salló János: *Ezt akarjuk! Így akarjuk!* Bp., 1939, Centrum.

²⁶⁶ Szörtsey József: *A Fajvédő Nemzeti Szocialista Párt kiáltványa, programja és alapszabályai*. Bp., é.n., Ifj. Kellner Ernő.

²⁶⁷ Benke Tibor: *Fajvédő Szocialista Párt szervezeti, gazdasági-ügyviteli és fegyelmi szabályzata*. Bp., 1937, Bethlen ny. (Fajvédő szocialista füzetek, 2.); v.ö. *Fajvédő szocializmus*. Bp., 1937, Bethlen ny. (Fajvédő szocialista füzetek, 1.)

Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület,²⁶⁸ vagy a Héjjas Iván elnökletével szerveződő *Magyar Fajvédők Országos Szövetsége*, mely alapszabálya alapján egy ellenforradalmi hagyományörző egyesület volt.²⁶⁹ Héjjas pártja a hungaristák ellensúlyozására szerveződött, s az 1939-es választásokon is a nyilas jelöltekkel szemben indított alternatív szélsőjobboldali jelölteket – egyébként sikertelenül. Ugyancsak a régi fajvédők nevében lépett fel a hungaristák ellen Budaváry László a valószínűleg kormánymegrendelésre készült *Zöld bolsevizmus* című pamfletjével.²⁷⁰

A harmincas évek utolsó harmadától újabb színfolttal gazdagodott a szélsőjobboldali paletta, amikor megjelentek a kereszténység és a nemzetiszocializmus házasítására törekvő pártok. Ennek szellemi gyökerei elsősorban az 1931-ben XI. Pius pápa által kiadott *Quadragesimo Anno* című enciklikáig nyúltak, amely a társadalmi feszültségek megoldásának egy sajátosan keresztény útjára tett javaslatot, miközben kiemelte a kapitalizmus, a szocializmus és a fasizmus hibáit, illetve veszélyeit. A társadalomszervezésnek e modern katolikus útját hivatásrendiségnek nevezte.²⁷¹ E mozgalom vezéralakjának a portugál Salazar Oliveirat tekintették a kortársak.²⁷² A hivatásrendiség, illetve annak portugál megvalósulása felkeltette a magyar konzervatív-jobboldali gondolkodók (köztük Teleki Pál) és a szélsőjobboldal figyelmét is. Különösen, mivel a náci újpogányságot Pius pápa az 1937. március 14-én kiadott *Mit brennender Sorge* kezdetű enciklikájában elítélte.

Magyarországon az 1938 nyarán *Keresztény Nemzetiszocialista Front* néven alakult a keresztény elveket a nemzetiszocializmussal összebékíteni szándékozó parlamenti frakció, amit eredetileg nyolc parlamenti képviselő alapított. Programja nem akart faji alapú állampolgárságot, de a zsidókat megkülönböztette: jogkorlátozást és kivándoroltatást szánt részükre. A kifejezetten szegénypárti és antikapitalista program élén a politikai szabadságjogok követelése állt, ide értve a helyi önkormányzatok választását is. A felsőházat érdekképviselői kamarává alakították volna.

²⁶⁸ Szeder János: *Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület alapszabálya*. Bp., 1938, Stádium.

²⁶⁹ *A Magyar Fajvédők Országos Szövetségének alapszabályai*. Bp., 1938, Stádium. 3–4.

²⁷⁰ Budaváry László: *Zöld bolsevizmus. A nemzetietlen nyilas-mozgalom hűséges és döbbenetes képe*. Bp., 1941, Nemzeti Élet.

²⁷¹ V.ö. Brandenstein Béla: *A hivatásrendi társadalom bölcséleti alapjai*. Bp., 1940, Szent István Társulat.; Mihelics Vid: *Hivatásrendi társadalom. Előadás*. Bp., 1940, Vörösváry.; Vitéz István: *Hivatásrendek Magyarországon*. [Klly. a Magyary Zoltán emlékkönyvből, 27–38.] Bp., 1940, Magánkiadás.; Varga László: *Szociális reform és hivatásrendiség*. Bp., 1941, Nemzeti könyvtár.; Mihelics Vid: *Az új szociális állam*. Bp., 1941, Szent István Társulat.; Freesz József: *Hivatásrendi gazdaság. A modern gazdasági élet megszervezése*. Bp., 1942, Bánsági ny. (Új rend könyvek)

²⁷² V.ö. Mihelics Vid: *Az új Portugália*. Bp., 1938, Franklin.; Salazar Oliveira: *Békés forradalom*. Előszót írta Teleki Pál. Ford. Lovass Gyula. Bp., 1940, Athenaeum.; Pajzs Elemér: *Salazar. Egy kis ország nagy építője*. Bp., 1942, Auróra.

Magántulajdont csak a létminimum kielégítésére tartott elfogadhatónak, emellett árszabályozást, minimálbért, a fontosabb termelési ágak államosítását, a nagyvállalatok állami ellenőrzését és a nagybirtok szétosztásával radikális földreformot követelt, a munkásságnak és a cselédeknek pedig szociális ígéretekkel tette. A program végén álló külpolitikai részben a Szent István-i Magyarország visszaállítását, a kivándoroltak visszatelepítését, a magyar kisebbségek védelmét és a magyarországi kisebbségeknek méltányos kisebbségi politikát kívánt. Elkötelezettek voltak a Berlin-Róma-Varsó tengely iránt, s a szomszéd államokkal a megértés politikáját hirdették. Radikális földreformot ígérő programjukat a kor egyik legjobb magyar közgazdászának, Matolcsy Mátyásnak a neve hitelesítette.²⁷³ A párt képviselőinek többsége azonban – a biztosabb újraválasztás reményében – hamarosan visszalépett az új, Teleki-féle kormánypártba, így a KNSZF a választásokon az ugyancsak meggyengült Salló-féle *Nemzeti Front*tal közösen indult.

A nemzetiszocialista mozgalmak látványos sikerét hozta az 1939. évi országgyűlési választás, amit május 25–26-án (pünkösd vasárnap és hétfőn) tartottak az 1938:XXIX.tc. alapján. E siker előjeleként szokás tekinteni Endre László Pest vármegye alispánjává történt kinevezését 1938-ban.²⁷⁴ Endre ugyanis a szélsőjobboldal által hirdetett programot valósította meg helyi szinten: diszkriminálta a zsidókat, de kedvezett a magyar nemzetiségű szegényeknek.

Az új választójogi törvény az addig hatályos 1925:XXVI.tc.-t váltotta fel, jelentősen módosítva a választások rendjét.²⁷⁵ A legfontosabb változás a nyílt szavazás megszüntetése volt. Az új rendszerben 135 képviselő egyéni választókerületből került be a Parlamentbe, míg további 125 listán szerezhettek mandátumot. A választási rendszer sajátossága volt, hogy míg vidéken egy szavazó egyéni képviselőre és területi listára is szavazhatott, addig a nagyvárosok lakói csak pártlistára voksolhattak, azaz ők a vidékiekkel ellentétben csak egy mandátum sorsa fölött rendelkeztek. Ez, továbbá a választójogosultság szigorítása, s végül pedig a képviselőjelöltek indulásához szükséges magas kaució egyaránt az ellenzéki pártok esélyeit rontotta. A rendszer azonban összességében kevesebb lehetőséget nyújtott az adminisztratív választási csalásra vagy a

---

²⁷³ Matolcsyról később bővebben is szólunk.

²⁷⁴ Endre életútját a részletesen bemutatja Vági Zoltán: Endre László. Fajvédelem és bürokratikus antiszemitizmus a közigazgatási gyakorlatban 1919–1944. = *Tanulmányok a Holokausztról II.* Szerk. Randolph L. Braham. Bp., 2002, Balassi. 81–153.

²⁷⁵ Az 1939-es választásokról lásd Hubai i.m. Az alaposan megírt, adatgazdag és jól áttekinthető kiadványhoz mellékelt adatbázis egyetlen apró hiányossága, hogy a pótválasztások választóköri szintű adatait nem ismerhetjük meg, amelyek viszont az átszavazásokra vonatkozó következtetések levonásához elengedhetetlenek lennének.

megfélemlítéssel történő szavazatszerzésre. Ennek ellenére a kormány mindent elkövetett, hogy a nemzetiszocialista előretörést megakadályozza: gyűléseit nem engedélyezte, aktivistáikat letartóztatta, röplapjaikat bevonta és betiltotta sajtójukat. Ezeken felül a nyilasokat támadó röpirat jelent meg, s a többi ellenzéki irányzat sajtója is kampányolt ellenük. A nyilasok lejárataiban Teleki Pál miniszterelnök is részt vett, amikor egyik választási beszédében egyes meg nem nevezett politikai mozgalmak háttérében német támogatást, az úgynevezett „guruló márkákat” említette. A választási hajrában bedobott sejtetést mindenki a nyilasokra értette. Ezt bizonyította volna az úgynevezett *Zöld Könyv*-ügy. Eszerint a nyilasok nagy mennyiségű propagandaanyagot nyomtattak ki Németországban – nyilván német pénzen. Mindebből azonban csak annyi igaz, hogy a magyar cenzúra megkerülése érdekében a nyilasok valóban német nyomdákban dolgoztattak, ám ezek költségét kifizették. A legkirívóbb példája az adminisztratív fellépésnek Szálasi pártjának már említett februári betiltása volt. Ugyanekkor a párt vezetői közül harmincat letartóztattak. Ilyen körülmények között szervezte újjá a pártot Hubay Kálmán *Nyilaskeresztes Párt* néven.

A Nyilaskeresztes Párton kívül a választásokon további mintegy tucat szélsőjobboldali frakció indult. A legerősebbnek a *Nyilaskeresztes Párt* bizonyult, amely a lehetséges 38-ból 14 területi listát állított, s a lehetséges 125 egyéni választókerületből 40-ben indított képviselőjelöltet. Ennél több jelöltet a magas kaució miatt nem tudtak állítani. Ráadásul a februári letartóztatások a párt több kulcsmemberét is semlegesítették.²⁷⁶ A nehézségek miatt a nemzetiszocialista pártok hallgattak a laptulajdonos Bornemisza Gábor javaslatára, s belátva korlátaikat elhatárolták egymástól érdekerületeiket.²⁷⁷ Azaz úgy indították listáikat és jelöltjeiket, hogy azok ne versengjenek egymással.²⁷⁸

A nyilaskeresztes jelöltek Békés, Heves, Komárom-Esztergom, Nógrád-Hont, a három választókerületre bontott Pest-Pilis-Solt-Kiskun északi körzetében, Sopron, Szabolcs-Ung és Vas megyék mellett Pécssett, Szegeden és a négy választókerületre osztott főváros kerületeiben indultak. A fővárosban választási szövetséget kötöttek a *Nemzeti Front*tal. A párt jelöltjei végül összesen a szavazatok mintegy hatodát-hetedét szerezték meg, amivel mindössze 29 képviselőt küldhettek a 260 fős képviselőházba.

---

²⁷⁶ A Nyilaskeresztes Párt választási nehézségeihez lásd: Gaál Csaba nyilasképviselő beperelte Kóródy Tibor nyilasképviselőt. Jótállás és választási óvadék. = *Magyarország*, 1942. január 22. 6.

²⁷⁷ Bornemisza Gábor: Sorsot húzni! Listát kapcsolni! Visszalépni! = *Virradat*, 1939. május 22. 2.

²⁷⁸ Azonban még így is számos mandátum volt, amelyért egyetlen szélsőjobboldali jelölt sem szállt versenybe – itt többnyire kispap, esetleg szociáldemokrata jelölt indult a kormánypárt ellenében.

Ehhez a számhoz jött még az az öt képviselő, akik Veszprém megyében „pártonkívüli szélsőjobb” néven állítottak listát – ez valójában a *Nyilaskeresztes Párt* és a Pálffy Fidél vezette *Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt* alkalmi választási szövetsége volt.

A második legnagyobb sikert Pálffy Fidél pártja könyvelhette el, amely önállóan Győr-Moson-Pozsony megyében indult, s 4 mandátumot szerzett. Három-három mandátumot kapott a Zala megyében indult *Keresztény Nemzeti Szocialista Front*; illetve a Meskó Zoltán vezette *Magyar Nemzeti Szocialista Földmunkás és Munkáspárt 1932*, mely Jász-Nagykun-Szolnok megyében indult. Ugyancsak három mandátumot szerzett a már említett *Nemzeti Front* is, akik Bács-Bodrog megyében, Baján, Hódmezővásárhelyen és a fővárosban állítottak jelöltet. Egy mandátumot szerzett még a „pártonkívüli fajvédő” néven Pest-Pilis-Solt-Kiskun középső területén alkalmi szövetséget kötő *Nyilaskeresztes Párt* és a *Nemzeti Front*, kiegészülve Baky Lászlóval. S ugyancsak egy mandátumot ért el Csoór Lajos egyszemélyes *Népakarat Pártja*, aki ezzel megőrizte 1935-ben szerzett mandátumát.

A nyilasok vitorlájából a szelet kifogni akaró Héjjas Iván vezette *Magyar Fajvédő Párt* mindössze két egyéni jelöltet állított, de elenyésző számú szavazatot szerzett. Ugyancsak elenyésző számú szavazatot kapott Friedrich István *Keresztény Ellenzék* nevű pártja Budán. Érdeemes kiemelni, hogy mindössze három olyan egyéni választókerület volt, ahol szélsőjobboldali jelöltek versengtek egymással: a hevesi Pétervásáran a nyilaskeresztes jelölt mellett indult a Héjjas-párt is, Ráckeven a nyilas jelölttel szemben ugyancsak volt egy magát fajvédőnek tituláló ellenjelölt, s Lentiben a Pálffy-párt és a Héjjas-párt jelöltjei versengtek. A szélsőjobboldal ilyen „megosztásának” Ráckeven lett csak eredménye, ahol a pótválasztásokon dőlt el a kormánypárti képviselő javára a mandátum. Érdeemes még két tényre felhívunk a figyelmet. Az egyik, hogy a szélsőjobboldali pártok kimagaslóan jól szerepeltek a fővárosban és környékén. A nyilaskeresztesek és a *Nemzeti Front* együttesen Budán és Dél-Pesten egyaránt a szavazatok 33%-át, Észak-Pesten 24%-át, az ún. Budapest-környéken pedig 42%-át kapták meg. Ezek együttesen csak a fővárosban kb. 150 ezer szélsőjobboldali szavazót jelentettek, noha itt nyilvánvalóan nem volt hiány a pártkínálat terén.²⁷⁹ A másik említésre érdemes tény, hogy több helyütt, ahol végül nyilas jelöltek nem tudtak indulni, szavazóik érvénytelenül voksoltak.

---

²⁷⁹ A választások fővárosi eredményeit vizsgálja Borsányi György: A budapesti munkások választási magatartása (1922–1945). = *Valóság*, 1989/1. 87-99.

Az 1939-es választások következtében tehát a nemzetiszocialista pártok adták a képviselők 20%-át. Ezt csökkentendő a kormány közigazgatási úton hamarosan számos nemzetiszocialista képviselő (köztük Hubay Kálmán, Pálffy Fidél vagy Vágó Pál) mandátumát megsemmisítette.²⁸⁰ Ezek az esetek jól mutatták, hogy a jelentős kormánytöbbség birtokában lévő Teleki továbbra sem tartózkodott akár etikátlan eszközöket is alkalmazni a nyilasok politikai gyengítése érdekében.

Az 1939-es választáson egyébként kiesett a szélsőjobboldal egyik prominens alakja. Festetics azzal szorult ki a politikai életből, hogy a kormánypárt erős kampánnyal megszerezte enyingi mandátumát. Bukásának azonban más oka is volt: miközben a szélsőjobb egyre radikálisabb lett, ő egyre mérsékeltebb ellenzéki politikát folytatott. A földkérdésben a kormánypárt lassú reformokat szorgalmazó álláspontjára helyezkedett, 1939 februárjában pedig a hivatalba lépő Teleki Pál kormányfői bemutatkozó beszédére válaszul azt taglalta, hogy nincs lényeges különbség Teleki és saját elképzelései között. Radikalizmusát a németbarát külpolitika melletti elköteleződéssel bizonygatta, s az első zsidótörvényt mérsékeltsége miatt kritizálta. Ez azonban társadalmi-szociális program hiányában 1939-ben már kevésnek bizonyult. Szerencsésebb helyzetben volt Meskó Zoltán, aki a választásokon ugyan még nyilasként indult, hamarosan azonban átállt a Telekit támogatók közé.

A választási eredmény nagy reményeket keltett az egyik, s nagy felzúdulást váltott ki a másik oldalon.²⁸¹ Látványos volt, hogy a parlament első ülésén mind a korelnököt, mind a három legfiatalabb képviselőből álló jegyzőket a nemzetiszocialisták delegálták.²⁸² A fellelkesült hangulatban a 49 nyilas képviselő július 4-én elhatározta, hogy közös parlamenti frakciót alakít.²⁸³ A sikert Hubay arra igyekezett felhasználni, hogy saját pártlapot alapítson, aminek fedezetét a párttagok által jegyzett 150 ezer pengő értékű részvény adta volna.²⁸⁴ Napilapengedélyt azonban nem kaptak. A kormány, hogy megossa a szélsőjobboldalt a *Nemzeti Front*nak adott engedélyt a *Magyar Újság* kiadására. A Hubay vezette *Nyilaskeresztes Párt* és a *Nemzeti Front*

---

²⁸⁰ Lásd Ruszoly József: *Választási bíráskodás Magyarországon 1848–1948*. Bp., 1980, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

²⁸¹ A nyilas előretörést elemezte Bethlen István: A választások eredménye és tanulságai. = *Pesti Napló*, 1939. június 8. 1–4.

²⁸² Összeült az új Ház. Nyilas-elnök és nyilas-jegyzők vezették az első ülést. Magyary-Kossa elnök karlendítéssel üdvözölte a képviselőket. = *Pesti Újság*, 1939. június 13. 1.

²⁸³ A *Pesti Újság* bejelenti az új politikai fordulatot: 49 nyilas képviselő szenzációs megállapodása. = *Pesti Újság*, 1939. július 7. 1.

²⁸⁴ 150.000 pengő alaptőkével bejegyezték a Nyilas Lap- és Könyvkiadó Vállalat Rt.-t. Teljes sikerrel vezetett a részvényjegyzési akció. = *Virradat*, 1939. július 24. 3.

között ki is éleződött a viszály.²⁸⁵ Ugyanakkor más módon is megindult a nyilasokkal szembeni nyomásgyakorlás. A *Vitézi Rend* kijelentette, hogy vitézek nem lehetnek nyilas párt tagjai – a nyilas képviselők a megszabott határidő lejártával el is veszítették vitézi címüket.²⁸⁶ Ugyanakkor a rendőrség fellépett a pártegyenruhák viselői ellen.²⁸⁷ Gyűléseiket nem engedélyezték, a Szálasi melletti tüntetést pedig a rendőrség szétverte.²⁸⁸ Szeptember 2-án pedig a kirobbant háborúra hivatkozva a kormány rendkívüli állapotot vezetett be, így nem lehetett nyilvános politikai gyűlést tartani, s a pártkörlevelek is cenzúrakötelesek lettek. A nyilasok válaszul az egymáshoz közel lakó párttagokat szervezték úgynevezett tizedekbe, amit propagandájuk alapegységének tekintettek.

1939. augusztus 20-án a Baky–Matolcsy-féle *Nyilaskeresztes Front* és Pálffy Fidél pártja összeolvadt.²⁸⁹ Az új pártnak így összesen 11 képviselője lett. Szeptember 29-én Hubay új politikai eszközt vetett be: a *Nyilaskeresztes Párt* képviselői kivonultak az ülésteremből.²⁹⁰ A visszatérést négy követelésük teljesüléséhez szabták: 1. amnesztiát követeltek a politikai tevékenységük miatt letartóztatott és internált párttagjaiknak, 2. szabad szervezkedést követeltek, 3. a köztisztviselők párttagságát tiltó hírheft 3400/1938ME rendelet eltörlését, 4. a pártegyenruhák tilalmának feloldását. E nyilvánosan megnevezett sérelmek mellett kifogásolták még a kormány „jobbra-balra kacsingató” külpolitikáját, valamint Szálasi fogva tartását. A többi nyilas frakció elvileg egyetértett sérelmeikkel és követeléseikkel, azonban a parlamenti munka felfüggesztését nem tartották célravezetőnek.

A nagy remények ellenére tehát rövid távon nem hozott eredményeket a parlamenti jelenlét. A választók kiábrándulását számos egyéb jel (például a nyilas jelképek megfogyatkozása) mellett az időközi választási eredmények is bizonyították.²⁹¹ Ezek hatására a tagdíjbefizetések elmaradtak, a vezető politikusok körében pedig kiújultak az ellentétek. Ez vezetett a *Nyilaskeresztes Párt* első bomlásához 1939 végére.²⁹² Ennek

---

²⁸⁵ "Hagyjunk minden viszályt" avagy kövessünk el mindent a viszály felidőzésére. = *Magyarország*, 1939. augusztus 26. 11.; Salló János: Egység!? = *Magyar Újság*, 1939. augusztus 27. 3.

²⁸⁶ A Vitézi Rend tagja nem lehet nyilaskeresztes. = *Függetlenség*, 1939. június 14. 7.

²⁸⁷ Mentelmi ügyek a nyilas főmuruha miatt. = *Népszava*, 1939. november 23. 5.

²⁸⁸ Hivatalos jelentés a vasárnapi fővárosi nyilastüntetésekről. = *Hétfő Reggel*, 1939. augusztus 28. 3.

²⁸⁹ Nagyjelentőségű lépés a végleges nyilas egység megteremtése felé. = *Magyarország*, 1939. augusztus 20. 4.

²⁹⁰ Kivonultak a nyilasok a képviselőházból. = *Kis Újság*, 1939. szeptember 29. 3.

²⁹¹ Már nem divat a zöld ház Budafokon. = *Népszava*, 1939. december 16. 7.

²⁹² Bomlik a nyilaskeresztes párt. Négy és félórás ülésen támadta a Kóródy képviselő vezetése alatt álló belső ellenzék a pártvezetést. Két nyilas képviselő már kilépett Hubay pártjából. = *Magyarország*, 1939.

során a párt képviselői hangot adtak elégedetlenségüknek, egyesek kiléptek, másokat kizártak a pártból. A helyzetet a szociáldemokraták is kihasználták, s nyilasellenes röpiratot adtak ki, miközben a nyilasellenes sajtó folyamatosan kritizálta – gúnyolta a nyilasokat.²⁹³ A mozgalmista szárny a történetekre erőszakkal válaszolt: a nyilas bomlás okozóinak vélt személyeket (a kilépett Halmay Jánost, a renegát Meskó Zoltánt, valamint a jobboldali radikális, de nyilasellenes Lendvai István publicistát) az úgynevezett *Eszmevédelmi Csoport* tagjai az utcán megtámadták.²⁹⁴ A kormány pedig elérte egy újabb nyilas képviselő mandátumának megsemmisítését. Intellektuális síkon Fiala Ferenc válaszolt a történetekre azzal, hogy 1940 márciusában két fontos írást tett közzé. Egy újságcikkben meggyőzően érvelt amellett, hogy pártjának azért van sok köztörvényes ügye, mert a társadalom perifériájára kerültek gyűjtőpártjaként működnek.²⁹⁵ A nyilasellenes röpiratokra válaszul ellenröpiratot szerkesztett, amiben az addig megjelent vádakot igyekezett cáfolni.²⁹⁶ Kiemelte például, hogy a német támogatás nem igaz: a nyilasok nem kaptak német pénzeket, hanem tagdíjaikból működnek, másrészt nem is szolgálnak német érdekeket.

Ugyancsak súlyos érvágás volt a pártnak, hogy mezőgazdasági szövetkezetük, az *EKE* 1940. áprilisában csődbe ment.²⁹⁷ Nem sokkal korábban egyébként hasonló sorsra jutott Lőcsey Ferenc antiszemita könyvesboltja is.²⁹⁸ Általában kevés figyelmet kap, hogy a nyilasok nem csak egymásnak ellentmondó gazdasági programokat hirdettek,²⁹⁹ hanem rendszeresen indítottak szociális akciókat (önsegélyezés, gyermeküdültetés, munkaközvetítés), és szerveztek kulturális programokat (nótaverseny, kiállítás, könyvkiadás, nyilas könyvesbolt), sőt gazdasági társaságokat is létrehozottak. Utóbbiak lényegében a szimpatizánsaik által működtetett civil mozgalmak voltak – németbarát illetve zsidóellenes éllel. Az *EKE* szövetkezet például nyilas exportcég volt, ami néhány éves működés után ment csődbe a hadigazdálkodásra való áttéréskor. A másik jelentősebb kezdeményezés, a *MAROK* egyfajta antiszemita védegyelet volt, melynek

---

november 29. 5.; illetve Hat képviselő szakít a nyilaskereszttel és a nyilaspárttal. = *Magyarország*, 1939. december 1. 10.; v.ö. Makkai János: Komoly szó a nyilasokról. = *Esti Újság*, 1939. december 23. 3–4.

²⁹³ Például karikatúra formájában: A Nyilas-múzeumban. Jelenet pár évtized múlva. = *8 Órai Újság*, 1939. december 23. 11.

²⁹⁴ Uccai támadás egy nyilas képviselő és egy újságíró ellen. = *Magyarország*, 1940. január 4.

²⁹⁵ Fiala Ferenc: A mozgalmak hiénái. = *Magyarság*, 1940. március 3. 1.

²⁹⁶ Fiala Ferenc: *Válasz az áfiumokra*. Bp., 1940.

²⁹⁷ Közel félmillió pengővel kényszeregységbe került a nyilas *EKE* szövetkezet. Az Országos Hitelvédő Egylet elrendelte a vizsgálatot. = *Esti Újság*, 1940. április 8. 7.

²⁹⁸ Végrehajtó húzta le a rollót az „antiszemita könyvesbolt”-ban. = *Esti Kurír*, 1940. február 5. 9.

²⁹⁹ A nyilas szakpolitikusok (Matolcsy Mátyás, Vágó Pál és Roósz József) földkérdésben vallott álláspontja lényegesen eltért egymástól.

tagjai vállalták, hogy csak a mozgalom által ajánlott iparosoktól és kereskedőktől vásárolnak. Utóbbi kezdeményezést a kormány tiltotta be. Ugyancsak atrocitások érték az elkötelezetten hungarista Eitner-családot. A két képviselőt adó vállalkozó família fejét 1940 tavaszán félmillió pengőre büntették azért, mert öt évvel korábban 120 ezer pengőt kiutalt Svájcba. Emellett a nyilasokkal szimpatizálók ellen is felléptek a bíróságok.

1940. márciusában újabb átrendeződés történt a szélsőjobbaldali táborban, amikor feloszlott a *Nemzeti Front*.³⁰⁰ 1940. júniusában pedig újabb alkalom adódott Telekinek, hogy erodálja a *Nyilaskeresztes Párt* táborát. Hubay Kálmán és Vágó Pál ugyanis törvényjavaslatot nyújtottak be a nemzetiségek jogállása tárgyában.³⁰¹ Ezt a kormánytöbbség végül nem tűzte napirendre, benyújtói ellen azonban összeférhetetlenség (azaz hazaárulás) címén eljárást indított. A két nyilas képviselő el is veszítette mandátumát, Hubayt a *Turul Szövetség* is kizárta, a sajtó pedig nemzetietlennek bélyegezte a nyilas mozgalmat. Ez a közhangulat újabb kilépésekhez vezetett a pártban.

A bomlást 1940 őszének eseményei állították meg. Észak-Erdély visszacsatolása alkalmából ugyanis a kormányzó közkegyelmet gyakorolt, így idő előtt szabadult ki Szálasi is. Ezzel pedig a szélsőjobbaldal vitathatatlan tekintélyű vezetője tért vissza a mozgalomba. Ezt a nemzetiszocialista frakciók azzal ünnepelték meg, hogy szeptember 27-én a Pálffy-pártot képviselő Ruszkay Jenő és Szálasi bejelentette a két legnagyobb nyilas párt egyesülését. Ráadásul szeptember 29-én a nyilasok régi vágya teljesült, amikor a kormány módosította az említett 3400/1938ME számú rendeletét.³⁰² Az új szabályozás értelmében lehetővé vált a közszolgálati alkalmazottak párttagsága, azonban továbbra is tilalmas maradt számukra a párttisztviselés, a pártrendezvényeken való felszólalás és a jelvényviselés.

A felvirágzást bizonyítja, hogy 1940–41-ben számos ismeretterjesztő előadást tartottak a nyilas pártvezetők, s megújult erővel kezdtek agitálni az egyetemi ifjúság körében.³⁰³ Az 1940-es években ismét megélénkült a fajelméleti illetve antiszemita irodalom piaca. Ekkor adták ki többek között Istóczy Győző válogatott beszédeit, illetve a fajelmélet klasszikusait (Houston Stewart Chamberlain, Alfred Rosenberg stb). De

---

³⁰⁰ NF=SJ. Megszűnt a Nemzeti Front - Palló Imre és Budapest tíz kerületének törzsvezetői kiléptek a Nemzeti Frontból. = *Magyarság*, 1940. március 5.

³⁰¹ A törvényjavaslat történetét részletesen elemzi Tilkovszky Lóránt: A nyilasok törvényjavaslata a nemzetiségi kérdés rendezéséről. = *Századok*, 1965/6. 1247–1258.

³⁰² Megvan a nyilas egység! Eltörölték a 3.400-as rendeletet. = *Magyarság*, 1940. szeptember 29. 1.

³⁰³ Ezek fellelhetőek: PIL 685/1. 3.ö.e.

ekkor jelent meg Kolosváry-Borcsa Mihálynak a zsidókérdés irodalmát összegyűjtő antiszemita bibliográfiája is.³⁰⁴

Néhány nap múlva azonban Teleki ismét bebizonyította, hogy saját hasznára tudja fordítani meglévő médiaelőnyét. Az október elején kiobbant bányászsztrájkban ugyanis Gruber Lajos nyilas képviselő vállalta a sztrájkolók és a kormány közti közvetítést.³⁰⁵ Ugyan a kormány részben teljesítette a követeléseket, de kíméletlenül fel is lépett a sztrájkolókkal szemben. Végül úgy állította be a történeteket, hogy a nyilasok veszélyeztették a termelés biztonságát. Ugyanekkor Teleki államtitok sértése miatt indított eljárást a nyilas frakciót irányító Csia Sándor ellen. Ezzel párhuzamosan a bíróságok négy nagy nyilas ügyet tartottak napirenden: a Dohány utcai zsinagóga elleni merényletet, Wirth Károly Horthy ellen tervezett akcióját, a nyilas vasutaspart, valamint Gruber Lajos ügyét. Ezekben összesen 150 vádlott ellen folyt eljárás.³⁰⁶

1940 októberének végén a nyilas egységpártnak új kihívója támadt, amikor Imrédy Béla kilépett a kormánypártból, s híveivel megalapította a *Magyar Megújulás Pártját*. Programja a középosztályi, alkalmazotti-tisztviselői réteget szólította meg. A kezdetben Imrédy, később Rajniss Ferenc vezette párt célja az olasz-portugál mintához hasonló keresztény hivatásrendi állam létrehozása volt.³⁰⁷ A program a zsidók vagyoni nélküli kivándorlását, illetve ennek megvalósításáig gazdasági és szellemi téren való kiiktatásukat követelte. A párt megnövelte volna a kormányfő hatáskörét, miközben az államfőről látványosan hallgatott. Emellett egykamarás parlamentet akart, melybe a „Nemzetszervezet kiküldöttei és a hivatási szervezetek vezetői” vettek volna részt. A baloldali pártokat és szervezeteket azonnal föloszlatta volna. Külpolitikai céljai közt a revízió kérdését nem említette, központi gondolata inkább a fasiszta-nemzetiszocialista vezetésű új Európába való beilleszkedés volt. A gazdaságban ár-bér szabályozást, a mezőgazdasági termények rögzített árú állami felvásárlását, irányított nemzeti gazdálkodást, „árja” ipart, a kulcsiparok államosítását, munkásrésztvényeket és a kisipar támogatását ígerte. A földkérdést a kisbirtoknál nagyobb és az idegen kézbe jutott

---

³⁰⁴ Istóczy Győző *öt országgyűlési beszéde a zsidókérdésről*. Bp., 1942, Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület.; Rosenberg Alfréd: *Zsidókérdés – világprobléma*. Bp., 1944, Centrum.; Chamberlain, Houston Stewart: *A zsidók megjelenése a nyugati történelemben*. Bp., 1944, Bethlen ny.; Kolosváry-Borcsa Mihály: *A zsidókérdés magyarországi irodalma. A zsidóság szerepe a magyar szellemi életben. A zsidó származású írók névsorával*. Bp., 1943, Stádium.

³⁰⁵ *A Nyilaskeresztes Párt nyilatkozata a bányász bérmozgalmak ügyében* (1940. október 17.) = PIL 685/1. 3. ó. e. 102–106. lap

³⁰⁶ Ezekről beszámoló összefoglalás: 13 nyilas képviselő mandátuma szűnt meg eddig. = *Független Magyarország*, 1941. március 24.

³⁰⁷ Imrédy Béla – Rátz Jenő – Jaross Andor: *Magyar Megújulás Pártja. Programm*. Bp., 1943, Stádium.

földek szétosztásával, telepítéssel, és a kivándoroltak visszahozásával kívánta rendezni. Szociális programja a munkához való jog mellett a családok kiemelt támogatását ígérte.³⁰⁸

Sajátos módon a szélsőjobboldal aránya idővel csökkent a Parlamentben, noha számszerűen többen lettek. E különös matematikai jelenség oka, hogy a revízióval visszacsatolt országterületekről a kormány hívott be megbízható képviselőket. Így bár a szélsőjobboldali képviselők száma 57-re emelkedett az Imrédy-pártiakkal, a parlament létszáma ennél sokkal nagyobb mértékben nőtt: 260-ról 373-ra. A szélsőjobboldal tehát ekkor a mandátumok mintegy 15%-át birtokolta.

1941 márciusában Kovarcz Emil az ellene hozott bírósági ítélet elől Németországba menekült, Gruber Lajost pedig egy év börtönre ítélték, mert a párt bomlását fenyegetéssel és megveretéssel akarta megelőzni.³⁰⁹ Kovarcz menekülése újabb ellentéteket váltott ki a pártban. Szálasi májustól augusztusig sorra járta a vidéki pártszerveket, s egyúttal lecserélte a nem megbízhatónak tűnő helyi vezetőket. Ez újabb elégedetlenségek forrása lett. Augusztusban pedig megjelent Budaváry László hírhedt kötete, mely zöld bolsevikoknak titulálta a nyilasokat.³¹⁰ Mindezen konfliktusok oda vezettek, hogy alig egy év után, szeptember 14-én felbomlott a nyilasegység: Pálffy Fidél és hívei ismét saját pártot alapítottak *Magyar Nemzeti Szocialista Párt* néven.³¹¹

Ugyanekkor a parlamenti nyilaspártokból kiábrándult szimpatizánsok számára szervezett gyűjtőpártot Szüts Iván *Nemzeti Tábor – Magyar Szocialista Mozgalom* néven.³¹² Programjában olasz, német és orosz (!) mintákat akart a magyar viszonyokra alkalmazni. Elutasította ugyanakkor a zsidók faji alapú kirekesztését, bár korlátozásukat elképzelhetőnek tartotta. Politikai súlyát tekintve Szüts jelentéktelen maradt.

Néhány nappal a nyilas egység felbomlása után a Pálffy vezette MNSzP és az Imrédy-féle MMP, továbbá négy független szélsőjobboldali képviselő létrehozta a *Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetséget*, melynek vezetője Rátz Jenő lett,

---

³⁰⁸ V.ö. Sipos Péter: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. Bp., 1970.; Imrédy nézeteinek modernebb megközelítése Ungváry Krisztián: *Szociálpolitika, modernitás és antiszemitizmus Imrédy Béla politikájában*. = *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 305–340.

³⁰⁹ Kovarcz Emil megszökött a büntetés elől. Nyomozólevelet adtak ki ellene. = *Független Magyarország*, 1941. március 3. 3.; illetve Gruber nyilas képviselőt egyévi börtönre ítélték. = *Népszava*, 1941. március 21. 4.

³¹⁰ Budaváry László: *Zöld bolsevizmus. A nemzetietlen nyilas-mozgalom hűséges és döbbenetes képe*. Bp., 1941, Nemzeti Élet.

³¹¹ Újból megalakul a Magyar Nemzetiszocialista Párt. = *Magyarság*, 1941. szeptember 14. 1.; vö.

Kővágó Pál: A párt és a mozgalom egysége? = *Népszava*, 1941. szeptember 24. 5.

³¹² Több volt nyilas vezetőember a Szüts-féle Nemzeti Táborban. = *8 Órai Újság*, 1941. szeptember 18. 5.

a 32 képviselőt tömörítő parlamenti frakciót pedig Imrédy irányította.³¹³ Ezzel a lépéssel az új *Pártszövetség* lett a legnagyobb ellenzéki frakció a Parlamentben, maga mögé utasítva a Szálasi vezette *Nyilaskeresztes Pártot*. Ami viszont ennél is fontosabb volt, hogy az új *Pártszövetség* komoly politikai tapasztalattal rendelkező, dinamikus politikai erőnek tűnt, míg a Szálasi-féle párt botrányokkal és személyeskedésekkel teli, széteső alakulatnak.

A kormányzóhelyettes-választás kapcsán kirobbant botrány még tovább erodálta a *Nyilaskeresztes Párt* megtépzott tekintélyét.³¹⁴ Sőt több személyi konfliktust is kirobbantott. Végül Szálasi kizárta a pártból Hubay Kálmánt, a párt alapítóját és Ruszkay Jenőt, a nyilas egység létrehozóját. A mintegy egy hónapon át húzódó válság idején távoztak Gruber Lajos, a Matolcsy testvérek és az Eitner-fivérek is a pártból. A kilépők végül a Rátz Jenő vezette *Pártszövetség*ben találták meg új helyüket.³¹⁵ A kegyelemdőfést Málnási Ödön kizárása adta néhány hónappal később.³¹⁶ Erre Szálasi féltékenysége adott okot, amikor Málnási Szálasi előzetes beleegyezése nélkül utazott Németországba. A személyes konfliktus mellett azonban volt ideológiai háttere is az ellentétnek. Málnási ugyanis teljesen azonosult a német fajelmélettel, míg Szálasi azt a zsidó kiválasztottságtudathoz hasonlította, s nem fogadta el a népek ilyen rangsorolását. A Málnási-ügy kellős közepén jelent meg Egyény Károly jól időzített Szálasi-ellenes pamfletje is. Málnási végül kijelentette, hogy a forradalmi módszerek nem időszerűek, kormányképes szakemberek kellenek – s csatlakozott az Imrédy-féle *Pártszövetség*hez.³¹⁷

Szálasi pártja tehát jelentősen meggyengült 1942 nyarára, miközben a *Pártszövetség* egyre inkább a szélsőjobboldal új egységpártja lett. 1942 augusztus 20-án a Pálffy-féle MNSzP meghirdette saját programját.³¹⁸ Válaszul Szálasi is újjászervezte pártját. Ezt formálisan az is kifejezte, hogy megváltoztatta a párt nevét: így a Hubay Kálmánhoz kötődő *Nyilaskeresztes Párt* mögé felvette a Szálasi által alapított *Hungarista*

---

³¹³ Megalakult a Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetség. = *Magyarság*, 1941. szeptember 24. 1.

³¹⁴ A Nyilasházban Sütő képviselő előszobájában készültek a szennyes röpiratok. = *8 Órai Újság*, 1942. február 16.

³¹⁵ A függöny legeslegsarka... Hubay és Ruszkay, a kizárt cárevics és nagyherceg, Szálasi elmeállapotáról. „Óh, mért ily későn...?” = *8 Órai Újság*, 1942. március 2. 5.

³¹⁶ A folyamatot bemutatja Paksa Rudolf: Pártbomlás vagy bomlott elme? Málnási Ödön Szálasi-jellemzésének forrásértékéhez. = „... nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni” (*Romsics Ignác Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére*. Szerk. Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János. Eger, 2011, Líceum Kiadó. 402–410.

³¹⁷ Pártbomlás és eszmei zűrzavar. = *Népszava*, 1942. augusztus 19. 3.

³¹⁸ A Magyar Nemzeti Szocialista Párt munkatervének kivonata. = *Magyarság*, 1942 augusztus 23. 18-19.

Mozgalom utótagot. A párt hivatalos neve tehát inentől *Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom* lett. Október–novemberben paraszt- és munkásnagytanácsot alakított, megcélozva ezzel a magyar társadalom két jelentős csoportját. Az ezeken, valamint a külügyi értekezleten elmondott beszédeiben kifejtette a börtönévek alatt kikristályosodott ideológiáját. Figyelemreméltó továbbá Dorogon tartott beszéde, melyben az egypártrendszeren alapuló államról beszélt.³¹⁹

A meggyengült Szálasi-párt vezérkarát további kritikák is érték. 1942 karácsonyán jelent meg a *Hungarista Híradó*, amely azonban minden nemzetiszocialista pártvezetőt igyekezett rossz színben feltüntetni párhovatartozástól függetlenül. A lapból néhány hónapon belül további két szám jelent meg. Majd 1943 augusztus 20-án újabb Szálasi ellenes pamflet látott napvilágot Mozgalmi Tízest Tanács aláírással.

A két rivális nemzetiszocialista párt külön utakon járt. A Szálasi-párt célja az volt, hogy az Imrédy és Pálffy vezette *Pártszövetséget* egyfajta szalonnyilas társaságként állítsa be, míg saját pártját a kisemberek pártjaként láttassa. A *Pártszövetség* ezzel szemben saját szakértelmét hangsúlyozta a dilettánsnak nevezett riválissal szemben, s inkább a német vezetőkörök felé igyekezett jó kapcsolatokat kiépíteni. E politikába illeszkedett, amikor Pálffy Fidél 1943 januárjában egyértelműen kiállt a háború folytatása, és az ehhez szükséges áldozatok meghozatala mellett.³²⁰ S noha a háborúban való további szerepvállalást Szálasiék is támogatták, programjuk főleg belpolitikai kérdésekre korlátozódott. 1943. november 30-án Szöllösi Jenő a Parlamentben továbbra is négy sorskérdésről beszélt: a föld-, zsidó-, szociális-és nemzetiségi kérdéssről. Ezekkel a kérdésekkel egyébként a *Pártszövetség* is foglalkozott. Lényeges különbség volt azonban, hogy 1943-ban a *Pártszövetség* politikusai közt inkább azokat találjuk, akiknek a nemzetiszocializmus lényegében a fajvédő programot jelentette. Ezzel szemben a Szálasi-párt kitarzott az állam forradalmi átalakításának terve mellett.

---

³¹⁹ A beszédet közli: *Pesti Újság*, 1942. szeptember 26. 3.

³²⁰ Pálffy Fidél pártvezető: Vállaljuk az európai front harcának minden áldozatát. = *Magyarország*, 1943. január 26. 5.

4. Hatalmon

Edmund Veesenmayer bámulatos politikai éleslátásról tett tanúbizonyságot, amikor megfogalmazta Magyarország békés megszállásának tervét. Nem kevésbé volt pontos a németek helyzetértékelése akkor sem, amikor ragaszkodtak ahhoz, hogy az újonnan kinevezett kormányban a háborúpárti politikai erők vegyenek részt, tehát a MÉP szélsőjobboldala mellett a *Nemzetiszocialista Pártszövetség* is.

Mint Veesenmayer teljhatalmú német birodalmi főmegbízott kinevezési okmányából világosan látható, a Harmadik Birodalom olyan német befolyás alatt álló kormányt szeretett volna Magyarországra élére, mely az „ország minden erőforrását, elsősorban annak gazdasági lehetőségeit, a közös hadviselés érdekében, maximálisan kihasználja.”³²¹ Ennek jegyében lett az új miniszterelnök az egykori német követ, Sztójay Döme, aki végső soron a németeknek és Horthynak is megfelelt. Sokkal fontosabb volt azonban ennél Hitlernek, hogy a politikai kulcspozíciókba német érdekeket kiszolgáló politikusok üljenek. Különösen igaz volt ez a gazdasági tárcákat vezető miniszterek esetében. Az átalakulás részeként eltávolították a más utakat kereső magyar politikusokat.³²² Így került például a kiemelkedően fontos Belügyminisztérium élére Jaross Andor, míg államtitkári posztjaira az elkötelezetten és megbízhatóan németbarát Baky László és Endre László. Ekkor egyúttal a közigazgatási gépezet kulcspozícióit is megbízható emberekkel cserélték le, ahol erre szükség mutatkozott.³²³

Ezzel a politikai tisztogatással nem csak azt érték el, hogy németbarát elemek kerültek a fontos tisztségekbe, hanem egyúttal példát is statuáltak, hogy még a legmagasabb rangú ellenállókat is könyörtelenül félreállítják.³²⁴ Az így átalakított közigazgatási gépezet volt az, amely hatékonyan – és ellenállás nélkül – végrehajtotta aztán a magyar gazdaság alárendelését a hadiiparnak, s ugyanígy a magyar zsidóság deportálását is. Belpolitikájuk leginkább a fajvédő program megvalósításának tűnik, amibe jól illeszkedett Imrédy névleges nemzetiszocializmusa, ami valójában ugyancsak

---

³²¹ A kinevezési okmányt közli: *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról. 1933–1944.* Bp., 1968, Kossuth. 788-789.

³²² A folyamatot részletezi Ránki György: *1944. március 19. Magyarország német megszállása.* Bp., 1978, Kossuth.

³²³ Figyelemreméltó például, hogy Hain Péter hasonló módon szervezte át ekkor az Állambiztonsági Rendészetté átnevezett politikai rendőrséget (kivonta a rendőrség hatása alól, s a Belügyminisztérium alá rendelte), ahogyan 1945 után a kommunisták tették. Kovács Tamás: *A nyilas éra politikai rendészetének felépítése.* = *Kutatási füzetek 12. Ünnepi szám Ormos Mária 75. születésnapjára.* Szerk. Vitári Zsolt. Pécs, 2005, PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola. 239-252.; Kovács Tamás: *Nyilas rendvédelem 1944–1945-ben.* = *Rubicon*, 2004/11. 18–22.

³²⁴ Erre éppen Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter esete volt a példa.

a fajvédő követelésekkel volt inkább rokonítható. Az állam – és ezzel együtt a társadalom és a gazdaság – radikális átalakítását követelő hungarista program azonban távol állt a hatalomra került szélsőjobboldaliak elképzeléseitől.

Szálasi pártja tehát ekkor – elvi okokból is – kimaradt a kormányból. Ennek oka nem csak Szálasi legendás összeférhetlensége volt, hanem főképp az, hogy sem a német, sem a magyar politikai elit bizalmát nem élvezte az ekkorra jelentősen meggyengült *Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom*. A Szálasiéknak tett német, illetve magyar ígéretek leginkább a párt elégedetlenjeit megnyugtatni akaró hitegetések voltak.³²⁵ Mindaddig tehát, amíg a Sztójay-kormány kellően készsége volt a német érdekek kiszolgálásában, Szálasiék beemelése a kormányba inkább okozott volna zavart a gépezetben. Szálasiékra tehát akkor és csak akkor volt szüksége a németeknek, amikor az ország totális mozgósítása érdekében a lehető legszélesebb háborúpárti koalíciót akarták létrehozni.³²⁶ A németek ekkor, és csak ekkor vették komolyan Szálasi politikai igényeit.

A Sztójay-kormány ennek megfelelően katonát, nyersanyagot, élelmiszert és munkaerőt kellett adnia, s garantálnia németbarátságát. A mondott célokhoz részben illeszkedett, részben ezektől független ideológiai okokkal magyarázható a magyar holokauszt.³²⁷ Ennek során a zsidóktól megszabadulni kívánó magyar politikai vezetés összegyűjtötte és kiszolgáltatta a magyar zsidókat a németeknek, akik a háború kritikus szakaszában használható és olcsó munkaerőt szereztek ezzel, akiket szó szerint halálra dolgoztathattak. A magyar politikai vezetés ezzel két legyet üthetett egy csapásra: egyrészt ígéretének megfelelően zsidótlaníthatta az országot, másrészt az elvett javak szétosztásával szociális intézkedéseit is finanszírozhatta. Terveikhez képest először akkor történt fennakadás, amikor Horthy – külső sugalmazásra – úgy döntött, hogy leállítja az addig megmenekült zsidóság deportálását.

1944. augusztus 24-én Horthy meglehetősen gyorsan reagált a keleti fronton történt eseményekre.³²⁸ Az előző napi román kiugrással nyílt mozgásteret jól érzékelve

---

³²⁵ Ezt dokumentálja az 1944. május 3-tól augusztus 24-ig terjedő időszak eseményeit összefoglaló nyilas feljegyzés: *Tájékoztató. A Nyilaskeresztes párt álláspontja és lépései a belpolitikai kibontakozás érdekében.* = PIL 685/1. 3. ö.e. 269. lap

³²⁶ Ilyen nagykoalíció egyébként elsőként 1944 nyarán született Zala megyében. V.ö. Degré Alajos: *Kísérlet jobboldali pártegység megteremtésére Zala megyében 1944 nyarán.* = *Századok*, 1964/5–6. 1188–1195.

³²⁷ V.ö. Aly, Götz – Gerlach, Christian: *Az utolsó fejezet. Reálpolitika, ideológia és a magyar zsidók legyilkolása 1944/1945.* Bp., 2005, Noran.

³²⁸ A román kiugrástól a nyilas hatalomátvételig tartó időszak eseménytörténetét feltárta Rozsnyói Ágnes: *A Szálasi-puccs.* Bp., 1962, Kossuth.

leváltotta a Sztójay-kormányt, s helyére Lakatos Géza katona-hivatalnok kormányát nevezte ki. Egyúttal a 3080/1944.M.E. rendelet felfüggesztette a politikai pártok működését – köztük a *Nyilaskeresztes Párt*ét is. E lépés ismét illegalitásba kényszerítette Szálasiékat, akik innentől biztosra vették, hogy a kormányzó és környezete nem akarja folytatni a háborút – azaz szerintük a haza elárulására készül. Miközben tehát a Lakatos-kormány egy lehetséges fegyverletétel megkötésén munkálkodott (amit azonban a nyugati hatalmakkal akart megkötni), a német-magyar sorsközösséget szó szerint mindhalálig tartónak tekintő szélsőjobboldal mindent elkövetett, hogy megelőzze a kiugrást.

Horthy azonban egészen szeptember végéig nem szánta el magát arra, hogy ne a nyugati hatalmaktól, hanem az országot elfoglaló Szovjetuniótól kérjen fegyverszünetet. Csak szeptember 28-án indította útnak a Faragho Gábor tábornok, a rendőrség és csendőrség parancsnoka vezette fegyverszüneti delegációt. Mindeközben Szálasi a hatalomátvétel előkészítésére adott parancsot megbízható munkatársainak: szeptember 13-án megbízta Kovarcz Emilt a hatalomátvétel előkészítésével. Ugyanekkor Beregfy Károly vezérezredest a katonaság, Vajna Gábort a csendőrség és a rendőrség „átállításának” előkészítésére kérte fel. Veessenmayer buzdítására pedig szerveződni kezdett egy háborúpárti nagykoalíció. A német főhadiszálláson szeptember 26. és október 2. közt tárgyalták a magyar ügyet. Itt a katonai vezetés Magyarország azonnali és totális német katonai diktatúra alá vonását javasolta, ám Hitler Veessenmayer tervét támogatta. Eszerint Németország a végsőkig együttműködik a Horthy-féle magyar vezetéssel, s amikor ez már nem lehetséges, akkor Szálasi kell az ország élére állítani.

Veessenmayer október 2-án közölte a német döntést Szálasisal, aki ekkor kísérletet tett egy kizárólag nyilasokból álló kormánylista elfogadtatására.³²⁹ Veessenmayer azonban ragaszkodott a koalíciós kormánylistához. Ezek szerint a *Nyilaskeresztes Párt* – *Hungarista Mozgalom* hét, a *Magyar Élet Pártja* jobbszárnya három, a *Magyar Nemzeti Szocialista Párt* és a *Magyar Megújulás Pártja* egy-egy tagja, továbbá két tábornok alkotja majd a kormányt. Október 12-én meg is alakult a háborúpárti parlamenti képviselőket tömörítő *Törvényhozók Nemzeti Szövetsége*. Ennek tagja lett a kormányon lévő *Magyar Élet Pártja* jobbszélső frakciója, az *Erdélyi Párt*, a *Magyar*

---

³²⁹ A kormányalakítással kapcsolatos tárgyalásokat és a tervezett kormánylistákat ismerteti Teleki Éva: *Nyilasuralom Magyarországon 1944. október 16 – 1945. április 4.* Bp., 1974, Kossuth. 21.

Megújulás Pártja, a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom, a Magyar Nemzeti Szocialista Párt, a Nemzeti Szocialista Front és a magyarországi németek képviselői.

Október 13-án érkezett Budapestre Erich von dem Bach-Zelewski SS-tábornok a budapesti hadműveletek irányítására, s felvette a kapcsolatot Otto Skorzeny SS-tiszttel, aki a tervezett akciók végrehajtója lesz. Október 14-én pedig Rudolf Rahn nagykövet érkezett a magyar fővárosba, hogy visszatartsa Horthyt a németekkel való szakítástól. Rahn és Veessenmayer október 15-én találkozott Horthyval. Az előkészített katonai akció végrehajtását a tárgyalások eredményétől tették függővé. Horthy – mindezekről függetlenül – október 15-ére készítette elő a háborúból való kiugrás proklamálását.

1944. október 15-én ilyen előzmények után jelentette be Horthy a háborúból való kiugrást. E kezdeményezést a német katonai erők csírájában fojtották el. Ez nehezen is történhetett volna másként, hiszen a magyar katonáknak arra a szovjet oldalra kellett volna átállniuk, amellyel szemben negyed századon keresztül uszították őket. Gyakorlatilag azonban ennél nagyobb akadályt jelentett volna, hogy a kisebb harcértéket képviselő magyar csapatoknak mindezt az erősebb német egységek közé ékelve kellett volna kivitelezniük.³³⁰ A kiugrás elfojtása után a hatalomátvétel legalizálása következett. Elsőként Horthyval olyan nyilatkozatot íratnak alá, amelyben visszavonta kiugrási parancsát. Ezután kineveztették vele Szálasi Ferencet miniszterelnöknek, őt magát pedig lemondatták. A hatalmi viszonyok rendezését a miniszterelnökké kinevezett Szálasi fejezte be, amikor miniszterelnöki rendelettel kijelölte a háromtagú államfői testület, a kormányzótanács tagjait és hatáskörét, valamint kinevezte kormánya tagjait.³³¹

Az október 16-án hivatalba lépett, s hivatalosan a *Nemzeti Összefogás Kormánya* nevet viselő kabinet programja két célt jelölt ki: a háborúban való kitartást, valamint a hungarista program megvalósítását. Ennek jegyében október 17-én Szálasi a hadsereget felmentette a Horthynak tett esküje alól, s egyúttal saját személyére és Magyarországra eskette fel. Beregfy Károly honvédelmi miniszter a hadi helyzet fokozódása miatt kemény intézkedések meghozatalát vállalta.³³² Újabb egységek felállítását írta elő, s határozottan fellépett az általa kívánatos harci szellem biztosítása érdekében. A szovjet

---

³³⁰ Erről lásd Vargyai Gyula: Káosszal enyhített, anarchiával súlyosbított rémuralom. = *Történelem, tanítás, módszertan. Emlékkötet Szabolcs Ottó 75. születésnapjára*. Szerk. Nagy Péter Tibor – Vargyai Gyula. Bp., 2002, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 243–258.

³³¹ A Szálasi-időszakról lásd Vargyai i.m.; Rozsnyói Ágnes: A vég. Szálasi „országglása”. = *Múltunk*, 1994/3. 53–78.; valamint Teleki Éva i.m.

³³² V.ö. Vargyai Gyula: A magyar honvédség átszervezésére tett kísérlet a nyilasuralom időszakában. = *Levéltári Szemle*, 1994/4. 3–7.

előretörés miatt novemberben immár a főváros kiürítését is el kellett rendelni, ami tovább fokozta a kaotikus viszonyokat. Mindezt a német ellentámadás sikerében és a német csodafegyverben reménykedve tették. E reményt egyébként a német haderő decemberi, átmeneti katonai sikerei tovább erősítették.

A kormány október 18-án adta ki az *Országépítés első terve* címet viselő kormányprogramját. Ez nem tartalmazott újdonságot a Szálasi nézeteit korábbról ismerőknek. A középpontban a zsidókérdés megoldása és a hungarista állam kiépítése állt. Utóbbi az államszervezet radikális átalakítását és totális egypártrendszert is jelentett. Ennek jegyében Szálasi november elején az ország nemzetvezetőjévé (államfőjévé) nevezte ki magát, ezzel egy kézben egyesítve az államfői, miniszterelnöki és az állampárttá emelkedett *Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom* pártvezetői tisztét. A miniszterelnöki feladatokat innentől miniszterelnök-helyettesként Szöllösi Jenő intézte. November 16-án a *Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom* magába olvasztotta a MNSzP-t és a *Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetséget*. Az adminisztrációban pedig olyan kettős rendszer alakult ki, melynek során a hivatalnokok ellenőrzésére a *Nyilaskeresztes Párt* megbízottai kerültek. A politikai rendszer átalakítása mellett fontos kérdésnek tekintették az intézményi kereteket betöltő személyek kérdését is. A megbízhatatlan tisztségviselőket vagy lecserélték, vagy – ha szaktudásuk nélkülözhetetlennek bizonyult – megbízható pártmegbízott felügyeletére bízták. A személycseréket Gál Csaba, a Szálasi-párt személyzeti ügyekért felelős vezetője irányította, november 1-étől kormánybiztosként. Az állam ilyen mértékű átalakítása, az egyéni ambíciókból táplálkozó személyzeti változások, a homo novusok alkalmatlansága és az egyre súlyosbodó katonai helyzet együtt kaotikus viszonyokat teremtett.

Szálasi államfőként elsősorban külpolitikai kérdésekkel foglalkozott. Ennek középpontjában kormánya nemzetközi elismertetése és a zsidókkal kapcsolatos tennivalók álltak. Jellemző például Angelo Rotta vatikáni követtel folytatott beszélgetése, melyen Szálasi ragaszkodott az állam szuverenitásának elismeréséhez az állampolgárság kérdésében, így nem tűrt ellentmondást abban, hogy zsidóknak nincs helye Magyarországon. Kifejtette azonban azt is, hogy a kormány nem kívánja elpusztítani őket, de az országon kívül keressék boldogulásukat. A budapesti olasz ügyvivőnek pedig Szálasi elméleti fejtegetésekbe bocsátkozott az európai nagytérről, s abban Németország, Olaszország és Magyarország vezető szerepéről, majd kijelentette,

hogy meggyőződése szerint a német oldalon elegendő erő áll rendelkezésre a végső győzelemhez. E két momentum jól jellemzi Szálasi és kormánya gondolkodásmódját.³³³

Ennek fényében tehetünk csak kísérletet a magyar holokauszt utolsó szakaszának megértésére. Úgy tűnik, hogy Szálasi a zsidóságot túszként kezelte az ellenséges nagyhatalmakkal való megegyezés reményében. (Akár még azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy a Szovjetunióval kicserélheti a magyar zsidókat magyar hadifoglyokra. Szálasi ugyanis komolyan azt gondolta, hogy a bolsevik vezetők identitása zsidó, s így „fajtársaikért” hajlandóak kiadni a fogságba esett magyar katonákat.) Ezért költöztette össze és záratta gettóba a fővárosi zsidóságot. Sajátos módon ez a lépése egyúttal egyfajta védelmet is jelentett nekik, ugyanis a háborús ellátási viszonyok mellett is garantált számukra egy csekély ellátási színvonalat, s a gettó falai sok esetben a pártszolgálatosok önkényeskedései előtt is védték a bennlévőket. Minden jel arra mutat, hogy nem csupán utólagos mentegetőzés, hogy a fővárosi „nyilas terror” a pártszolgálatosok egyéni túlkapásaival magyarázható. Bár valószínűleg helyesebb úgy fogalmazni, hogy a Szálasi vezette állam nem volt elég erős, sem elég elkötelezett aziránt, hogy megvédje a zsidóságot az ilyen túlkapásoktól.³³⁴ Végezetül azt is le kell szögeznünk, hogy Szálasi nem akarta kiirtani a zsidóságot, de tervei szerint a háború után ki kellett volna vándorolniuk a Kárpát-medencéből, még pedig vagyonuk nélkül. Amikor viszont vonakodott kielégíteni a németek igényét a magyar zsidók „kölcsonadására”, akkor nem humanitárius, hanem nagyon is utilitarista okok vezették: a zsidóság az ő szemében Magyarország hasznára fordítható munkaerőt jelentett. Amikor pedig végül mégis megszervezték a „halálmeneteket”, akkor az tragikus következményekkel járt: az ország kiürítése miatt ugyanis nem állt rendelkezésre szállítóeszköz, így a végletekig legyengült embereket gyalogmenetben hajtották a csendőrök és pártszolgálatosok, akiknek kegyetlenkedései részben zsidógyűlöletből, részben pedig a háborús közállapotok hatására elszabadult indulatokból fakadtak.

A mondottak fényében közel sem meglepő, hogy ideológiai konstrukcióit a valóság fölé helyező Szálasi, s környezete még az utolsó napokban is gyártotta a valóságtól elrugaszkodott tervezeteket és törvényeket. Így például nyilas érdemrendet alapítottak, elismerték a nyilas pártok érdemeit a hungarista állam kiépítésében, kinyilvánították elismerésüket a hősiesség Budapest iránt, hungarista egyetemi campusot terveztek Budára,

---

³³³ A két esetet ismerteti Vargyai Gyula: Káosszal enyhített, anarchiával súlyosbított rémuralom. i.m.

³³⁴ Hozzátehetjük, a nyilasterror idején maga a kormány már nem is tartózkodott Budapesten, ellenben a szovjet csapatok nagyon is közel voltak már.

sőt még a háború utáni újjáépítésre is kiírtak pályázatokat. Ezek ugyanolyan pótcselekvések voltak, mint például az uralmuk alatt álló városok utcáinak átnevezése. A Szálasi-kormánynak a valós viszonyok iránti érzéketlensége, s emellett a háborús fordulat lehetőségébe vetett hite együttesen jelentős mértékben növelte a Magyarországon átvonuló front pusztításának mértékét. A revízióval megnagyobbodott ország háborús veszteségei hatalmasra növekedtek: a 14,5 millió lakosból mintegy 900 ezren haltak meg (ebből 5-600 ezer a holokauszt áldozata, 300-350 ezer pedig a katona). Ezen felül további 900 ezren estek hadifogságba (kétharmaduk szovjet, harmaduk pedig nyugati fogságba). A háborús pusztítás okozta anyagi kárt a nemzeti vagyon 40%-ára becsülhetjük.

A világháború befejeződése után a szélsőjobboldal prominens alakjait az új magyar politikai elit hazahozatta, hogy a népbírósi eljárások során látványosan ítéletet mondhassanak politikájuk felett. A Szálasi-kormány tagjai közül egyedül Henney Árpád került el a kiadatást, így nem meglepő, hogy ő lett a nyugaton maradt szélsőjobboldali emigráció vezetője.³³⁵ Az emigráns szélsőjobboldaliak a szélrőzsa minden irányában szétszóródtak: sokan menekültek a biztonságos Dél-Amerikába, vagy Ausztráliába, mások angolszász területekre, de szép számmal voltak, akik Európa német nyelvterületein találtak maguknak otthont. Itt aztán – részben azért, mert az idegen hatóságok nem tudtak magyarul – továbbra is terjeszthették eszméiket, bár többnyire hozzáillesztették azokat a korszellemhez: diktatórikus követeléseiket a demokrácia óhajlásával, antiszemitizmusukat holokauszt-relativizmussal és Izrael-ellenességgel váltották fel. A hidegháborús viszonyok miatt antikommunizmusukat megőrizhették, sőt mintegy utólag igazolva is érezhették egykori háborús küzdelmüket.³³⁶ A szélsőjobboldal egykori támogatói, alacsonyabb rangú vezetői közül azonban sokan visszatértek Magyarországra. Az ő életpályáik – ismereteink szerint – meglehetősen eltérőek voltak. A népbírósi eljárás alá vontak jelentős része nem kerülhette el a bebörtönzést. Közülük sokan vesztették életüket a kommunista börtönök embertelen körülményei és kínzásai miatt. Azok közül, akik kiszabadultak, többen választották az

---

³³⁵ Stark Tamás: Nyilas írások 1945 után. = *Történelmi Szemle*, 2000/3–4. 291–308.; Kovács Tamás: A nyilas emigráció 1945–1968. = *Rubicon*, 2008/1. 64–68.

³³⁶ Ehhez lásd még Tóth Tibor: *A Hungarista Mozgalom emigrációtörténete az Út és Cél és a Hungarista tájékoztató című sajtótermékek tükrében*. Debrecen, 2008, Debrecen University Press; v.ö. Paksa Rudolf: Az „assziméta” Szálasi és a „kontraszekció”. Észrevételek Tóth Tibor *A Hungarista Mozgalom emigrációtörténete* című könyvéhez. = *Kommentár*, 2008/3. 117–126.

emigrációt – különösen az 1956-os forradalom idején.³³⁷ Mások megkíséreltek beilleszkedni a rendszerbe. Egyesek a szocializmus éveit egyenesen saját eszméik megvalósulásaként élhették meg, mások halálukig érezhették a szélsőjobbboldaliként való megbélyegzettség átkát.³³⁸ Arra külön érdemes felhívni a figyelmet, hogy a világháború után a meglehetősen kis tagsággal rendelkező kommunista párt magához vonzotta a kisnyilasokat, akiknek szemet hunytak szélsőjobbboldali múltjuk felett.³³⁹

---

³³⁷ Málnási Ödön esetét részletezi: Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. Bp., 2008, 1956-os Intézet – Corvina. 242–261.

³³⁸ Az egykori szélsőjobbboldaliakról vezetett megfigyelési anyagok: *Budapesti nyilas vezetők, pártszolgálatosok anyagai*. ÁBTL 4.1. A-965. Lezárva: 1977. március 7.

³³⁹ A kisnyilasok ügyében később egy jelentősebb per zajlott. Erről lásd Sólyom József – Szabó László: *A zuglói nyilasper*. Bp., 1976, Kossuth.

III. A POLITIKAI ELIT

1. Az adatbázis

A szélsőjobboldali politikai eliten belül három kisebb csoportot különítettünk el: 1. a pártvezéreket, 2. az irányzat parlamenti képviselőit, 3. a szélsőjobboldali pártok által delegált minisztereket. E három – részben egymást átfedő – csoportról három adatbázist készítettünk, melybe a vizsgált politikusok szociológiai jellemzőit rögzítettük. Az adatbázisok kialakításához a fogalmi kereteket a téma hagyományosnak tekinthető szakirodalmából vettük. A társadalmi szerkezet leírására használt legjelentősebb alapmodellnek mindmáig Karl Marx osztályelméletét tekinthetjük. A marxista teoretikusok elméletét egészítette ki Max Weber, aki a társadalmat háromdimenziós (gazdasági, politikai, társadalmi) modellben ábrázolta. Weber szerint ugyanis az egyik dimenzióban elfoglalt helyzet nem határozza meg egyértelműen a másik két dimenzióbeli pozíciót. Ezért bevezette a társadalmi réteg, valamint az uralom fogalmát.³⁴⁰ A marxista modellt elutasító teoretikusok közül Vilfredo Pareto munkásságát kell még kiemelnünk. Neki köszönhetjük ugyanis az elit fogalmát, ami alatt a társadalomszerkezetben legfelül elhelyezkedőket értette, azokat tehát, akik szoros összefüggésben állnak az uralommal, s hatást gyakorolnak a kormányzásra.³⁴¹ Pareto a Weber által is érzékelt problémát, miszerint a társadalmi státusz és a politikai hatalom nem szükségszerűen jár együtt, úgy oldotta meg, hogy az elitet kettéválasztotta kormányzó elitre és nem kormányzó elitre. Elméletét árnyalta C. Wright Mills amerikai társadalomtudós az uralkodó elit fogalmának elterjesztésével.³⁴² Mills háromféle jelentős elitcsoportot különböztetett meg: a gazdasági, a politikai és a katonai elitet, bár hangsúlyozta ezek szoros összefonódását. Az elitet úgy definiálta, mint azok csoportját, akik a többiekhez képest a legértékesebb javakból és tapasztalatokból nagyobb mértékben részesednek.

A nemzetközi elméleti szakirodalom mellett a magyar szociológiai irodalom első munkáira és az empirikus elitkutatásokra is támaszkodtunk. Az adatbázis kategóriáiként

---

³⁴⁰ Max Weber: A politika mint hivatás. In.: *A tudomány és politika mint hivatás*. Bp., 2004, Kossuth Kiadó. 57–151.

³⁴¹ Vilfredo Pareto: Általános szociológiai traktátus. In.: *Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig*. Szerk. Felkai Gábor, Némedi Dénes, Somlai Péter. Bp., 2002, Új Mandátum Könyvkiadó. 187–211.

³⁴² C. Wright Mills: *Az uralkodó elit*. Bp., 1972, Gondolat Könyvkiadó.

használt fogalmak körét úgy alakítottuk ki, hogy azok kompatibilisek legyenek a magyar társadalomkutatói gyakorlatban bevett fogalmi rendszerrel. A Horthy-korszak társadalmi struktúráját elsőként Weis István, a Népjóléti Minisztérium munkatársa írta le 1930-ban.³⁴³ Weis munkáját használta fel egyébként Szekfű Gyula is, amikor megalkotta szuggesztív és mindmáig népszerű társadalomképét, melyet a „neobarokk társadalom” kifejezéssel jelölt.³⁴⁴ Az első empirikus kutatásnak pedig Rudai Rezső statisztikus nagy ívű áttekintése tekinthető, amely 1861 és 1935 közti időszakra vizsgálta a parlamenti képviselők szociológiai összetételét.³⁴⁵ A társadalomtörténeti munkák közül nem hagyható említés nélkül a korszak talán leginvenciózusabb társadalomábrázolása sem: Erdei Ferenc 1943-as szárszói előadása.³⁴⁶ A marxista elméleti alapokat kiterjedt empirikus tudásával jól ötvöző Erdei ebben fogalmazta meg híres „kettős társadalom” elméletét, amelyben a magyar társadalom felső és középső rétegeit két (egy feudális gyökerű és egy polgári) úgynevezett féltársadalomra bontotta, miközben a parasztságot különálló, harmadik nagy tömbként (mai szóval underclass réteggént) kezelte.

1945 után a Horthy-korszak társadalomtörténetével foglalkozó munkákban egyeduralkodóvá vált a vulgármarxista megközelítés, ami túlzó leegyszerűsítése miatt alkalmatlan volt a társadalomábrázolásra. E nézetnek a korszak második felére való nyilvánvaló tarthatatlanságát az 1960-as években kezdték feszegetni. Ránki György 1962-ben hangsúlyozta, hogy a Horthy-rendszernek nem csak az uralkodó osztályok voltak haszonélvezői, hanem már a húszas években is széles középosztálybeli bázisa volt.³⁴⁷ Ugyanezt állapította meg Lackó Miklós a harmincas évek szélsőjobboldalának társadalmi bázisát vizsgálva.³⁴⁸ Márkus László 1965-ben megjelent írásában az uralkodó osztály fogalma mellé bevezette az uralkodó elit kifejezést, ami alatt a tényleges politikai és gazdasági hatalmi pozíciókat birtoklókat értette, s akik az uralkodó osztályokból kerültek ki.³⁴⁹ Márkus azonban hangsúlyozta, hogy az uralkodó

---

³⁴³ Weis István: *A mai magyar társadalom*. Bp., 1930, Magyar Szemle Társaság.

³⁴⁴ V.ö. Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Bp., 1934, Egyetemi nyomda.

³⁴⁵ Rudai Rezső: *A politikai ideológia, pártszerkezet, hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és a pártok életében, 1861–1935*. Bp., 1936, Társadalomtudományi Társaság.

³⁴⁶ Erdei Ferenc: *A magyar társadalom a két világháború között*. = Uő: *A magyar társadalomról*. Bp., 1980, Akadémiai. 291–346.

³⁴⁷ Ránki György: *Gondolatok az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisának kérdéséhez az 1920-as évek elején*. = *Történelmi Szemle*, 1962/3–4. 353–369.

³⁴⁸ Lackó Miklós: *Vázlat a szélsőjobboldali mozgalmak társadalmi hátteréről az 1930-as években*. = *Történelmi Szemle*, 1962/3–4. 449–469.

³⁴⁹ Márkus László: *A Horthy-rendszer uralkodó elitjének jellegéről*. = *Történelmi Szemle*, 1965/1. 449–468.

elit az uralkodó osztályok szűkebb csoportja, mely nem alkot önálló társadalmi erőt, s jellegét tekintve nem is tér el a tágabb uralkodó osztálytól, amelyből való. (Gondolatmenete egyébként paralel a középkor társadalomtörténetéből ismert jelenséggel, ahol a főurak körében elkülöníthető a méltóságviselők köre.) Márkus elméletét Stier Miklós fejlesztette tovább annak megállapításával, hogy a hatalmi pozíciókat betöltő elit nem szükségképpen az uralkodó osztály érdekében cselekszik.³⁵⁰ Stier az uralkodó osztály legfelső köreit nevezte elitnek, s ezen belül elkülönítette a ténylegesen pozíciókat betöltő úgynevezett kormányzó réteget.

Az ekkoriban megjelent első empirikus elitkutatásokra épülő tanulmány Sipos Péter, Stier Miklós és Vida István nevéhez köthető.³⁵¹ Ők három kormányzati ciklusban (1931, 1935, 1939) vizsgálták a kormánypárt parlamenti frakciójának társadalmi összetételét. Megállapították, hogy abban az egyes osztályok, rétegek képviselése a harmincas években nem változott meg jelentősen, bár személyi összetétele teljesen kicserélődött. A nyolcvanas években indultak meg a Huszár Tibor nevéhez köthető történeti elitkutatások. Ezek körében úttörő munka volt Szakály Sándornak a második világháború időszakának magyar katonai elitjét vizsgáló munkája.³⁵² Ezt követte Gergely Jenő tollából a Horthy-korszak egyházi elitjének empirikus vizsgálata.³⁵³ Fogalmi szempontból Lengyel Györgynek a korszak gazdasági elitjét elemző kötete tekinthető határkőnek.³⁵⁴ Ebben ugyanis fogalomtörténeti áttekintéssel leválasztotta az elit fogalmát a marxista alapú osztályviszonyokról. A Max Weber nyomdokain haladó Lengyel elkülönítette az osztályhatalom és az elituralom fogalmát, s az elitbe tartozást meghatározott politikai-gazdasági pozíciók birtoklásaként definiálta. Egyúttal bevezette a multipozicionális elit fogalmát, mellyel rámutatott, hogy egy személy gyakran több elitpozíciót is birtokolt. E szellemben vázolta fel a Horthy-korszak politikai elitjének alakulását Püski Levente, aki a felsőház történetének tanulmányozása révén végzett empirikus kutatásokat a témában.³⁵⁵

---

³⁵⁰ Stier Miklós: Uralkodó elit, kormányzati hatalom – kormányzó réteg a Horthy-korszakban. = *Századok*, 1983/2. 434–444.

³⁵¹ Sipos István – Stier Miklós – Vida István: Változások a kormánypárt parlamenti képviselőinek összetételében 1931–1939. = *Századok*, 1967/3–4. 602–621.

³⁵² Szakály Sándor: *A magyar katonai elit 1938–1945*. Bp., 1987, Magvető Könyvkiadó.

³⁵³ Gergely Jenő: *A katolikus egyházi elit Magyarországon 1919–1945*. Bp., 1992, ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet.

³⁵⁴ Lengyel György: *A multipozicionális elit a két világháború között*. Bp., 1993, ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet.

³⁵⁵ Püski Levente: *A politikai elit változása 1919 után*. = *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Szerk. Valuch Tibor. Bp., 1995, Osiris – 1956-os Intézet. 400–406.

A Horthy-korszak társadalomtörténetéről írt összefoglaló művében Gyáni Gábor egyenesen megkérdőjelezte az uralkodó osztály fogalmának társadalomtörténeti használhatóságát, s ehelyett a különböző elitcsoportok vizsgálatát nevezte gyümölcsözőnek. Ilyen elitcsoportnak tekintette az arisztokráciát, az úgynevezett egyházi-, a katonai-, és a tudáselit, valamint a politikai elitet, és a gazdasági elitet. Kiemelte, hogy a politikai elit szélesebb körű a tényleges pozíciókat birtokló kormányzó rétegnél, mivel abba az informális kapcsolataik révén hatást gyakorló személyek is beletartoztak. Azt is hangsúlyozta, hogy a politikai elit jelentős része több elitpozíciót is birtokolt (azaz esetükben is multipozicionális elitről beszélhetünk). A Horthy-korszak kormányainak személyi összetételét vizsgálva megállapította, hogy a miniszterek elsősorban közigazgatási, másodsorban értelmiségi, harmadsorban pedig katonai pályáról érkeztek, rajtuk kívül néhány földbirtokos és magántisztviselő vált még kormánytaggá.

Az elit fogalmát napjainkban meglehetősen kiterjedt jelentéskörben használjuk: bármely hierarchikus struktúrában elhelyezhető közösség vezető pozícióit birtokló személyeket értünk alatta. Ilyen értelemben beszélhetünk a Horthy-korszak második felének szélsőjobboldali politikai elitjéről is, amelybe a jelentősebb szélsőjobboldali pártok vezetőit, valamint a hagyományos vezetői pozíciókat birtokló szélsőjobboldali politikusokat (parlamentari képviselőket, valamint kormánytagokat) számíthatjuk. E kör prozopográfiai vizsgálatától több kérdés megválaszolását remélhetjük.³⁵⁶ Mindenekelőtt választ szeretnénk találni arra, hogy milyen viszonyban állt a szélsőjobboldali elit a korszak kormányzó elitjével. Ennek fényében lehetővé válik olyan kérdések megválaszolása, hogy (1) Szálasi hatalomra jutásával az „ellenforradalmi rendszer utolsó tartaléka” került-e hatalomra, ahogyan azt az állampárti történetírás hirdette, továbbá (2) „rendszer váltás” történt-e 1944-ben, ahogyan azt a szélsőjobboldal állította. Kutatásainktól arra is választ remélünk, hogy (3) a szélsőjobboldal egyáltalán képes volt-e kormányzóképes politikusokat kiállítani, vagy eleve alkalmatlanok voltak-e az ország vezetésére? Végül pedig a fontosabb szélsőjobboldali politikusok vizsgálata választ adhat arra, hogy: (4) kik és miért ők lehettek vezetőivé.

Kutatásaink során a vizsgált személyek közös szociológiai tulajdonságait kerestük. Ehhez a korszak forrásainak és a szakirodalomnak a feltárása után az egyes személyek

---

³⁵⁶ A prozopográfiai módszerről lásd Engel Pál: *Prozopográfia. = A történelem segédtudományai.* Szerk. Bertényi Iván. Bp., 2006, Osiris. (A történettudomány kézikönyve, 1.) 33–34.; bővebben Stone, Lawrence: *Prosopography. = Daedalus*, 1971. 46–79.; vagy Stone, Lawrence: *Prosopography. = Stone, Lawrence: The past and the present revisited.* London – New York, 1987. 45–74.

szociológiai jellemzőit tartalmazó adatbázist készítettünk, melyet statisztikai módszerrel elemeztünk. Úgy találtuk, hogy a szélsőjobboldali elitet alkotó három alcsoportot (pártvezetők, parlamenti képviselők, kormánytagok) gyümölcsözőbb különálló csoportokként vizsgálni, így ugyanis a statisztikai vizsgálatokkal szembeni módszertani elvárásoknak (homogenitás, illetve kontrollcsoport-képzés) megfelelő adatbázisok hozhatók létre. A szélsőjobboldali parlamenti képviselőket ugyanis a parlament többi képviselőjével, a szélsőjobboldali kormánytagokat pedig más kormányok tagjaival lehetett összehasonlítani.

Az adatbázis szerkezetét és fogalmi kategóriáit az említett szakirodalom alapján alkottuk meg. A vizsgált személyekről nyolc adatcsoportba rendezve több mint 120 változót alakítottunk ki.³⁵⁷ A nyolc adatcsoport közül az első a vizsgált személy azonosítója, és neve. (Azonosító használatára azért volt szükség, mivel egy személy többször is előfordulhatott a vizsgált mintában – például többes mandátum, több kormányban viselt miniszteri pozíció.) A második a demográfiai adatcsoport. Ide tartozott a születés helye (ország, város, régió) és ideje, a családi állapot, az anyanyelv és a vallás. A harmadik adatcsoport az iskolázottságot mérte. Ide számított az iskolai végzettség, ezen belül az elvégzett középiskola típusa és jellege (egyházi vagy állami), az elvégzett felsőoktatási intézmény szakiránya, a külföldön végzett tanulmányok illetve tanulmányutak, valamint a beszélt idegen nyelvek száma és megnevezése. A negyedik adatcsoport a vizsgált személy katonai tapasztalatait rögzítette: volt-e katona, részt vett-e az első világháborúban vagy honvédő harcban, milyen rangot ért el. Az ötödik adatcsoport a társadalmi státuszt rögzítette. Ide tartozott a születési rang, a betöltött méltóság, a doktorátus, illetve a vitézi rendbe tartozás, továbbá az általam besorolt társadalmi osztályviszony (ezt, ha lehetett tudni, akkor a szülőkről és a feleségről is felvettem), a foglalkozás, a kapott kitüntetések, az MTA- illetve más tudományos vagy művészeti társasági tagság. A hatodik adatcsoportba az ideológiai beállítódás adatait vettük fel több meghatározó bázisévre (1867, 1895, 1910, 1920, 1925, 1935, valamint a hivatalviselés idején). A hetedik adatcsoportba a politikai-államigazgatási szerepvállalás mértékét rögzítettük korszakonkénti bontásban

---

³⁵⁷ Az adatbázis kialakítása során az EURELIT nemzetközi kutatási program keretében készült képviselői adatbázist tekintettem mintának. (V.ö. *Képviselők Magyarországon. I.* Szerk. Ilonszki Gabriella. Bp., 2005, Új Mandátum. Függelék.) Ezeket azonban a Horthy-kori viszonyokhoz igazítottam, illetve kiegészítettem. Ebben elsősorban Gyáni Gábor vonatkozó társadalomtörténeti összefoglalójára hagytam. (Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* Bp., 2006, Osiris.)

(dualizmuskori, Károlyi-időszak, Tanácsköztársaság, Horthy-korszak, Szálasi-uralom). Itt vizsgáltuk az egyes korszakon belül a városi-, megyei közéletben, politikai pártban, a parlamentben, a kormányzásban, valamint a diplomáciában való részvétel mértékét. Ugyancsak rögzítettük az egyes átmeneti rendszerekhez (őszirózsás forradalom, Tanácsköztársaság, Szálasi-uralom) való viszonyt, valamint az ellenforradalmi aktivitást (szegedi-aradi ellenkormányban, ABC-ben, fegyveres ellenforradalmi cselekményben, Nemzeti Hadseregben, 1919-es ellenforradalmi kormányokban, fontosabb ellenforradalmi szervezetekben: ÉME, MOVE, EKSz való részvételt). A nyolcadik adatcsoportba a civil szerepvállalással összefüggő ismereteket rögzítettük: helyi és országos egyesületi aktivitás, gazdasági aktivitás, szakmai szervezetben való részvétel, szociális érzékenység, egyházi-, nemzetiségi-, illetve ifjúsági szervezetekben való szerepvállalás, publikációs tevékenység. A kilencedik adatcsoportba kerültek az egyéb, az adott adatbázisra vonatkozó specifikus változók (például a parlamenti képviselők esetében a választókerület, a választás típusa /listás vagy egyéni/, a forrásul szolgáló életrajz terjedelme).³⁵⁸

Az adatok felvételénél egykori és utólagos adatforrásokat egyaránt felhasználtunk. A parlamenti képviselők esetében az *Országgyűlési Almanach*ban közölt életrajzokat dolgoztuk fel, így vizsgálva a saját magukról sugározni szándékozott képet. A miniszterek esetében az *Országgyűlési Almanachokból*, a Bölönyi-féle kormányzati archontológiából, a *Tiszti Cím- és Névtárakból*, a Hubai-féle választási atlaszból, Szakály Sándornak a katonai felsővezetőkéről készített életrajzi adattárából, Gyurgyák János többször hivatkozott szintézisműveinek függelékeiből, valamint életrajzi lexikonokból merítettük az adatokat.

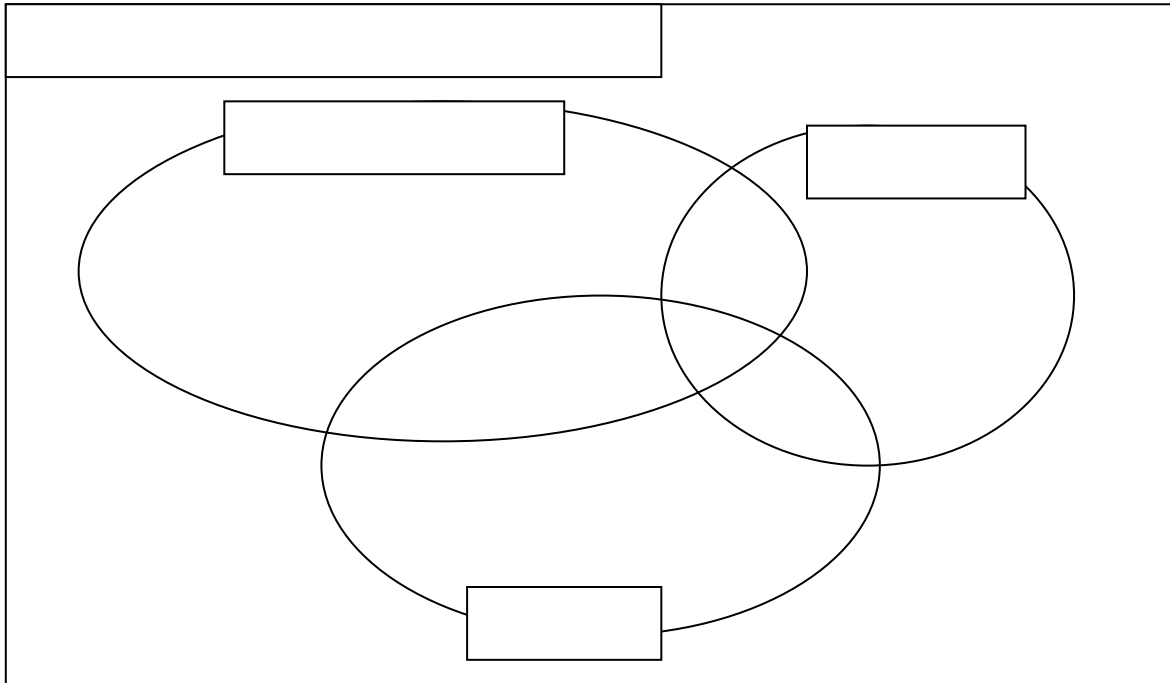
Összesen 54 nemzetiszocialista parlamenti képviselő, 13 miniszter, valamint 18 pártvezér életútját vizsgáltam meg.³⁵⁹ Ez mindösszesen 65 személyt jelent, mivel egy személy egyszerre lehetett képviselő és miniszter, vagy képviselő és pártvezér, avagy miniszter és pártvezér, sőt akár mindhárom is. Egészen konkrétan négy olyan személy volt, aki képviselő, miniszter és pártvezető is volt: Imrédy Béla, Pálffy Fidél, Rajniss Ferenc és Rátz Jenő. Miniszter és pártvezér egyetlen személy volt: Szálasi Ferenc. Képviselő és miniszter is volt három vizsgált személy: Budinszky László, Szöllősi Jenő

---

³⁵⁸ Az egyes változók pontos felsorolását és a változók által felvehető értékeket (az attribútumok listáját) a függelékben közöltük.

³⁵⁹ Az említett adatok minden esetben a nemzetiszocialistaként betöltött pozícióra értendők. Így például Festetics Sándort nem számoltam bele a nemzetiszocialista miniszterek közé, mivel ő minisztersége idején (1918–1919-ben) nem volt nemzetiszocialista, nemzetiszocialista színekben pedig soha nem lett miniszter.

és Vajna Gábor. Képviselő és pártvezető is volt: ifjabb Balogh István, Csia Sándor, Festetics Sándor, Hubay Kálmán, Matolcsy Mátyás, Meskó Zoltán, Széchenyi Lajos, valamint Szemere Béla.³⁶⁰

---

³⁶⁰ A felsorolt személyek természetesen nem azonos politikai súllyal bírnak. Hubay Kálmán vagy Csia Sándor az ereje teljében lévő Nyilaskeresztes Pártot irányították, míg Szemere Béla az első magát nemzetiszocialistának nevező pártalakulatot, amely azonban mindössze néhány személyre terjedt ki.

2. Parlamenti képviselők

A Horthy-korszak második felében közel 60 szélsőjobboldali politikus került be a Parlamentbe. A három parlamenti ciklusra tagolható időszak első harmadában egykori kormánypárti képviselők nyilvánították magukat szélsőjobboldalinak: Meskó Zoltán, majd gróf Festetics Sándor. Az 1935-ös képviselőválasztáson két nemzetiszocialista jelölt (gróf Festetics Sándor és ifjabb Balogh István) jutott mandátumhoz, s a többé-kevésbé szélsőjobboldalinak tekinthető Csoór Lajos. 1938-ban időközi választáson lett képviselő a hungarista Hubay Kálmán. Jelentősebb számú nemzetiszocialista képviselő csak az 1939-es képviselőválasztás alkalmával került az Országgyűlésbe. Ekkor 49 mandátumot szerzett a több frakcióra tagolódó irányzat. Számuk az 1939–45-ös parlamenti ciklusban többször változott. Voltak kormánypárti képviselők, akik a szélsőjobboldal választási sikerét látva váltottak pártot,³⁶¹ de a nemzetiszocialista pártok fokozatos térvesztésével párhuzamosan többen ki is léptek azokból,³⁶² valamint olyanok is voltak, akiknek a mandátumát a kormány megsemmisítette.³⁶³ Figyelembe vehetjük azt is, hogy Imrédy Béla vezetésével egy 17 fős kormánypárti frakció önálló szélsőjobboldali pártot alapított *Magyar Megújulás Pártja* néven.³⁶⁴ Végül pedig a Szálasi-uralom idején az egyre inkább formális szerepet betöltő csonkaparlamentet több megbízható nyilas párttag képviselővé való behívásával egészítették ki.

A mondott körből prozopográfiai módszerrel az 1939-es képviselőválasztáson mandátumot szerzett képviselők vizsgálhatók, mivel számuk már statisztikai értelemben értékelhető, s egységes szerkezetű és egyidejű életrajzi adatforrással (az *Országgyűlési Almanach*hal) rendelkezünk róluk. (A korábbi parlamentek szélsőjobboldali képviselőit: Festeticset, Meskót és Baloghot, mivel egyúttal pártvezetők is voltak, a vonatkozó későbbi fejezetben fogjuk vizsgálni.) Elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy kik lettek nemzetiszocialista képviselők ekkor, honnan, milyen tapasztalatokkal érkeztek a Parlamentbe, s személyes életútjukkal milyen képet sugároztak a választók felé.

Az 1939 pünkösdjén tartott képviselőválasztáson több szélsőjobboldali párt is elindult. A *Nyilaskeresztes Pártot* Hubay Kálmán, a *Keresztény Nemzetiszocialista Front* és a *Nemzeti Front* választási pártszövetségét Matolcsy Mátyás és Salló János, a

---

³⁶¹ Mecser Endre és Mocsáry Dániel: a Nyilaskeresztes Párt tagjai. = *Magyarság*, 1939. július 23. 5.

³⁶² Az 1939 és 1942 közti szétesési – egyesülési – szétesési folyamatot a nemzetiszocialista pártok történetét felvázoló előző fejezetben ismertettük.

³⁶³ Többek között Pálffy Fidél, vagy Hubay Kálmán és Vágó Pál.

³⁶⁴ A MMP megalakulásáról és annak a nemzetiszocialista táborra gyakorolt hatásáról az előző fejezetben írtam.

Nemzeti Reformpárt – Magyar Munkafrontot Bornemisza Géza, az *Egyesült Magyar Nemzetiszocialista Pártot* Pálffy Fidél, a *Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt 1932* nevű alakulatot Meskó Zoltán vezette.³⁶⁵ (A választásokon végül nem ért el sikert a két leköszönő nemzetiszocialista képviselő, Balogh István és Festetics Sándor.) Az említett pártok felosztották maguk között a választókerületeket, hogy ne rontsák egymás esélyét azzal, hogy ugyanott több nemzetiszocialista jelölt is indul.³⁶⁶ Végül tehát a nemzetiszocialisták 49 mandátumot kaptak. Közülük harminckettőről közölt rövid életrajzot a győzelmi mámorban úszó *Virradat*.³⁶⁷ Ebből kiderül, hogy az új parlament korelnökét (Magyary-Kossa István) és legfiatalabb tagjait (Szendrői-Kovács Gyula, Wirth Károly és Keck Antal) is a nemzetiszocialisták juttatták be. Így az első parlamenti ülésen a házelnöki és a jegyzői tiszteket is ők tölthették be.³⁶⁸ A *Virradatban* közölt rövid életrajzokból meglehetősen vegyes kép bontakozik ki. Eszerint a nemzetiszocialista képviselők közt nemcsak korukra nézve volt jelentős a szórás, de társadalmi státuszukat, foglalkozásukat és politikai előéletüket tekintve is. Volt közöttük földbirtokos gróf és parasztszülők tanítónak lett fia is. Egyaránt megtalálható volt körükben a jelentős politikai előéletű bíró egykori miniszter, aki 1932-től vallotta magát nemzetiszocialistának, s olyan is, aki alig valamivel a választások előtt lépett be a mozgalomba, s semmiféle politikai tapasztalattal nem rendelkezett. Az összeállítás azonban korántsem teljes körű (a nemzetiszocialista képviselőknek mindössze fele-kétharmada szerepelt benne, s közel sem azonos súlyú életrajzokkal), leginkább kiindulási alapnak, kontrollinformációnak alkalmas.

A sokféle életút összehasonlításához elsőrendű segítség az 1940-ben kiadott *Országgyűlési Almanach*. Az ebben szereplő életrajzokat ellenőrzött adatoknak tekinthetjük – a hamis adatok megadása ugyanis a mandátum elvesztését vonhatta maga után. Az életrajzokban feltüntetett (és elhallgatott) adatokkal a képviselők saját önképüket igyekeztek formálni. E forrás elemzésével tehát a parlamenti képviselők politikusi imázsát vizsgálhattuk meg szociológiai alapon. Az almanach vizsgálata módszertanilag azért előnyös, mert a benne szereplő életrajzok egyidőben, azonos célra készültek, s így egymással jól összevethetőek.

---

³⁶⁵ Mindenütt benyújtotta ajánlásait a szélsőjobboldali ellenzék. = *Virradat*, 1939. május 22. 1.

³⁶⁶ Hol milyen párt indul? (térkép) = *Virradat*, 1939. május 15. 1.; valamint Kire szavazzunk? A jobboldali keresztény ellenzék jelöltjei. (térkép) = *Virradat*, 1939. május 22. 2.

³⁶⁷ A szélsőjobboldali gondolat harcosai a t. Házban. = *Virradat*, 1939. június 12. 2–3.; illetve *Virradat*, 1939. június 19. 2.

³⁶⁸ Összeült az új Ház. Nyilas-elnök és nyilas-jegyzők vezették az első ülést. Magyary-Kossa elnök karlendítéssel üdvözölte a képviselőket. = *Pesti Újság*, 1939. június 13. 1.

Vizsgálatunk során az almanachban közölt egyéni és listás választott képviselőket tekintettük egymással összehasonlítható mintának, ugyanis ők kivétel nélkül a választói akarat kegyéből nyertek mandátumot. Tehát a felsőház tagjait, valamint a képviselőház behívott tagjait nem vizsgáltuk, mivel az ő személyük még áttételesen sem tükrözte a választói akaratot, s egyúttal párthovatartozásuk is csak nehézkesen lett volna meghatározható (különösen a felsőházi tagok esetében).

Az 1939–45-ös parlamenti ciklusban a 126 behívott képviselő mellett 365 mandátumot osztottak ki a választott képviselők között, ha ebbe beleszámítjuk a többes mandátumokat, valamint a megsemmisített mandátumú képviselők helyét elfoglalókat is. A többes mandátumok miatt ez ténylegesen 304 személyt jelentett. Közülük 41 személyről nincs életrajz az almanachban, így 263 képviselő adatai kerültek be a parlamenti képviselőket tartalmazó adatbázisunkba. Ebből 49 személy volt nemzetiszocialista. Őket nem pártonként, hanem egy csoportként kezelve vizsgáltuk. Erre okot adott a nemzetiszocialista pártok közt megfigyelhető nagyfokú átjárás, ami jól mutatja, hogy a nemzetiszocialista képviselők inkább az irányzathoz, mint a változékony pártokhoz voltak hűek. Egyébiránt maguk a nemzetiszocialista képviselők is közös frakcióba tömörültek 1939. július 4-én.³⁶⁹ Az egységes kezelést támasztotta alá az is, hogy a kormánypárton belül sem különítettünk el platformokat.

Mielőtt azonban nekifognánk az adatbázis vizsgálatának, érdemes két jelenséget röviden érintenünk. Egyrészt a többes mandátumok kérdését, másrészt az adathiány miatt kimaradt képviselők körét. A többes mandátumok rendszere azt jelentette, hogy egy személy nem csak egy mandátumért szállhatott versenybe, azonban végül, ha többet nyert is el, csak egyet tarthatott meg ezek közül. Ha tehát egy politikus biztosítani kívánta saját képviselői helyét, vagy ismertségével biztos listás helyet akart szerezni pártjának, amit aztán a listán mögötte állónak továbbadhatott, akkor élt ezzel a lehetőséggel. Az 1939-es választáson 43 személy volt, aki legalább két mandátumot szerzett. Ezek túlnyomó többsége azonban kormánypárti volt. A nemzetiszocialista jelöltek közül ilyen volt a három mandátumot szerzett Csia Sándor és Hubay Kálmán, a *Nyilaskeresztes Párt* két vezetője.³⁷⁰

Mint említettük, az *Országgyűlési Almanach* vonatkozó kötetéből 41 választott képviselő életrajza hiányzik. Ennek a szerkesztési irányelvek szerint két oka lehetett.

---

³⁶⁹ V.ö. A Pesti Újság bejelenti az új politikai fordulatot: 49 nyilas képviselő szenzációs megállapodása. = *Pesti Újság*, 1939. július 7. 1.

³⁷⁰ Az elemzett táblázatok a függelékben találhatók. A többes mandátumok párteloszlása: 1. és 2. táblázat.

Vagy az adott képviselő nem bocsájtotta a szerkesztőség rendelkezésére életrajzát, vagy az almanach megjelenésekor az adott személy már vagy még nem volt képviselő. Az említett 41 személy közül 12 fő (29%) volt szélsőjobboldali. A kimaradtak között tehát túlreprezentáltak. Ennek okát egyrészt abban látjuk, hogy őket a többiekhez képest nagyobb mértékben sújtotta a mandátum megsemmisítés, másrészt a szerkesztők pártossága is vélelmezhető. Utóbbit igazolja, ha megvizsgáljuk a közölt életrajzok terjedelmét. Az átlagosan egyoldalas életrajzok közt a legrövidebbek mindössze negyed oldalt tettek ki, de volt hétoldalas életrajz is (Teleki Pál miniszterelnöké).³⁷¹ Ha megvizsgáljuk, hogy az egyes pártok képviselői milyen terjedelmű életrajzokkal szerepeltek, akkor azt láthatjuk, hogy a leghosszabb életrajzok szinte kivétel nélkül kormánypártiaké, miközben a szélsőjobboldali képviselők 2/3-ának féloldalas vagy annál rövidebb életrajza jelent meg.³⁷² Ezt a torzítást kutatásunkban ellensúlyozta, hogy az adatbázisban csak az egyes információkat rögzítettük – függetlenül az előadottak részletezettségétől.

A vizsgált 263 képviselő közül 181 volt a MÉP tagja, további 8 keresztény kormánypárti. Velük szemben állt az erősen tagolt ellenzék. Ennek legnagyobb csoportját a 49 nemzetiszocialista képviselő adta. Az ellenzékhez tartozott még 14 kisgazda, valamint 5–5 szocdem és liberális képviselő is.³⁷³ A képviselők nemi megoszlásából messzemenő következtetéseket nem lehetett levonni, hiszen 1939-ben mindössze két képviselőnő került be a Parlamentbe: a kormánypárti Melczer Lilla és a szociáldemokrata Kéthly Anna.

Annál inkább figyelemreméltó az életkor szerinti megoszlás. A képviselők életkora 1939-ben 30 és 73 év között szóródott.³⁷⁴ Több mint felük 50 évnél fiatalabb volt megválasztásakor, s mindössze nyolcaduk volt hatvan évnél idősebb.³⁷⁵ Ha azonban megvizsgáljuk az egyes pártok korszerkezetét, akkor azt láthatjuk, hogy a szélsőjobboldali képviselők inkább voltak fiatalok: négyötödük 50 év alatti volt.³⁷⁶ Egészen pontosan a 49 képviselőjük közül 21 járt a harmincas éveiben, 20 pedig a negyvenes éveiben. A fennmaradó nyolc ötven évnél idősebb képviselőjük közül pedig mindössze egy volt hatvan évnél is idősebb. Ő történetesen a parlament legidősebb tagja volt: Magyary-Kossa István (mellesleg Horthy Miklós kormányzó unokabátyja), ahogy

---

³⁷¹ Az életrajzok terjedelmi megoszlását lásd 2. ábra.

³⁷² V.ö. 6. táblázat.

³⁷³ V.ö. 1. ábra.

³⁷⁴ V.ö. 3. ábra.

³⁷⁵ V.ö. 7. táblázat.

³⁷⁶ V.ö. 8. táblázat.

arra fentebb már utaltunk. Személye egyébként azért is érdekes, mert ő szélsőjobboldaliságát még a tizenkilencedik század végi antiszemita hullám (Istóczy fellépésének) idejéből eredeztette.³⁷⁷ Összességében a nemzetiszocialista képviselők már korokkal is egyfajta dinamizmust sugároztak. Ez egyúttal azt is előrevetíti, hogy többségüknek jelentős politikai tapasztalata korukból fakadóan sem igen lehetett.

Különösen feltűnő azonban a szélsőjobboldali képviselők korszerkezete, ha összevetjük a többi pártéval. A kormánypárt kiegyensúlyozott korszerkezetűnek mondható: 181 képviselőjéből 24 járt a harmincas, 72 a negyvenes, 61 az ötvenes éveiben, további 24 pedig idősebb volt hatvan évesnél. Képviselőik túlnyomó többsége tehát középkorú volt. A kereszténypártiak, a polgári liberálisok és a szociáldemokraták azonban inkább az idősebb képviselők közé tartoztak. Figyelemreméltó például, hogy az MSZDP-nek nem volt 50 évesnél fiatalabb képviselője. Ez pedig már önmagában is rámutat, hogy miért tudott a nyilas mozgalom jelentős számú munkást elszívni a szociáldemokrataktól: a fiatalos és lendületes nemzetiszocialisták hitelesebbnek tűnhettek a radikális változást akarók körében, mint az idősebb szocdem képviselők. Utóbbiak ráadásul már hosszabb ideje is politizáltak. Így a nyilasok – fiatalnak számító képviselőikkel – hitelesíthették a rendszer radikális megváltoztatását ígérő szólamaikat.

A szélsőjobboldali képviselők születési helyét vizsgálva kitűnik, hogy mintegy kétharmaduk volt vidéki születésű, ötödük fővárosi, hetedük pedig a trianoni határokon túl született. Egyik képviselőjük (Serényi Miklós) pedig Bécsben látta meg a napvilágot. A többi párttal összevetve feltűnő, hogy kevesebb a trianoni határokon túl született képviselőjük, s több a fővárosi. A vizsgált 263 képviselő közül három született külföldön, a 260 Magyarországon született képviselő közül pedig 35 Budapesten, 168 vidéken, 57 későbbi utódállam területén. Mindez azért figyelemreméltó, mivel ezen 57 képviselő mellé oda kell még számolnunk a visszacsatolt területekről behívott képviselőket is.³⁷⁸ A pártonkénti megoszlást vizsgálva jól látható, hogy a kormánypártban és a kereszténypártiak körében a vizsgált képviselők mintegy negyede valamelyik későbbi utódállam területén (főleg Erdélyben) született, míg ugyanez az arány a szélsőjobboldalon nem érte el a 15%-ot.³⁷⁹ Feltűnő még az is, hogy egyetlen kiszegza, kereszténypárti, vagy liberális képviselő sem született a fővárosban, valamint egyetlen szociáldemokrata képviselő sem született a majdani trianoni

---

³⁷⁷ Bemutakozó életrajzát lásd: *Virradat*, 1939. június 12. 3.

³⁷⁸ V.ö. 9. és 10. táblázat.

³⁷⁹ A születési régiók pártonkénti megoszlását lásd a 11. táblázatban.

határokon kívül. Ezek az adatok rámutatnak, hogy a szociáldemokraták érdektelensége a revíziós kérdésben nem csupán elméleti alapokon állt, hanem érintettségük hiánya is erősíthette azt. Másrészt az is érthetővé válik, hogy a nyilasok hírhedt nemzetiségi törvényjavaslata (a Szálasi népcsoport-elméletét törvényerőre emelni szándékozó Hubay–Vágó-féle javaslat) miért válthatott ki olyan hisztérikus reakciót a kormánypártból, mint amit kiváltott.³⁸⁰

A képviselők vallási megoszlása nagyjából az országos átlagnak felelt meg,³⁸¹ bár a reformátusok (29%) és evangélikusok (10%) némiképp felülreprezentáltak voltak a katolikusok (61%) és az izraeliták (0,4%) kárára.³⁸² (A képviselőház egyetlen izraelita képviselője a Polgári Szabadság Párt tagjaként mandátumot szerzett Bródy Ernő volt.) A pártok képviselőinek vallási megoszlását vizsgálva nem meglepő, hogy a kereszténypártiak kivétel nélkül katolikusok. Figyelemreméltó azonban a reformátusok erőteljes túlreprezentáltsága az FKgP (50%), valamint a szélsőjobb (32%) és a kormánypárt (28%) körében az országos 21%-os arányukhoz képest.

Testvérekről mindössze hét vizsgált képviselő tett említést. Ez többnyire akkor fordult elő, ha a testvér is képviselő, vagy ismert személy volt (Eitner Ákos és Sándor, Miskolczy Hugó és István, Pálffy József és Fidél). Rajtuk kívül Csoór Lajosról kiderült, hogy három testvére van, míg Palló Imrének tíz. Számunkra ebből főleg az Eitner-testvérek érdekesek, mivel ők mindketten nemzetiszocialisták. Már a harmincas évek elején a zalai pártszervezés motorja lett a szűkebb pátriájában befolyásos és módos vállalkozó család. (Jellemző módon a fiúk képviselővé válása után a kormányzat a vállalkozó apát félmillió pengős pénzbírsággal sújtotta egy külföldi pénzügylete miatt!³⁸³ A kisebb fiú ellen pedig korábban gondatlanságból elkövetett emberölés vádjával indult nyomozás egy tragikus autóbaleset után, melyben végül 5000 pengő pénzbírsággal büntették.) Figyelmet érdemel még a Pálffy testvérpár is. Míg a megyei életben aktív földbirtokos Pálffy János a MÉP színeiben került a Parlamentbe, addig testvére, Fidél 1933-tól nemzetiszocialista volt. Feltűnő, hogy mindkettőjüket jellemezte az egyház iránti elkötelezettség. Míg azonban János a kereszténydemokrácia felé tájékozódott, addig Fidél a sajátos magyar viszonyoknak megfelelően

---

³⁸⁰ A kérdést részletesen feldolgozta Tilkovszky Lóránt: A nyilasok törvényjavaslata a nemzetiségi kérdés rendezéséről. = *Századok*, 1965/6. 1247–1258.

³⁸¹ A felekezeti adatok ekkor a trianoni Magyarországon: katolikus 68%, református 21%, evangélikus 6%, izraelita 4%. Gyáni i.m. 219.

³⁸² V.ö. 12. táblázat.

³⁸³ Ma tárgyalta a valutabírság Eitner Sándor 500.000 pengős vagyonek Kobzasi bűnpörét. = *Esti Kurír*, 1940. április 22. 12.

összebékíthetőnek vélte a kereszténységet és a nemzetiszocializmust. (Emiatt egyébként több sajtótámadás is érte keresztény oldalról.) Végül megemlíthetjük még a kormánypárti Misolczy Hugót és Istvánt, akik a hagyományos nemesi családmodell megtestesítői voltak: míg az idősebb fiú a birtokot igazgatta, s a megyei életben politizált, addig a fiatalabb fiú jogot végzett, s megyei hivatalnok lett.

A képviselők családi állapotát tekintve feltűnő, hogy a nemzetiszocialisták negyede nőtlen volt, miközben ugyanez a mutató a parlament egészét tekintve csak 14,7%-os arányt ért el. Ez részben fiatalabb korokkal magyarázható. Mindazonáltal nem tűnik meglepőnek, hogy a radikális nézetek vallói körében több az egzisztenciálisan bizonytalanabb, családirag kevésbé elkötelezett személy.³⁸⁴ Érdekes, hogy a képviselők életrajzukban alig tettek említést családjukról.³⁸⁵

A 263 képviselő közül 260 iskolai végzettségét lehetett megállapítani. Közülük 221 (85%) végzett felsőfokú tanulmányokat, 16 képviselő járt középiskolába, tíz tanult szakmát, 13 pedig csak az elemi iskolát járta ki.³⁸⁶ A szélsőjobb oldali képviselők körében mindegyik említett kategória előfordult. Arányait tekintve azonban feltűnő, hogy képviselőiknek csak kicsit több mint háromnegyede szerzett felsőfokú végzettséget, vagyis az átlagnál kevesebb. Körükben sokan voltak, akik csak a középfokú tanulmányokig jutottak, de voltak olyanok is, akik szakmát szereztek, vagy csak elemi végeztek.³⁸⁷ Figyelemreméltó párhuzam állapítható meg a nemzetiszocialista és a kormánypárti képviselők között. Utóbbiak körében ugyancsak előfordult mindegyik említett kategória, de a kormánypárt tagjainak majdnem 90%-a vett részt felsőfokú képzésben. Még inkább figyelemreméltó, hogy a kereszténypártiak és a polgári demokraták körében 100% a felsőfokú oktatásban részt vettek aránya, azaz esetükben nyugodtan beszélhetünk „értelmiségi” pártfrakcióról. Ugyancsak említésre érdemes a szociáldemokrata képviselők alulképzettsége: képviselőik vagy csak elemi iskolát végeztek, vagy legfeljebb szakmát tanultak. Tulajdonképpen a

---

³⁸⁴ A képviselők családi állapotát lásd 13. táblázat

A családi állapotok pártonkénti megoszlását vizsgálva feltűnő még a kereszténypártiak körében az alacsony házassági arány, ami azonban nem meglepő, figyelembe véve, hogy képviselőik többsége katolikus pap. Figyelemreméltó még az átlagosnál nagyobb házassági arány a kisgazdák és a szociáldemokraták körében.

³⁸⁵ Házastársa nevét mindössze három képviselő adta meg. Ebből egyúttal kiderül, hogy két képviselő rokonságban állt egymással: Melczer Lilla Fricke Valérnak volt az anyósa. Gyermekai számát egyedül Melczer Lilla adta meg (három), nevüket azonban ő sem tartotta említésre méltónak, noha – mint kiderült – lánya Fricke Valér képviselőnek a felesége.

³⁸⁶ V.ö. 14. táblázat. Érdekes lehet megemlíteni, hogy a 263 képviselő közül 78 tartotta említésre méltónak, hogy egyházi középiskolába járt. Ez különösen a református kollégiumok növendékeire volt jellemző. V.ö. 16. táblázat.

³⁸⁷ V.ö. 15. táblázat.

szélsőjobboldalhoz hasonló képet mutattak a kisközségek is, azzal a különbséggel, hogy itt inkább az elemi iskolát végzettek száma a több, valamint körükben nem volt olyan, aki szakmát tanult volna. Mindezek az adatok jól mutatják, hogy a társadalom minden rétegét leginkább a szélsőjobboldal és a kormánypárt jelenítette meg, valamint a kisközségek. A többi párt azonban rétegpártnak tekinthető. Ugyancsak érdekes a nemzetiszocialisták és a szociáldemokraták összehasonlítása, ugyanis parlamenti képviselőik alapján utóbbi kifejezetten értelmiség-hiányosnak nevezhető, míg a nyilasok körében szép számmal voltak jól képzett személyek.

A felsőfokú oktatásban résztvevő képviselők körében a jogi végzettséget szerzettek aránya volt magasan a legnagyobb (55%). Ezután következett a gazdasági-kereskedelmi (10%), a műszaki (8%), a katonai (7%) és a teológiai (7%) végzettség, majd az orvosi (4%), és a bölcsész.³⁸⁸ A nemzetiszocialisták esetében a jogi végzettség 34%, a gazdasági-kereskedelmi végzettség 18%, az orvosi (!) 11%, a katonai és a műszaki 8-8%, végül a teológiai, a bölcsész, a tanító, valamint a több szakirányt végzettek száma egyaránt 5-5%.³⁸⁹ Ugyanakkor kizárólag agrárvégzettségű egy sem volt közöttük – ez egyébként a MÉP kivételével minden más pártra is igaz. Ha a szélsőjobboldal adatait összevetjük a többi pártéval, akkor jól látszik, hogy mindenütt túlsúlyban voltak a jogi végzettségűek: a PSzP-ben és a FKgP-ben (!) ez 80%, a kormánypártban majdnem 60%, a kereszténypártban és a szélsőjobboldalon azonban csak 35% körüli. Míg azonban a kereszténypártban a fennmaradó 65% teológiai végzettségű, addig a szélsőjobboldalon ugyanúgy mindenféle végzettség megtalálható, akár a kormánypártban. A kormánypárt és a szélsőjobboldal esetét megvizsgálva jól látszik, hogy a jogászok mellett a műszaki, a gazdasági-kereskedelmi és a katonai végzettségűek találhatók még meg nagyobb arányban. A szélsőjobboldalon emellett az átlagosnál magasabb az orvosok és a bölcsészek aránya. Mindez ugyancsak ellentmond a nemzetiszocialistákról kialakult sztereotípiáknak. Egyúttal magyarázza is azok szociális követeléseit, programját.

A képviselők közül 44 folytatott külföldön tanulmányokat (ez az összes képviselő 17%-a).³⁹⁰ Ebből hat volt nemzetiszocialista képviselő, azaz a frakció 12%-a. E körben egyébként nem volt nagy a szórás. Feltűnő, hogy sem a PSzP, sem a MSzDP tagjai közül nem akadt senki, aki külföldi tanulmányokról számolt volna be. Nem kevésbé

---

³⁸⁸ V.ö. 17. táblázat.

³⁸⁹ V.ö. 18. táblázat.

³⁹⁰ V.ö. 19. táblázat.

figyelemreméltó azonban, hogy a kisgazdapárt képviselőinek 36%-a viszont igen. Más a helyzet, ha azt vizsgáljuk, hogy hányan jártak tanulmányaik befejezése után külföldi úton.³⁹¹ Ilyenről 74 képviselő tett említést. Körükben 34 fő egy-két országban, 40 azonban több alkalommal, illetve több országban is járt. Ha a külföldre utazó képviselők pártok szerinti megoszlását vizsgáljuk, akkor a szélsőjobboldal jelentős alulreprezentáltsága látható: mindössze 8 fő (a frakció 16%-a). Ugyanez az arány a MÉP-ben a frakció 32%-a, a kerszténypártiak körében 13%, az FKgP-ben 14%, a PSzP-ben 60%, az MSzDP-ben 40%. Mindez azért is figyelemreméltó, mert rámutat, hogy a nemzetiszocialista képviselők közül alig néhány rendelkezett külföldi tapasztalatokkal.

Érdekes azonban, hogy az említett jelentős számú külföldi tanulmány és utazás ellenére mindössze 15 képviselő sorolta fel konkrétan az általa beszélt idegen nyelveket, s további legalább 18 képviselő esetében vélelmezhető, hogy több idegen nyelvet is beszélt.³⁹² Figyelemreméltó, hogy latin nyelvtudást senki sem említett. Úgy tűnik, hogy a latin és német nyelv ismerete az úri körökben, ahonnan a képviselők jelentős része kikerült, evidensnek számított, s valószínűleg ezért nem említették. Azok a képviselők, akik megadták nyelvismeretüket, a következő nyelveken beszéltek: ketten csak olaszt, hárman németet és angolt, egy képviselő németet és franciát, négyen németet–angolt–franciát, egy-egy képviselő németet–franciát–oroszt, valamint németet–olaszt–horvátot, ugyancsak egy-egy képviselő németet–angolt–franciát–olaszt, illetve németet–spanyolt–portugált–olaszt, egy képviselő pedig hat nyelven beszélt: németül, franciául, angolul, olaszul, spanyolul és románul. Utóbbi a diplomata Csáky István volt. A nyelvtudást megadó képviselők szinte kivétel nélkül a kormánypárthoz tartozott. Mindössze egy szélsőjobboldali számolt be arról, hogy ő három nyelven beszél: az iskoláit Fiumében végző Pándi (Pölcz) Antal a német mellett az olaszt és a horvátot is bírta. A nyelvismeret említésének hiánya jellemezte egyébként a kisgazdákat is, ahonnan ugyancsak egyetlen képviselő számolt be arról, hogy két nyelven ért.³⁹³ Rajtuk kívül három PSzP képviselőről vélelmezhető, hogy több nyelven is tudott.³⁹⁴ Mindez azért figyelemreméltó, mert úgy tűnik, hogy a nem kormánypárti képviselőknek jelentősen kisebb volt a külfölddel kapcsolatos tapasztalatuk, illetve tudásuk. Nyilván ez is hozzájárult, hogy a nemzetiszocialisták körében miért érzékelték jóval kevésbé a

---

³⁹¹ V.ö. 20. táblázat.

³⁹² V.ö. 21. táblázat.

³⁹³ A kisgazda Váczy József németül és angolul is tudott.

³⁹⁴ Ők Apponyi György, Bródy Ernő és Gratz Gusztáv.

nemzetközi helyzet változásait, s miért volt többségük egyoldalúan németpárti – hiszen valószínűleg csak ezen a nyelven tudtak (úgy ahogy) informálódni.

A 263 vizsgált képviselő túlnyomó többsége (238 fő) katonaviselt volt. (Közülük 156 számolt be az első világháborúban való részvételről. S mindössze öt volt olyan, akit felmentettek a harctéri szolgálat alól. 111 képviselő azonban vagy megsebesült, vagy kitüntetéset kapott. A 49 nemzetiszocialista képviselő közül 25-en említették az első világháborúban való részvételt. Közülük 15-en megsebesültek vagy kitüntetéset kaptak, további kilencen járták meg a frontot, s egy volt közülük, akit felmentettek: az orvos Szemere Bélát.) A katonaviselt képviselők közül 116 adta meg az általa elért rendfokozatot. Eszerint a tizedestől a gyalogsági tábornokig a legtöbb rendfokozat előfordult.³⁹⁵ Többet mond ennél, ha nem az egyes rendfokozatok szerint, hanem rendfokozati csoportokba sorolva vizsgálódunk.³⁹⁶ Ebből kiviláglik, hogy csak a kormánypártban fordult elő minden rendfokozati kategória képviselője. Ezzel összevetve figyelemreméltó, hogy a szélsőjobboldalon csak tiszték (12 fő) és főtisztek (5 fő) voltak.³⁹⁷ Tehát itt sem az alacsonyabb rangúak, sem a tábornoki kar nem képviseltette magát. A főtisztek jelenléte azonban egyértelműen utal a szélsőjobboldal militarizmusára. Ezt erősíti meg, ha megvizsgáljuk a katonai kitüntetések megoszlását.³⁹⁸ A vizsgált képviselők közül 109 említette, hogy katonai kitüntetésben részesült. Közülük 16 volt nemzetiszocialista, tehát a frakció harmada viselt katonai kitüntetéset.³⁹⁹ Ráadásul közülük 14 (!) több vagy jelentős katonai kitüntetésben részesült.⁴⁰⁰

Az 1918–1920-as honvédő harcokban való részvételt meglepően kevesen említették. A székely hadosztályban vagy a Tanácsköztársaság románellenes harcaiban az összes képviselő közül nyolcan, a felvidéki hadjáratban hárman, a baranyai ellenállásban ketten, a nyugat-magyarországi felkelésben (az ún. rongyos gárdában) heten vettek részt. A meglehetősen kis esetszám ellenére sem felesleges a pártok szerinti megoszlás

---

³⁹⁵ V.ö. 22. táblázat.

³⁹⁶ V.ö. 23. táblázat.

³⁹⁷ A szélsőjobboldali főtisztek: Bakó László, Kovarcz Emil, Rátz Kálmán, és Vajna Gábor őrnagyok, valamint Mokcsay Dezső ezredes.

³⁹⁸ V.ö. 39. táblázat.

³⁹⁹ Ugyanez az arány a MÉP-ben 46%, a kereszténypártiak körében 25%, az FKgP-ben 21%, a PSzP ötfős frakciójában 60%, az ugyancsak ötfős MSzDP frakcióban azonban nulla.

⁴⁰⁰ Több vagy jelentős katonai kitüntetésről számolt be: Bakó László, Budinszky László, Csia Sándor, Gál Csaba, Gosztonyi Sándor, Kovarcz Emil, Meskó Zoltán, Mokcsay Dezső, Rátz Kálmán, Serényi Miklós, Szöllösi Jenő, Vajna Gábor, Zimmer Ferenc, és Zsengellér József. Ugyancsak kitüntették Bodor Mártont és Tauffer Gábort.

vizsgálata.⁴⁰¹ Ebből ugyanis az derül ki, hogy ezekben a cselekményekben többnyire a kormánypárt és a szélsőjobboldal képviselői vettek részt ugyan, de míg előbbiek nem ritkán vezetőként, addig utóbbiak szinte kizárólag egyszerű résztvevőként. (Utóbbiak közül többen sebesülést is szenvedtek.) Ez nyilvánvalóan összefügg az életkorukkal. Világosan látszik, hogy az 1919-es ellenforradalom vezetői 1939-ben inkább lettek kormánypártiak, míg a szélsőjobboldali képviselők inkább az ellenforradalom egykori közkatonái közül kerültek ki.

Ezt igazolja, ha megvizsgáljuk az egyes frakciók tagjainak az ellenforradalmi szervezetekben betöltött szerepét.⁴⁰² Ebből kitűnik, hogy a kormánypárti és a szélsőjobboldali képviselők egyaránt identitásuk fontos elemének tartották ellenforradalmi múltjukat. Míg azonban a kormánypárti képviselők közt rendre feltűntek az ellenforradalmi szervezetek és események egykori vezetői, addig a szélsőjobboldali képviselők közt csak elvétve találtunk ilyet. Az ellenben figyelemreméltó, hogy a MOVE országos vezetőségében az 1919 és 1939 közti időszakban nem csak kormánypárti képviselő, de szélsőjobboldali képviselő is részt vett (Rácz Kálmán); sőt az ÉME esetében egészen meglepő, hogy annak országos vezetői közt ugyanezen húsz évben több olyan személy is akadt, aki szélsőjobboldali képviselő lett 1939-ben, de egy sem, aki kormánypárti.⁴⁰³ (A kormánypárti képviselők inkább az ÉME helyi vezetői voltak.) Ennek fényében körvonalazható az a hipotézis, hogy a két hagyományosan ellenforradalminak tekintett szervezet közül az ÉME állt közelebb a szélsőjobboldalhoz.⁴⁰⁴ Az viszont egészen biztosan megállapítható, hogy az 1919-es ellenforradalom vezető személyiségei könnyebben illeszkedtek be a Horthy-kori establishmentbe, s így inkább lettek kormánypártiak. A nemzetiszocialista képviselők pedig inkább az ellenforradalom azon közkatonái közül kerültek ki, akiket meg lehetett szólítani az „elsikkasztott szegedi gondolat” jelszavával.

A társadalmi státusz vizsgálata során számos tényezőt vehetünk figyelembe. A születési rangot, a szerzett méltóságot, az elért doktori címet, az elnyert vitézi rangot, az

---

⁴⁰¹ V.ö. 24–27. táblázat.

⁴⁰² Az AntiBolvista Comitének öt képviselő volt tagja, a szegedi–aradi ellenkormány tevékenységében 16 fő vett részt, közülük 4 szervezőként. A Nemzeti Hadseregnek 17 képviselő volt tagja, közülük hat vezető beosztásban. A Tanácsköztársaság elleni ellenállásban való részvételt 25 képviselő írta be az életrajzába, közülük 14 saját bevallása szerint szervező volt. Az 1919-es budapesti ellenforradalmi kormányok idején 14 képviselő politizált, közülük 7 pártszervezőként, ezen felül Peyer Károly miniszter volt a Huszár-kormányban. Lásd 28–34. táblázat.

⁴⁰³ Bodor Márton az ÉME egyik alapítótagja és az ÉME villamoszakcsoportjának örökös díszelnöke, ifj. Zimmer Ferenc ugyancsak ÉME alapító.

⁴⁰⁴ Ennek részletesebb vizsgálata azonban nem dolgozatunk tárgya.

általam besorolt „osztály hovatarozást”, a szülők és a feleség „osztály hovatarozását”, a foglalkozást, a kapott kitüntetéseket, az MTA és más tudományos–művészeti társaságokban való tagságot. Az egyes pártokon belül a rangok eloszlása önmagában jól rámutat azok társadalmi beágyazottságára és bázisára.⁴⁰⁵ A szélsőjobboldal e tekintetben meglehetősen sokszínű volt: túlnyomó többségük (81,6%) rangtalan, négyen (8%) köznemesek, ketten grófok (4%), s található volt körükben három székely nemes is (6%).⁴⁰⁶ Ez az összetétel jelentős eltérést mutat a többi párthoz képest. A kormánypártban majdnem minden rangkategória képviseltette magát (bár a képviselőházban nem volt egyetlen lovag vagy herceg sem). A kormánypárt 70%-a volt rang nélküli, 3,5%-a erdélyi vagy más kollektív nemes (kun, hajdú), 18%-a köznemesi család sarja, 3% báró, 6% pedig gróf. Figyelemreméltó, hogy a kereszténypárton belül 25% a grófok aránya, a kiscgazdapárt pedig szinte kizárólag rangtalanokból állt, s mindössze egyetlen képviselőjük (Horváth Zoltán) volt köznemesi származású. Még látványosabb, noha természetes is, hogy a szociáldemokrata képviselők 100%-ban rangtalanok. Mindez arra hívja fel a figyelmünket, hogy a nemzetiszocialisták ugyanúgy megjelenítették a Horthy-korszak társadalmának minden rétegét, ahogyan a kormánypárt, s nem voltak annyira „népi” származásúak, mint a kiscgazdák vagy a szociáldemokraták. Ez egyúttal azért is érdekes, mivel a nemzetiszocialisták a fennálló társadalmi–gazdasági rendszer gyökeres megváltoztatását ígérték, s programjukban a nagy vagyonok (így például az arisztokrata nagybirtok) elvételének gondolata is megjelent. Ennek ellenére képviselőik szemlátomást büszkén vallottak családjuk ősi nemesi származásáról, az egyszerű emberektől megkülönböztető rangjukról.

Más a helyzet, ha a kitüntető méltóságok⁴⁰⁷ viselőinek pártokon belüli arányát nézzük meg.⁴⁰⁸ Ebből az derül ki, hogy a kormánypárt és a vele szövetséges kereszténypártiak soraiban jelentős számú méltóságviselő foglalt helyet (30% illetve 50%), míg az ellenzéki pártok körében csak elvétve akadt egy-két ilyen képviselő (a kiscgazda Eckardt Tibor és a liberális demokrata Gratz Gusztáv), a szociáldemokraták körében pedig egy sem. A nemzetiszocialisták között mindössze két kormányfőtanácsos fordult elő: Szemere Béla és Vágó Pál.

---

⁴⁰⁵ V.ö. 35. táblázat.

⁴⁰⁶ Gál Csaba régi székely család sarja, Vágó Pál egyik öse jászkapitány volt, Csia Sándor lófő-székely családból való. Nemesi ősökkel büszkélkedhet Szemere Béla, Nyireő Andor, Hubay Kálmán, és Paczolay György. Serényi Miklós és Széchenyi Lajos pedig grófok voltak.

⁴⁰⁷ Ilyenek a kormánytanácsosi címek a valóságos belső titkos tanácsosig bezárólag, vagy az egyházi méltóságok sora a pápai titkos káplántól a bíborosig.

⁴⁰⁸ V.ö. 36. táblázat.

Nem volt ez másként a vitézi címek esetében sem. A 263 képviselő közül 37 számolt be e kitüntetéséről. Körükben egyedül Csia Sándor képviselte a nyilasokat; a 34 kormánypárti és egy kereszténypárti képviselő mellett a kisgazdapártban helyet foglaló Bajcsy-Zsilinszky említhető még.⁴⁰⁹ Ez az adat azonban kissé félrevezető. Ugyanis az 1939-es választások után a Vitézi Rend a nemzetiszocialista pártokat is olyan szervezetté nyilvánította, melynek vitéz nem lehet a tagja.⁴¹⁰ Így a nyilas képviselőktől elvették vitézi címüket. (E lépés a nyilas képviselőkre gyakorolt politikai nyomás része volt.⁴¹¹) Így Csia Sándor is csak életrajzában említhette, hogy megkapta a vitézi címet, de viselni már nem viselhette azt. A Vitézi Rend említett döntése értelmében Csia Sándor mellett Bakó László, Gál Csaba, Szendrői-Kovács Gyula, valamint Zsengellér József nyilas képviselőket fosztották meg vitézi címüktől. Tették mindezt annak ellenére, hogy Gál Csabát éppen a Vitézi Szék támogatásával akarták 1938-ban kormányfőtanácsosi méltóságra előterjeszteni.⁴¹² Gál esete egyébként is jó példája a kormányzat nyilasellenes akcióinak, hiszen 1939 tavaszán nyilas propagandista tevékenysége miatt Kistarcsára internálták, majd rendőri felügyelet alatt állt, ami alól csak a választások előtt oldották fel képviselőjelöltsége miatt.⁴¹³

Az említett példák két folyamatot dokumentálnak. Egyrészt a Horthy-korszak azon kormányzati gyakorlatát, mely elismerő címekkel elsősorban a kormánypárti vagy azzal együttműködő személyek érdemeit ismerte csak el, másrészt pedig a kormányzatnak a nyilasokkal szembeni fellépését. Az a tény viszont, hogy a nemzetiszocialista képviselők közül öten is birtokosai voltak a vitézi címnek – legalábbis beszédes. Valójában azonban a sorrend éppenséggel fordított: nem nyilas képviselőként lettek ugyanis vitézzé avatva, sőt éppen emiatt zárták ki őket a vitézek sorából. Az összefüggés úgy igaz tehát, hogy a korábban vitézzé avatottak (tehát az ellenforradalom megbízható hívei) közül akadtak olyanok, akik az 1930-as évek végére a fennálló rendszer kritikusai lettek. S ezt még akkor is vállalták, ha ezzel korábbi előjogaik elvesztése járt.

Felvetődik a kérdés, hogy az ellenzék alulreprezentáltsága az említett „méltóságviselők” körében vajon alkalmatlanságukból és/vagy érdemtelenységükből

---

⁴⁰⁹ V.ö. 37. táblázat.

⁴¹⁰ A Vitézi Rend tagja nem lehet nyilaskeresztes. = *Függetlenség*, 1939. június 14.

⁴¹¹ Hasonló eset volt, amikor 1940. június 10-i kelettel a Turul Szövetség kizárta soraiból Hubay Kálmánt a Hubay–Vágó-törvényjavaslat miatt.

⁴¹² V.ö. Gál Csaba képviselői önéletrajza: *Virradat*, 1939. június 12. 2-3. o.

⁴¹³ Uo. Gálra vonatkozóan lásd még Máthé Áron: Nyilaskonspiráció: szervezkedések a hatalom megragadására és megtartására. = *Valóság*, 2006/5. 54–66., valamint a rá vonatkozó adatgyűjtést: ÁBTL, V-99307.

fakadt-e? Meglátásunk szerint nem. Feltevésünket látszik alátámasztani a megszerzett doktori címek pártonkénti eloszlása.⁴¹⁴ A doktori címet ugyanis a kormánypárti képviselőknek ugyanúgy a fele szerezte meg, mint a kispap képviselőknek. A PSZP pedig egyenesen a doktoráltak pártjának tűnik: öt képviselőjük közül négy rendelkezett a fokozattal. A kereszténypárt esetében a kevesebb doktori címet (37,5%) az magyarázza, hogy a pap képviselők nem szereztek doktorátust. Az átlagnál (47%) rosszabbul állt a doktoráltak számát tekintve a szélsőjobboldal, ahol a képviselők közel 40%-a szerzett doktori fokozatot. Ez az eredmény tehát az 1939-es parlamenti képviselők körében az átlagnál kicsit gyengébb, a nyilas elit képzetlenségével kapcsolatos sztereotípiákat azonban önmagában is cáfolja. Úgy tűnik, hogy a nyilasok képesek voltak jól képzett képviselőket küldeni a parlamentbe. Figyelemreméltó azonban, hogy a szociáldemokrata képviselők körében nem volt egyetlen doktori fokozatot szerzett sem. (A párt képviselőinek iskolai végzettségét tekintve ez persze nem meglepő.⁴¹⁵)

Feltevésünket tovább erősíti, ha megvizsgáljuk a civil kitüntetésben részesültek párteloszlását.⁴¹⁶ A civil kitüntetést birtokló 67 képviselő körében a kormánypárt ugyan jelentősen túlréprezentált, de a többi frakció sem csak érdemtelenekből állt. Arányait tekintve a szélsőjobboldal öt kitüntetettje mégis az egyik legrosszabb eredmény, ennél csak a szociáldemokraták álltak rosszabbul: nekik egyetlen kitüntetett képviselőjük sem volt. Más a helyzet a katonai kitüntetések esetében, amit a kormánypárti képviselők majdnem fele kapott.⁴¹⁷ Itt a PSZP túlréprezentált (az ötfős frakcióból három kitüntetett), míg a szélsőjobb kissé (a frakció harmada), a kispapok pedig erősebben alulréprezentáltak (a frakció ötöde), miközben a szociáldemokratáknak itt sincs képviselője.

Még látványosabb a kormánypárti képviselők túlsúlya a külföldi elismerések esetében, mivel azt többnyire a kormányzati funkciót is betöltő személyek kaptak. Ők egyébként főleg német és olasz, majd osztrák és lengyel, esetleg francia és finn kitüntetést birtokoltak. Egyházi elismerésben ugyancsak kizárólag a kormánypárt tagjai részesültek. Nem kevésbé figyelemreméltó, ha megvizsgáljuk, hogy mely pártok képviselői voltak az MTA, illetve más tudományos–művészeti társaság tagjai. A vizsgált 263 képviselő közül hét személy volt az MTA tagja, kettő több más

---

⁴¹⁴ V.ö. 40. táblázat.

⁴¹⁵ V.ö. 15. táblázat.

⁴¹⁶ V.ö. 38. táblázat.

⁴¹⁷ V.ö. 39. táblázat.

tudományos társaságnak is. Ők kivétel nélkül kormánypártiak. Emellett több kisebb társaság tagságával, illetve külföldi tudományos elismeréssel is csak a kormánypárt tagjai rendelkeztek. Mindezekből két megállapítás adódik. Egyrészt a társadalmi szervezetek nem preferálták a rendszer ellenzékét, ahogy például a Vitézi Szék is tette. Másrészt a jelentős társadalmi elismertséggel rendelkezők inkább preferálták a rendszer fenntartása mellett elkötelezett pártokat – ez egyébként nem meglepő. (Mindebből egyébként az is jól látszik, hogy a korszak civil szférája mennyire lojális volt az államhoz.)

A nemzetiszocialista frakció foglalkozásszerkezetét vizsgálva azt láthatjuk, hogy képviselőik közül a legtöbben (összesen 22%) az ipari szektorhoz volt sorolható (ebből 4% tartozott a vállalatvezető kategóriába, ugyanennyi a vállalati tisztviselő, 6% a szakmunkás vagy kisiparos, 8% a mérnök és közgazdász), 18%-uk volt jogász, a humán értelmiség összesen ugyancsak 18%-ot tett ki (ebből 14% a tanár és újságíró, 4% pap), 14%-uk érkezett az agrár szektorból (ebből 10% földbirtokos, 4% paraszt vagy kisbirtokos), 10%-uk volt orvos vagy gyógyszerész, a fegyveres szervezetek tagjai együtt ugyancsak 10%-ot tettek ki (6% katona, további 4% csendőr), végül 6%-uk hivatalnokként dolgozott.⁴¹⁸ Ez a foglalkozásszerkezet jelentősen eltért a többi pártétól. A nemzetiszocialista képviselők között jelentősen kevesebb volt ugyanis az agrárszektorból élő, ellenben magasabb az iparból. Ugyancsak többen voltak közöttük az orvosok és gyógyszerészek, s az átlagot kissé meghaladta körükben a katonák és csendőrök aránya. Figyelemreméltó továbbá, hogy a többi ellenzéki párt foglalkozásszerkezetét vizsgálva erősen rétegpárt jellegű, míg a szélsőjobboldal ugyanúgy gyűjtőpártként viselkedett, ahogy a kormánypárt.

Az egyes foglalkozási ágakat vizsgálva tehát a következő összehasonlítások adódnak. A kormánypártban, a kereszténypártiak körében és a kispapoknál az agrárszektor túlsúlya mutatkozott (30–45%). Míg azonban a kereszténypártiak és a kormánypártiak körében jelentősebb a nagybirtokosok aránya a kisbirtokosokkal és parasztokkal szemben, addig a kispapoknál a két csoport egyenlő arányban képviseltette magát. Ehhez képest a szélsőjobboldali képviselők alig hetede élt az agrárszektorból, míg a szocdemek közül senki sem. Ugyancsak említésre érdemes, hogy a szakmunkás, illetve kisiparos foglalkozásúak köréből szintén többen fordultak elő a szélsőjobboldalon, miközben a szociáldemokrata képviselők közt ilyenből sem akadt.

---

⁴¹⁸ V.ö. 41. táblázat.

Az talán kevésbé meglepő, hogy a jogi végzettségűek körében a PSzP erősen túlreprezentált, viszont az igen, hogy arányaiban a szélsőjobboldaliak és a kisgazdák közt is több a jogász, mint a kormánypártban. A szabad foglalkozású humán értelmiségen belül ugyancsak a PSzP túlreprezentáltsága figyelhető meg. A kormánypárti és a szélsőjobboldali képviselők között megegyezett a tanárok aránya. Az orvosok és gyógyszerészek azonban nagyobb arányban fordultak elő a szélsőjobboldalon, mint a kormánypártban, ami kétségkívül adott a nemzetiszocialistáknak egyfajta szociális jelleget. A mérnökök körében hasonló a kormánypárt és a szélsőjobboldali képviselők aránya. Ellenben a katolikus papok esetében a kereszténypárt túlreprezentáltsága látványos, míg a protestáns lelkészek közt a kisgazdáké. Nem szorul magyarázatra, hogy sem a liberális demokraták, sem a szociáldemokraták közt nem akadt ilyen képviselő. Állami vagy helyi vezető hivatalnok, nem meglepő módon, a kormánypártban volt a legtöbb, azonban a párton belüli arányokat tekintve a kisgazdák körében nagyobb súllyal vettek részt ilyenek, mint a kormánypártban. Teljesen hiányzott viszont e foglalkozás a szélsőjobboldali képviselők köréből, amit nem is csodálhatunk, hiszen a hírhedt 3400-as rendelet 1938-ban megtiltotta a nemzetiszocialista pártban való tagságot a köztisztviselőknek. Ugyancsak a kormánypárt dominált az alacsonyabb rangú hivatalnokok körében, bár a párton belüli arányokat tekintve feltűnő, hogy az öt szociáldemokrata képviselő közül négy ide tartozott, hiszen szakszervezeti vezetőként magánhivatalnokok voltak. Figyelemreméltó az is, hogy katonák és csendőrök inkább a szélsőjobboldali képviselők, és kicsit kisebb mértékben a kormánypártiak körében fordultak elő. A katonai rangokat vizsgálva azonban kitűnt, hogy a tábournoki rangok kizárólag a kormánypártban fordultak elő.⁴¹⁹

Az egyes pártok foglalkozási szerkezetét áttekintve feltűnő, hogy a kereszténypárti képviselők birtokosok vagy papok; a kisgazdák elsősorban birtokosok vagy kisbirtokosok, másodsorban lelkészek, jogászok, újságírók vagy vezető beosztású hivatalnokok voltak. A PSzP tagjai jogászok, újságírók vagy birtokosok, a szociáldemokraták szakszervezeti vezetők. A kormánypárt és a szélsőjobboldal képviselői közt azonban minden foglalkozás köréből találunk képviselőket. Elmondható, hogy az állami tisztséget betöltők közül a kormánypártiak inkább

---

⁴¹⁹ V.ö. 23. táblázat.

magasabb rangúak vagy vezetők, míg a szélsőjobboldaliak inkább alacsonyabb rangú beosztottak voltak.

Az eddigiekben elemzett státusz adatok (rang, méltóság, iskolai végzettség, foglalkozás, stb.) alapján az egyes képviselőket besoroltuk a hagyományosan osztály hovatartozásnak nevezhető hat kategória egyikébe: arisztokrata, nagytőkés, középosztályi, kispolgár, földműves, munkás. Ezt a meglehetősen képlékeny és pontosan soha nem definiált kategorizálást azért alkalmaztuk, hogy ellenőrizzük: milyen következtetések adódnak az 1945 után elterjedt társadalomtörténeti munkák terminológiájának segítségével. Ennek megfelelően arisztokratának tekintettük a főnemesi rangúakat. A nagytőkés kategóriába a gyár, vagy banktulajdonosokat soroltuk. A középosztályba tartozónak tekintettünk mindenkit, aki érettségit szerzett, és nem tartozott az előző két csoportba. Kispolgárnak soroltuk be azokat a hivatalnokokat, falusi tanítókat, vagy kisvállalkozókat, akik az érettségit ugyan nem szerezték meg, de az elemi ismereteknél többel rendelkeztek, s munkájuk révén is egyfajta átmenetet képeztek az „urak” világa felé. Munkásnak a gyári alkalmazottakat, földművesnek pedig az östermelőket és az ő bér munkásaikat tekintettük.

Eszerint a besorolás szerint a vizsgált 263 személy 1,5%-a volt munkás, 4,2%-a földműves, 5,3%-a kispolgár, 78,3%-a középosztályi, 3,4%-a nagypolgár, 7,2%-a arisztokrata.⁴²⁰ A nemzetiszocialista képviselők körében mindegyik kategória képviselői megtalálhatóak voltak: 4% volt a munkás, 2% a földműves, 14% a kispolgár, 74% a középosztálybéli, 2% nagytőkés és 4% az arisztokrata.⁴²¹ Körükben tehát a munkás és különösen a kispolgári réteg volt túlreprezentált, a többi pedig egy kicsit alul. Ez tehát azt mutatja, hogy a nemzetiszocialista képviselők körében is jelen voltak a legmagasabb presztízsű osztályok (az arisztokraták és a tőkésék), s a képviselőik túlnyomó többsége az úri középosztályból rekrutálódott. A munkások és különösen a kispolgárok magasabb aránya azonban jól mutatja a párt beágyazottságát a rendszerrel elégedetlenebb alsóbb városi rétegekben.

Érdeemes még megvizsgálni az egyes képviselők szüleinek, illetve őseinek osztályhelyzetét.⁴²² Felmenőiről a 263 képviselő közül 69 tett említést. Ennek

---

⁴²⁰ V.ö. 42. táblázat.

⁴²¹ Összevetésképp: a kormánypárti frakció nagyjából hasonló képet mutat, bár kicsit kevesebb a földműves, a munkás és kispolgár tagja, s kicsit több a középosztályi vagy afeletti. Azaz az úgynevezett uralkodó osztályok. A kereszténypárti és a PSzP frakciónak csak középosztályi és arisztokrata képviselője volt, a kisgazdák mintegy négyötöde középosztályi, egyötöde földműves. A szociáldemokrata képviselők négyötöde kispolgár, egy képviselőjük pedig munkás.

⁴²² V.ö. 43. táblázat.

segítségével némiképp vizsgálni lehetett a képviselők társadalmi mobilitását.⁴²³ E képviselők jelentős része magasabb osztály hovatarozással rendelkezett szüleinél, bár volt néhány olyan képviselő is, aki magas rangú ősöktől származtatta magát ugyan, maga azonban már csak középosztályi volt. A mobilitás vizsgálatából az derült ki, hogy a 69 képviselő mintegy harmadának volt más az osztályviszonya, mint őseié. Ebből azonban csak 4%-ot tett ki azok aránya, akik rangos ősök lejjebb csúszott sarjai voltak.⁴²⁴ Tóth József (MÉP) személyében volt egy példa a munkásszármazásából felemelkedett középosztályira. Tóth életrajzában büszkén hirdette, hogy „szegénysorsból küzdötte fel magát” Kiskunfélegyháza polgármesterévé. 3% volt a földműves eredetű kispolgárok,⁴²⁵ további majdnem 9% a földműves származású középosztálybeliek,⁴²⁶ s ugyanennyi a kispolgárból lett középosztálybeliek aránya.⁴²⁷ Ugyancsak 3% volt a nagypolgárrá lett középosztályi származásúak aránya,⁴²⁸ s gróf Takách-Tolvay József a középosztályi családból kiemelkedett arisztokrata példája volt a Parlamentben. Mindez azt jelzi, hogy a képviselők körében számosan voltak olyanok, akik saját tehetségükből emelkedtek fel, s ezzel vívták ki környezetük megbecsülését. Ezt a jelenséget minden pártra jellemzőnek tarthatjuk.

A képviselők ideológiai beállítódásának változását úgy rögzítettük, hogy kiválasztottunk hét olyan bázisévet (1867, 1895, 1910, 1920, 1925, 1935, 1939), melyek a politikai pártstruktúra átrendeződéseivel igazodnak. Az egyes képviselőkről rögzítettük, hogy az adott évben tudható-e politikai irányultsága. Ettől a vizsgálattól azt vártuk, hogy kiderüljön: milyen korábbi világnézetek felől vezetett út a szélsőjobboldalra. Természetesen az 1867-es év szerepeltetése meglehetősen formális, hiszen az 1939-es parlament legidősebb képviselője egy évvel a kiegyezés előtt született. 1895-re azonban hét képviselő ideológiai alapállását rögzíthettük.⁴²⁹ 1910-re 16 képviselő pártállása volt meghatározható.⁴³⁰ 1920-ra 42 személy adta meg

---

⁴²³ V.ö. 44. táblázat.

⁴²⁴ Egry Zoltán (MÉP), Szalay László (MÉP), és a nemzetiszocialista Szemere Béla.

⁴²⁵ Mindketten nemzetiszocialisták: Pándi (Pölcz) Antal és Palló Imre.

⁴²⁶ A MÉP képviselői közül: Horváth Ferenc, Mester Miklós, Tömböly Dénes, Varga József; az FKgP-ből Varga Béla; a Nyilaskeresztes Pártból Orosz Mihály.

⁴²⁷ A MÉP-ből Gacs János, Hendrey József, Máté Imre, Somogyváry Gyula, a PSzP-ből Rupert Rezső, a nemzetiszocialisták közül Krancz Raymund.

⁴²⁸ Baross Endre (MÉP) és a nemzetiszocialista Zimmer Ferenc.

⁴²⁹ V.ö. 45. táblázat. Körükben két-két szabadelvű kormánypárti, függetlenségi, katolikus néppárti volt, valamint egy szociáldemokrata.

⁴³⁰ V.ö. 46. táblázat. Öt Tisza-párti mellett ekkor is voltak függetlenségi (négyen), valamint ketten-ketten katolikus néppártiak, szociáldemokraták, és parasztpártiak, továbbá egy polgári radikális.

párthovatartozását.⁴³¹ 1925-re 63 személy párthovatartozását ismerjük.⁴³² 1935-re pedig 136 képviselő adta meg párthovatartozását.⁴³³ Mindezek vizsgálatával fel lehetett rajzolni az 1939-es parlament képviselőinek ideológiai vándorútjait.⁴³⁴ Ennek során az említett időmetszeteket tovább sűrítettük úgy, hogy egy-egy fogalommal jelölhessük a dualizmuskori, a húszas évekbeli, és a harmincas évekbeli ideológiai hovatartozást.⁴³⁵ Ily módon kitűnt, hogy a 263 képviselő kétharmada nem adta meg a harmincas évek előtti politikai irányultságát – azaz túlnyomó többségük homo novus volt a politikában, vagy legfeljebb „Gömbös-fióka”. Továbbmenve: a képviselők alig 7,5%-a számolt be arról, hogy már a Horthy-korszak előtt lett volna politikai–ideológiai elkötelezettsége. A parlament túlnyomó többsége tehát a Horthy-korban, sőt egyenesen a harmincas években színre lépett politikusokból állt.

Mégis figyelemreméltó következtetéseket vonhatunk le abból, ha átnézzük, hogy milyen ideológiai vándorutakról adtak számot a képviselők. Mindenekelőtt feltűnő a szociáldemokraták „kivülállása”. Akár a dualizmus idején, akár a Horthy-korban lett valaki szociáldemokrata politikussá, kitartott elköteleződése mellett, s nem lépett át más pártokba. (Mint tudjuk, a szavazóbázis, és az alsóbb szinteken lévő aktivisták nem voltak ennyire elzárkózóak.) A többi párt esetében azonban azt kell megállapítanunk, hogy bármely pártból többfelé lehetett továbblépni, azaz egyáltalán nem beszélhetünk determinált politikai pályákról. Jó példa erre a dualizmuskori Függetlenségi Párt, valamint a Horthy-kori fajvédők esete. Míg előbbiből vezetett út a Horthy-kori kormánypártba,⁴³⁶ a liberális-demokraták közé⁴³⁷ és a nemzetiszocialista táborba is,⁴³⁸ a

---

⁴³¹ V.ö. 47. táblázat. Ebből 12 volt kigazda, hat KNEP tag, egy képviselő más agrárpárti, hét kereszténypárti, öt fajvédő, négy legitimista, öt szociáldemokrata, egy pedig polgári demokrata.

⁴³² V.ö. 48. táblázat. Közöttük 21 kormánypárti, 16 kereszténypárti, 15 fajvédők, két kigazda, négy liberális demokrata, és öt szociáldemokrata fordult elő.

⁴³³ V.ö. 49. táblázat. Ezek közül 81 NEP tag volt, egy legitimista, 15 kereszténypárti, 15 kigazda, 5 liberális demokrata, 6 szociáldemokrata, 13 szélsőjobboldali (ebből kettő fajvédő és 10 nemzetiszocialista, valamint a különutas Csoór Lajos).

⁴³⁴ Az aktuális párthovatartozást lásd 50. táblázat.

⁴³⁵ V.ö. 51. táblázat.

⁴³⁶ A Monarchia idején függetlenségi volt, majd a Horthy-korban kormánypárti: Beniczky Elemér, Fáy István, Máriássy Mihály, Putnoky Móric.

⁴³⁷ Függetlenségiből lett liberális demokrata Rassay Károly.

⁴³⁸ Függetlenségiből lett nemzetiszocialista Meskó Zoltán.

fajvédők közül a harmincas évekre lettek kormánypártiak,⁴³⁹ ellenzéki kisgazdák,⁴⁴⁰ és nemzetiszocialisták egyaránt.⁴⁴¹

Ezen előzetes megjegyzések figyelembevételével vizsgáljuk meg, hogy milyen előélettel érkeztek a nemzetiszocialista képviselők!⁴⁴² Túlnyomó többségük (77%-uk) ugyancsak a harmincas években kezdett érdeklődni a politika iránt.⁴⁴³ Akik azonban már a húszas években is politizáltak, azok körében az egykori fajvédők voltak többségben (15%), majd a korábbi kereszténypártiak (6%), végül az akkor kormánypárti kisgazdák (2%).⁴⁴⁴ Azt is megemlíthetjük, hogy a dualizmuskori függetlenségek köréből is vezetett út a nemzetiszocialistákhoz: az említett Meskó Zoltán mellett ilyen volt még a már többször említett Magyar-Kossa István, aki saját állítása szerint nem csak függetlenségi volt, de egykor még Istóczy nézeteivel is szimpatizált.⁴⁴⁵ Figyelemreméltó azonban, hogy a húszas évek legitimista táborából, vagy a dualizmuskori szabadelvűek köréből egyetlen nemzetiszocialista sem érkezett. Mivel a Horthy-kori szélsőjobboldal politikai alapállása döntően a függetlenségi szemlélet antiliberális változatainak továbbvitelére épült, s határozottan Habsburg-ellenes volt, ez különösebb magyarázatra nem szorul. Ebből következett hogy a nemzetiszocialisták ellenzéki politikai riválisaik közül a szociáldemokraták mellett a legitimistákat tekintették leginkább „ellenségnek”, de például a kisgazdákat (ekkor még) nem. Megjegyezzük, hogy nem egy szélsőjobboldali érkezett kisgazda szimpátiákkal (főleg, akik úgy érezték, hogy a Bethlen vezette kormánypárt elárulta törekvéseiket), sőt az sem volt példátlan, hogy a szélsőjobboldalról a kisgazdák felé vezessen életút (ennek leghíresebb esetei Eckhardt Tibor és Bajcsy-Zsilinszky Endre).

Az ideológiai elkötelezettség mellett a politikai–kormányzati előéletet is megvizsgáltuk. Hat kategóriába sorolva (községi politika, megyei politika, pártélet, parlamenti tagság, kormányzati szerepvállalás, diplomáciai feladat) néztük meg, hogy ezekben mi volt az egyes képviselők által betöltött legmagasabb pozíció a dualizmus

---

⁴³⁹ Fajvédőből lett kormánypártiak: Antal István, Bobory György, Bonczos Miklós, Csorba Antal, Kolosváry-Borcsa Mihály, Marton Béla, Pajor Győző, Somogyváry Gyula, Boczonádi Szabó Imre, Szalay László, Szeder János, Törs Tibor.

⁴⁴⁰ Fajvédőből lett ellenzéki kisgazda: Bajcsy-Zsilinszky Endre és Eckhardt Tibor.

⁴⁴¹ Fajvédőből lett nemzetiszocialista: Bodor Márton, Hubay Kálmán, Matolcsy Mátyás, Pándi (Pölcz) Antal, Rajniss Ferenc, Rátz Kálmán, Szemere Béla, Vágó Pál.

⁴⁴² A szélsőjobboldalra vezető karriertípusok vastag szedéssel láthatók az 51. táblázatban.

⁴⁴³ Ez az úgynevezett „Nemzeti szocialista” kategória, ami azt takarja, hogy a harmincas években kezdett politizálni, már eleve a nemzetiszocialista eszme jegyében.

⁴⁴⁴ Ezeket rendre a „Fajvédő nemzeti szocialista”, „Keresztény nemzeti szocialista”, „Függetlenségi, kisgazda, majd nemzeti szocialista” kategóriák jelölik az 51. táblázatban.

⁴⁴⁵ V.ö. *Virradat*, 1939. június 12. 3.

idején, a Károlyi-érában, a Tanácsköztársaság alatt, majd a Horthy-korszakban. Ebből meg lehetett állapítani, hogy egy-egy képviselő milyen politikai tapasztalattal rendelkezett.

A dualizmus idejéből 23 képviselő számolt be községi-városi közigazgatási tapasztalatról, közülük kettő töltött be vezető tisztséget.⁴⁴⁶ E csoportban egyetlen szélsőjobboldali képviselő található: Meskó Zoltán. A dualizmuskori megyei közigazgatásban 38 képviselő vett részt, közülük hat vezető tisztségben.⁴⁴⁷ E 38 képviselő között azonban egyetlen szélsőjobboldali sem volt. Tizenkilenc képviselő volt már a dualizmus idején valamilyen párt tagja, közülük hat helyi vezetőként, három pedig országos vezetőként.⁴⁴⁸ Dualizmuskori párttagságáról mindössze egyetlen szélsőjobboldali képviselő számolt be (ugyancsak Meskó Zoltán), de ő sem viselt vezető tisztséget. A Monarchia idején a parlamentnek 12 vizsgált képviselő volt tagja, közülük Zichy János a főrendiháznak.⁴⁴⁹ E körben is mindössze egyetlen szélsőjobboldali képviselőt találhattunk: Meskó Zoltánt. Kormányzati tapasztalata 21 képviselőnek volt ekkoriból. Ezek többsége minisztériumi tisztviselelként dolgozott.⁴⁵⁰ Az említett 21 személy közül kettő állt osztályvezetői vagy államtitkári rangban,⁴⁵¹ Gratz Gusztáv és Zichy János miniszter volt, Esterházy Móríc pedig miniszterelnök. E 21 személy közt is mindössze egy szélsőjobboldali képviselőt találunk: Budinszky László még gimnazistaként gyakornok volt a kultuszminisztériumban. Valamilyen szintű diplomáciai tapasztalattal hat képviselő rendelkezett a dualizmus idejéből.⁴⁵² Gratz Gusztáv és Temesváry Imre küldöttségvezető volt, Csáky István diplomata, valamint Malasits Géza szociáldemokrataként, Máté Imre és Sigray István pedig a Földművelésügyi Minisztérium kiküldöttjeként vett részt nemzetközi kongresszuson. Diplomáciai tapasztalatot tehát ekkoriban egyetlen szélsőjobboldali képviselő sem

---

⁴⁴⁶ V.ö. 52. táblázat.

⁴⁴⁷ Borbély György Szolnok vármegyében volt főszolgabíró, Darányi Kálmán előbb Fogaras vármegyében volt főszolgabíró, majd Zólyom vármegye főispánja, Fáy István Tatán volt főszolgabíró, Horváth Zoltán Pest vármegye tiszti főügyésze volt, Putnoky Móríc Gömör vármegye főispánja volt, Szentiványi Lajos pedig Hunyad vármegye főispánja. V.ö. 53. táblázat.

⁴⁴⁸ Bródy Ernő demokrata, Peyer Károly szociáldemokrata, Zichy János pedig katolikus néppárti. V.ö. 54. táblázat.

⁴⁴⁹ Képviselők voltak: Bárczay Ferenc, Beniczky Elemér, Borbély György, Bródy Ernő, Esterházy Móríc, Gratz Gusztáv, Máriássy Mihály, Mayer János, Meskó Zoltán, Putnoky Móríc, valamint Teleki Pál. V.ö. 55. táblázat.

⁴⁵⁰ V.ö. 56. táblázat.

⁴⁵¹ Czermann Antal Szerbia katonai megszállása idején a mitrovicai kerület polgári igazgatását vezette, majd a Pénzügyminisztérium forgalmi adó ügyosztályának alapító vezetője lett. Ivády Béla a háború idején a Közélelmezési Minisztérium gabonaosztályának volt a vezetője, majd közélelmezési kormánybiztos lett.

⁴⁵² V.ö. 57. táblázat.

szerzett. Mindebből megállapítható, hogy a nemzetiszocialista képviselőknek – az egyetlen Meskó Zoltánon kívül – nem volt érdemi, a Monarchia idejére visszanyúló államigazgatási tapasztalata.

Az őszirózsás forradalom idején hét képviselő vonult vissza a közélettől (főleg arisztokraták), egy személy emigrált, három képviselőt bebörtönöztek, 12 saját bevallása szerint a rendszer ellenzéke vagy ellenforradalmár lett, öt képviselő egy ideig szimpatizált az új rendszerrel, hat pedig mindvégig híve volt annak.⁴⁵³ A szélsőjobboldali képviselők közül mindössze három nyilatkozott e kérdésben. Közülük Rátz Kálmánt 1919 februárjában börtönözték be szervezkedésért, s a Tanácsköztársaság végéig fogva tartották; Maróthy-Meizler Károly a Károlyi-érában keresztényszocialista mozgalmat szervezett Zalában, majd a Tanácsköztársaság idején Szegedre menekült, ifjabb Zimmer Ferenc pedig állítása szerint a forradalmak idején ellenforradalmi szervezkedésben vett részt, s egyik megalapítója volt az ÉME-nek. Mindezek fényében nem meglepő, hogy a népköztársaság idejéből származó politikai tapasztalatról – Maróthy-Meizler Károlyon kívül – nem számoltak be szélsőjobboldali képviselők.⁴⁵⁴ Maróthy-Meizler egyébként azon 12 képviselő egyike volt, akik egyáltalán megemlézték, hogy a Károlyi-érában aktívan politizáltak. Közülük kilenc helyi pártvezető, három pedig országos szervező volt.⁴⁵⁵ Jól látható tehát, hogy a szélsőjobboldal képviselői – ha említették egyáltalán – elutasítón viszonyultak a Károlyi-időszakhoz. S ekkoriban is csak egyetlen képviselőjük, Maróthy-Meizler Károly szerezhette politikai tapasztalatot.

A Tanácsköztársaság idején négy képviselő vonult vissza a közélettől, tíz élt emigrációban, 14 képviselőt bebörtönöztek, 22 pedig saját bevallása szerint a rendszer ellenzéke vagy ellenforradalmár volt.⁴⁵⁶ Ezek között találunk szélsőjobboldali képviselőket is: ketten elmenekültek (az említett Maróthy-Meizler mellett még Meskó Zoltán), s mint mondtuk: Rátz Kálmán 1919 februárjától börtönben ült, további két szélsőjobboldali képviselő pedig állításuk szerint ellenforradalmár volt (az említett ifj. Zimmer Ferenc mellett a másik Gruber Lajos volt, aki fél szemét vesztette 1919-ben a főváros kommunisták alóli „felszabadításakor”). Természetesnek tekinthető, hogy nem volt olyan képviselő, aki bevallása szerint akár csak átmenetileg is szimpatizált volna a

---

⁴⁵³ V.ö. 58. táblázat, valamint 4. ábra.

⁴⁵⁴ V.ö. 59–62. táblázat.

⁴⁵⁵ Csicsery-Rónay István a tiszti karhatalmi különítmények megszervezésében vett részt, de hamarosan Károlyiék ellen fordult. Magasházy László az Országos Földműves Párt (a későbbi Nagyatádi-párt) egyik alapítója volt. Ugyane párt egyik vezéralakja volt Mayer János is. V.ö. 61. táblázat.

⁴⁵⁶ V.ö. 63. táblázat, valamint 5. ábra.

„vörös uralommal”. Így az is természetes, hogy egyetlen képviselő sem számolt be arról, hogy ekkoriban szerzett volna községi-városi, megyei, vagy kormányzati közigazgatási tapasztalatot. S mivel a politikai életben nem vettek részt, törvényhozó, kormányzati vagy diplomáciai tapasztalatot sem szerezhettek.⁴⁵⁷ A Vörös Hadsereg hadjárataiban való részvételt is mindössze három képviselő említette.⁴⁵⁸

A Horthy-korszakban – 1939-es képviselővé választása előtt – 79 képviselőnek volt községi-városi közigazgatási tapasztalata, közülük 16-nak vezető tisztségben.⁴⁵⁹ E 79 képviselőből nyolc volt szélsőjobboldali, közülük azonban egy sem töltött be vezetői tisztséget.⁴⁶⁰ A megyei közigazgatásban és politikai életben 109 képviselő vett részt, 15 vezető tisztségben.⁴⁶¹ E 109 képviselőből meglepően kevés (mindössze öt) volt a nemzetiszocialista, közülük mindössze egy volt megyei vezető beosztásban.⁴⁶² 144 képviselő hangsúlyozta életrajzában párttagságát, közülük 55 helyi vezető, 54 pedig országos vezető volt.⁴⁶³ A szélsőjobboldali képviselők közül 11 vallotta magát helyi vezetőnek, 12 országos vezetőnek, további 10 pedig csak megemlítette párttagságát. Ebből a szempontból tehát a nemzetiszocialista frakció átmenetet képezett a kispártok és a gyűjtőpárt jellegű MÉP között. A kispártok (kereszténypártiak, FKgP, MSZDP) jellemzője volt ugyanis, hogy szinte kizárólag pártfunkcionáriusai kaptak képviselői mandátumot. A kormánypárt képviselőinek azonban 53%-a nem említette párttagságát, további 12% pedig egyszerű tagja volt pártjának. Tehát a „pártvonalon” bekerült kormánypárti képviselők közül 20% volt helyi szervező, 14% pedig országos pártpolitikus. Ezzel az adattal összehasonlítva a szélsőjobboldali adatokat jól látható, hogy itt a helyi vagy országos párszervezői érdemekkel mandátumot szerzők aránya 22%, illetve 25%. Azaz a nemzetiszocialista pártok inkább tekinthetők a

---

⁴⁵⁷ A forradalmakhoz való viszonyt lásd 64. táblázat.

⁴⁵⁸ Megay Károly (MÉP) a román betörés után önként jelentkezett katonai szolgálatra, s a felvidéki hadjáratban ki is tüntették, majd részt vett a nyugat-magyarországi felkelésben is. Faragó Ede (MÉP) megsebesült a felvidéki hadjáratban. A szociáldemokrata Szeder Ferenc pedig cseh fogságba esett.

⁴⁵⁹ V.ö. 65. táblázat.

⁴⁶⁰ Abonyi Ferenc Cinkota község képviselőtestületének „hosszú esztendő óta” tagja, ifj. Eitner Sándor Salomvár község képviselőtestületének tagja, Meskó Zoltán Baja város törvényhatósági bizottságának örökös tagja, Nyireő Andor a hevesi községi képviselőtestület tagja, Szögi Géza a szegedi törvényhatósági bizottság tagja, Szöllősi Jenő Makó város képviselőtestületének tagja, Tauffer Gábor 1926 óta tagja a főváros törvényhatósági bizottságának, Tóth János Tápiógyörgye községi képviselőtestületének tagja.

⁴⁶¹ V.ö. 66. táblázat.

⁴⁶² Keck Antal Baranya vármegye törvényhatósági bizottságának tagja és a vármegye tiszteletbeli ügyésze, gróf Serényi Miklós Pest vármegye törvényhatósági bizottságának tagja, Szöllősi Jenő Csongrád vármegye törvényhatósági bizottságának is tagja, Tóth János „öt esztendő óta” tagja Pest vármegye törvényhatósági bizottságának is; Mosonyi Kálmán pedig Pest vármegye tiszteletbeli főügyésze.

⁴⁶³ V.ö. 67. táblázat.

kormánypárthoz hasonló gyűjtőpártnak, amelyből nem csak az országos ismertségnek örvendő pártvezérek tudtak mandátumot szerezni.

Az 1939-es parlament képviselői közül 1940-ig (az almanachban közölt életrajzok elkészültéig) 17 töltött be parlamenti tisztséget (jegyző, bizottsági elnök, házelnök) a képviselőházban, s hat képviselő a felsőháznak is tagja volt a korszakban.⁴⁶⁴ E körbe mindössze egy szélsőjobboldali képviselő került: Kovách Gyula, aki a képviselőház jegyzője volt. Kormányzati tapasztalattal 47 képviselő rendelkezett, közülük 16 volt minisztériumi osztályvezető, államtitkár vagy kormánybiztos,⁴⁶⁵ 13 miniszter,⁴⁶⁶ Darányi Kálmán, Imrédy Béla, és Teleki Pál pedig miniszterelnök.⁴⁶⁷ E körben mindössze két nemzetiszocialista képviselő került be: Rajniss Ferenc, az Országos Társadalombiztosítási Intézet titkára, majd aligazgatója, valamint Meskó Zoltán, aki a Friedrich-kormányban volt földművelésügyi államtitkár, majd 1920–1921-ben belügyminisztériumi államtitkár. A Horthy-korszakban 42 képviselőnek volt diplomáciai tapasztalata, közülük 14 volt küldöttség vezetője, hat pedig diplomáciai feladatot látott el, vagy hivatásos diplomataként szolgált.⁴⁶⁸ E körben három szélsőjobboldali tett említést arról, hogy küldöttség tagja volt: Matolcsy Tamás orvos Berlinben tartott szakmai előadást, Rajniss Ferenc a New York-i Columbia egyetemen folytatott két éves tanulmányai után publicistaként bejárta Európát, Vajna Gábor pedig a világháború után a bécsi követségen teljesített szolgálatot. Mindebből kiviláglik, hogy a Horthy-korban elsősorban a MÉP képviselőinek volt államigazgatási tapasztalata. S mindössze néhány szélsőjobboldali képviselő tudott ilyet felmutatni, ők is csupán alsószintű tapasztalattal rendelkeztek. Nemzetközi tapasztalatokkal és kapcsolatokkal pedig alig rendelkeztek.

A részletezett adatok alapján megállapítható az egyes személyek politikai aktivitásának mértéke.⁴⁶⁹ Eszerint a következő csoportok különíthetők el: 1. akik életrajzuk alapján nem rendelkeztek érdemi politikai tapasztalattal, 2. akik helyi-megyei törvényhatósági tagok voltak, 3. a helyi és megyei vezetők, 4. a minisztériumi

---

⁴⁶⁴ V.ö. 68. táblázat.

⁴⁶⁵ Antal István, Bencs Zoltán, Bobory György, Bonczos Miklós, Eckhardt Tibor, Fáy István, Gratz Gusztáv, Laky Dezső, Lukács Béla, Meskó Zoltán, Patacsi Dénes, Rassay Károly, Szász Lajos, Törley Bálint, Vay László, Zsindely Ferenc.

⁴⁶⁶ Csáky István, Csilléry András, Hóman Bálint, Ivády Béla, Keresztes-Fischer Ferenc, Kunder Antal, Mayer János, Peyer Károly, Radocsay László, Reményi-Schneller Lajos, Tasnádi Nagy András, Teleki Mihály, Varga József.

⁴⁶⁷ V.ö. 69. táblázat.

⁴⁶⁸ Boér Ágoston, Csáky István, Eckhardt Tibor, Gratz Gusztáv, Takách-Tolvay József, Teleki Pál. V.ö. 70. táblázat.

⁴⁶⁹ V.ö. 71. táblázat.

tisztviselők, 5. a miniszterek. E besorolásból kitűnik, hogy az ellenzéki képviselők a pártszervezés terén szerzett tapasztalat mellett főleg helyhatósági szinten vettek részt az államigazgatásban. Figyelemreméltó, hogy a szélsőjobboldali képviselők mintegy harmadának semmilyen politikai tapasztalata sem volt. (Ugyanez a MÉP képviselői körében 17%.) Ez részben az 1939-es választások azon sajátosságával magyarázható, hogy néhány hónappal a választások előtt a Szálasi-pártot a Teleki-kormány betiltotta, vezetőit letartóztatta, vagyonát pedig lefoglalta. Emiatt a nem sokkal később újjá szervezett Nyilaskeresztes Párt arra kényszerült, hogy kevésbé ismert tagjait, vagy alkalmanként olyan „híveit” állítsa csatasorba, akik ki tudták fizetni a képviselői induláshoz szükséges kauciót. Részben ez magyarázhatja a politikai tapasztalatok hiányát. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy a nemzetiszocialista képviselők további harmadának legfeljebb törvényhatósági bizottsági tagként volt rálátása az államigazgatásra, további egyötödük pedig főleg a pártszervezésben jeleskedett, akkor jól látható, hogy képviselőik nagyon csekély politikai-igazgatási tapasztalattal bírtak. Összességében elmondható, hogy az összes pártfrakció közül éppen a szélsőjobboldal képviselői rendelkeztek a legkevesebb politikai tapasztalattal. Megállapítható tehát, hogy a szélsőjobboldali képviselők a politikai életben homo novusok voltak. Mindez annál figyelemreméltóbb, mert a szélsőjobboldali képviselők több mint felének semmiféle civil szerepvállalása (egyesületi, egyházi, nemzetiségi, ifjúsági, szakmai közéletben való részvétel) sem volt, sőt gazdasági aktivitást is csak elvétve mutattak.⁴⁷⁰

A felvett státuszadatokból, a foglalkozásból, a politikai-, civil-, valamint a gazdasági aktivitásból megrajzolhatók a tipikus képviselői életutak.⁴⁷¹ A legtöbb képviselő (több mint harmaduk) köztisztletnek örvendő, befolyásos helyi ember volt, aki a községi, sőt leggyakrabban a megyei törvényhatóságba is bekerült, valamint a helyi közéletben aktív szerepet játszott, még akkor is, ha nem viselt tisztséget. Körükben gyakoriak voltak a helyi birtokosok, lelkészek, és ügyvédek; s gyakran ők lettek pártjuk helyi vezetőjévé. E karriertípus hasonló arányban (35–43%) fordult elő a kormánypártban, a szélsőjobboldalon, és a kispapoknál, valamint túlreprezentált a kereszténypártban (63%), de hiányzott a szociáldemokrata és a liberális frakciókból. A szélsőjobboldalon ennek a típusnak klasszikus példája a már említett két Eitner-fiú.

A második leggyakrabban előforduló karriertípus a szakértőké, szakembereké volt, akik saját szakterületük országos, vagy nemzetközileg elismert képviselői (mérnökök,

---

⁴⁷⁰ V.ö. 72. és 73. táblázat.

⁴⁷¹ V.ö. 74. táblázat.

agrárszakemberek, közgazdászok, pénzemberek). E csoport az összes képviselő hetedét tette ki. Többségük a kormánypárthoz tartozott, de a szélsőjobboldalon is található volt közülük néhány.⁴⁷² (A kormánypártban a szakértők aránya 19%, a szélsőjobboldalon 8%, más pártokban azonban ilyen nem fordult elő.)

Ugyancsak a képviselők hetede tartozott azok közé, akiket összefoglalóan pártebereknek nevezhetünk. Ide sorolhatók az emblematis politikusok, akiknek országos hírnevük volt (a szélsőjobboldalon ilyen volt például Meskó Zoltán), továbbá ide tartoztak a pártok országos vezetői, szervezői is. Ezek aránya a szélsőjobboldalon 14%, a kormánypártban 8%, a kereszténypártban 25%, az FKgP-ben 43%, az MSzDP-ben 40%, a PSZP-ben 100% (!). Ilyen volt a *Nyilaskeresztes Párt*ban például Csia Sándor, vagy Gál Csaba. Gál a nyilasok személyügyi felelőse volt, s ilyen minőségében 1944 októberében ő szervezte a „kulcspozíciók” hungaristákkal való betöltését.⁴⁷³ A gépészmérnök végzettségű Gál Csaba 1938-ban csatlakozott a hungaristákhoz, ahol hamarosan az egyik fővárosi kerület vezetője lett. A beszerzések terén mutatott sikerei (egy-két hónap alatt 1500 új tag) miatt azonban még abban az évben a főváros főkerület-vezetőjévé nevezték ki. Nem meglepő tehát, hogy az 1939-es választáson a párt listás jelöltjeként szerzett mandátumot. Feladata volt egyrészt feltérképezni és beszervezni a nyilas pártok szimpatizánsait azok körében, akik katonaként vagy tisztviselőként nyíltan nem vállalhatták fel pártszimpátiájukat; másrészt nyilvántartást vezetni a párttagokról, végül pedig leinformálni a fontosabb állami, valamint vállalati vezetőket. Fontosságára jellemző, hogy Gál egyike volt annak a három személynek, akivel Szálasi szabadulása után beszélt, hogy a párt helyzetéről informálódjon. Az 1944. októberi hatalomátvétel idején Gál irányította a „személyügyi átállítást”, azaz azt, hogy mely állami kulcspozícióban ki számított elég megbízhatónak ahhoz, hogy a helyén maradjon, illetve kit kellett leváltani, vagy legalábbis nyilas pártmegbízott ellenőrzése alá helyezni. Természetesen az újonnan kinevezendőkre és a pártmegbízottakra is Gál tett javaslatot. Népbíróági perében tett vallomása szerint mintegy nyolcvanezer személyről vezetett kartotékot.⁴⁷⁴

A negyedik-ötödik leggyakoribb politikai karriercsoportba sorolhatók az igazgatási funkciót betöltők. A vizsgált személyek közt 14 egykori megyei vezető (főispán,

---

⁴⁷² E körbe sorolható Matolcsy Máttyás közgazdász; Mosonyi Kálmán ügyvéd, aki a földkérdés szakértője; Rajniss Ferenc szociálpolitikus és publicista; valamint Vágó Pál mérnök.

⁴⁷³ Máthé Áron: Nyilaskonspiráció: szervezkedések a hatalom megragadására és megtartására. = *Valóság*, 2006/5. 54–66.

⁴⁷⁴ A Gálra vonatkozó anyagot lásd ÁBTL, V-99307.

polgármester, rendőrkapitány) található, akik szolgálatuk hűségéért jutottak mandátumhoz. Hasonló kategória a regnáló vagy közelmúltbeli minisztereké – ilyen tizenegy volt. Jellemző, hogy e kategóriák képviselői szinte kivétel nélkül kormánypártiak, a kevés kivétel pedig kiszegza, tehát szélsőjobboldali egy sem volt közöttük.

Kivétel nélkül kormánypártiak voltak viszont a tisztviselőből lett képviselők (1,5%). Jelentősebb (kb. 2-3%-os) csoportot alkottak még: az egykori katonák-csendőrök, a vállalatvezetők, az újságírók, és az orvosok. E kategóriákban a kormánypárt és a szélsőjobboldal képviselői találhatóak – utóbbiak felülreprezentáltak. Hasonló arányban fordultak elő a szakszervezeti vezetők is. Ez különösen a szociáldemokratákra volt jellemző, de voltak kormánypártiak és szélsőjobboldaliak is körükben. Külön említhetjük a „mozgalmárokat”, akik főleg az országos ifjúsági szervezetekben szereztek érdemeket. Ez a karriertípus ugyancsak a kormánypárthoz kötődött, ami jól mutatja, hogy a korszak társadalmi szervezetei (például a cserkészek) mennyire függtek a regnáló hatalomtól. Ez magyarázhatja, hogy 1945 után miért váltak legalábbis „gyanúsakká”, vezetőiket pedig miért vonták felelősségre. Önálló csoportnak volt tekinthető az úgynevezett ellenforradalmárok köre, akik a képviselők 2,3%-át tették ki. E kategóriában kormánypárti és szélsőjobboldali képviselőket találunk. Végül volt hat olyan képviselő is, akinek életútja leginkább jellegtelennek nevezhető. Ők kivétel nélkül szélsőjobboldaliak: leginkább másodvonalbeli pártemberek, akik „jobb híján” kerültek be a parlamentbe, vagy egészen egyszerűen „mandátumvásárlók”.⁴⁷⁵

A karriertípusok pártonkénti megoszlásának vizsgálata megerősítette azon korábbi felismerésünket, hogy a társadalom legszélesebb körű lefedésére nem csak a kormánypárt, hanem a szélsőjobboldal is képes volt. Sőt, utóbbi arányaiban jobban visszatükrözte a társadalmi viszonyokat. (Régies terminológiával: kisebb arányban fordult elő körükben a hagyományos uralkodó osztály.) Ez egyúttal a másik sajátosságra is rámutat, miszerint a szélsőjobboldalnak alig volt kormányzati és magas politikai tapasztalattal rendelkező politikusa.

Mindent összevetve azt mondhatjuk, hogy a szélsőjobboldal az uralmi eliten legnagyobbbrészt kívül álló, „rendszeráltást” követelő alternatív elitet küldött a Parlamentbe, melynek tagjai közt – a kormánypárthoz hasonlóan – a társadalom minden rétege képviselve volt. A nemzetiszocialista frakció szerkezetét tekintve leginkább a

---

⁴⁷⁵ E körbe sorolhatók Orosz Mihály, Papp József, Rapcsányi László, Lill János, Zeöld Imre és Budinszky László életútja. Utóbbi a nyilas hatalomátvétel után igazságügy-miniszter lett.

kormánypártéhoz hasonlítható: mindkettő gyűjtőpárti jegyeket mutatott. A nemzetiszocialista képviselők esetében megállapítható, hogy az élet legkülönbözőbb területeiről érkeztek, s szakmájukban nem ritkán komoly szaktudással rendelkeztek ugyan, azonban képviselőik többsége inkább volt beosztott, mint vezető. Államigazgatási tapasztalattal pedig gyakorlatilag egyáltalán nem rendelkeztek.

3. Kormánytagok

Egészen a német megszállásig a kormánytagokat a kormánypárt (NEP, MÉP) delegálta, így nemzetiszocialista párt politikusa miniszteri tisztséget nem viselhetett 1944 előtt. A Sztójay-kormány volt az első, melynek nemzetiszocialista minisztere is volt. Túlnyomó többségét ugyan a korábbi kormánypárt németbarát szárnyából merítette, de két miniszterét a *Magyar Megújulás Nemzeti Szocialista Párt*szövetség adta.⁴⁷⁶

Vizsgálataink során elsősorban azt a széles körben elterjedt feltevést vettük górcső alá, miszerint a nemzetiszocialistáknak nem voltak kormányképes politikusaik. Ennek ellenőrzéséhez a Sztójay- és a Szálasi-kormány összetételét összehasonlítottuk az 1939–1945-ös parlamenti ciklus idején hatalomra került többi kormányéval.⁴⁷⁷ A korszak hat kormányának tagjaira vonatkozó alapadatokat Bölöny József archontológiája alapján rögzítettük. Vizsgálataink során hasonló prozopográfiai módszert alkalmaztunk, mint a képviselők esetében.

Az említett időszakban regnáló hat kormányban összesen százegy miniszteri posztot mindösszesen 52 személy töltött be. Vagyis egy személy átlagosan kétszer viselt miniszteri tisztelet a vizsgált időszakban. Valójában a szórás sokkal nagyobb.⁴⁷⁸ A vizsgált személyekre vonatkozóan adatbázisunkban kisebb torzulást feltételezhetünk

---

⁴⁷⁶ A Rátz Jenő vezette pártszövetség az Imrédy alapította Magyar Megújulás Pártjából, valamint a Pálffy Fidél vezette Magyar Nemzeti Szocialista Pártból állt. Ehhez „függetlenként” csatlakozott még néhány a Szálasi vezette Nyilaskeresztes Pártból kilépett nemzetiszocialista képviselő.

⁴⁷⁷ Az 1939–1945 közti kormányok vezetői rendre: Teleki Pál, Bárdossy László, Kállay Miklós, Sztójay Döme, Lakatos Géza, Szálasi Ferenc.

⁴⁷⁸ Az 52 miniszter közül harmincegy mindössze egyszer viselt kormányzati pozíciót, nyolcan kétszer, ugyancsak nyolcan háromszor, Szász Lajos négyszer, Jurcsák Béla és Keresztes-Fischer Ferenc ötször, Varga József hatszor, Reményi-Schneller Lajos pedig tízszer. Utóbbi úgy lehetséges, hogy ő mindegyik kormányban betöltötte a pénzügyminiszteri posztot, s emellett a Teleki-, Bárdossy-, és Kállay-kormányban gazdasági csúcsminiszter is volt, sőt a Kállay-kormányban néhány napig közellátásügyi tárca nélküli miniszter is. V.ö. 75. táblázat.

azért, mert a katonák esetében több és pontosabb ismeretekkel rendelkezünk.⁴⁷⁹ A vizsgált személyek csekély száma miatt nem lett volna értelme olyan módszeres statisztikai vizsgálatot végezni, mint a parlamenti képviselők esetében. Ezért a minket leginkább érdeklő kérdésekre koncentráltunk, s több figyelmet fordítottunk az egyes személyekre.

A vizsgált 52 személy közül 34 érkezett a régi kormánypártból, 13 volt nemzetiszocialista, további öt miniszter pedig pártonkívülinek vallotta magát. A nemzetiszocialista miniszterek közül nyolcat adott a *Nyilaskeresztes Párt* (ők kivétel nélkül a Szálasi-kormány tagjai),⁴⁸⁰ hármat az Imrédy-féle MMP,⁴⁸¹ Pálffy Fidél pedig a maga vezette MNSzP kebeléből érkezett.

A Sztójay-kormányban 11 személy töltött be összesen 15 miniszteri posztot.⁴⁸² Közülük nyolc tartozott a korábbi kormánypárthoz, Csataj Lajos honvédelmi miniszter pártonkívüli volt, ketten pedig (Rátz Jenő és Imrédy Béla) a *Magyar Megújulás Nemzeti Szocialista Párt*szövetséget képviselték. Ehhez azonban fontos hozzátennünk, hogy az 1944. március 22-én megalakult kormányban a 12 miniszter között Rátz a miniszterelnök helyettesítésével megbízott tárca nélküli miniszter volt, aki ekkor az egyetlen nemzetiszocialista tagja volt a kormánynak. Imrédy május 23-án csatlakozott a kormányhoz a számára létrehozott közgazdasági miniszteri poszt birtokosaként. Rátz egyébként július 19-éig, Imrédy pedig a kormány augusztus 7-ei átalakításáig maradt miniszter.⁴⁸³ Tehát a Sztójay-kormánynak 1944. március 22-től május 23-áig egy nemzetiszocialista minisztere volt (Rátz), május 23 és július 19 között kettő (Rátz és Imrédy), július 19 és augusztus 7 között ismét egy (Imrédy), augusztus 7-e után pedig egy sem. Rátz miniszterelnök-helyettesi pozíciója tehát a Sztójay-kormány hatalomra kerülésekor jelzésértékű: nyitás a németbarát nemzetiszocialisták felé. Azonban a Sztójay-kormány ettől nem lett nemzetiszocialista – legfeljebb szélsőségesen németbarát.

---

⁴⁷⁹ Ez a hagyományosan alapos katonai iratképzés mellett nagymértékben köszönhető Szakály Sándor életrajzi adattárának.

⁴⁸⁰ A NykP miniszterei: Szálasi Ferenc, Szöllösi Jenő, Vajna Gábor, Kemény Gábor, Budinszky László, Beregfy Károly, Kovarcz Emil, Kassai-Schalmayer Ferenc, valamint Henney Árpád.

⁴⁸¹ Az MMP miniszterei: Rátz Jenő és Imrédy Béla a Sztójay-kormányban, valamint Rajniss Ferenc a Szálasi-kormányban.

⁴⁸² Sztójay a miniszterelnökség mellett egyúttal külügyminiszter is volt, Szász Lajos az iparügyi minisztersége mellett augusztus 7-től kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter is, Jurcsák Béla a földművelésügyi miniszterség mellett egyúttal tárca nélküli közellátásügyi miniszter is, Antal István pedig egyszerre töltötte be az igazságügy-miniszteri és VKM pozíciót is.

⁴⁸³ Egyébként ekkor távozott Jaross Andor belügyminiszter, valamint Kunder Antal kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, akiket Bonczos Miklós és Szász Lajos váltottak.

Rátz személyében a *Magyar Megújulás Nemzeti Szocialista Párt*szövetség elnöke került be a kormányba, majd pedig a *Párt*szövetség nagyobb részét adó *Magyar Megújulás Párt*ja alapítója, Imrédy. Ők azonban politikai előéletüket tekintve mindketten radikalizálódott kormánypártiak. Olyanok azonban, akik már a harmincas években is nemzetiszocialistának vallották volna magukat, nem kaptak bársonyszéket. Így például nem került be a *Párt*szövetség kisebbik pártjának vezetője, a harmincas évek eleje óta nemzetiszocialista Pálffy Fidél. A Szálasi-párttal való koalícióról pedig szó sem volt. Az sem tekinthető mellékesnek, hogy Rátz és Imrédy teljességgel beleillett a Horthy-kori uralkodó elitbe. Köztudott, hogy Imrédy még nemzetiszocialistává válása előtt elismert bankszakember, majd miniszter, végül miniszterelnök és a kormánypárt vezetője is volt. Rátz Jenő hivatásos katona volt, a tábournoki kar tagja, 1935–1936-ban a vezérkari főnök helyettese, majd 1936-tól vezérkari főnök, az Imrédy-kormányban pedig honvédelmi miniszter.⁴⁸⁴ A Sztójay-kormányba való bekerülésükkel tehát nem történt más, mint hogy a kormánypárti vezető politikusokból lett nemzetiszocialista pártvezérekkel jelképes koalícióra lépett a kormánypárt.

A mondottak fényében nem lepődhetünk meg azon, hogy a Sztójay-kormány alapvetően hasonlított a korábbi kormányokra. Ez látható a kormány pártstruktúráját vizsgálva: 12 MÉP, 1 pártönkízüli, valamint 2 szélsőjobboldali miniszter alkotta a kabinetet.⁴⁸⁵ Ugyanígy a kormány korszerkezete is hasonlított a korábbiakéhoz.⁴⁸⁶ A Sztójay-kormány 15 tagja közül 5 járt a negyvenes-, 7 az ötvenes éveiben, s további 3 volt hatvan évesnél idősebb. Hasonló megoszlást találhattunk a Teleki-, és a Bárdossy-kormányban is. A Kállay-kormány azonban idősebb volt: mindössze 3-an jártak a negyvenes éveikben, 18-an az ötvenes éveikben, s ketten hatvanon felül.

Különbség mutatkozik azonban a miniszterek születési helyét vizsgálva.⁴⁸⁷ A Sztójay-kormány tagjainak 47%-a volt vidéki születésű, 13%-a fővárosi, 40%-a pedig a trianoni határokon kívül született. A többi kormányhoz képest tehát felülreprezentáltak voltak a vidékiek és a trianoni határokon túliak, miközben jelentősen kevesebben

---

⁴⁸⁴ 1944. őszén a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége elnöke lesz, majd november 8-tól a nyilas parlament felsőházának elnöke.

⁴⁸⁵ Ugyanez a Teleki-kormányban 17 MÉP, 1 Erdélyi Párt, 1 pártönkízüli; a Bárdossy-kormányban 12 MÉP, 1 Erdélyi Párt, 2 pártönkízüli; a Kállay-kormányban 19 MÉP, 1 Erdélyi Párt, 3 pártönkízüli. V.ö. 77–78. táblázat, valamint 7–8. ábra.

⁴⁸⁶ V.ö. 79. táblázat, valamint 9–14. ábra.

⁴⁸⁷ V.ö. 80–81. táblázat.

születtek közülük a fővárosban.⁴⁸⁸ Nyilván a születési hely nem volt szempont a miniszterek kiválasztásakor, azonban nem zárható ki összefüggés – még ha csak rejtett is – abban, hogy a németek és a háború mellett vehemensebben álltak ki azok, akik a revíziós eredményekkel együtt szülőföldjüket is óvták.

Más tekintetben még látványosabb a különbség a Sztójay-kormány és az azt megelőző kormányok között. Az iskolai végzettségek tekintetében figyelemreméltó, hogy a korábbi kormányokban legalább a miniszterek 70%-a volt a doktori cím birtokosa, míg a Sztójay-kormányban csak 47%. Ennek oka a kormány foglalkozásszerkezetének eltérése. A Sztójay-kormányban a 47% jogász mellett 27% katona, 20% agrárvégzettségű.⁴⁸⁹ Tehát kissé kevesebb a jogász, mint a korábbi kormányokban, és jelentősen csökkent a műszaki és bölcsészdoktorok jelenléte, akik helyett inkább katonákat találunk. A katonák és az agrárvégzettségűek számának növekedése a kormány háborús jellegével magyarázható, ami felértékelte a hadsereget és a közellátás kérdését.

Feltűnő azonban, hogy a Sztójay-kormány idején eltűntek a kormányból a humán foglalkozásúak, s ezzel egyúttal a tudós és művészeti társaságok tagjai is.⁴⁹⁰ Ez azért is figyelemreméltó, mert ilyenek a Sztójay-kormányt váltó Lakatos-kormányban ismét felbukkantak,⁴⁹¹ tehát jelenlétük hiánya nem magyarázható a kormány háborús jellegével. Emellé tehetjük, hogy a Sztójay-kormány volt az első tisztán közrendűekből álló kormány. Ez a vizsgált kormányok körében egyedülálló: egyetlen gróf, báró, köznemesi származású, vagy akár csak székely nemes sem volt közöttük.⁴⁹² A szerzett méltóságok terén azonban más a helyzet: a Sztójay-kormányban 50% felett volt a titkos tanácsosok száma, s ebben ugyancsak a korábbi kormányokhoz hasonlítottak.⁴⁹³ Ez jól mutatja, hogy e kabinet tagjai ugyanúgy a Horthy-kori uralmi elitből kerültek ki, ahogy elődeik is. Korábról szakmai, igazgatási és politikai tapasztalatokkal egyaránt rendelkeztek. Mégis a Sztójay-kormányt olyan egyszerű származású személyek alkották, akik munkájuk, tehetségük révén szereztek maguknak elismerést.

---

⁴⁸⁸ Ezek az arányok a Teleki-kormányban: 16% vidéki, 53% fővárosi és 32% utódállami. A Bárdossy-kormányban 40% vidéki, 47% fővárosi, valamint 13% utódállami. A Kállay-kormányban pedig 35% vidéki, 39% fővárosi, valamint 26% utódállami.

⁴⁸⁹ Katona volt Sztójay Döme, Rátz Jenő, Kunder Antal, valamint Csatay Lajos. Agrárvégzettségű volt Jaross Andor belügyminiszter, valamint Jurcsek Béla, aki két miniszteri pozíciót is betöltött: földművelésügyi minisztersége mellett tárca nélküli közellátásügyi miniszter is volt.

⁴⁹⁰ V.ö. 84. táblázat.

⁴⁹¹ Vladár Gábor igazságügy-miniszter és Rakovszky Iván VKM.

⁴⁹² V.ö. 8. táblázat.

⁴⁹³ V.ö. 86. táblázat.

A Sztójay-kormány minisztereinek életútját áttekintve a következő karriertípusok különíthetők el.⁴⁹⁴ Többségük (Sztójay Döme, Rátz Jenő, Kunder Antal, Csatay Lajos) katonából lett miniszter, vagy gazdasági szakember (Reményi-Schneller Lajos, Imrédy Béla, Szász Lajos) volt. Pártkarrier útján emelkedett miniszterre Antal István, aki ellenforradalmi ifjúsági vezetőből lett Gömbös sajtófőnöke. Ugyancsak a NEP-en keresztül emelkedett ki a megyei közéletből Bonczos Miklós, valamint Jurcsek Béla. Jaross Andor pedig a felvidéki politikai életből érkezett.

Érdekes még az egyes miniszterek további életútjának vizsgálata.⁴⁹⁵ Imrédy Béla 1944. augusztusában visszavonult a közéletől. Reményi-Schneller és Jurcsek a Lakatos- és a Szálasi-kormányokban is részt vettek, Szász Lajos csak a Szálasi-kormányban lett ismét miniszter. Rátz Jenő a *Törvényhozók Nemzeti Szövetsége* elnöke, majd pedig a nyilas felsőház elnöke lett. Antal Istvánt a nyilas érában bebörtönözték, Csatay Lajost a sikertelen kiugrási kísérlet után a *Gestapo* letartóztatta, s feleségével együtt öngyilkos lett. Jurcsek Béla a megszálló szovjet csapatok elől menekülve lett öngyilkos 1945 tavaszán. Bonczos Miklós 1944 decemberében hagyta el az országot, életét Argentínában fejezte be. 1946-ban népbírói ítélettel végezték ki Sztójay Dömét, Jaross Andort, Reményi-Schneller Lajost, Imrédy Bélát, és Szász Lajost. Börtönbüntetésre ítélte a népbíró Rátz Jenőt, Kunder Antalt és Antal Istvánt. Rátz 1952-ben a váci börtönben hunyt el, Kunder 1956-ban szabadult és Brazíliába emigrált, Antal István 1960-ban szabadult és 1975-ben bekövetkezett haláláig visszavonultan élt Magyarországon.

Mint láthattuk: 1944. augusztus 7-e után nem maradt nemzetiszocialista tagja a Sztójay-kormánynak. Nem volt nemzetiszocialista miniszter a Lakatos-kormányban sem. Mindez annál kevésbé lehet meglepő, mert a Lakatos-kormány hivatalba lépésével egy időben betiltotta a politikai pártok működését – így a szélsőjobb oldali pártokét is. Mindez jól látszott a kormány szerkezetén: 11 MÉP-es miniszter mellett mindössze egy pártonkívüli tagja volt.⁴⁹⁶

A következő kormány, amelyben ismét megjelentek nemzetiszocialista miniszterek: Szálasi kormánya, amelyben 16 személy töltött be összesen 17 miniszteri tisztséget.⁴⁹⁷ Közülük Henney Árpádot azonban csak 1945. január 4-én nevezték ki a „Nemzetvezető munkatörzsének országos munkarendvezetőjévé és a Nemzetvezető személye körüli

---

⁴⁹⁴ V.ö. 88. táblázat.

⁴⁹⁵ V.ö. 89–90. táblázat.

⁴⁹⁶ V.ö. 77. táblázat, valamint 7–8. ábra.

⁴⁹⁷ Szálasi ugyanis – Rajniss Ferenc után – VKM is volt.

tárca nélküli miniszterré” – azaz lényegében az államfő kabinetfőnökévé. A Szálasi-kormány pártstruktúrájára tekintve rögtön feltűnő, hogy abban immár a nemzetiszocialista miniszterek voltak túlsúlyban: 12 nemzetiszocialista miniszter mellett 3 MÉP-es, valamint 2 pártonkívüli szerepelt.⁴⁹⁸

Ha az egyes miniszterek pártállását is megnézzük, akkor még jobban kirajzolódik a Szálasi-kormány koalíciós jellege.⁴⁹⁹ A kormányban tíz minisztériumot birtokolt a *Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom*: Szálasi Ferenc miniszterelnök, valamint 1945 márciusában vallás- és közoktatásügyi miniszter is, Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes, Vajna Gábor belügyminiszter, Kemény Gábor külügyminiszter, Budinszky László igazságügy-miniszter, Beregfy Károly hadügyminiszter, Kovarcz Emil „tárca nélküli miniszter a nemzet totális mozgósítására és harcra állítására”, Kassai-Schallmayer Ferenc „tárca nélküli nemzetvédelmi és propagandaminiszter”, valamint a már említett Henney Árpád. Egy-egy minisztert adott a két másik nemzetiszocialista párt: Rajniss Ferenc kultuszminisztert az MMP, Pálffy Fidél földművelésügyi minisztert az MNSZP delegálta. Rajtuk kívül volt még 3 MÉP-es miniszter: Reményi-Schneller Lajos pénzügy-, Szász Lajos kereskedelem- és közlekedésügyi, valamint Jurcsek Béla közellátásügyi miniszter; továbbá a 2 pártonkívüli kormánytag: Szakvály Emil iparügyi miniszter és Hellebronth Vilmos „tárca nélküli miniszter a termelés folyamatos vezetésével megbízva”. Tudjuk, hogy Szálasi jobban örült volna egy tisztán párthíveiből álló kormánynak, ebbe azonban a németek nem egyeztek bele.⁵⁰⁰ A végül megalakult koalíciós kormány összetételéből jól látható, hogy a németeket kettős cél vezette: a lehető szélesebb németbarát és háborúpárti koalíció tető alá hozása, valamint a kiemelkedően fontos gazdasági kulcspozíciók megbízható kézben tartása. Ezért cserébe jóváhagyták a Szálasi-párt pozíciószerző agresszivitását.

A koalíciós jelleg ellenére a Szálasi-kormányt tekinthetjük a korszak első és egyetlen nemzetiszocialista kormányának, mivel abban túlsúlyban voltak a nemzetiszocialista pártok miniszterei, akik ráadásul már a harmincas évektől nemzetiszocialistának vallották magukat. A legnagyobb politikai múlttal e táborban Pálffy Fidél rendelkezett. Ezután következtek a régi hungaristák, mint Szálasi, továbbá a Gömböshöz közelálló *Reformnemzedék*ből indult, majd a *Nemzeti Fronton* át a *Magyar Megújulás Pártj*áig jutó Rajniss. Ugyancsak régi politikai múlttal tekinthetett

⁴⁹⁸ V.ö. 77. táblázat, valamint 7. ábra.

⁴⁹⁹ V.ö. 78. táblázat, valamint 8. ábra.

⁵⁰⁰ A kormányalakítással kapcsolatos tárgyalásokat és a tervezett kormánylistákat ismerteti Teleki Éva: *Nyilasuralom Magyarországon 1944. október 16 – 1945. április 4.* Bp., 1974, Kossuth. 21.

vissza Kassai-Schallmayer Ferenc, aki a baloldali munkásmozgalomból érkezett a nemzetiszocialista táborba. Jelenléte egyrészt dokumentálja, hogy az 1930-as évek második felében a nemzetiszocialisták a munkásság felé fordultak; de annak is kitűnő példája, hogy az ideológiailag jól képzett baloldaliak (mint például Péntek István vagy Málnási Ödön) könnyen találtak utat a nemzetiszocialista vezetésbe, legalábbis az úgynevezett munkásszervezők, illetve a pártideológusok körébe.

A Szálasi-kormány egyik feltűnő sajátossága a miniszterek alacsony átlagéletkora: a miniszterek 59%-a ötvenévesnél fiatalabb volt kinevezésekor, s nem volt köztük hatvan év feletti.⁵⁰¹ E kormányban volt egyébként a vizsgált kormányok közt a legfiatalabb miniszter: Kemény Gábor mindössze 34 éves volt hivatalba lépése évében. Mindez annál is inkább figyelemreméltó, mert a vizsgált hat kormány esetében a miniszterek több mint fele az ötvenes éveiben járt, amikor kormányra került.⁵⁰² Ez tehát megalapozza a feltevést, hogy a Szálasi-kormány miniszterei már csak fiatal koruk miatt sem rendelkezhetek jelentős igazgatási–politikai tapasztalattal.

Ugyancsak figyelemreméltó, hogy a Szálasi-kormány tagjainak 53%-a született a trianoni határokon túl, 29%-a vidéken, s csak 18%-uk a fővárosban.⁵⁰³ A vizsgált hat kormány átlaga: 42% utódállamban, 31% vidéken, 27% a fővárosban.⁵⁰⁴ Ahogy tehát a Sztójay-kormány esetében, a Szálasi-kormányban is jelentősen elmaradt a fővárosban születettek aránya a többi vizsgált kormány hasonló adatától. Ez viszont azért meglepő, mert a *Nyilaskeresztes Párt* egyik bázisa éppen a főváros és Pest megye volt. Felmerül a kérdés, vajon ez a tény hozzájárulhatott-e ahhoz, hogy a Szálasi-kormány tagjai a végsőkig igyekeztek kitartani a németek mellett, védve ezzel a revízióval visszaszerzett területeket, ahol születtek? S vajon, ha több budapesti születésű lett volna közöttük, akkor is feláldozták-e volna a fővárost?

A Szálasi-kormány tagjainak iskolai végzettségét vizsgálva kiugró, hogy köztük volt az egyetlen olyan miniszter, aki nem rendelkezett felsőfokú végzettséggel: Kassai-Schallmayer ugyanis szakmunkás volt.⁵⁰⁵ A hat vizsgált kormány közül itt volt a

---

⁵⁰¹ V.ö. 79. táblázat, valamint 9–14. ábra.

⁵⁰² A kormánytagok születési éve: Kemény (1910), Kassai-Schallmayer (1903), Kovarcz (1899), Szálasi (1897), Szakvály (1896), Budinszky, Hellebronth, Henney és Pálffy (mind a négyen 1895), Jurcsek, Rajniss és Szöllősi (mindhárman 1893), Reményi-Schneller (1892), Vajna (1891), Beregfy és Szász (1888).

⁵⁰³ A trianoni határokon túl született Szálasi Ferenc (Kassa), V.ö. 81. táblázat.

⁵⁰⁴ V.ö. 80. táblázat.

⁵⁰⁵ V.ö. 82. táblázat.

legalacsonyabb a doktori fokozatot szerzettek aránya (29%).⁵⁰⁶ Ez a kormány foglalkozásszerkezeti sajátosságaiból fakadt.⁵⁰⁷ A Szálasi-kormányban ugyanis csak 35% volt a jogi végzettségűek aránya, míg a katonáké 29%. A katonák nagy aránya a német megszállás idején működött mindhárom (Sztójay, Lakatos, Szálasi) kormányban magas (20–33%), s mindegyikből hiányoztak a tanárok is.⁵⁰⁸ A foglalkozásszerkezeti sajátosságok közé tartozott, hogy a Szálasi-kormányban megjelentek az újságírók (majdnem 20%).⁵⁰⁹ Még ennél is figyelemreméltóbb, hogy szinte hiányoztak a vezető állami tisztségviselők és főhivatalnokok.⁵¹⁰ Ez a kormány „rendszerelváltó” jellegének tulajdonítható, egyúttal azonban az igazgatási tapasztalatok hiányára is rámutat.

A Szálasi-kormányban báró Kemény Gábor és gróf Pálffy Fidél személyében az arisztokrácia is képviseltette magát, mint ahogy a munkásság is Kassai-Schallmayer személyében. A kormány fennmaradó 88%-a azonban közrendűekből állt.⁵¹¹ Figyelemreméltó, hogy a Szálasi-kormány tagjainak majdnem 90%-a nem viselt szerzett méltóságot.⁵¹² Hasonlóan csekély volt körükben a vitézi cím birtokosainak száma, mindössze a két pártönkívüli miniszter (Hellebronth Károly és Szakvály Emil) kapta meg e kitüntetést. Ezzel párhuzamosan kevesebb hazai kitüntetést mondhattak magukénak, s főleg katonaiakat. Külföldi kitüntetést azonban egyet sem. Az is feltűnő, hogy a Szálasi-kormányban – ugyanúgy ahogy a Sztójay-kormányban is – egyetlen minisztere sem volt akadémiai tag, vagy más tudományos társaság, esetleg külföldi akadémia tagja.⁵¹³ Mindez azzal magyarázható, hogy a nyilas miniszterek kivétel nélkül ellenzékéből, tehát az uralkodó eliten kívülről érkeztek, sőt legfeljebb pártpolitikai előélettel rendelkeztek, de igazgatási és vezetői tapasztalatokkal nem. Tehát a Szálasi-kormány nem a Horthy-korszak megbecsült politikai-, illetve civil elitjéből válogatta minisztereit.

Az is jellemző, hogy a Szálasi-kormány katonából lett miniszterei kevésbé értek el magas rangokat, mint a korábbi kormányok tagjai: inkább főtisztek, mintsem

---

⁵⁰⁶ Ugyanez a Teleki-kormányban 72%, a Bárdossy-kormányban 86%, a Kállay-kormányban 72%, a Sztójay-kormányban 47%, a Lakatos-kormányban pedig 50%. V.ö. 84. táblázat.

⁵⁰⁷ V.ö. 83. táblázat.

⁵⁰⁸ V.ö. 84. táblázat.

⁵⁰⁹ Szabad foglalkozású értelmiségi, újságíró volt Kassai-Schallmayer Ferenc, Kemény Gábor, valamint Rajniss Ferenc.

⁵¹⁰ Ugyanez látható a miniszteri „karriertípusok” besorolásánál. V.ö. 84. és 88. táblázat.

⁵¹¹ V.ö. 85. táblázat.

⁵¹² V.ö. 86. táblázat.

⁵¹³ Mint azt a Sztójay-kormány kapcsán is megjegyeztük: az ugyancsak a német megszállás idején működött Lakatos-kormányban viszont igen.

tábornokok voltak.⁵¹⁴ Ez ismételten csak ellenzékiességük következményének tekinthető, hiszen többen közülük politikai karrierjük miatt hagyták ott a katonaságot – ahogy például Szálasi is tette. Másrészt azonban képzettségük és tehetségük mértékét is jelzi, hiszen például Kovarcz Emil vagy Vajna Gábor, de akár Beregfy Károly képességei is szerényebbek voltak a korábbi katonaminiszterekénél.

Az ellenforradalmi cselekményekben és szervezetekben a Szálasi-kormány egy-egy tagja is részt vett ugyan, de egyetlen minisztere sem volt, aki az ellenforradalom vezető alakja lett volna. Ez nyilvánvalóan összefügg a korokkal is. Az azonban kijelenthető – hasonlóan, ahogy a képviselők esetében is –, hogy a nemzetiszocialista politikai elit nem az ellenforradalmi elitből, hanem az ellenforradalom közkatonái közül került ki. Ezzel a Horthy-kori uralmi elit és a nemzetiszocialista politikusok közti különbségre tapintottunk rá: nem egy korosztály voltak, nem egy társaságba tartoztak, és egyáltalán nem számítottak egyenrangúaknak. Ez pedig a Horthy-korszak viszonyainak ismeretében nagyon is jelentős különbség volt.

A statisztikai vizsgálatok jól mutatják tehát, hogy a Szálasi-kormány tagjai, különösen a Szálasi-párt miniszterei fiatalabbak, tapasztalatlanabbak (gyakran minden igazgatási és politikai tapasztalat híján) voltak. A korábbi kormányokkal összevetve jól látható, hogy a Horthy-kori establishmenten kívülről érkező alternatív elitről van szó. Felmerül tehát a kérdés, hogy képzettségük folytán nem voltak-e eleve alkalmatlanok a miniszteri pozíciók betöltésére? A Szálasi-kormány minisztereinek foglalkozásszerkezete, illetve képzettsége kapcsán utaltunk rá, hogy a vizsgált hat kormányhoz képest feltűnően alulképzettek. Érdeemes ezért alaposabban szemügyre vennünk az egyes minisztereket.

A *Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom* miniszterei közül a legképzettebb Szöllősi Jenő volt. Őt azért érdemes külön is kiemelnünk, mert a történeti szakirodalom mindmáig nem értékelte súlyához mérten azt a tényt, hogy nemzetvezetővé való megválasztását követően Szálasi csak elméleti és külpolitikai kérdésekkel foglalkozott – azaz lényegében államfői szerepet töltött be –, miközben a kormányzati munka irányítását valójában a miniszterelnök-helyettesi tisztelet betöltő Szöllősi Jenőnek engedte át. Szöllősi egy makói gyógyszerész tulajdonosa volt, aki vegyészetet itthon és Németországban tanult, majd jogot is végzett. A helyi és megyei törvényhatóságban szerzett tapasztalatok után került be a Parlamentbe 1939-ben, ahol a *Nyilaskeresztes Pártnak* mindvégig Szálasihoz hű tagja.

---

⁵¹⁴ V.ö. 87. táblázat.

Kiemelkedett még Budinszky László ügyvéd, aki középiskolai tanulmányai idején minisztériumi gyakornok is volt. Az első világháborúban orosz fogságba esett, ahonnan megszökött. Hazatérve tanulmányokat folytatott a budapesti jogi karon, a *Műegyetemen*, és a *Keleti Kereskedelmi Akadémián*. 1926-tól ügyvédként dolgozott a fővárosban. Politikai karrierjét a *Nemzeti Frontban* kezdte, ahonnan azonban kizárták. Így 1939-ben a *Nyilaskeresztes Párt* színeiben lett országgyűlési képviselő. Szakmai és világnézeti elkötelezettségét egyaránt jelzi a tény, hogy a *Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesületének* volt egyik alelnöke. A többi kormány igazságügy-minisztereivel (Radocsay Lászlóval vagy Tasnádi-Nagy Andrással) összevetve mindazonáltal érzékelhető a színvonalkülönbség, s legfeljebb a Sztójay-kormány igazságügy-miniszteréhez, Antal Istvánhoz mérhető.

Vajna Gábor (belügy), Kemény Gábor (külügy), vagy Kovarcz Emil szakmai ismeretek és tapasztalatok híján alkalmatlanok voltak a rájuk bízott feladatokra. A legnagyobb problémát mégis inkább az jelentette, hogy a honvédelmi miniszteri és vezérkari főnöki pozíciót egy kézben összpontosító Beregfy Károly képességeit és emberségességét tekintve is elmaradt elődeitől (Bartha Károlytól, Csataj Lajostól, és Nagybaczoni Nagy Vilmostól), sőt kifejezetten bukott katonai vezető volt.⁵¹⁵ A német elvárásokat azonban maradéktalanul teljesítette.⁵¹⁶

A másik két nemzetiszocialista párt miniszterei esetében közel sem ilyen lesújtó a kép. Az eredetileg tanítói végzettségű Rajniss Ferenc az 1920-as években két évig tanult a New York-i *Columbia Egyetemen*, majd Londonban. 1928-ban az ekkor szerveződő *Országos Társadalombiztosító Intézet* munkatársa, majd a következő évtől aligazgatója lett. 1931-ben közgazdasági doktorátust szerzett. Több tanulmányúton járt külföldön, s több nyelven publikált szociálpolitikai kérdésekről. A negyvenes években a korszak legnagyobb példányszámú színes magazinjának, a *Magyar Futárnak* volt a szerkesztője. A Szálasi-kormányban, valamint a Szálasi fölé rendelt háromtagú kormányzótanácsban való részvételéhez a németek ragaszkodtak.

Ugyancsak nem tekinthető felkészületlennek Pálffy Fidél sem, aki arisztokrata földbirtokos volt. Politikai tapasztalatait részben az ellenforradalom idején, részben a harmincas évek eleje óta a nyilas mozgalomban szerezte. Az agráriummal

---

⁵¹⁵ 1944 áprilisában az előretörő orosz seregektől elszenvedett vereség után a vereség bekövetkeztében való személyes felelőssége miatt váltották le a 3. magyar hadsereg éléről, s egyúttal nyugdíjazták.

⁵¹⁶ Vargyai Gyula: A magyar honvédség átszervezésére tett kísérlet a nyilasuralom időszakában. = *Levéltári Szemle*, 1994/4. 3–7.; illetve Vargyai Gyula: Káosszal enyhített, anarchiával súlyosbított rémuralom. = *Történelem, tanítás, módszertan. Emlékkötet Szabolcs Ottó 75. születésnapjára*. Szerk. Nagy Péter Tibor – Vargyai Gyula. Bp., 2002, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 243–258.

kapcsolatosan többször is kifejtette nézeteit, amelyek azonban közel sem voltak olyan radikálisak, bár annyira kidolgozottak sem, mint más nemzetiszocialista agrárszakértők (Matolcsy Mátyás, Roósz József, Vágó Pál) elképzelései.

A fenti áttekintés fényében különösen feltűnő, hogy a Szálasi-párt miniszterei sokkal gyengébb kvalitásúak voltak, mint a többi nemzetiszocialista pártból érkezettek (Imrédy, Rátz, Rajniss, Pálffy). Mindez szorosan összefüggött azzal, hogy 1942-től sem politikai, sem szellemi tekintetben nem Szálasi pártja volt a magyar szélsőjobboldal vezető ereje.

A Szálasi-kormány tagjainak 1945 utáni életútja meglehetősen egységesen alakult.⁵¹⁷ Mint a Sztójay-kormányánál már említettük: Jurcsek Béla 1945 tavaszán öngyilkos lett. Ugyancsak említettük, hogy a MÉP másik két miniszterét (Reményi-Schnellert és Szászt) 1946-ban népbírói ítélettel kivégezték. Ugyanígy jártak a nemzetiszocialista miniszterek is, akik közül egyedül Henney Árpád menekült meg. Ő az emigrációban 1980-ban bekövetkezett haláláig szervezte tovább a hungarista mozgalmat. A Szálasi-kormány két pártonkívüli tagja börtönbüntetést kapott. Szakvály Emil 1956-ban szabadult a börtönből, s nyugatra emigrált. Hellebronth Vilmos 1963-ban szabadult, s 1971-ben bekövetkezett haláláig visszavonultan élt Magyarországon.

Összevetve a vizsgált többi kormánnyal, jól látszik, hogy elsősorban a Szálasi-, kisebb részben pedig a Sztójay-kormány tagjait vonták felelősségre 1945 után.⁵¹⁸ Az 52 vizsgált miniszter közül számosan már a német megszállás idején (márciusban vagy októberben) fogságba, illetve koncentrációs táborba kerültek. Volt, aki itt lett öngyilkos (Csatay Lajos). Öt miniszter nem érte meg az 1945-ös rendszerváltást. A többiek közül a legtöbbször elszámoltatás várt: tizenhatot kivégeztek, tizenegyet pedig bebörtönöztek. A bebörtönözöttek közül hárman a fogva tartás alatt haltak meg, négyen pedig szabadulásuk után emigráltak. Ezzel csatlakoztak ahhoz a hét miniszterhez, akik már korábban elhagyták az országot. Néhányan visszavonultan éltek Magyarországon, s három miniszter ellen a „demokratikus átmenet” éveiben nem folyt eljárás.⁵¹⁹ Ehhez képest a Sztójay-kormány minisztereinek felét, a Szálasi-kormány tagjainak négyötödét végezték ki.

---

⁵¹⁷ V.ö. 90. táblázat.

⁵¹⁸ V.ö. 89–90. táblázat.

⁵¹⁹ Laky Dezső statisztikus 1946-ban az MTA rendes tagjává lépett elő. Nagybaczoni Nagy Vilmos 1948-ig a tábournoki nyugdíj bizottság tagja. Varga József pedig még 1950-ben és 1952-ben is Kossuth-díjat kapott tudományos munkájáért.

4. Pártvezetők

Kik voltak a korszak legfontosabb nemzetiszocialista pártvezérei? És miért ők töltötték be e szerepet? Az alábbiakban erre próbálunk választ találni. A nemzetiszocialista pártvezéreket azonban nem vizsgálhatjuk statisztikai módszerrel, ehhez ugyanis kevesen voltak. Ráadásul meglehetősen nehéz lenne alkalmas kontrollcsoportot képezni, amivel összehasonlítva elemezni lehetne a sajátosságaikat. Ezért esetükben az egymással versengő nemzetiszocialista politikusokat hasonlítjuk össze, hogy megvizsgáljuk, ki miért válhatott sikeressé vagy sikertelenné közülük.

Az első nemzetiszocialista mozgalmak közül kettő érdemelt említést: a kaszásokeresztes és a nyilaskeresztes mozgalom. Előbbi egyszemélyi vezetőjének Böszörmény Zoltán tekinthető, utóbbit pedig hagyományosan Meskó Zoltán, gróf Pálffy Fidél, valamint gróf Festetics Sándor nevéhez köthetjük. Mint korábban már kiemeltem, a két mozgalom közül tartós eredményeket a nyilaskeresztesek tudtak elérni. Ennek magyarázataként említettem, hogy a nyilaskeresztes vezetők aktív parlamenti politikusok voltak, s így szabadabban rendezhettek politikai gyűléseket. Emellett az is fontos volt, hogy stabil anyagi bázissal rendelkeztek. Végül pedig a szervezés terén bizonyultak jobbnak a kaszásokereszteseknél.

Böszörmény lényegében dühödt hangú írásainak és alaptalan ígéreteinek köszönhető átmeneti sikereit, s ezzel idővel egyre szűkülő kört tudott csak megszólítani. Ezzel szemben a nyilaskeresztesek fontosnak tartották, hogy a helyi pártszervezetek élére helyi tekintélyeket nyerjenek meg (erre példa az 1939-ben parlamenti képviselővé lett Eitner-fivérek esete). Ezzel pedig gyakorlatilag lemásolták Gömbös kormánypártjának szervezési módszereit. Ehhez természetesen kellett, hogy a nyilaskeresztesek országos pártvezérei maguk is tekintélyes személyek legyenek. Éppen ezért alapvető, hogy Meskó, Pálffy és Festetics jelentős tapasztalatokkal rendelkező politikusok voltak.

A katonai végzettségű Meskó 1917-ben lett parlamenti képviselő függetlenségi programmal, s mint ilyen 1918-ban Baja város főispánja. A Tanácsköztársaság elől elmenekült, s átmeneti szerb fogság után Szegeden részt vett a *Nemzeti Hadsereg* szervezésében. A Friedrich-kormányban kiszázdauügyi államtitkár, majd 1920-tól 1921-ig belügyminisztériumi államtitkár. Egyidejűleg a *Kisgazda Párt* ügyvezető elnöke, az első nemzetgyűlésen a párt képviselője, később kormánypárti képviselő. Több lapot is indított: 1927-ben a *Pesti Újság* című agrárhetilapot, majd 1932-ben a nyilaskeresztes

mozgalom hivatalos lapját *Nemzet Szava* címen. Olyan társadalmi kezdeményezések is a nevéhez fűződtek, mint az *Országos Gazda Front* megszerezése, vagy a *Névmagyarosító Társaság* megalapítása.

Gróf Pálffy Fidél és gróf Festetics Sándor egyaránt tekintélyes arisztokrata családból származó birtokosok voltak. Pálffy katonai és gazdasági iskolákat végzett, 1919-ben összekötő tiszt volt a szegedi-aradi ellenkormány és a francia megszálló erők között. Csehszlovákiában lévő birtokai elvesztése után 700 holdas magyarországi birtokos lett. Elkötelezett keresztény, aki megkapta a pápai kamarás címet. A nyilaskeresztes mozgalomba két németről fordított propagandakötet megjelentetésével kapcsolódott be,⁵²⁰ s a későbbiekben is publikált.⁵²¹

Festetics Sándor jogi tanulmányok után még a Monarchia idejében diplomáciai szolgálatba állt, s a főrendiház örökös jogú tagja volt. Részt vett az első világháborúban, majd a Károlyi Mihály vezette kormányban honvédelmi miniszter lett. Minisztersége után 27 ezer holdas földbirtokain gazdálkodott. 1931-ben kormánypárti programmal lett képviselő, majd a kormánypártból kilépve lett a nyilaskeresztesek egyik parlamenti képviselője, s a mozgalom nagyvonalú finanszírozója. Megvásárolta, és saját politikai szócsövévé alakította a *Mezőföld* című hetilapot. Festetics 1934-ben, miután szakított Meskóval és Pálffyval, önálló nemzetiszocialista pártot alapított. Jelentős anyagi forrásai révén csak az ő pártja tudott mandátumot szerezni az 1935-ös képviselőválasztáson.

Ugyanez a Meskó és Pálffy vezette frakciónak nem sikerült. Ahogy nem sikerült Böszörmény kaszaskeresztes mozgalmának sem. Az újságíró–költő Böszörmény leginkább a német propagandát másoló módszereivel tudott hatást elérni, főleg az alföldi agrárproletariátus körében. Az egykori ellenforradalmi különítményesnek azonban nem volt sem politikai tapasztalata, sem komolyan vehető társadalmi státusza. Ezért kényszerült arra a rangokat és címeket tisztelő Horthy-kori közegben, hogy más módon szerezzen magának tekintélyt. Önéletrajzában ezért azt állította, hogy személyesen találkozott Hitlerrel, híveinek magas „katonai rangokat” osztogatott, és titkos szövetségekbe szervezte őket.

Ha megvizsgáljuk az említett négy pártvezér 1935 utáni életútját, akkor három különböző pálya íve rajzolódik ki előttünk. A sikertelenség által egyre radikálisabbá

---

⁵²⁰ Reventlow Ernst: *Nemzeti szocializmus az új Németországban*. Ford. és bev. Pálffy Fidél. Magyaróvár, 1933, Hungária. Valamint Pálffy Fidél: *Szemelvények a nemzeti szocializmus eszmeköréből*. Győr, 1933.

⁵²¹ Pálffy Fidél: *Pillanatfelvételek nagy korok fordulása küszöbén*. Magyaróvár, 1942, Magyaróvári könyvnyomda.

vált Böszörményt hamarosan államellenes puccs tervei miatt tartóztatták le. Az egyébként komolytalan „összeesküvés” alkalmat adott a kormánynak arra, hogy egyértelműen fellépjen a szélsőjobboldal ellen. Böszörményt és számos párttársát elítélték, bár többségük csak néhány hónapot kapott, vezetőik pedig egy-két évet. Böszörmény az ítélet végrehajtása előtt Ausztriába menekült, ahonnan a negyvenes évek elején kitoloncolták. Ekkor töltötte le börtönbüntetését. 1945-ben felajánlotta szolgálatait Rákosinak, jelezve, hogy ő is a Horthy-korszak üldözöttje volt, s ugyancsak forradalmi átalakulást szeretett volna, ahogy a kommunisták.⁵²² (Ebben tulajdonképpen igaza volt.) Antiszemitizmusáról és antibolsevizmusáról azonban mélyen hallgatott, ahogy 1919-es különítményes, majd pedig fajvédő múltjáról is. A hatóságok azonban, mint egykori nyilas vezetőt, népbírósi eljárás alá vonták. Az a tény azonban, hogy csak 1947-ben született ellene ítélet, jól mutatja, hogy nem tartották főbűnösnek. 1947-ben a fővárosi népbírósi 10 évi börtönre és 10 évi politikai jogvesztésre ítélte, a NOT azonban 1949-ben 8 évre mérsékelte büntetését, viszont elrendelte teljes vagyonának elkobzását. A szabadulása után nincstelenné lett Böszörményt a hetvenes évekig megfigyelték.⁵²³

Más pályát futottak be a nyilaskeresztes vezetők. Közülük Meskó és Festetics pályája tekinthető hasonlónak. Ők a harmincas évek végéig vallották magukat nemzetiszocialistának, de az évtized második felében egyre inkább már csak nevük volt, semmint tényleges politikai súlyuk. Végül mindketten visszatértek a kormánypárt álláspontjára, ahonnan a harmincas évek elején indultak. Festetics a Teleki-kormány megalakulásakor deklarálta egyetértését az új kormány programjával, így az 1939-es választásokon már nem is ért el sikert. Meskó ugyan még nemzetiszocialistaként szerzett mandátumot 1939-ben, azonban hamarosan szakított a túl radikálisnak és némiképp rangon alulinak tekintett Szálasi-párti politikusgárdával. Mint láhattuk, szociológiai értelemben teljesen igaza volt. Míg ő komoly politikai előélettel rendelkező politikusnak számított, aki inkább az ellenforradalom vezérkarához kötődött személyi kapcsolatait tekintve, addig a Szálasi-párt képviselői politikai értelemben homonovusok voltak, akik az ellenforradalom közkatonái közül kerültek ki.

Meskó és Festetics esetében azt láthatjuk tehát, hogy politikai karrierjük nemzetiszocialista epizódja a kordivatnak való megfelelés volt. Feltűnést kereső

---

⁵²² Böszörmény levele Rákosihoz, 1945. április 2. PIL 274/11. 38.ö.e.

⁵²³ A nyilas vezetők 1945 utáni sorsához lásd ÁBTL BM-III/III/3-D. 11-10714. számú objektumdosszié (Nyilaskeresztes Párt). A dossziét 1972-ben zárták le.

személyiségük – ez a korban mindkettejükéről köztudott volt – jó érzékkel vitte őket a nemzetiszocialista zászló alá. A követelt reformokkal azonban csak részben értettek egyet. Ne feledjük: Festetics a Károlyi Mihály vezette kormány tagja volt, Meskó pedig Nagyatádi és Prohászka híve. Reformköveteléseik nagyjából a Gömbös-féle fajvédő program végrehajtásáig terjedtek, s a Teleki-kormány irányvonalával teljes mértékben azonosulni tudtak. A „rendszerváltást” követelő hungaristák azonban túl radikálisnak bizonyultak számukra. E távolságtartás miatt nem is vállaltak szerepet a Szálasi-uralom idején sem. Ezt 1945 után kétségívül a javukra írta a népbíróság. Festeticset mindössze három és fél év szabadságvesztésre ítélték, melynek letöltése után további három évre internálták. Életének utolsó három évét – az internáló táborok 1953-as felszámolása után – visszavonultan és vagyontalanul élte le Magyarországon.⁵²⁴ Meskó Zoltán nem volt ennyire „szerencsés”. Őt a népbíróság első fokon öt év börtönre és tíz év politikai jogvesztésre ítélte. Az ítélet enyhesége miatt azonban a kommunista sajtó jelentős nyomást gyakorolt a másodfokon eljáró NOT-ra, amely a büntetést életfogytiglanra módosította. A szigorú ítélet hátterében az állt, hogy Meskó – ahogy azt korábban büszkén hirdette magáról – az első magyar nemzetiszocialista vezérként élt a köztudatban.

Egészen más pályát futott be a kormánytagok között már említett Pálffy Fidél, aki 1939 után is kitartott a nemzetiszocializmus mellett. Ő a Szálasi-párt meggyengülése idején Imrédy MMP-jével szövetkezett. Mint nemzetiszocialista pártvezér került be a Szálasi-kormányba is. Emiatt 1946-ban kivégezték. Pálffy esete azért érdekes, mert világosan rámutat, hogy a keresztény elkötelezettség Magyarországon de facto összeegyeztethető volt a nemzetiszocializmussal. Sőt a kereszténységből fakadó szociális érzékenység éppen táptalaja lehetett a szélsőjobboldal radikális társadalom-átalakító törekvéseinek. Pálffy azonban – meglátásunk szerint – ugyanúgy nem tekinthető „valódi” nemzetiszocialistának, ahogy Festetics sem volt az. A monolit hungarista állam, és a hungaristák által vizionált ideális társadalmi szerkezet ugyanis nem vágtak egybe Pálffy nézeteivel. Mindazonáltal mivel Pálffy birtokai közel sem voltak olyan nagy kiterjedésűek, mint Festeticsé, így kevésbé érintették súlyosan a nagybirtokok esetleges korlátozására vonatkozó nyilas elképzelések.

---

⁵²⁴ V.ö. Püski Levente: Festetics Sándor, a „nyilas gróf” politikai pályája. = *Történeti tanulmányok XIII.* Debrecen, 2005, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete. 157–168. V.ö. ÁBTL 3.1.6. P-602. Lezárva: 1971. március 17.

A harmincas évek első felének nemzetiszocialista témájú híradásaiban visszatérő név volt Barcsay Árpádé. Barcsay nyugalmazott csendőr őrnagy volt, s minden jelentősebb szélsőjobboldali vezér mellett megfordult Böszörménytől Meskón és Festeticsen át Szálasiig. Barcsay az SA mintájára rohamcsapatokat szervezett, amelyek utcai felvonulásokban és verekedésekben voltak hivatva a magyar nemzetiszocialista mozgalom erejét demonstrálni. Az összeférhetetlen Barcsay leginkább botrányairól híresült el, politikai szerepe azonban nem volt jelentős.

A Festetics-párt 1935-ben szerzett második mandátumát ifjabb Balogh István debreceni cívis kapta meg. Baloghot Festetics „igazolta le” pártja helyi jelöltjének, hogy ezzel nyerje meg a lokálpatrióta debrecenieket. Elképzelésében nem is kellett csalatkoznia. A képviselővé választott Balogh azonban hamarosan önállósította magát. Festetics támogatása nélkül viszont nem remélhetett komolyabb politikai sikereket, ezért előbb Pálffyval vette fel a kapcsolatot, majd vele is szakítva Kémeri-Nagy Imrével, az ismert fővárosi szélsőjobboldali diákvezérrel fogott össze. Balogh szerepe a magyar nemzetiszocializmus történetében azért említésre méltó epizódszerep, mivel ő és Kémeri-Nagy szervezték meg az 1937. október 24-ei nyilas egyesülést, mely végül aztán Szálasi felemelkedéséhez vezetett. Mint korábban ismertettük, alig másfél hónappal az említett egyesülés után Szálasi kizárta Baloghot és Kémeri-Nagyot az új közös pártból, mivel azok egy debreceni nagygyűlésen királlyá kiáltották ki Horthyt. Ezután már egyikük sem játszott jelentősebb szerepet a szélsőjobboldal történetében. Kémeri-Nagy a szovjetek ellen küzdő Finnországban halt hősi halált. Balogh jelentéktelenségét pedig jól mutatta, hogy bár 1945-ben internálták, a népbíróság 1948-ban elévülés címén ejtette az ellene felhozott vádakát.⁵²⁵

A nemzetiszocialista mozgalmak történetének második időszakában (1935 és 1939 között) többen is megkísérelték összefogni a szélsőjobboldali tábor. Így tett a már említett Balogh és Kémeri-Nagy, Festetics, Csilléry András, Endre László és Széchenyi Lajos, Budaváry László, Temesváry László, Csík László, Salló János, Marsovszky György, és Szálasi Ferenc is. Végül miért utóbbi lett a legismertebb szélsőjobboldali politikus? Ennek megértéséhez mindenképp Szálasi politikai karriertörténetét kell áttekintenünk.

Szálasi 1933-ban megjelent első írása, mely a politikai rendszer átalakítását célozta – teljesen visszhangtalan maradt. A tervezett nagyszabású írásnak egyébként is csak az

---

⁵²⁵ V.ö. *Budapesti nyilas vezetők, pártszolgálatosok anyagai*. ÁBTL 4.1. A-965. Lezárva: 1977. március 7. 67. sk.

első fejezete készült el. E füzetre leginkább Szálasi katonai feljebbvalói figyeltek fel, akik megrótták a politizáló katonát. Szálasi rosszul viselte a kritikát – s minden bizonnyal némi biztatásnak is engedve – nyugdíjaztatta magát, s aktívan politizálni kezdett. Első politikai cselekedetei (1935-ös programadó írása, valamint a *Nemzet Akaratának Pártja* egyéb kiadványai) azt mutatják, hogy Szálasi kezdetben egyáltalán nem volt nemzetiszocialista. Programja polgári alapokon álló fajvédő program volt, abban a zsidókérdés sem szerepelt nagy súllyal, ellenben megjelent benne a Szálásira később olyannyira jellemző egyéni nyelvezet (például a Hungária Egyesült Földek fogalma).

Figyelemreméltó tény, hogy Szálasi ekkori jelképrendszere és nyelvi világa inkább a turanizmushoz kötődött, s egyfajta nemzeti-ösörténeti miszticizmust mutatott. Jellemző, hogy pártja nevének rövidítése NAP volt, a pártszékház a Nap utcában állt. A párt 1936. március 15-én megalakult ifjúsági tagozatának neve *Honszeretet Ifjúsági Szakosztály* lett, aminek rövidítése ismét értelmes szó: HISz. Ez nyilván nem lehetett véletlen, hiszen a NAP pártszabályzata szerint a párt jelképét a HIT szó betűinek rovásírásos képe alkotta, ami egyébként egy felkelő napon nyugodott. Emellett a fajvédőktől örökölt ellenforradalmi militarizmus jellemezte még. Kezdetben minden jel szerint ez – és katonai rangja – adta neki azt a tekintélyt, ami hitelesítette.⁵²⁶

Szálasi nézetei a harmincas évek közepén gyökeresen megváltoztak. Ebben bizonyára több tényező is szerepet játszott: megismerkedett más magyar szélsőjobboldali csoportok nézeteivel, pártjába több egykori munkásszervező is bekerült, s rövid tanulmányutat tett Németországba. Mindezek hatására 1937 tavaszán addig kispolgári fajvédő pártját átalakította radikális változásokat követelő antiszemita párttá, amely immár a munkások körében is szervezkedett. A sikerre a Belügyminisztérium is felfigyelt: Szálasi lapjait és pártját betiltották, őt és több más párttársát letartóztatták. Szálásit többször is. Ezzel pedig – sajátos módon – éppen a kérlelhetetlen ellenzéki nimbuszát fonták alakja köré.

Ez volt az oka, hogy 1937 őszén, a szélsőjobboldali pártok egyesülésekor Szálásit emelték a legmagasabbra, noha a rendezvényt Balogh István és Kémeri-Nagy Imre szervezte, politikai súlyt pedig Széchenyi Lajos jelenléte és gazdasági háttere (az *Összetartás* című lap és az Andrásy út 60. alatti pártszékház) adott. Sajátos módon Szálasi csak ezután lett nemzetiszocialista. Ennek szimbolikus jele volt (nota bene

---

⁵²⁶ Erről tanúskodik az 1937. októberi nyilas egyesülési gyűlésen elmondott beszédére érkezett tömegreakciók. V.ö. *Papp András jelentése a budai nyilasgyűlésről*. PIL 685/1. 9.ö.e. 99–105.

Szálasi rendkívül sokat adott a szimbólumokra és a formaságokra), hogy elkezdte használni a nemzetiszocialista táborban elterjedt nyilaskeresztet.

Szálasi sajátos eszmerendszere a hungarizmus – ami egyébként a legkidolgozottabb magyar nemzetiszocialista ideológia – is csak ezután, az 1938-tól 1940-ig tartó börtönévek alatt kristályosodott ki. Jellemző, hogy Szálasi éppen ekkor a börtönnaplójába rajzolta bele mozgalma új jelvényét, amely az Árpádsávok, a nyilaskereszt és a H betű kombinációja volt. Szálasi szemében ugyanis ez a szimbólum egyszerre jelenítette meg a magyar birodalmi gondolat felújítását (Árpádsávok), a magyar nemzetiszocializmus hagyományainak felvállalását (nyilaskereszt), a keresztény elkötelezettséget (a nyilasok választása azért esett a nyilaskeresztre, mert az a kereszties háborúk szimbóluma volt), valamint saját nézeteinek ötvözetét (a hungarizmust jelképező H betű).

Mindeközben párttársai (különösen Hubay Kálmán és Málnási Ödön) folyamatosan építették Szálasi imázsát, aki a börtönévek alatt a szélsőjobbaldali álmok és remények megtestesítőjévé vált.⁵²⁷ Hitelességét az is növelte hívei körében, hogy nem csak katonai karrierjéről mondott le, hanem a börtönt is vállalta nézeteiért. Mindeközben puritanizmusa miatt az alsóbb néprétegek is maguk közül valónak érezhették. Az pedig, hogy mondanivalóját nem értették pontosan, akkoriban éppen úgy nem volt fontos, mint ahogy sohasem ez számít(ott) a választók szemében. Sőt kijelenthető, hogy írásainak homályossága és miszticizmusa növelték nimbuszát.

Szálasi mítosza a börtönből való szabadulását követően – rövid tündöklés után – elkezdett szertefoszlani. Az „elérkezett messiás” ugyanis nem hozta el a Kánaánt. Sőt, személyi konfliktusokat eredményezett pártján belül, aminek hatására legtehetségesebb politikusai (Hubay, Ruskay, Matolcsy, Málnási...) is megváltak tőle és a *Nyilaskeresztes Párt*tól. 1942 után egyre szűkült azok köre, akik valóban elhitték a személyi kultusz propagandáját, miszerint Szálasi a megoldás. A németek kegyéből való hatalomra jutását végülis végletes konokságának köszönhette. Politikai gátlástalanságát jól mutatta, ahogy elképzeléseit 1944 őszén sikerült megvalósítania. Nem csupán hatalomra kerülését, de egyúttal az egypárti diktatúrát is sikerült megteremtenie. S elképzelései keresztülvitelében ugyanúgy nem gátolta az elvileg az ellenőrzésére létrejött kormányzótanács, mint ahogy a még úgy-ahogy működő csonkaparlament, vagy a kormányfrakció szerepét betöltő *Törvényhozók Nemzeti*

---

⁵²⁷ Szálasi imázsának alakulásáról lásd Tóth Andrea: Egy Vezér imázsa: Szálasi Ferenc bebörtönzése és a hungarista propaganda. = *Valóság*, 1992/6. 51–64.

Szövetsége sem. Szálasi elhivatottság-tudata a háborús vereséggel sem tört meg. Jellemző, hogy a börtönben őt kihallgató Péter Gáboron keresztül Rákosival akart egyezkedni az ország jövőjét illetően. Saját történelmi szerepébe vetett hitét ugyanis soha nem vesztette el.

A nemzetiszocialista pártvezérek közül Hubay Kálmán emelkedett még ki. Ugyanis legnagyobbbrészt neki volt köszönhető az 1939-es választási siker. 1938-tól ő volt a Szálasi-párt egyszemélyes országgyűlési képviselője, majd a *Nyilaskeresztes Párt* megalapítója, s az 1939-es választási hadjárat levezénylője. Hubay az ellenforradalmi ifjúsági szervezetekben tűnt fel először, majd miskolci újságíróként figyelt fel rá a Gömbös-kormány, s tette a *Függetlenség* és az *Esti Újság* szerkesztőjévé. A harmincas évek utolsó harmadában pedig jó érzékkel váltott a nemzetiszocialista táborba. Hubay pártvezetői önvallomása szerint feladatát abban látta, hogy az utcai randalírozáshoz és röpiratozáshoz szokott mozgalmista Szálasi-pártot bevigye a parlamentbe.⁵²⁸ Ezt a feladatot hamarosan sikeresen teljesítette. Az ő érdeme volt az is, hogy előbb közös frakcióba szervezték a nemzetiszocialista pártok képviselőit, majd 1940 őszére (a Pálffy-pártot képviselő Ruzskay Jenővel) tető alá hozták a nemzetiszocialista pártok fúzióját. Emellett szilárd gazdasági alapra is állította a pártot. Neki köszönhető ugyanis, hogy a *Nyilaskeresztes Párt* a tagdíjakból és adományokból, valamint a nyilas sajtó segítségével fenn tudta tartani magát és tisztviselőit. Jellemző volt például, hogy a nyilas párt hívei körében részvényjegyzéssel szerzett tőkét könyv- és lapkiadó alapításához.⁵²⁹ Szálasi szabadulása után viszont nem sikerült együttműködni az új pártvezetővel. A pártból való kilépése után az ugyancsak önálló útra lépett Pálffy Fidél pártjában tevékenykedett. 1944 őszén a kultuszminisztériumot ellenőrző kirendelt pártmegbízott lett. Szerepvállalásáért a népbíróság ítélete alapján 1946-ban kivégezték.

Hubay mellett említésre méltó még Csia Sándor személye. Csia lófő székely családból származott, s a kolozsvári református kollégium elvégzése után a szegedi egyetemen szerzett államtudományi doktorátust. Ezután a HÉV titkára lett. Az első világháborúban megsebesült és olasz hadifogságba esett, több kitüntetést is kapott. 1919-ben részt vett az ellenforradalmi mozgalmakban. Politikai karrierje az 1930-as évek közepén kezdődött, amikor belépett Szálasi pártjába, akinek hamarosan bizalmasa lett. Miután Hubay Kálmánt 1940 nyarán – a benyújtott Hubay–Vágó-törvényjavaslat

---

⁵²⁸ Hubay Kálmán: *Eszközök, módszerek, törekvések.* = *Magyarság*, 1942. március 19. 1.

⁵²⁹ 150.000 pengő alaptőkével bejegyezték a Nyilas Lap- és Könyvkiadó Vállalat Rt.-t. Teljes sikerre vezetett a részvényjegyzési akció. = *Virradat*, 1939. július 24. 3.

miatt – megfosztották mandátumától, Csia irányította a nyilaskeresztes pártfrakció munkáját. Párton belüli súlyára jellemző, hogy egyike volt annak a három személynek, akivel Szálasi a börtönből való szabadulása után egyeztetett a párt helyzetéről. Csia az 1941–42-es kilépési hullámok során is mindvégig Szálasi hű embere, bizalmasa maradt. S bár miniszteri pozíciót nem kapott a Szálasi-kormányban, a Szálasi fölé helyezett háromfős kormányzótanácsban ő képviselte a *Nyilaskeresztes Pártot*. A Szálasi-perben halálra ítélték, s 1946-ban kivégezték.

A szélsőjobboldal más vonulatát jelenítette meg Imrédy Béla, aki 1940 októberében egykori miniszterelnökként alakított névleg nemzetiszocialista, valójában inkább fajvédő jellegű pártot. A tapasztalt politikusok vezette *Magyar Megújulás Pártja* kettős szerepet töltött be. Egyrészt elszívta a szélsőjobboldali politikusokat a *Nyilaskeresztes Párttól*, amely 1940 őszén az egyetlen szélsőjobboldali párttá vált a szélsőjobboldali pártok fúziójának eredményeképp. Másrészt ezzel egyre inkább az MMP lett a kormányképes szélsőjobboldali, illetve németbarát erővé. Így válhatott 1944 tavaszára az egyik kormánypárttá. Imrédy olyan politikai-gazdasági programot képviselt, amely a társadalmi reformokat elsősorban a magyar zsidóság terhére valósította volna meg.⁵³⁰

E politika első, helyi szintű alkalmazójának számított Endre László, aki 1937-ben lett Pest vármegye alispánja.⁵³¹ Ezt egyébként a szélsőjobboldal első győzelmeként ünnepelte. Az alispán diszkriminatív zsidóellenes intézkedéseit Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter nem tartotta elfogadhatónak, ezért azokat visszavonatta, Endrét pedig posztjáról eltávolította. Népszerűségét mégis jól mutatta, hogy az 1939-es választásokon éppen Pest megyében érték el a nemzetiszocialisták a legjobb választási eredményeket. Nem véletlen tehát, hogy a Sztójay-kormányban Endre lett a Belügyminisztérium „zsidóügyi” államtitkára, s ebbéli minőségében ő szervezte a magyar zsidóság deportálását. Mint az köztudott, mind Imrédyt, mind Endrét a népbíróság ítélete alapján kivégezték.

Végezetül egy sajátos nemzetiszocialista karriert érdemes megemlítenünk. Szüts Iván három alkalommal is állt nemzetiszocialista párt élén. Először 1931-ben

---

⁵³⁰ Imrédy szélsőjobboldali tevékenységét részletesen feltárta Sipos Péter: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Mozgalom*. Bp., 1970, Akadémiai. Szociális programjának antiszemita élére Ungváry Krisztián több írásában is felhívta a figyelmet. Különösen Ungváry Krisztián: „Árjásítás” és „modernizáció”. Adalékok Imrédy Béla miniszterelnöki működéséhez és a zsidótörvények geneziséhez. = *Századvég*, 2002/4. 3–37.; illetve Ungváry Krisztián: Szociálpolitika, modernitás és antiszemita Imrédy Béla politikájában. = *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 305–340.

⁵³¹ Vági Zoltán: Endre László. Fajvédelem és bürokratikus antiszemitaizmus a közigazgatási gyakorlatban 1919–1944. = *Tanulmányok a Holokausztról II*. Szerk. Randolph L. Brahm. Bp., 2002, Balassi. 81–153.

szervezett német mintára nemzetiszocialista pártot, majd Meskó Zoltán pártjához csatlakozott, melynek néhány hónapig vezetőségi tagja is lehetett a párt lapjának szerzett reklámbevételek fejében. Legközelebb 1940-ben bukkant fel, amikor *Nemzeti Tábor – Magyar Szocialista Mozgalom* néven alapított nemzetiszocialista pártot. Célja a keresztény és magyar szocialista állam megteremtése volt. Az egyértelműen keresztény elkötelezettségű program az olasz, német és orosz (!) mintákat akarta a magyar viszonyokra alkalmazni. A magyarság kritériumát Szüts nem faji alapon határozta meg, hanem a nemzethűség fogalmával. Ennek fényében mérsékelt antiszemitizmus jellemezte: elutasította a magyar zsidók faji alapon történő kirekesztését, bár a többség érdekében való korlátozásukat elfogadhatónak tartotta. Az államszerkezet átalakításakor egyfajta megyei önkormányzatiságot vezetett volna be, s a parlamentet szakmai érdekképviseleti alapon szervezte volna meg. A politikai szabadságjogok (általános és titkos választás, sajtó- és szólásszabadság) maximális kiterjesztése és védelme mellett foglalt állást. A gazdaság állami ellenőrzése mellett jövedelmi és vagyoni minimumot ígért mindenkinek, s a szabad versenyt csak az efölötti javakért engedte volna meg. A szociális ellátáshoz való hozzáférést is alanyi jognak tekintette. Szüts pártjának célja az volt, hogy a szerinte elnémetesedett magyar nemzetiszocializmust „visszamágyarítsa”. Politikai súlyának megteremtése érdekében – de végül is eredménytelenül – a párton belül 1941-ben létrehozta a *Magyar Munka Front* nevű belső kört, melynek tagjai közé a többi nemzetiszocialista pártból kizártakat akarta összegyűjteni, s kiadta leleplező szándékú visszaemlékezéseiket. Szüts esete azért érdekes, mert pártja működését 1956 őszén felújította!⁵³² Erről azonban csak fennmaradt programja tanúskodik, további sorsa ismeretlen.

---

⁵³² V.ö. 1956-os pártalakulások: PIL 290. 26.

1. A magyar nemzetiszocialista sajtó

A Horthy-kor sajtópalettáján a kezdetektől voltak szélsőjobboldalinak tekinthető lapok.⁵³³ 1919-ben számos rövidebb-hosszabb életű ellenforradalmi lap jelent meg. A korszak első felének szélsőjobboldali orgánumai között külön csoportot képeztek a radikális keresztényszocialista lapok, amelyek közül *A Nép* című bulvár hangvétellű lap volt a legismertebb, ami előbb hetilapként, majd 1921-től napilapként működött. A másik jelentős csoportot a fajvédő nézeteket valló lapok alkották. Ezek köréből a Bajcsy-Zsilinszky Endre szerkesztésében megjelenő *Szózat* című napilap emelhető ki. Ezek azonban a húszas évek közepére elhaltak. *A Nép* 1925. október 3-án, a *Szózat* 1926. július 25-én jelent meg utoljára. A *Szózat* örökségét vitte tovább 1926 és 1931 között a *Magyar Újság*, ami kezdetben napilapnak indult, 1928-tól azonban már csak havonta tudott megjelenni. A fajvédő lapok közül kiemelhető még *A Cél* című havonta megjelenő folyóirat. A lap irányultságára jellemző, hogy 1926 és 1940 között Méhely Lajos fajbiológus, 1940-től pedig Bosnyák Zoltán szerkesztette. Ugyancsak a fajvédő örökséget vitte tovább Bajcsy-Zsilinszky *Előőr*s című hetilapja, majd az ennek örökébe lépett *Szabadság* is.

---

⁵³³ A Horthy-kori sajtóról szóló összefoglalások meglehetősen kevés figyelmet szenteltek a szélsőjobboldali lapok gazdag világának. Lényegében csak a legfontosabbakat és azok szerkesztő-újságíróit említik. A feldolgozottság hiányát említi Gyurgyák János is eszmetörténeti összegzéseiben. E sajtó feltárásának nehézségét már a kortárs statisztikus is szövé tette Elekes Dezső: *A szellemi kultúra, különösen az időszaki sajtó számbavételének problémái*. Bp., 1943. Klny a Magyar Statisztikai Szemléből.

A szélsőjobboldali lapok körének meghatározásához elsősorban az azokat indexre tevő kiadvány (*A fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke. 1–4*. Bp., 1945–1946.) nyújt segítséget. Ebből kiindulva határozhatjuk meg azt a mintegy 150 nemzetiszocialistának tekinthető lapot, amelyek listáját függelékben közlöm (Nemzetiszocialista lapok a Horthy-korszak második felében). A válogatáshoz kortárs sajtókatalógusokat (Wünscher Frigyes munkáit és Elekes Dezső statisztikai összesítéseit) és a Sajtókamara évkönyveit, valamint utólagosan szerkesztett megyei és nemzeti sajtóbibliográfiákat, továbbá Voit Krisztina sajtóadattárát használtam. A függelékben közölt sajtókatalógusnak és jelen fejezetnek azonban maguk az egykori lapok voltak az elsődleges forrásai.

A korszak sajtótörténetére vonatkozó elméleti megfontolásokhoz lásd Márkus László: A legújabbkori magyar sajtótörténet-írás módszertanáról, különös tekintettel az 1919–1944 közötti magyar sajtó történetére. In: *Századok*, 1979/5. 884–902.; valamint Gyáni Gábor: Médiatörténet a társadalomtörténész szemével. In: *Médiakutató*, 2006. tavasz.

A témára vonatkozó szakirodalomból kiemelhető Sipos Péter: Milotay István pályaképehez. In: *Századok*, 1971/3–4. 709–735.; valamint Sipos Balázs: Szovjetbarát és szovjetellenes nyilas propaganda 1939–1941. In: *Múltunk*, 1996/2. 107–132.

Ezeken kívül a korszakban folyamatosan működtek több-kevesebb rendszerességgel egyéb szélsőjobboldali jellegű lapok is. Ezek körében három nagyobb csoport különíthető el: 1. az úgynevezett ellenforradalmi szervezetek (MOVE, ÉME, MANSz, Fehérház Bajtársi Egyesület) sajtója, 2. a radikális egyetemi szervezetek (különösen a Turul Szövetség) központi és helyi lapjai, 3. az úgynevezett „keresztény” szakmai egyesületek (Baross Szövetség, MONE, MÜNE stb) lapjai. Ezek a lapok együttesen alkották a nemzetiszocialista lapok szellemi hátterét.

Az előzmények közé sorolhatjuk még a mindenkori kormánypárt jobboldali ellenzékének sajtóját: Csoór Lajos Igazság című hetilapját, a harmincas évek közepén a Reformnemzedék szócsöveként működött *Fáklyát*, a Friedrich István vezette Keresztény Ellenzék *Előre* című hetilapját, valamint a régi fajvédők által indított új lapokat (*Magyarok Lapja*, *Sorakozó*, illetve az újraindított *Szózat*). Ezek mellett a harmincas évek közepén megjelent a bolsevikellenes Kékkereszt Mozgalom, s az e szellemiséget tükröző rövidéletű újságok (*Bolseviki-Ellenes Világfront Magyarországi Harci Lapja*, *Kék-Kereszt Mozgalom Tudósítója*). Végül ide sorolhatók még a szélsőjobboldali jellegű gazdasági-társadalmi elméleteket, valamint az újpogány szellemiséget terjesztő lapok.

1928-ban újabb színfolt jelent meg a szélsőjobboldali lapok palettáján: a fasiszta lapok. A sort az 1928. márciusában megjelent *Magyar Fascista Munkás* (1929-ben *Fascista Munkás* címen) nyitotta, majd ezt követte az 1928 szeptemberében kiadott *Fascista Napló*, és a *Fascista Magyarország*. A sort a *Feltámadunk* című lap zárta 1931 márciusában, ez a Prónay vezette Magyar Országos Fascista Párt választási lapja volt. Ezek azonban mindössze egy-két lapszámot értek meg, s többnyire a pártprogramot, a vezetők egy-két kisebb írását közölték.

Az 1930-as évek elején tucatjával jelentek meg azok a rövidéletű lapok, amelyeket már egyértelműen nemzetiszocialistaként sorolhatunk be. Ezek között gyakoriak az egy-egy eseményhez kötődő röplapok, amelyek egy fontosnak ítélt párteseményről tájékoztatták a híveket. Leggyakrabban a pártalakulások, összeolvadások, illetve egy-egy országos párt helyi tagszervének létrejötte adta az apropóját ezeknek.⁵³⁴ E körbe sorolhatók még a pártszakadások alkalmával kizártak listájának közzététele. A sort, az

---

⁵³⁴ Emiatt gyakori, hogy pontos ismerettel rendelkezünk az olyan emlékezetre méltónak ítélt eseményekről, mint a pártalakulások és pártösszeolvadások, ellenben meglehetősen bizonytalan egy-egy párt megszűnésének, vagy szétesésének dátuma.

első nevében is nemzetiszocialista párt alapítójának röplapja nyitotta a Szász Béla által 1931. június 6-án megjelentetett *Nemzeti Szocialista*.

Vidéken a legaktívabbnak Debrecen bizonyult. Itt jelent meg 1935 tavaszán a *Harc Előre*, melynek alcíme: *A Méhely B.E. és a szellemi munkanélküli ifjúság lapja*. A lapból kiderült, hogy ez a debreceni Turul Szövetségből kivált radikális frakció orgánuma volt. A debreceni nemzetiszocialista frakció adta még ki a *Magyar Dolgozó*, a *Holnap* és a *Riadó* című röplapokat. Ezek mellé állíthatjuk az 1935-től 1939-ig öthetenként rendszeresen megjelent *Debreceni Ébresztőt*, amely a fajvédő Bell Miklós nevét tűzte zászlajára.

Ugyancsak egyetlen lapszámot ért meg az *Új Magyar Munkás*, amiben Szálas Ferenc első politikai zsenyéi voltak olvashatók. A Nemzet Akaratának Pártja hivatalos közlönyét azonban sajtóvétség miatt rögtön be is tiltották, Szálasit pedig alig egy hónap múlva izgatásért három havi fogházra ítélték. Ebben az esetben tehát nem arról volt szó, hogy a lap mögött nem állt fizetőképes kereslet, sokkal inkább arról, hogy a hatalom törvénytörőnek ítélte nézeteiket, s fellépett azok terjesztése ellen.

A harmincas években megjelent nemzetiszocialista röplapok rámutattak, hogy ahhoz egyik párt sem volt ekkor elég tőkeerős, hogy saját újságot alapítson. Így vagy időszakos lapokat adtak ki, vagy más, már meglévő újságok lettek a pártok szócsövei. Előbbi megoldás előnye volt, hogy az évente legfeljebb tízszer megjelenő időszakos lapok kiadásához nem kellett lapindítási engedély. Hátrány volt azonban, hogy ezek a lapok többnyire nem rendelkeztek stabil olvasótáborral, így nem tudták önmagukat eltartani. A már meglévő újságok pártosodása megoldást nyújtott erre a kérdésre, idővel azonban gyakran kiderült, hogy a pártlappá alakított újság mellett nem tartottak ki az olvasók, vagy egészen egyszerűen a laptulajdonos nem kívánt tovább együttműködni az adott párttal.

Az ekkor megjelent kiadványok sorából látható, hogy a nemzetiszocializmus divatjelenség lett. Ezek között gyakoriak voltak a zavaros elképzelések, mint amilyen Schmidt Imre *Magyar Kapitalizmus* című lapja, amely a korabeli Magyarországot „polgári bolsevizmusnak” nevezte, s azt próbálta bizonyítani, hogy a nemzetiszocializmus nem más, mint jól működő kapitalizmus. Nem kevésbé tűnik ma abszurdnak a Hehs Aladár vezette Nemzeti Szocialista Néppárt programja, amit a *Nemzeti Őrség* című újságjukban tett közzé. Ebből ugyanis kitűnik, hogy Hehsék olyan nemzetiszocialista királyságot álmodtak, amelynek trónjára Habsburg Ottót akarták megnyerni.

A teljesen ismeretlen és rövidéletű lapok után fordítsuk figyelmünket a sikeres pártokra! A nyilaskeresztes mozgalmat alapító Meskó Zoltánnak 1927-től volt saját hetilapja: a *Pesti Újság*. Ennek 1932. június 17-i különszámában közölte újonnan alapított pártja programját, s ekkortól a hetilap címlapján megjelent a horogkereszt. Július 31-től *Magyar Horogkereszt* címmel naponta megjelenő röplapot is adott ki, ami valójában az előző heti *Pesti Újság* egy-egy oldalának variánsa volt. A *Magyar Horogkereszt* 1932 október 22-én nevet változtatott, s ekkortól *Nemzet Szava* címen jelent meg. A *Nemzet Szava* hamarosan (november 3-tól) valódi napilappá bővült, s ezzel az első magyar nemzetiszocialista napilap lett, de a hétfélig kiadás továbbra is leginkább csak címében tért el a *Pesti Újságtól*.

A Meskó vezette párt sajtóarzenálja tovább bővült Festetics Sándor csatlakozásával. Az enyingi választókerületet képviselő Festetics már 1932-ben megvette a *Mezőföld* című helyi hetilapot, amit politikai szöcsövévé alakított. Ebből kiderült, hogy 1933 nyarán a kormánypárti Festetics már Mussolini és Hitler nézeteivel szimpatizált, 1933 karácsonyán pedig nyíltan is Meskóék mellé állt, s ekkortól lapja *A magyar jövő új nemzeti mozgalmának vezérorgánuma* alcímmel jelent meg. Ezzel a *Mezőföld* helyi politikai lapból, a nyilaskeresztes mozgalom országos hetilapjává vált.

A Meskó alapította mozgalom tehát dinamikusan fejlődött. Jól mutatja ezt, hogy 1934-ben a *Nemzet Szava* is megújult: „dízajnosabb” külsőt kapott, s címlapján megjelent a mozgalom jelvénye, a nyilaskereszt. 1934. júliusában Festetics önállósította magát, s saját pártot szervezett, amelynek innentől a *Mezőföld* lett a hivatalos lapja. Köztudomású volt, hogy Gömbös nem nézte jó szemmel ezeket a törekvéseket. Nem meglepő tehát, hogy az 1935-ös választás idején fellépett e radikális mozgalmakkal szemben. Az említett lapokat szinte egyidőben tiltották be: Festetics *Mezőföldjét* az 1935. március 17-i lapszámban megjelent *Akasztott paraszt* című közlemény miatt, 1935. március 31-én pedig megjelentek a *Nemzet Szava* és a *Pesti Újság* utolsó számai.

A nyilaskeresztes mozgalom, lapjai betiltása után, más meglévő lapok felé tájékozódott, s 1935 augusztusában megállapodott Budaváry Lászlóval, hogy lapjában, a *Nemzeti Életben* teret ad a mozgalom híreinek. Szeptember 25-től Budaváry teljes egészében átadta lapját, ami ezentúl *Magyar Nemzeti Szocialista Földműves- és Munkás (Nyilaskeresztes) Párt hivatalos lapja* alcímmel jelent meg, s a lap főszerkesztője Ráttkay R. Kálmán lett. Meskó betiltott lapjai, a *Pesti Újság* és a *Nemzet Szava* 1936 szeptemberében indultak újra. Sajátos módon azonban szerepet cseréltek: ekkortól a korábban hetente megjelenő *Pesti Újság* napilapként, a korábban naponta megjelenő

Nemzet Szava pedig hetilapként. A „szerepcserét” igazolta, hogy a *Pesti Újság* átvette a *Nemzet Szava* évfolyamszámozását, a *Nemzet Szava* pedig a *Pesti Újságét*.

Ekkortól tehát a nyilaskeresztes mozgalomnak nem volt szüksége a *Nemzeti Életre*, 1936. október 11-ével ismét Budaváry vette a kezébe mint főszerkesztő. Ráttkay R. Kálmán azonban egészen 1939 áprilisáig szerkesztő maradt. A *Nemzeti Élet* egyébként később is szívesen vált átmenetileg más szélsőjobboldali pártok orgánumává. Valószínűleg Budaváry volt az első, aki kiszolgálta a fizetőképes nemzetiszocialista pártok igényeit. 1936 októberétől 1937 februárjáig a *Nemzeti Élet* a Frontharcos és Keresztény Magyar Szocialista Párt hivatalos lapja volt, 1938. május 15-én pedig közzétette a Budaváry nevéhez köthető Független Nemzetiszocialista Párt kiáltványát, majd 1939. májusában teret adott a Hubay Kálmán vezette Nyilaskeresztes Pártnak, amelynek 1939. május 21-től 1940. január 18-ig hivatalos lapja volt. Ezután pedig – éles váltással – az ÉME lapja lett, s a nemzetiszocialistákkal szemben immár kritikus hangot ütött meg.

Festetics Sándor a *Mezőföld* betiltása után más útra lépett. Mozgalma csak helyi időszaki lapokat jelentetett meg. Így például Debrecenben a már említett *Holnapot* (1936. október – 1937. március), majd a *Nemzeti Híradót* (1936. november – 1937. február). A *Kispesti Nyilaskeresztet* (1936. október – december) a helyi pártszerv megalakulásakor. Valamint Szegeden a *Nyilas Harc* és a *Nyilas Roham* című lapokat 1938-ban, amelyek előzményének tekinthetők a helyi pártszerv 1936 októberében–novemberében megjelent körlevelei (*MNSzP Körlevelek Szeged*).

Böszörmény Zoltán nem rendelkezett a nyilaskeresztesekéhez mérhető erőforrásokkal. Éppen ezért arra kényszerült, hogy egy már létező lappal, a hetente megjelenő *Nagykőrösi Közlönnyel* működjön együtt, ami 1932. július 31-étől Böszörmény pártjának hivatalos hetilapja lett. A Böszörmény-mozgalom saját lapja, a *Nemzeti Szocialista* 1932 december 14-én jelent meg először. Így hamarosan, 1933. január 22-től a *Nagykőrösi Közlöny* ismét független politikai hetilapként látott napvilágot. Böszörmény azonban abban is hátrányban volt, hogy hetilapja kollportázs joggal nem rendelkező lapként indulhatott csak el, azaz nem lehetett nyilvánosan árusítani, hanem csak az előfizetőknek megküldeni. A megjelent cikkek miatt gyakran indult eljárás a szerzők ellen. Böszörmény ezt úgy „védte ki”, hogy a kényesebb írások szerzőjeként olyan szegényparasztokat adott meg maga helyett, akik vállalták a néhány hetes-hónapos elzárást – nem ritkán a fogházban jobb ellátásban részesültek, mint egyébként. 1934. augusztus 22-én végleg betiltották a lapot. Erről az *Üzen Böszörmény*

című röplap tájékoztatta a párt híveit, kiemelve, hogy nem a pártot, hanem csak a lapját tiltotta be a belügyminiszter. Később azonban már csak elvéve tudott Böszörmény megjelenni a sajtópalettán. A párt közlönyeként kiadott *Böszörmény Mozgalom* 1935. június 9-én jelent meg. A szerény kivitelű (félbehajtott A4-es lap) kiadványnak több számáról nem is tudunk.

1935 után a nagyobb nemzetiszocialista pártok, sőt az aktívabb helyi csoportok is rendszeresen adtak ki körleveleket.⁵³⁵ E körbe sorolhatók Festetics pártjának említett szegedi körlevelei, valamint a *Böszörmény Mozgalom*. De ismerjük a nyilaskeresztes mozgalom *Bátorság* cím alatt megjelent sokszorosított körleveleit 1935-ből, valamint az önálló pártot szervező Pálffy Fidél körlevelét (*Egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt Központi Körlevele*) 1936-ból. A legismertebb körlevél a Nemzet Akaratának Pártja elhíresült *4. Mozgalmi Harci Utasítása*, amelyben Szálasi az 1937. februári lovasberényi időközi választáson elszenvedett csúfos veresége után meghirdette a parlamenti szerepvállalás elutasítását. 1937. április 15-én részben emiatt tartóztatták le Szálasi, pártját pedig feloszlatták.

1936-ban az önálló pártot alapító Pálffy új sajtótechnikai fogással indított saját hetilapot. Valójában öt különböző nevű öthetenként megjelenő időszakos lapot adott ki úgy, hogy azok egymást váltva végülis hetilapként funkcionáltak. Pálffy 1936 őszén indított lapcsoportjának a tagjai: *Bátorság*, *Győzünk*, *Kitartás*, *Támadás*, és a *Nyilaskereszt*. Később a betiltott lapok helyett jelent meg a *Nyilas Népszava*, illetve ezzel párhuzamosan a társalapjától csak egy névelőben különböző *A Nyilas Népszava* is – ugyancsak váltakozva. Ezek azonban hamarosan megszűntek, mert a szocdemek hitelrontásért perbe fogták Pálffy. A Pálffy-lapok kiadói-írói között olyan ismert újságírókat találunk, mint Helmeczy István, nagykálnai Levatic László, Machay Károly, és természetesen maga Pálffy.

A Pálffy által alkalmazott trükköt több másik nemzetiszocialista frakció is átvette. Így születtek a *Harc-lapok* és az *R-lapok*. Valamint ide sorolhatók a *Roham-lapok* és a *Hungarista-lapcsoport* is. A *Harc-lapok*at a Nemzeti Front – Magyarszocialista Néppárt adta ki 1937–1938-ban. Elsőként, 1937 tavaszán, három lap jelent meg együttesen kétheti rendszerességgel: a *Harc!*, a *Nemzeti Front – Harc!*, valamint a *Magyarszocializmus – Harc!* E lapcsoport szerkesztői Szattyán Károly, Kenézlői-Kégl Tibor, Jósa István, Kiss Zoltán, és Koncz István voltak. 1938. májusa és júniusa között

---

⁵³⁵ Sajnos ezekből csak néhány példány maradt fenn, így azok alapján nem lehet teljességgel rekonstruálni az egyes pártok történetét, és tisztviselőik archontológiáját.

négy új – hasonló című – időszaki lap váltotta az addigi címeiket. Ezek együttesen hetilapként működtek. E csoport tagjai voltak: *Új Harc*, *Magyar Harc*, *A Harc*, *Nemzeti Harc*. Változott némiképp a szerkesztők köre is: Nyilasy Lajos, Haranghy Árpád, Kiss Zoltán, Koncz István szerepeltek ekkor szerkesztőként-kiadóként. A *Magyar Harc*nak jelent meg ugyan még egy datálatlan és számozatlan 1939-es lapszáma is, de 1938 júniusától a *Harc-lapok* folytatásaként látott napvilágot az *Új Kor – Harc* című hetilap, melynek szerkesztői között ismét feltűnt Kenézli (Kégl) Tibor.

Az *R-lapokat* Török Géza adta ki a pestújhelyi nemzetiszocialistáknak. A lapcsoport öt öthetente megjelenő lapból állt (*Riadó*, *Rend*, *Roham*, *Rajta*, *Rév*), melyek együttesen hetilapként működtek. Az *R-lapok* érdekessége, hogy nem kötődtek közvetlenül egyik párthoz sem, s a különböző nemzetiszocialista pártok egyaránt teret kaptak hasábjaikon.

Az eddig említett lapcsoportoktól némiképp eltért a *Hungarista-lapcsoport*, és a *Roham-lapok*. Bár ezek is különböző címek alatt megjelenő összetartozó újságok voltak, viszont esetükben minden címből csak az első szám jelent meg. A *Hungarista-lapcsoport* a Szálasi Ferenc, Hubay Kálmán, Széchenyi Lajos, Málnási Ödön vezetése alatt álló Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalom sajtója volt, s minden egyes lapszámnak más volt a címe és a szerkesztője. A lapcsoport tagjai időrendben: *Hungarista* (1938. június 2.), *Hungarista Út* (1938. június 9.), *Hungarista Cél* (1938. június 14.), *Hungarista Nemzet* (1938. június 25.), *Hungarista Kárpát-Duna* (1938. július 2.), *Hungarista Nép* (1938. július 11.). A lapok szerkesztői prominens hungaristák (Ács Béla, Barcsay Árpád, Garam Mátyás, Horváth József, Kindornai András, Párkányi István) voltak, de mindegyik újságnak főmunkatársa volt Bitskey Miklós, így őt tekinthetjük a tényleges szerzőnek. A *Roham-lapok* Benke Tibor újságjai (*Roham*, *Magyar Roham*, *Nyilas Roham*), amelyek 1938 augusztusában–szeptemberében jelentek meg.

A *Hungarista-lapcsoport* és a *Roham-lapok* elsősorban azért érdekesek, mert megjelenésük beleilleszkedett egy nagyobb folyamatba. E folyamat kezdete 1937-re tehető, s 1938-ban érte el csúcspontját. Ennek során egyre több magát nemzetiszocialistának nevező lap indult. Ennek háttérében a szélsőjobboldal fokozatos előretörése állt. 1937-ben Endre László Pest vármegye alispánja lett, októberben számos szélsőjobboldali frakció egyesült Szálasi vezetésével, 1938-ban Hubay Kálmán időközi választáson bekerült a Parlamentbe, Szálasi pedig bebörtönzése révén a nemzetiszocialisták mártírja lett. E folyamatok több, már meglévő újságot is arra késztettek, hogy teret adjanak hasábjaikon a nemzetiszocialistáknak. Elsőként

Bornemisza Gábor lapja, a *Virradat* említhető. Az 1936-ban indult pártfüggetlen hetilap mindvégig szimpatizált a különböző nemzetiszocialista törekvésekkel, s részletesen beszámolt azokról. 1937. október 24-étől pedig az újonnan létrejött nyilas egységpárt sajtóorgánuma lett Fiala Ferenc *Összetartás* című hetilapja.

E látványos előretörés előszeleként említhetők az 1936–37-ben kiadott azon lapok, amelyek a megosztott szélsőjobboldali tábor egészéhez akartak szólni. Így Uy Károly *Jobboldal* című lapja, a *Tűz* című nemzetiszocialista ifjúsági lap, valamint az 1937-es nyilas egyesülési gyűlést megszervező Balogh István *Szittyá Kürt* című lapja. Ezek azonban még inkább csak előjelei voltak a közelgő fellendülésnek. Ugyancsak jelzésértékű, hogy a *Hungarista-lapcsoport*ban hirdetett szélsőjobboldali művészeti folyóirat (*Napsugár*) végül mégsem tudott elindulni.

A konjunktúrát érzékelve 1938-ban megindult a nemzetiszocialista pártalapítások második hulláma, amit újabb rövidéletű időszaki lapok megjelenése is kísért. Ezek azonban kivétel nélkül sikertelen kezdeményezések. Több figyelmet érdemel az a tény, hogy vidéken is szép számmal jelentek meg ekkor nemzetiszocialista lapok. Ezek vagy egy-egy országos párt helyi tagszerveinek voltak a fórumai, vagy pártfüggetlen helyi újságoknak tekinthetők. A pártlapok közül említhető a Pálffy Fidélhez köthető szombathelyi *Nyilaskereszt*, a Nemzeti Front szombathelyi lapja (*Nemzeti Front*), valamint a párt országos hetilapjának, az *Új Kornak* a mellékleteként megjelent *Rákospalotai Harc*, továbbá a Szálasi-párti pest megyei *Hungarista Légión*, illetve a korábban már említett *Festetics*-lapok. De ide tartozott a szombathelyi *Küzdés*, a pécsi *Dolgozók*, a békéscsabai *Ököl*, az Izsákon megjelenő *Kerületünk*, valamint a nagykanizsai *Nemzeti Harc*, a rákospalotai hungarista lap (*Palotai Kurir*), a *Vecsés és Vidéke*, a pesterzsébeti *Erzsébeti Hírlap*, valamint az egyetlen lapszámot megért debreceni *Harcos*.

Ez tehát az a háttér, amelybe 1938 elején a két országos nemzetiszocialista lap (a pártfüggetlen *Virradat*, és a Szálasi-párti *Összetartás*) illeszkedett. 1938. májusában azonban megvonták az *Összetartás* terjesztési jogát. Ekkor Rupprecht Olivér sietett a nyilasok segítségére, aki jó üzleti érzékkel felajánlotta nekik napilapját, a *Magyarságot*. Így 1938. május 21-étől a *Magyarság* lett a nemzetiszocialisták hivatalos napilapja, melynek ekkortól Hubay Kálmán lett a szerkesztője Pethő Sándor helyett. A *Magyarság* címlapján november 6-ától megjelent a felvidéki revízióra utaló „nagypéntek nélkül nincs feltámadás” mottó, ami később a nyilasok körében nagy népszerűsége tett szert. Azt ugyanis mindenféle átmeneti szenvedésre, sikertelenségre alkalmazni lehetett: így

Szálasi (és mások) bebörtönzésére, a nyilasokkal szembeni kormányzati fellépésre, a hatalomra kerülés elhúzóására stb. A *Magyarságot* 1938 decemberétől egészen 1939 júliusáig szinte folyamatos betiltással sújtották. Először 1 hónapra (1938. december 11 – 1939. január 10), majd két hónapra (1939. február 5 – április 5.), végül három hónapra (1939. április 13 – július 13), így az 1939-es választási időszakban lényegében nem tudott megjelenni.

Ezt a hiányt csak részben tudta pótolni, hogy 1938-ban két újabb nemzetiszocialista lap is indult. 1938 májusában indította útjára Rátz Kálmán saját nemzetiszocialista hetilapját. A Szálasi vezette hungarista mozgalom a *Magyarság* betiltása után Rátzcal állapodott meg abban, hogy lapját a párt rendelkezésére bocsátja. Így 1938. december 16-ától a hungarista mozgalom hivatalos lapja *A Holnap* lett. A nyilasoknak azonban továbbra is fontos volt, hogy saját napilapjuk is legyen, ezért ez a megoldás eleve csak kényszermegoldás lehetett. Ráadásul az együttműködés sem volt zavartalan, Rátz 1939 márciusában ismét függetlenítette magát a hungaristáktól.

A másik 1938-ban indult orgánus, a *Magyarság Útja*, ugyancsak nem jelenthetett megoldást a hungaristáknak. Ez ugyanis hivatalosan az 1938 őszén létrejött Keresztény Nemzetiszocialista Front, valójában Matolcsy Mátyás hetilapja volt. Ők 1939. tavaszán egyébként is a hungaristákkal rivalizáló Nemzeti Fronttal kötöttek szövetséget. Ráadásul az 1938 novemberében létrejött KNSzF-nek hamarosan sikerült saját napilapot is indítani: a Maróthy (Meizler) Károly által szerkesztett *Pesti Újság* 1939. január 1-én jelentkezett az első számmal.

1939. áprilisában újabb nemzetiszocialista napilap jelent meg: a Bornemissza Géza és Mikecz Ödön nevéhez köthető Nemzeti Reformpárt – Magyar Munkafront napilapja, a *Magyar Szó*. Ez azonban a párt választási sikertelensége miatt hamarosan elhalt.

A hungaristákat tehát 1939 tavaszán nem csak az sújtotta, hogy vezérük börtönben ült, s lényegében nem volt napilapjuk, de márciustól immár hetilapjuk se. Ezért volt számukra fontos, hogy meg sikerült állapotniuk Budaváry Lászlóval, hogy *Nemzeti Élet* című hetilapját – ahogy korábban Meskóéknak – most a hungaristáknak is bocsássa rendelkezésére. Így 1939. május 21-től egészen 1940. január 18-ig a *Nemzeti Élet* a hungarista mozgalom hivatalos hetilapjaként jelent meg – ahogy arra fentebb már utaltunk.

Az 1939-es képviselőválasztáson aratott átütő siker tovább segítette a nemzetiszocialistákat, ugyanis a parlamenti jelenlét lényegében legalizálta az addig inkább csak megtűrtnek tekintett irányzatot. Jól látható, hogy ekkor a nemzetiszocialista

sajtó átalakult: a többé-kevésbé rendszertelenül megjelenő amatőr lapok helyét ekkor vette át a professzionális sajtó túlsúlya, ami jól szerkesztett és rendszeresen megjelenő heti- és napilapokat jelentett.

A választások után nem sokkal újabb nemzetiszocialista napilap indult, mégpedig a Nemzeti Fronté: 1939. július 20-án jelent meg a Salló János szerkesztette *Magyar Újság*. Ezzel szinte egyidőben, 1939. július 13-tól újra megjelenhetett a *Magyarság* is, amelynek szerkesztői székében Hubayt – parlamenti elfoglaltsága miatt – párttársa, Magyar Imre váltotta, s nemsokára a lap főmunkatársa lett Fiala Ferenc. Ekkor hozták létre a *Nyilas Lapkiadó Rt*-t, amely a hungarista mozgalom szimpatizánsainak tette lehetővé, hogy részvényesként teremtsék meg a hungarista sajtó kiadásához szükséges anyagi háttérrel.⁵³⁶ Ugyanakkor, 1939. augusztusára a nem hungarista nemzetiszocialista frakciók megalakították a Nyilaskeresztes Frontot, aminek a Matolcsy Mátyás szerkesztette *Magyarság Útja* lett a hivatalos hetilapja.

Úgy tűnt, hogy 1939. augusztusában minden korábbinál közelebb kerültek egymáshoz a rivális nemzetiszocialista frakciók. Ez az átmeneti közeledés a sajtójukon is nyomot hagyott. 1939. augusztus 25-től a Rátz Kálmán által irányított *A Holnap* című hetilap főmunkatársai lettek Pröhle Sándor és Kerekes Béla hungarista parlamenti képviselők. A változás jeleként a lap 1939. szeptember 21-én – átmeneti szünet után – újra is kezdte évfolyamszámozását. Az együttműködés egészen 1941 májusáig tartott.

Még látványosabb jele volt a nemzetiszocialista frakciók közeledésének, hogy a *Magyarság* július 30-tól immár négy nemzetiszocialista párt (NykP, ENSzP (Pálffy), MNSzFMP 1932 (Meskó), Nyilaskeresztes Front) közös napilapjaként jelent meg, abból tehát már csak a Nemzeti Front maradt ki, amelynek volt saját napilapja (*Magyar Újság*). A Rupprecht Olivér vezette *Magyarság* szeptember 7-től immár *A Magyar Nemzeti Szocialista Mozgalom napilapja* alcímmel hagyta el a nyomdát, ami viszont ez esetben nem csupán az egységesülés jele volt, hanem a hungaristáktól való távolodásé is. Ezt jelezte az is, hogy Magyar Imrét november 22-től Ráttkay Radits Kálmán váltotta a szerkesztői poszton. Fiala azonban 1940. májusáig a lap munkatársa maradt.

Érdekességként említhető, hogy 1939. decemberétől 1940. februárjáig nyilas ifjúsági lap is működött, a Kiskőrösön megjelenő *A Homok* című helyi hetilapot

---

⁵³⁶ Jól látható tehát, hogy a Szálasi-párt sem jelentős német támogatással nem rendelkezett, sem pedig a kormány nem nézte jóindulattal működését – ahogy azt a korábbi szakirodalom állította. A részvényjegyzésről lásd Újjászervezték a Nyilaskeresztes Pártot. Nagy lendülettel kezdődött meg a Nyilas Lap- és Könyvkiadó részvényeinek jegyzése. = *Virradat*, 1939. július 10. 1.

bocsátotta kiadója a Nyilaskeresztes Párt Ifjúsági Szervezete rendelkezésére. Ez azonban nem bizonyult életképes vállalkozásnak.

A következő nagyobb átrendeződés a nemzetiszocialista lapok körében 1940 őszén történt. Ekkor ugyanis a Nemzeti Front kivételével összeolvadtak a parlamenti nemzetiszocialista pártok – mégpedig a börtönből ekkor kiszabadult Szálasi vezette Nyilaskeresztes Párt égisze alatt. Ekkor tehát a nyilas egységpárt hetilapjává lett a Matolcsy szerkesztette *Magyarság Útja*, napilapja pedig immár kettő is fungált: a *Magyarság* és a *Pesti Újság*. 1940 őszén még tovább bővült e lapok köre, amikor Temesváry László úgy döntött, hogy 1939-ben alapított *A Nép* című hetilapját a „zsidókérdés tudományos megvitatásának” szenteli, s felkérte szerkesztőnek Hubay Kálmánt.

A nemzetiszocialista egység nem csak a Nemzeti Front különállása miatt nem lehetett teljes. 1940. októberében ugyanis Imrédy Béla és hívei kiléptek a kormánypártból, és létrehozták a Magyar Megújulás Pártját. Ez a deklaráltan nemzetiszocialista párt komoly kihívást jelentett a nyilas egységpárt számára. Imrédynek ekkor két lapja volt: az 1938-ban indult *Egyedül Vagyunk*, ami Oláh György szerkesztésében 1942-ig havonként, majd havonként kétszer jelent meg; valamint a *Nemzetőr* című hetilap. Hamarosan pedig minden korábbinál sikerebb hetilapot indítottak: a Rajniss Ferenc szerkesztette *Magyar Futár* című képes magazint.

Miközben tehát Imrédy pártsajtója dinamizmust sugallt, a többi nemzetiszocialista pártban inkább a feszültség nőtt. 1941 tavaszán a nyilas egységen kívül maradt Nemzeti Front berkeiben válság robbant ki: a párt képviselői összekülönböztek a párt napilapjának szerkesztőivel. Ez – és a lap egyhónapos betiltása – végül is oda vezetett, hogy a *Magyar Újság* csődbe ment. 1941 szeptemberében a Szálasi vezette nyilas egységpárt is felbomlott. Továbbra is a Nyilaskeresztes Párt napilapja maradt a *Pesti Újság*, hetilapja pedig a Matolcsy-féle *Magyarság Útja* és Temesváry *A Nép* című újságja. A Pálffy Fidél köré csoportosuló szakadárok mellé állt viszont Rupprecht Olivér *Magyarsága*. Ezután élénk nyilatkozatháború, és egyre elmérgesedőbb viszály bontakozott ki a két tábor napilapjai között. A Pálffy vezette szakadárok néhány napon belül egységet kötöttek Imrédyvel, s létrehozták a Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetséget. A Pártszövetségnek így egy folyóirata (*Egyedül Vagyunk*), egy hagyományos hetilapja (*Nemzetőr*), egy hetente megjelenő képes magazinja (*Magyar Futár*), és egy napilapja (*Magyarság*) lett.

Ezzel szemben a Nyilaskeresztes Pártban további ellentétek bontakoztak ki. Nézeteiket egy napilap (*Pesti Újság*) és két hetilap (*A Nép*, *Magyarság Útja*) jelenítette meg. 1942-ben azonban Matolcsy is kivonta magát Szálasi büvköréből: az 1942. februárjában indított havi folyóirata (*Új Európa*) deklarálta nem foglalkozott magyar belügyekkel, így pártügyekkel sem. 1942 nyarán pedig Matolcsy hetilapjával együtt átlépett a Pártszövetségbe.

Éppen ekkor, a Nyilaskeresztes Párt meggyengülésekor jelent meg a pécsi pártszerv *Hűség* című lapja, ami címében is utalt a Szálasi melletti kitartásra. 1942 karácsonyán azonban különös alkalmi kiadvány látott napvilágot: a *Hungarista Híradó*. A névtelenül gyalázkodó lapból 1942 karácsonya és 1943 tavasza között három lapszám készült, s úgy tűnik, hogy kiadásának a zavarkeltés lehetett a célja. A meg nem nevezett „régis hungarista” szerzők ugyanis Szálasi kivételével minden más nemzetiszocialista vezetőt becsméreltek – függetlenül annak aktuális pártállásától. Ugyancsak a bomlás jele volt, hogy Szűts Iván Nemzeti Tábor néven olyan nemzetiszocialista pártot szervezett, amelybe a kiábrándult nyilasokat várta. Szűts 1943 novemberétől hetilapot is adott ki *Nemzeti Tábor* címen, s megjelentette a kiábrándult exnyilasok (Török András, Machay Károly, Oláh Árpád stb) leleplező célzatú visszaemlékezéseit. Hasonló feladatokat vállalt ekkor magára a Budaváry szerkesztette *Nemzeti Élet* is.

A Nyilaskeresztes Pártot ért újabb csapásként említhető, hogy 1943. március 16-án betiltották napilapját, a *Pesti Újságot*. Ekkortól Temesváry hetilapja (*A Nép*) lett Szálasiék egyetlen orgánuma. Ez a helyzet egészen 1943. szeptember 19-éig tartott, amikor Bornemisza Gábor átengedte nekik egyik napilapját, a *Reggeli Magyar Szót*, ami ekkortól *Összetartás* címen jelent meg. Ez lett tehát a Szálasi-párt hivatalos napilapja.

A német megszállás idején tovább változott a szélsőjobboldali sajtópaletta. A Sztójay-kormány számos lapot szüntetett meg anyagtakarékosságra hivatkozva. Ezek között voltak szélsőjobboldali lapok is: így például Rátz Kálmán *A Holnapja*, Friedrich István egykori lapja az *Előre*, Szűts Iván *Nemzeti Tábora*. De e körbe sorolható, hogy 1944. júliusával megszűnt Matolcsy *Magyarság Útja*, s az *Új Európa* is 1944 szeptemberében jelent meg utoljára. Összességében azonban az 1944-es év nem szűkülést, hanem bővülést hozott a nemzetiszocialista lapok körében. A Sztójay-kormányba bevont Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetség ugyanis megkapta az *Esti Újságot*, ami március 27-től Rajniss Ferenc főszerkesztésében jelent meg. Májusban indult meg a Bosnyák Zoltán vezette Zsidókérdést Kutató Magyar

Intézet hetilapja, a *Harc*. 1944 júniusától pedig Mattyasovszky Kornél *Új Nemzet* címen nemzetiszocialista gazdasági hetilappal jelentkezett.

A következő nagyobb változást Szálasi hatalomra kerülése hozta. Ekkortól a Szálasi-párt napilapja, az *Összetartás* a kormány hivatalos lapjává vált, annak kiadója október 16-tól névleg is Kassai Ferenc propagandaminiszter. A szélsőjobboldallal korábban is szimpatizáló *Az Ország* 1944. október 7-én átmenetileg megszűnt, 1945 február 1-étől azonban újraindult Szombathelyen, utolsó lapszáma 1945. március 15-i keltezésű. Ugyancsak Szombathelyen jelent meg a *Hungarista* című kormányközeli politikai napilap, valamint a *Hungarista Karácsony 1944* című alkalmi újság. A helyi pártvezető szerkesztésében készült ünnepi kiadványban neves hungarista politikusok írásai és költők versei bíztattak a háborúban való kitartásra.

1944 október 16-a után tovább rostálták a nem hungarista lapok körét. Ekkor több hasonló profilú újságot összevontak, s papírhiány miatt csökkentették terjedelmüket. Így jött létre a *Függetlenség* és az *Esti Újság* összevonásával november 14-én a *Függetlenség – Esti Újság*, ami december 31-től Kőszegen jelent meg *Dunántúli kiadás* alcímmel. A lapnak egyébként 1944 novemberében–decemberében volt úgynevezett légi kiadása is, amit repülőgépről dobtak le a szovjet megszállás alatt álló területekre. Ugyancsak összevont újságként jelent meg október 26-tól a *Nemzeti Újság* és az *Új Nemzedék*, mégpedig *Nemzeti Újság – Új Nemzedék* címen. Az összevont lapok esetében megfigyelhető személyi változások azt mutatják, hogy a hungaristák teljeskörűen igyekeztek ellenőrizni a területükön megjelenő sajtót.

Ezt bizonyítja, hogy több helyi lap is nyíltan hungaristává alakult ekkor. Így például az 1945. március 10-éig megjelent *Soproni Hírlap*, amelynek decemberre megbízható pártemberekre cserélték addigi munkatársait. Nem volt személyi változás a *Tapolca és Vidéke* élén, a lap enélkül is hungarista szellemű lett. A Szombathelyen megjelenő *Dunántúli Néplap* esetében pedig nem is váratott magára októberig a változás, a helyi hetilap már 1944. április 15-től *A Magyar Nemzetiszocialista Párt Vas megyei Főkerületének hivatalos lapja* alcímmel jelent meg. A nemzetiszocialista pártok 1944. novemberi egyesülését követően hamarosan ez a Pálffy-párti lap is megszűnt (november 24-én), s helyét átvette a már említett *Hungarista* című lap. A helyi sajtó palettáján új színfoltként jelentek meg ekkor a Nyilaskeresztes Párt helyi tagszervei által kiadott újságok. Ezek többnyire csak néhány lapszámot értek meg. Így például a *Váci Hungarista Híradó*, a *Pápai Újság*, és a *Nógrád*.

Az 1944 novemberében Budapestet elhagyó Szálasi-kormány természetesen magával vitte a hivatalos közlönyt is, ami ezután nem *Budapesti Közlöny* címen, hanem *Hivatalos Közlöny* cím alatt jelent meg. A hatalomra került nemzetiszocialisták gombamód szaporodó, bár ellátási nehézségekkel küzdő lapjai kivétel nélkül a háborúban való kitartás propagálását szolgálták. Azokból a háborútól összeomló ország képe tárul elénk. Tudjuk, hogy ezek mellett Szálasiék igénybe vették a Rádiót is, s hungarista filmhíradók is készültek.⁵³⁷ Ezek mellett mozgó hangosbemondókat is működtettek, amik olyan kocsik voltak, amelyekre hangszórót szereltek, s ezek egy-egy település főterén sugározták a Rádió propagandaanyagait.

2. A sajtóélet

A nemzetiszocialista sajtóhoz köthető kiadók, szerkesztők és újságírók részletes vizsgálatára nem vállalkozhatunk. Annak vezéralakjait azonban érdemes és szükséges is alaposabban szemügyre venni. Ők három nagyobb csoportba sorolhatók: az elsőbe a politikus lapvezérek, a másodikba a laptulajdonos kiadó–szerkesztők, a harmadikba a szerkesztő–újságírók kerülhetnek.

Sajtótörténeti áttekintésünkben jól látszik, hogy az új pártalapítás leggyakrabban lapalapítással is járt. Éppen ezért nem meglepő, hogy laptulajdonos–szerkesztőként szinte az összes kisebb–nagyobb nemzetiszocialista pártvezér neve megjelent a korban Szász Bélától és Böszörmény Zoltántól kezdve Meskó Zoltánon, Pálffy Fidélen, Festetics Sándoron, és Balogh Istvánon keresztül Salló Jánosig, Rajniss Ferencig és Hubay Kálmánig. Nem hiányzott e névsorból az *Új Magyar Munkást* kiadó Szálasi Ferenc neve sem, ahogy a mára feledésbe merült kisebb pártvezérek (Barcsay Árpád, Szörtsey József, Herkay Ottó, Szűts Iván, Csoór Lajos) sem. Közülük a jelentősebb politikusokról az előző fejezetben már volt szó. Röviden mégis szeretnénk néhányat külön kiemelni közülük.

E körbe tartozott ugyanis a két legismertebb nemzetiszocialista lap szerkesztője: a *Pesti Újságot* kiadó Maróthy Meizler Károly, valamint a korszak legnagyobb példányszámú színes magazinját kiadó Rajniss Ferenc. Ők egyértelműen saját politikai

---

⁵³⁷ Ezekről lásd Sándor Tibor: *Őrségváltás: a magyar film és a szélsőjobboldal a harmincas–negyvenes években. Tanulmányok, dokumentumok*. Bp., 1992, Magyar Filmintézet; valamint Uő: *Őrségváltás után. Zsidókérdés és filmpolitika 1938–1944*. Bp., 1997, Magyar Filmintézet.

táboruknak (Maróthy a keresztény nemzetiszocialistáknak, majd a Szálasi-pártnak, Rajniss előbb a Nemzeti Frontnak, majd az imrédystáknak) írtak. Eredményességük éppen e politikai alakulatok sikerének indikátora. Rajtuk kívül három olyan politikust érdemes említeni, akik hosszabb időn át működő nemzetiszocialista lapokat adtak ki: A *Holnapot* jegyző Rátz Kálmánt, *A Népet* kiadó Temesváry Lászlót, és a több laphoz is köthető Matolcsy Mátyást, akiről a következő fejezetben bővebben is lesz szó. Rátz, Temesváry és Matolcsy lapjai azért érdekesek, mert azok világnézetileg elkötelezett, de lényegében pártfüggetlen újságok voltak, amelyek nem egy párt, hanem az adott politikai nézeteit dokumentálták. Éppen e pártfüggetlenségük miatt lapjaikat kevésbé veszélyeztette a betiltás. Ezzel magyarázható, hogy átmenetileg mindhárom szerkesztő hetilapja a nyilaskeresztesek hivatalos lapja lehetett azok pártlapjainak betiltása idejére.

Temesváry László régi fajvédőként került a nemzetiszocialista táborba: a Nemzeti Front tagja lett. A közgazdasági kérdésekkel – különösen a fasiszta Olaszország gazdaságával – foglalkozó szerkesztő 1939 januárjában indította *A Népet* című hetilapját, amelyet 1940 őszétől 1943 decemberéig (az *Összetartás* megindulásáig) a Szálasi-párt rendelkezésére bocsátott. A nyilas hatalomátvétel után ezért a Magyar Nemzeti Bank élére nevezték ki. 1945 után bebörtönözték, ahonnan 1956 októberében szabadult.

Rátz (eredetileg Rác) Kálmán 1888-ban született Komáromban, földbirtokos családba. A gimnázium első négy osztálya után katonai pályára lépett. Az első világháború kitörésétől 1916-ig frontszolgálatot teljesített, 1916-ban orosz hadifogságba került, ahonnan 1918 januárjában megszökött. 1918 decemberében a szervezkedő katonatisztek egyike lett – mások mellett Gömbös Gyulával, Kozma Miklóssal és Prónay Pállal –, amiért 1919 februárjában letartóztatták. 1919. augusztus 2-án szabadult, így kimaradt a szegedi ellenforradalomból, s talán ezért is a berendezkedő új hatalmi rendszerben sem kapott szerepet. Továbbra is hivatásos tiszt maradt, majd 1925 és 1935 között a Hadilevéltár kutatója, ahol az első világháború emlékezetére vonatkozó anyagokat gyűjtött. Érdeklődése eközben ismét a politika felé fordult; 1935-ben a kormánypárt képviselőjeként került a Parlamentbe. Egyébként 1933-ban rövid időre még József Attilát is a szélsőjobboldal büvkörébe vonta.⁵³⁸ 1938-ben csatlakozott a hungaristákhoz, s hetilapját Hubayék rendelkezésére bocsátotta. Az 1939-es választásokon így a Nyilaskeresztes Párt színeiben szerzett listás mandátumot. 1941

---

⁵³⁸ Életútjáról és József Attilával való kapcsolatáról részletesen ír Lengyel András: József Attila „nemzeti szocialista” epizódjáról. = Uő: *A modernitás antinómiái. József Attila-tanulmányok*. Bp., 1996, Tekintet. 105–119.; valamint Lengyel András: József Attila, Rátz Kálmán és „A nemzeti szocializmus”. = *Forrás*, 2002/12. 96–124.

tavaszaán kilépettt a Szálasi-pártból, s független nemzetiszocialistaként folytatta tevékenységét, melynek során egyre kritikusabb lett a németorientációval szemben. Ugyanekkor, 1941 áprilisában a kormány megbízásából a Szovjetunióba utazott, ahol ipari nyersanyagvásárlásról tárgyalt.⁵³⁹ Ugyancsak ekkor, 1941-ben adta ki a pánszlávizmusról írt könyvét. 1944-ben a németek letartóztatták és Mauthausenbe vitték, ahonnan 1945-ben visszatért Magyarországra, de 1948-ban emigrált. 1951-ben Svájcban halt meg.

A nemzetiszocialista sajtóelit második csoportjába azok a laptulajdonosok sorolhatók, akik a nemzetiszocialista mozgalom szolgálatába állították lapjukat, illetve kiadójukat. A legismertebb e körből ifjabb virtsologi Rupprecht Olivér, a *Magyarság* kiadója. Ide sorolható még Bornemisza Gábor, Báthory-Hüttner János, valamint Oláh György, s átmenetileg az előző fejezetben említett Budaváry László is.

Ifjabb virtsologi Rupprecht Olivér apai ágon nagybirtokos, anyai ágon francia arisztokrata család sarja. 1898-ban született, a világháborúból hazatérve részt vett a dunántúli ellenforradalomban, majd államtudományi doktorátust szerzett és gazdasági akadémiát végzett. 1926-tól a *Magyarság Lapkiadó Rt.* vezérigazgatója. (Azonos nevű apja megalakulásától tagja a Felsőháznak.) A szélsőjobboldalra való átállása nem bizonyult rossz üzletnek, ugyanis a lap olvasói 1939-es hosszú betiltása ellenére is eltartották újságját. 1941 őszén ismét jól választott: az erősebb nemzetiszocialista frakcióval tartott, amikor szakítva Szálasisal a Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetség mellé állt. Rupprecht 1945-ben elmenekült, s nyugatról nem tért vissza. 1947-ben még szerepelt az olasz követség jelentésében.⁵⁴⁰

Rupprecht mellett két nyomdatulajdonos említhető még, akiknek neve rendszeresen feltűnt a szélsőjobboldali sajtótermékek kiadójaként: a *Stádium* kiadót vezető Báthory-Hüttner János, valamint a *Centrum* kiadót irányító Bornemisza Gábor. Báthory-Hüttner János 1896-ban született Budapesten. Világháborús katonai szolgálata után a *Stádium kiadóvállalat* és a *Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.* vezérigazgatója, többek között a *Függetlenség* című napilap kiadója, de emellett több kisebb lapot, brossurát és könyvet is az ő nyomdájában nyomtattak ki a nyilasok. Végül azonban nem ő, hanem Bornemisza lett a szélsőjobboldal „hivatalos” kiadója. Bornemisza Gábor 1891-ben született Munkácson. A világháborús szolgálat után banktisztviselő, majd a *Centrum Kiadóvállalat* vezetője. A Reformnemzedék és a Baross Szövetség tagja. Több

⁵³⁹ <http://jegyzettfuzet.blogspot.com/2010/01/egy-nyilas-kepviselo-hihetetlen.html>

⁵⁴⁰ http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/vasvary/newsletter/09jun/olasz.html

szélsőjobboldali könyv és folyóirat kiadója, a szélsőjobboldallal szimpatizáló, majd pártfüggetlen nemzetiszocialista *Virradat* szerkesztője. 1939-ben a nemzetiszocialista pártok választási együttműködésének szorgalmazója. 1945-ben nyugatra emigrált, írásai Madridban jelentek meg az ötvenes–hatvanas években. 1975-ben Münchenben hunyt el.

A laptulajdonosok közül említhető még Oláh György, aki 1902-ben született Homonnán, anyai ágon székely, apai ágon pedig a Kossuth-család rokona. Budapesten közgazdaságtudományt hallgatott, részt vett a nyugat-magyarországi harcokban, s az ÉME tagja lett. 1924-től újságíróként dolgozott: előbb a *Magyarság*, majd az *Új Magyarság* munkatársa, 1938-tól az imrédysta *Egyedül Vagyunk* szerkesztő kiadója. 1939-ben kormánypárti mandátummal lett képviselő, 1940-ben Imrédy Magyar Megújulás Pártjának tagja. Újságíróként számos európai országban járt, s több önálló kötetet publikált. Legismertebb munkája az 1930-ban megjelent *Hárommillió koldus*, mely az agrárszegénységre hívta fel a figyelmet. 1945-ben Olaszországba menekült, 1948-tól Argentínában élt. Az emigrációban kiterjedt irodalmi munkát folytatott: számos folyóiratban publikált, s több kötete is megjelent Buenos Airesben. 1973-ban az *Árpád Akadémia* tagja lett. 1981-ben hunyt el.

A sajtóelit harmadik csoportjába sorolhatók a szerkesztő újságírók. A harmincas évek közepén megjelent időszakos lapok szerkesztői közül e körbe tartozott a Pálffy Fidél lapjaihoz kötődő Helmeczy István és Machay Károly, a Nemzeti Fronthoz tartozó Kenézlői-Kégl Tibor, az ifjabb Balogh pártjához kötődő Benke Tibor, a hungarista lapokat készítő Bitskey Miklós, és az antiszemita nagykálnai Levatic László. Ők azonban csak néhány, rövidebb ideig megjelenő időszakos lapot készítettek. Professzionális szélsőjobboldali újságíró volt viszont Fiala Ferenc, Rátkay Radits Kálmán és Mattyasovszky Kornél.

Fiala Ferenc 1904-ben született Kolozsvárott. Építészmérnöki diplomát szerzett, tanulmányokat folytatott Münchenben és Párizsban. Újságíró lett, 1932-től a *Magyarság*, majd az *Új Magyarság* munkatársa. Az *Összetartás* szerkesztője, amit 1937-ben a nemzetiszocialisták rendelkezésére bocsátott. Később a *Magyarság* és a *Pesti Újság* munkatársa, s előbb a Nyilaskeresztes Párt, majd a Szálasi-kormány sajtófőnöke. Több nemzetiszocialista kiadvány szerzője és szerkesztője. 1945-ben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, 1956. november 1-jén kiszabadult és az NSZK-ba emigrált. Itt több magyar folyóirat munkatársaként tevékenykedett, s emellett számos önálló kötetet publikált. 1988-ban hunyt el.

Ráttkay Radits Kálmán 1894-ben született Zákányban, jogi doktorátust szerzett Budapesten. 1914-től a háború végéig a fronton szolgált, 1920-ban a Nemzeti Hadsereg tagja. 1921-től több magyar és külföldi lap munkatársa. 1934 és 1936 között a Bartha Miklós Társaság elnöke. Több kötet szerzője és jelentős szélsőjobboldali lapok irányítója: 1935-től 1938-ig a Budaváry-féle *Nemzeti Élet*, 1938-39-ben a Matolcsy-féle *Magyarság Útja*, 1939-től a *Magyarság* és a *Magyar Szó* szerkesztője. 1945-től Ausztriában, 1951-től az NSZK-ban élt, ahol több magyar folyóirat munkatársa. 1974-ben Münchenben hunyt el.

A legsajátosabbnak Mattyasovszky Kornél életútja tűnik. Ő ugyanis minden valószínűség szerint nem meggyőződésből vált nemzetiszocialista újságíróvá, hanem profi újságíróként „bocsátotta áruba” munkáját. Mattyasovszky 1907-ben született, közgazdasági tanulmányokat végzett Budapesten, majd újságíró lett. Előbb a *Nemzeti Újság* munkatársa és magántisztviselő, 1938-tól főállású publicista, több lap munkatársa, ezek közt több szélsőjobboldali lapé is. 1945-ben nyugatra emigrált, ekkortól a Cornel von Lates nevet használta. Előbb Ausztriában, majd Franciaországban, végül 1950-től az NSZK-ban élt. Itt több magyar és német lap munkatársa volt. 1994-ben Tübingenben hunyt el.

Az áttekintett életrajzokból jól látszik, hogy a szélsőjobboldali sajtóelitben egyaránt helyet kaptak az eszme iránt elkötelezettek és a „megélhetési nemzetiszocialisták”. Utóbbi kategória képviselői pedig egyaránt megtalálhatók voltak a kiadók, szerkesztők és újságírók között. Ez azonban nem jelentette azt, hogy korábbi nézeteikkel szögesen ellentmondó álláspont szolgálatába álltak. Sokkal inkább az figyelhető meg, hogy ők korábban is az ellenforradalom, majd a reformjobboldal (Gömbös, Imrédy) hívei voltak, akik a nemzetiszocialista konjunktúra idején tovább radikalizálódtak. Jól látható azonban az is, hogy személyes sértettség és/vagy anyagi érdekeik változása miatt ugyanilyen könnyen hátat is tudtak fordítani nemzetiszocialista elvbarátaiknak. A politikus életutakkal összehasonlítva az is figyelemreméltó, hogy ők jóval szerencsésebben vészelték át 1945 után a számonkérést. Többségük az emigrációban folytatta publicisztikai tevékenységét, ahol bizonyíthatták eszmei rugalmasságukat a szélsőjobboldali nézetek és a demokratikus eszmék összecsiszolásával.⁵⁴¹

---

⁵⁴¹ Ezekről lásd Tóth Tibor: *A Hungarista Mozgalom emigrációtörténete az Út és Cél és a Hungarista tájékoztató című sajtótermékek tükrében*. Debrecen, 2008, Debrecen University Press.

3. Matolcsy Mátyás és az *Új Európa*

Az 1942 februárjában indult *Új Európa* új szintet hozott a magyar nemzetiszocialista sajtó egyébként is tarka palettájára: havonta megjelenő vállaltan nemzetiszocialista folyóirat volt, mely társadalmi, gazdasági, és külpolitikai kérdésekkel foglalkozott (tehát belpolitikával és pártügyekkel egyáltalán nem). Az *Új Európát* Matolcsy Mátyás közgazdász, országgyűlési képviselő szerkesztette. Az utoljára 1944 szeptemberében megjelenő folyóiratnak összesen 32 száma látott napvilágot, együttesen éppen 2000 oldal terjedelemben. Matolcsy mellett további két személy vett részt a lap szerkesztésében: Szabó László, a Nemzeti Munkaközpont titkára, az első évfolyam ötödik számától a lap helyettes szerkesztője; valamint Csiszár Béla, a Magyar Rádió hírszolgálatának szerkesztője, aki a kezdetektől a külpolitikai rovatot vezette, s 1944-ben emellett a lap szerkesztője is lett – miközben Matolcsy főszerkesztővé vált.

Matolcsy Mátyás jómódú, szociálisan érzékeny, református családba született.⁵⁴² Apja, dr. Matolcsy Miklós az első világháborúban a hadsereg főgyógyásza volt. A család a Tápó-menti Farnoson 300 holdas birtokot vezetett, a modern gazdaságban kertészet és szeszfőzde is működött. Az orvos apa a falu szegényeit ingyen gyógyította. Az apai mesterséget az idősebb fiú, Tamás vitte tovább, aki külföldi tanulmányok után a Verebélyi klinika sebésze lett.

Mátyás 1905-ben született, s a budapesti református főgimnázium elvégzése után a Műegyetemen tanult tovább, ahol 1926-ban gépészmérnöki oklevelet szerzett. 1929-ben doktorált,⁵⁴³ majd két évig állami ösztöndíjjal folytatott tanulmányokat Nagy-Britanniában, az Egyesült Államokban, valamint Németországban. Itt az elméleti képzés mellett gyakorlati tapasztalatokat is szerzett: fizikai munkásként dolgozott több gyárban. Hazatérése után a Magyar Gazdaságkutató Intézet mezőgazdasági előadója

---

⁵⁴² Matolcsy életútjához lásd Kisfaludy Gyula: *Fajvédelem és földreform. Matolcsy Mátyás társadalomszemléletének bírálatához*. Bp., 1974, Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus–Leninizmus Oktatási Főosztálya. (Tudományos szocializmus füzetek, 28.); valamint *Európa útján a Tápó-vidék művelődéstörténeti emlékeivel*. Szerk. Bihari József. Nagykáta, 2003, Nagykáta Önkormányzata. 404–444.

Életútjának és nézeteinek legújabb összefoglalása: Ungváry Krisztián: Értelmiség és antiszemita közbeszéd. = *Beszélő*, 2001/6. 74. hálózati elérés: <http://beszelo.c3.hu/01/06/09ungvary.htm>

⁵⁴³ Mérnöki disszertációja: *London földalatti villamosközlekedése*. Bp., 1929, Magyar Elektrotechnikai Egyesület.

lett. 1932-ben közgazdasági doktorátust is szerzett.⁵⁴⁴ Tudományos munkáinak középpontjában a jövedelemviszonyok és a földkérdés állt.⁵⁴⁵

1935-ben a NEP nem hivatalos jelöltjeként lett a ciklus legfiatalabb országgyűlési képviselője. 1936-ban Kovács Imre társaságában bejárta az országot, hogy alapos ismereteket szerezzen a vidéki életviszonyokról. Ekkortól keltezhető jó kapcsolata a népi írókkal. 1937-ben átlépett az Eckhardt Tibor vezette Kisgazdapártba, s ugyanekkor a *Válasz* szerkesztőbizottságának is tagja lett, a Parlamentben pedig a perbe fogott népi írók ügyében interpellált. Ugyancsak 1937-ben évente tízszer megjelenő lapot indított a választókerületében, Nagykátán *Magyarság Útja* címen, hogy ezen keresztül tájékoztassa választóit politikai tevékenységéről. A lapból kiderül, hogy Matolcsy ekkor a kisgazdapárthoz állt közel, 1938. februárjában a párt helyi sejtjét szervezte. Azt is megtudjuk, hogy a választókerületben az elismert sebészként dolgozó bátyja ingyenes orvosi rendeléseket tartott. 1938 januárjától a *Magyar Élet* főszerkesztője. Az 1936-ban indult, s a népieknek teret adó orgánumban ekkoriban vált alkalmanként megjelenő füzetsorozatból, rendszeresen kiadott színvonalas folyóirattá.

Radikalizmusa és antiszemitizmusa miatt Matolcsy hamarosan kilépett a Kisgazdapártból, s 1938 decemberében leköszönt a *Magyar Élet* főszerkesztői posztjáról. Nem maradt azonban szócső nélkül, mivel 1938. november 13-án országos terjesztésű fővárosi hetilappá szervezte át a *Magyarság Útját*. Ennek főszerkesztője Matolcsy és Rakovszky Tibor lett, a lap a Keresztény Nemzetiszocialista Front orgánusaként jelent meg. A választásokhoz közeledve Matolcsy több olyan szélsőjobboldali csoport irányába is tájékozódott, amelyektől a földkérdés megoldását várni lehetett. Így kiállt Imrédy Magyar Élet Mozgalma mellett.⁵⁴⁶ 1939. márciusában a KNSZF egyesült a Salló János vezette Nemzeti Fronttal.⁵⁴⁷ Matolcsy az egyesült párt háromfős vezérkarához tartozott Rakovszky Tiborral és Salló Jánossal. A pártnak ekkor

---

⁵⁴⁴ Közgazdasági disszertációja: *Nagy-Britannia energiagazdálkodása, különös tekintettel szénbánya iparára és az ország villamosítására*. Bp., 1932.

⁵⁴⁵ Több könyve ma is alapműnek számít: Varga Istvánnal közösen: *Magyarország nemzeti jövedelme 1924/25-1934/35*. Bp., 1936, Magyar Gazdaságkutató Intézet; *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. Bp., 1938, Universitas; *Mezőgazdasági termékek árkérdése*. Bp., 1940, Magyar Gazdaságkutató Intézet; *Az életszínvonal alakulása Magyarországon 1924-1944*. Bp., 1944, Magyar Ipari Munkatudományi Intézet; *A magyar mezőgazdaság adósságterhének alakulása 1922-1944*. Bp., 1944, Magyar Gazdaságkutató Intézet.

⁵⁴⁶ Nemzeti Szocialista Front – Nemzeti Kisgazda-, Iparos- és Munkáspárt Bp-i szervezete 1939. március 3-án a Magyar Élet mozgalomhoz való csatlakozás okairól tart előadást. Felszólal mások mellett Matolcsy Mátyás. (Plakát az OSZK Aprónyomtatvány-tárában)

⁵⁴⁷ Matolcsy egyébként már 1938-ban publikált a Nemzeti Front lapjában, az „Új kor. Harc”-ban.

hat parlamenti képviselője volt: Béldy Béla, Láng Lénárd, Matolcsy Mátyás, Meizler Károly, Mózes Sándor, és Rakovszky Tibor.

Az 1939. májusában tartott képviselőválasztáson Matolcsy is, és bátyja is a Nemzeti Front színeiben szerzett mandátumot. A választási siker utáni győzelmi mámorban Matolcsy úgy nyilatkozott, hogy az ország rendszerváltást akar, a kormány ennek nem állhat ellen, a szélsőjobbnak pedig nem szabad megosztottnak lennie a zsidókérdésben és a földkérdésben.⁵⁴⁸ 1939 nyarán részt vett a kisebb nyilas frakciókat tömörítő Nyilaskeresztes Front létrehozásában, ami hamarosan egyesült Pálffy Fidél pártjával.⁵⁴⁹ Így került 1940 őszén a Szálasi vezette Nyilaskeresztes Párt égisze alatt létrejövő nemzetiszocialista egységpártba, ahol hamarosan a földkérdés elsősorú szakértője, a párt „parasztosztálytartója” lett. Lapja pedig a nyilas egységpárttá előlépett Nyilaskeresztes Párt szolgálatába állt, Matolcsy fölé ekkor Fiala Ferenc került főszerkesztőnek. 1941-ben a nyilas egységpárt bomlásakor kitartott Szálasi mellett, Fiala egészen 1941. szeptemberéig főszerkesztő maradt. Matolcsy ezután is a Szálasi-párt híve volt, a párthírek csak 1942 tavaszán kezdtek eltűnni hetilapjából. Ekkor ugyanis a kormányzó-helyettes választás miatt összeütközésbe került a párttal, mivel ő támogatta Horthy István megválasztását (aki egyébként a Műegyetemen évfolyamtársa volt).⁵⁵⁰ Ekkortól politikai hetilapja lényegében a saját álláspontját tükrözte.

A Szálasi vezette Nyilaskeresztes Párttól való eltávolodása korántsem jelentette a nemzetiszocializmustól való eltávolodását. 1942 februárjában ugyanis pártfüggetlen nemzetiszocialista folyóiratot indított *Új Európa* címen. A Nyilaskeresztes Pártból való kilépése után pedig a Rátz Jenő vezette Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetségbe lépett át, ahonnan 1943. augusztusában visszatért a kormánypártba, miközben továbbra is radikális szellemiséget hirdetett lapjaiban: a *Magyarság Útja* című politikai hetilapban, és a havonta megjelenő társadalmi-gazdasági szemlében, az *Új Európában*. Ekkortól politikai aktivitása csökkenni kezdett. A német megszállás után a Magyar Gazdaságkutató Intézet igazgatója lett, de közvetlen politikai szerepet már nem vállalt. 1944-ben több baloldali népi íróval mentett meg az internálástól.⁵⁵¹ 1945-ben elhagyta az országot, de az amerikaiak kiadták Magyarországnak, s a népbíróság 10 év

---

⁵⁴⁸ Nyilatkoznak a szélsőjobboldali pártok vezetői a választások eredményéről. = *Virradat*, 1939. június 5. 3.

⁵⁴⁹ Nagyjelentőségű lépés a végleges nyilas egység megteremtése felé. = *Magyarság*, 1939. augusztus 20. 4.

⁵⁵⁰ Újabb kilépések a nyilas pártból. = *Népszava*, 1942. március 22. 12.

⁵⁵¹ Személyi anyaga: ÁBTL V-117742.

börtönre ítélte. 1953-ban az embertelen bánásmód következtében a váci fogházban halt meg szívelégtelenségben.⁵⁵²

Matolcsy sűrű pártváltásait már a kortársak is kipellengézték.⁵⁵³ Hiba lenne azonban ezeket elvtelenségként értelmezni. Változásai ugyanis következetesen egy irányba mutattak: első problémafelvető tudományos munkájától fokozatosan sodródott egyre szélsőségesebb irányba. Első programadó munkája (*Agrárpolitikai feladatok Magyarországon*) 1934 szeptemberében jelent meg a Soli Deo Gloria mozgalom kiadásában, és Szekfű Gyula előszavával.⁵⁵⁴ Ebben Matolcsy statisztikai alapon – a kor legszínvonalasabb tudományos munkáira építve, modern módszertannal – rendszerezetten vázolta a korabeli magyar agrárviszonyokat. Programjának lényege, hogy a nagybirtokok helyett modern kis- és középbirtokokat akart létesíteni. Könyvében hatástanulmányt is adott az átalakítás költségeiről. Ennek fényében lassú, 20-25 éves átmenetet tartott reálisnak.

1936-os országjárása és a népi írakkal való közelebbi ismeretsége megváltoztatták álláspontját. 1938-ban megjelent könyve immár radikálisabb, gyorsabb változásokat, „rendszerváltozást” követelt: a magántulajdon korlátozását, a nagybirtokok felosztását, irányított tervgazdaságot.⁵⁵⁵ Szélsőjobboldali politikusként egyre inkább azt hangsúlyozta, hogy a rendszerváltás költségeit a zsidósággal kell megfizettetni.⁵⁵⁶ 1941-ben megjelent könyvében immár nem csak a zsidóság vagyonának elvételét, s az országból való kiűzésüket tartotta kívánatosnak, de a korábban kivándorolt magyarságot is azért telepítette volna vissza, hogy a magyar átlagnál nagyobb vagyonukkal javítsák az ország gazdasági mutatóit.⁵⁵⁷ Zsidóellenes kirohanásait csak erősítette a nemzetiszocialista pártokban való szerepvállalása. A politikai életből a tudományos életbe való visszavonulása ugyancsak nem tekinthető álláspontja megváltoztatásának: hetilapja és folyóirata továbbra is a szélsőjobboldal orgánumi maradtak.

---

⁵⁵² Haláláról érzékletes – bár forrásértékét tekintve kérdéses – leírás: Fiala Ferenc – Marschalkó Lajos: *Vádló bitófák. A magyar nemzet igazi sírásói*. London, 1958, Süli. (Reprintje: Bp., 1999, Gede Testvérek.)

⁵⁵³ Milyen párthoz tartozott Matolcsy Mátyás? = *Népszava*, 1940. február 9. 2.; valamint Imrédy mondotta: "Vállvetett vitával..." = *8 Órai Újság*, 1942. március 26. 7.

⁵⁵⁴ *Agrárpolitikai feladatok Magyarországon*. Bp., 1934, Soli Deo Gloria. A kötet tudományos érdemeit hangsúlyozza Romány Pál: *Föld – Sors – Politika*. Dr. Matolcsy Mátyás sorsa és könyve, és az akkor elmaradt földreform. = *Magyar Tudomány*, 2008/1. 70–77.

⁵⁵⁵ *Új élet a magyar földön*. Bp., 1938, Cserépfalvi.

⁵⁵⁶ *A zsidók útja*. Bp., 1941, Nyilaskeresztes Párt.; *Magyar föld zsidó kézen*. Bp., 1941, Nyilaskeresztes Párt.; *A zsidók házvagyona Budapesten és a vidéki városokban*. Bp., 1941, Nyilaskeresztes Párt.

⁵⁵⁷ *Föld, nép, élet. A tengelyhatalmak agrárpolitikája és a magyar feladatok*. Bp., 1941, Centrum.

Az *Új Európában* összesen 396 cikk jelent meg 144 szerző tollából.⁵⁵⁸ Egy szerző általában egy írással jelentkezett; a három-négy írással szereplőket már rendszeresen publikáló szerzőnek tekinthetjük. A legtöbb cikket Csiszár Béla írta, aki – mint már említettük – a minden szám végén megtalálható külpolitikai szemlét szerkesztette, s emellett még néhány külpolitikai témájú összefoglalót is készített. Matolcsy Mátyás 19 írást – leginkább vezércikkeket – írt, Szabó László helyettes szerkesztőnek pedig hat meghatározó elméleti írása jelent meg.⁵⁵⁹ Rajtuk kívül kiemelhető még a több könyvszemlét is jegyző dr. Kovács István lelkész, valamint a különböző témákban publikáló dr. Lőrincz Ferenc könyvtáros.⁵⁶⁰

A szerzőkről általában elmondható, hogy a tárgyalt téma elismert szakértői: leginkább magyar szaktekintélyek, közírók és tanárok, de néhány külföldi is helyet kapott, s kuriózumként néhány tekintélyes külföldi államférfi is (Goebbels birodalmi miniszter egy rövid írása, Hendrik de Man egykori belga államminiszter, illetve Ryti finn államelnök egy-egy nyilatkozata, valamint egy beszélgetés Ishiro Kiyose-val a japán megújulási mozgalom parlamenti vezérével⁵⁶¹). A lap cikkírói között olyan a korban ismert szerzőket találunk, mint Baráth Tibor nemzetiszocialista történészt; Bosnyák Zoltánt, a Zsidókérdést Kutató Magyar Intézet igazgatóját; Czére Bélát, a Magyar Államvasutak titkárát; Hagyárossy Gyula belügyminisztériumi titkárt; Legenyei Józsefet, a Rádió műsorszerkesztő-főtitkárát; Miklósy Tibor filmrendező; Rézler Gyulát, a Magyar Ipari Munkatudományi Intézet igazgatóját; Tarnói Lászlót, a Turul Szövetség vezetőjét. Emellett rendszeresen jelentek meg a lapban versek: főleg Erdélyi Józseftől és Gellért Vilmostól, valamint Géza Ottó, Terjéki László, és Zempléni Fodor József művei. A cikkek végén üresen maradó térközeteket pedig szívesen töltötték ki rövid idézetekkel (leginkább Adytól, Hitlertől, és Széchenyitől, valamint egyet-egy Petőfitől, Szabó Dezsőtől, illetve Nagy Frigyes porosz uralkodótól). A folyóirat talán legfeltűnőbb vonása, hogy magyar politikustól nem közölt írást. Ez egyébként szoros összefüggésben állhatott azzal, hogy az *Új Európa* egyáltalán nem adott teret napi politikai kérdésekkel foglalkozó írásoknak. Horthy Miklósról – és hősi halált halt fiáról – mindig a legpozitívabban tett említést a folyóirat, de más magyar politikusról alig

---

⁵⁵⁸ A lap tartalomjegyzékét lásd a függelékben.

⁵⁵⁹ Ezek között a második évfolyam vezércikke (1943/2.), a háború utáni rendezésről (1943/6.), a modern társadalomszervezésről és érdekképviseletről (1943/7.), a Magyar Birodalomról (1943/12.), valamint felhívás a Horthy István iredalmi és tudományos nagydíj megteremtésére (1942/11.).

⁵⁶⁰ Őket nem sikerült pontosabban azonosítani.

⁵⁶¹ Goebbels írása a népközösség eszményéről (1942/11.), Hendrik de Man nyilatkozata Belgium régi szerepének megszűnéséről (1942/6.), Ryti finn államelnök nyilatkozata a háborúban való kitartásról (1942/1.), valamint beszélgetés Ishiro Kiyose-val a Japánnak szentelt tematikus lapszámban (1942/2.).

esett szó: a közigazgatás modernizálásáról írt egyik cikk mottóját Kállay Miklós miniszterelnök beszédéből kölcsönözte a szerző, valamint az ország utóbbi évtizedeinek társadalmi változásait elemző írás elismerő megjegyzést tett Gömbös Gyula végül sikertelen reformkísérletére.⁵⁶²

A megjelent cikkek tematikája nagyon változatos mind a gazdaság és társadalom, mind a külpolitika, mind pedig a kultúra területéről. Ezek közt egyaránt találunk rendszeralkotó elméleti és a mindennapokkal foglalkozó gyakorlatias írásokat. A cikkek általában rövidek és érdekesek, de kellőképpen alaposak is.

Az első szám beköszöntőjében Matolcsy röviden vázolta világpolitikai nézeteit.⁵⁶³ Eszerint a háborúban két oldal vív harcot: a fasizmus és a nemzetiszocializmus az egyik oldalon, míg az „elavult liberalizmus” és a „torz bolsevizmus” a másikon. Matolcsy 1942. februári helyzetértékelése szerint Európában Norvégiától Krétaig, Franciaországtól Moszkváig minden ellenállás megsemmisült, s ezzel megszületett az új Európa. A régi Európát úgy jellemezte, hogy abban kevesek kezében volt minden: nem a nép, hanem a tőke volt fontos. A nemzetiszocialista új Európa szerinte ettől jelentősen el fog térni. Mindenekelőtt közölte az új Európa impozáns statisztikai adatait: területe 11 millió km², melyből 6 millió km² az európai Oroszország; népessége 563 millió fő, amelyből 80 millió német, 50 millió olasz, 170 millió orosz, 42 millió francia, 14 millió magyar. Összevetésül megemlítette, hogy a Brit Birodalom alá 525 millió fő tartozott ekkor, amelyből 42 millió volt angol. Matolcsy optimistán számolt be a Japán birodalom felemelkedéséről is: a 100 milliós Japán, a „távolkelet angolja” szerinte könnyen érdekkörébe fogja vonni a 390 millió ázsiait és a 61 millió afrikai néget. Matolcsy szerint az orosz területek bekapcsolódásával az új Európa majdnem önellátó lesz – s így azt Amerikával tartotta összemérhetőnek. Jövendölése szerint azonban az új Európában nem lesz majd gazdasági válság és munkanélküliség, mert nem a tőke, hanem a nép érdekét veszi figyelembe a nemzetiszocialista tervgazdálkodás. A háborús versengés helyett a hasznos termelés időszakát vizionálta, s kihangsúlyozta Hitler azon vízióját, mely szerint az új Európa nemzetiszocialista és zsidómentes lesz. Ezzel összefüggésben kiemelte, hogy Európát immár a Berlin–Róma tengely irányítja, a régi „London–Párizs–világzsídó kormányzat” helyett. Végül Matolcsy az országalapító István királyra utalva tett hitet arról, hogy Magyarországnak be kell kapcsolódnia a nyugati életközösségbe, amit azonban szerinte még meggátol, hogy Magyarország

---

⁵⁶² Szabó László: Magyarország a második világháború előtt. 1943/9. 542–554.

⁵⁶³ Matolcsy Mátyás: Új Európa. 1942/1. 1–6.

liberális-kapitalista és feudális maradványokra épült. A folyóirat első vezércikke végül azzal az ígérettel zárult, hogy a lap hónapról hónapra az új nemzetiszocialista Európa nagy problémáival fog majd foglalkozni, s az e körbe tartozó gondolkodókat kívánja összegyűjteni.

Ez az irányvonal alapvetően nem változott a lap fennállásának két és fél éve során. 1944 első három hónapjában ugyan kétszer is átalakult a folyóirat külleme, s bizonyos mértékű koncepciómódosításként értékelhető az 1944 júliusi lapszámban megjelent szerkesztőségi cikk, amely szerint „az *Új Európa* a külpolitika mellett Magyarország szellemi, társadalmi és gazdasági problémáinak keresztény és jobboldali tárgyilagos folyóirata.” A folyóirat 1944 augusztusáig mindazonáltal nem mutatta a kifáradás jeleit: rendszeresen, s állandó (64 oldalas) terjedelemben jelent meg, s újabb és újabb szerzőket vont be. Egyedül az 1942. augusztusi lapszám lett csupán 48 oldalas. Ez valószínűleg a kiadóváltással függött össze, a következő hónaptól ugyanis az újságot már nem a Centrum, hanem a Stádium nyomtatta. 1944 augusztusában és szeptemberében a papírhiány miatt ismét csak 48 oldalon jelenhetett meg a lap. A szeptemberi, utolsó számból pedig „a szerző betegsége miatt” kimaradt a külpolitikai szemle, s a korábban hangsúlyos társadalmi-gazdasági problémák, illetve a háborús kérdések helyett kizárólag kulturális témájú írások jelentek meg, továbbá a reklámok között már nem szerepelt a lapban hirdetni szándékozókhoz szóló felhívás sem...

A folyóirat közleményei lényegében három csoportba sorolhatók: az elsőbe a gazdasági-társadalmi témák, a másodikba a nemzetiszocialista kultúra és tudomány, míg a harmadikba az új világrenddel foglalkozó cikkek kerülhetnek. A gazdasági és társadalmi kérdésekkel foglalkozó írások elsődleges feladatuknak a szociális igazságosság előmozdítását tekintették, azaz a munkás és a paraszt életszínvonalának felemelését, illetve e két réteg egyenjogúként való integrálását a társadalomba. Erről szólt a Goebbelstől megjelentetett felhívás is.⁵⁶⁴ Az egyenlősítés jegyében meg kívánták szüntetni az arisztokrácia befolyását, támogatták a radikális földreformot, azaz az életképes parasztbirtokok létrehozását a zsidó földek, a földesúri és egyházi nagybirtokok felszámolásával, illetve korlátozásával.⁵⁶⁵ A gyári munkások életminőségét állami szociális intézkedések (betegbiztosítás, öregségi és baleseti járulékok), munkajogi és üzemszervezeti változások (például korporatív szakszervezetek), és a „kizsákmányoló zsidó tőke” kiszorításával (államosítással)

---

⁵⁶⁴ Dr. Goebbel: A népközösség eszménye az Új Európában. 1942/11. 625–627.

⁵⁶⁵ Matolcsy Mátyás: A zsidó birtokok felszámolása és a helyes birtokpolitika. 1942/4. 193–199.

kívánták emelni.⁵⁶⁶ A szerzők ideálja a jól átlátható és tervszerűen irányító gondoskodó állam volt, ahol minden a munkával, azaz végső soron a nemzeti hasznossággal mérettetett volna meg.⁵⁶⁷

Ezek a célok jelentek meg, amikor az állam által irányított tervszerű munkaközvetítéstől remélték, hogy mindenki dolgozhasson, mégpedig a képességeinek legjobban megfelelő munkahelyen.⁵⁶⁸ De a közigazgatás hatékonyabbá tételét célzó javaslatok (például a közigazgatás hatalmi ágaktól való függetlenítésének hasznosságáról) is ezt a célt szolgálták.

A mindennapi gyakorlatra kívánt rámutatni több írás: szociográfiai munkák ismertetésével,⁵⁶⁹ egy korszerű ifjú munkás otthon bemutatásával,⁵⁷⁰ a földművelés hatékonyságát javító módszerek számbavételével,⁵⁷¹ vagy a földkérdés rendezésére tett javaslattal. A Nagybudapest-kérdés kapcsán szóba került a vidéki nagyvárosok hiányában kialakult egészségtelen települési struktúra is.⁵⁷² De a lap bemutatta például a szerveződő munkaügyi, illetve népegészségügyi minisztérium feladatait,⁵⁷³ számot vetett a legveszélyesebb népbetegségek (a TBC és a rák) ellen folytatandó egészségügyi munka teendőivel,⁵⁷⁴ bemutatta a magyar vidék rossz ivóvíz-ellátottságát,⁵⁷⁵ és ismertette az Országos Nép- és Családvédelmi Alap házépítési és élelmezési segélyakcióinak eredményeit is.⁵⁷⁶

Az elméleti írások hangsúlyozták, hogy az új világrend az újkori ember világát váltotta fel, a szociális igazságosság jegyében elvetve a szabadság és egyenlőség elvét, s az egyéni jogok helyett a közösséggel szembeni kötelezettségeket hangsúlyozva.⁵⁷⁷ A lap szerzőinek megfogalmazása szerint a tizenkilencedik század az "éjjeliőr államok" eszméjét tűzte célul maga elé, ezzel szemben a huszadik század uralkodó eszméi a népiségre és a fajvédelemre épülő nacionalizmus, az erős állam eszméje, a közösségi

⁵⁶⁶ Szabó László: A modern társadalomszervezés és érdekképviselőink. 1943/7. 409–421.

⁵⁶⁷ Lovász János: A gazdasági élet hullámmozgásai és az új gazdasági rend. 1942/1. 41–44.

⁵⁶⁸ Erről elsősorban Agárdy Jenő, a Nemzeti Munkaközpont főosztályvezetője írt: 1942/1. 28–32; 1942/4. 211–222; 1943/3. 149–157; 1943/5. 303–313; 1943/6. 355–359.

⁵⁶⁹ Czére Béla a falukutatókról és a szociográfusokról: 1944/1. 63–64.; Rézler Gyula egy kőbányai üzemszociográfiáról: 1944/3. 171–179.; Mámai Kiss István Csepelről: 1943/4. 201–209., Matolcsy Mátyás a telepített mintafaluról, Tordasról: 1943/5. 299–302.

⁵⁷⁰ Szitnyay Jenő 1944/1. 48–56.

⁵⁷¹ Dóry Béla a sáncolásról: 1944/3. 165–170; Földváry László az erdőgazdálkodásról: 1943/1. 29–35.

⁵⁷² Matolcsy Mátyás az egészséges városfejlődésről: 1942/8. 444–451.

⁵⁷³ Mocsáry Ödön: a munkaügyi minisztériumról 1944/2. 93–103; Molnár Gyula a népegészségügyi minisztériumról: 1943/3. 158–166.

⁵⁷⁴ Herepey-Csákányi Győző a TBC-ről: 1942/6. 334–337; Szepessy Zoltán a rákról: 1944/7. 418–424.

⁵⁷⁵ Pap Ferenc az ivóvízhelyzetről: 1943/2. 80–89.

⁵⁷⁶ Az ONCSA-ról: 1943/12. 754–756.

⁵⁷⁷ A közösségi gondolat filozófiája. 1943/2. 90–97. Vö. Hertelendy László, Péchy Henrik, Bosnyák Zoltán, György László, Bezeredy Zoltán írásai.

gondolat, az irányított gazdálkodás, a munka megbecsülése és a társadalom hivatásrendi megszervezése. Az egyéni ideálképben a hősi életforma, a személyes felelősség és a közösségért végzett munka kapott hangsúlyt. E víziókban az állam hatékonyságát a végrehajtó hatalom túlsúlya biztosította volna, a nép pedig a területi és testületi önkormányzatok révén vett volna részt a politikában.

A cikkírók alapállása szerint a kapitalista gazdálkodás kizsákmányolta a munkásságot és a parasztságot.⁵⁷⁸ A kizsákmányolással szemben szervezkedő munkásság pedig hamar a zsidó munkásmozgalmi vezetők hálójába került, akik csak politikai céljaik elérésére használták a tömegeket. Nem jelentett szerintük megoldást a keresztényszocialista mozgalom sem. A tömeg érdekeinek képviselőit – érveltek a szerzők – leghatékonyabban a nemzetiszocializmus oldhatja meg. A nemzetiszocialista munkaállam megvalósítására két utat tartottak elképzelhetőnek: a totális államot vagy a hivatásrendek alapján megszervezett társadalmi és gazdasági életet, azaz a korporatív államot. Ezek közül a korporatív államot azért tartották jobb megoldásnak, mert úgy látták, hogy az államkapitalizmus kiépítése az embert védtelenebbé tenné, mint amilyen a liberális-kapitalista korban volt, amit gondolatmenetük szerint a hivatásrendi érdekképviselő ellensúlyozhat. Hangsúlyozták, hogy a munkaállamban az egyén szabadsága nem mehet a közérdek kárára, de az egyes osztályok önérdek érvényesítése sem. A társadalmi folyamatok összehangolását (így például az osztályharc megelőzését) az állam feladatának tartották.

A megálmodott új kultúra középpontjába a népi értékeket állították volna a lap szerzői. Ebből az alapállásból kritizálták az urbánus irodalmat, s általában a dekadensnek minősített polgári szellemiséget, amiből zsidóellenességük is tápot kapott. A folyóirat – említettük – teret adott a népi írók (Erdélyi József, Gellért Vilmos, Géza Ottó, Izsák László, Sinka István, Terjéki László, Zempléni Fodor József) verseinek. Ezek többsége hősi, elégikus hangot ütött meg. A háborúban való helytállásra buzdított Sinka és Gellért, zsidóellenes élű volt Géza Ottó verse, Izsák László pedig úr- és klérusellenes húrokat pengetett. A kritikai rovatok (könyvszemle, filmkritika, színházi szemle, rádió ismertető) és az új szellemű írások (a magyar történelem legjelesebb személyiségeit kijelölő tanulmányok és a példaállító megemlékező cikkek) egyaránt útmutatóul szolgáltak az új kánon kialakításához.⁵⁷⁹ A kulturális kérdések tárgyalásakor

---

⁵⁷⁸ Fiala Ferenc: A magyarországi szociáldemokrácia indulása. 1942/3. 154–167.

⁵⁷⁹ A könyvszemlék visszatérő szerzője Kovács István. Baráth Tibor az új magyar történetírásról: 1942/1. 9–21; a Hunyadiak és a Horthy-család összehasonlítása ugyancsak Baráthtól: 1942/10. 561–569; valamint

gyakran hangsúlyozták a „zsidó szellem” káros hatását a „magyar népi kultúrára”. Elítélték az olyan polgári szerzőket is, akik az új értékek felvállalása helyett a régiekhez ragaszkodtak, így például az ekkor akadémikussá választott Márai Sándort.⁵⁸⁰ Nem mulasztották el kiemelni a zsidók (közelmúltbeli) nagyarányú szerepvállalását a szellemi életben (könyvkiadás és könyvkereskedelem, színház, film, irodalom).⁵⁸¹ Mindezek ellenére a lapban csak néhány keresztény tematikájú írás jelent meg (Gellért Vilmostól, Szentiványi Kálmántól, Terjéki Lászlótól).

A szerzők az „egészséges népi szellemet” a „faji tisztaság” megőrzésével javasolták biztosítani.⁵⁸² A lap ennek szellemében ismertette a fajbiológia alapfogalmait, melyek az emberi rassz és a faj; a nép pedig több rassz konkrét életegysége. Ezután a rasszokra vonatkozó alapismereteket ismertették. Eszerint négy „alapfajról” létezik: az europid, a negrid, a mongolid és az ausztrolid. Az europid faj hat nagyobb rasszra osztható (nordikus, mediterrán, dinári, alpi, ugor és a fáli). Megtudjuk, hogy az egyes európai népek különböző arányban tartalmazzák az egyes rasszokat. A népet ugyanis a közös múlt folyamán kialakult lelki alkatában azonos egyedek közösségeként definiálták. Az eltérő rasszok keveredését időnként előnyösnek, máskor károsnak tekintették. A cikkírók példája szerint a zsidóság olyannyira eltér az europid rasszoktól, hogy idegensége a keveredés után is kiütözik, azaz „domináns rossz tulajdonságai elkorcsosítják az európai népeket”, amelyekkel keveredik. A fajbiológia gyakorlati alkalmazásának (eugenika) célját abban határozták meg, hogy minél több egészséges, tiszta fajú gyermek szülessen, mert a népek gyarapodása és hanyatlása faji erejüktől függ.

Az *Új Európa* álláspontja szerint a zsidóság, amely egy belterjes nép (azaz nem faj), idegen, tehát kiküszöbölendő Európából. E program jegyében először is igyekeztek meghatározni a zsidónak tekintendők körét.⁵⁸³ Ezt szerintük azért lehetett megtenni, mert az asszimiláció kora előtt a zsidó nép tagjai zsidó vallásúak is voltak. Az idézett német szaktekintély szerint az döntés kérdése, hogy a keveredés során kialakult úgynevezett „félzsidókkal” és „negyedzsidókkal” szemben mi a teendő, hiszen nekik csak egyik szülőjük vagy nagyszülőjük volt zsidó; ezután azonban a zsidónak minősülő

Lőrinczi László a magyar népi gondolatról és az új történelmi-irodalmi kánonról: 1943/1. 1–6; V.ö. Lőrincz Ferenc írásai Tormay Cécile-ről, Sértő Kálmánról és Erdélyi Józsefről.

⁵⁸⁰ Kovács István Márairól: 1942/5. 311–314.

⁵⁸¹ Vezsenyi István írása a zsidóság könyvkultúrában betöltött szerepéről: 1942/1. 37–40; lásd még Miklóssy Tibor és Kézai Béla szinikritikáit.

⁵⁸² Mándy György: A magyar nép faji összetétele. 1942/3. 149–153.

⁵⁸³ Erről Gross Walter, az NSDAP fajpolitikai intézetének vezetőjének írását közlik: 1942/3. 129–144.

személyeket – hangoztatta a német hivatalos álláspontot – el kell távolítani Európából. A hazai viszonyokat áttekintő írás szerint a megnagyobbodott Magyarországon (legfeljebb) mintegy egymillió zsidóval lehetett számolni, akiket „ki kell vándoroltatni”.⁵⁸⁴ A „kivándoroltatás” és a zsidók helyére hazatelepítendő külföldön élő magyarok betelepítésének költségeit a lefoglalt zsidó vagyonokból javasolták finanszírozni. A fennmaradó zsidóvagyonból pedig az életszínvonalat szándékoztak emelni. Emellett mielőbb elkezdtek volna szétszítani a „zsidó földeket” a parasztság között, és a zsidók által betöltött fontos állásokat (az úgynevezett kulcspozíciókat) a munkanélküli keresztény munkavállalók között (ez volt az úgynevezett „keresztény őrségváltás”, amit annak kritikusan az „Aladárok honfoglalásának” neveztek).⁵⁸⁵ A folyóirat néhány írása feldolgozta a zsidóság magyarországi történetét, gazdasági szerepvállalásuk alakulását, és bemutatta a gazdasági és a kulturális életben betöltött „meghatározó és káros” szerepüket.

Az új világrenddel kapcsolatosan a folyóirat kezdetben inkább elméletibb írásokat közölt a két egymással szembehelyezkedő táborról,⁵⁸⁶ majd egyre inkább a háború került előtérbe (ezen belül előbb a hátszágban érezhető gazdasági hatása,⁵⁸⁷ majd a diplomácia és a távoli csaták,⁵⁸⁸ végül az olyan háborús kérdések, mint az invázió,⁵⁸⁹ a légi bombázás és a német megtorlófegyverek⁵⁹⁰). Egy-egy írás jelent meg a háború után várhatóan előálló helyzettel kapcsolatban (a közlekedés jövőjéről, a béketervekről).⁵⁹¹

Az új világrend elméleti alapfogalmait is ismertette a lap: az élettér és a nagytér fogalmának meghatározását.⁵⁹² Eszerint tudományos értelemben az élettér az azonos faj kialakulását biztosító összefüggő terület (Eurázsiai síkság, az Ázsiai-középhegységtől délre lévő területek India súlyponttal, az ettől keletre fekvő területek, Észak- és Dél-Amerika, a Szaharától délre fekvő Afrika), politikai-gazdasági értelemben viszont az élettér az egy nép számára a megélhetést és védelmet biztosító terület. E fogalommal a szerzők egyúttal az imperialisztikus törekvéseket legitimálták, mivel értelmezésük

---

⁵⁸⁴ A zsidókérdés magyarországi vetületéről Bosnyák Zoltán írásai: 1942/5. 257–273; 1944/5. 277–290.; vö. Szabados Mihály írása a zsidók kivándoroltatásáról: 1942/9. 541–548.

⁵⁸⁵ Matolcsy Mátyás a zsidóbirtokok szétszításáról: 1942/4. 193–199.

⁵⁸⁶ Csiszár Béla a nagyhatalmak vezető politikusairól: 1943/5. 257–271; Matolcsy Mátyás a hadviselő felekről: 1943/6. 321–326.

⁵⁸⁷ Matolcsy a légitámadások okozta vagyoni kárról: 1944/5. 257–259.

⁵⁸⁸ Az olajért folytatott harcról: 1942/9. 552–553; a tengerekért folytatott harcról Lőrincz Ferenc: 1943/10. 581–608.

⁵⁸⁹ Az invázióról Saly Géza: 1944/4. 210–216; Zách Emil: 1944/7. 385–389.

⁵⁹⁰ A német megtorlófegyverekről Dánoki Kováts Gyula: 1944/8. 455–461.

⁵⁹¹ Szabó László 1943/6. 327–334; Nyárády Iván: 1944/2. 112–116.

⁵⁹² Lovász János: Élettér. 1942/9. 525–531; Facsády Kálmán: Az autarkiától a nagytérgazdálkodásig. 1943/10. 609–613.

szerint ha egy nép élettere nem egyezik meg az országa határaival, akkor e területek megszerzésére törekszik. Eszerint a logika szerint a népek közti konfliktusok időnként elkerülhetetlenek, mivel egyes területek több nép életteréhez is hozzátartozhatnak. (A szerzők Elzász-Lotharingiát és Lengyelországot említették példaként.) A nagytér fogalmát immár tisztán politikai értelemben határozták meg: egy-egy nagy politikai egység befolyási övezetként, azaz nagyhatalmi térségként. A cikkírók szerint egy nagytér – ideális esetben – megközelítőleg önálló gazdasági egység kell legyen.

Mint láthattuk, a folyóirat értelmezése szerint az új világrend 1942-ben a régi világgal állt háborúban.⁵⁹³ Ideológiai értelemben pedig három eszmerendszer küzdött: a liberális demokráciák elavultnak titulált individualizmusa, a „judeobolsevizmus”, valamint a szociális faji nacionalizmus. A szerzők szerint a liberális demokrácia a középszerűség uralma, a judeobolsevizmus az osztályharc révén az „untermann” tömegösztonéit szabadítja fel, a szociális faji nacionalizmus ezekkel szemben a népi közösséget emeli a kiválók színvonalára. A háborúban azonban összefogott a bolsevizmus és a liberalizmus a nemzetiszocializmussal szemben. A lap külpolitikai írásai beszámoltak arról, hogy 1943 júniusára lényegében az egész világ felsorakozott a front két oldalán, s mindössze tíz állam (Írország, Svédország, Svájc, Portugália, Liechtenstein, Törökország, Afganisztán, Mongólia, Argentína és a Vatikán) maradt semleges.⁵⁹⁴

A folyóiratban természetesen a tengelyhatalmak bemutatása a leghangsúlyosabb. Elsősorban Németország, majd Olaszország szolgált megismerendő példaként, de külön tematikus szám foglalkozott a nemrég hadba lépett Japánnal 1942 márciusában. A német és olasz állam struktúrája, szociális intézkedései, kultúrája minden tekintetben követendő példaként jelentek meg – akár azok mezőgazdaságáról, munkaszervezéséről, kulturális életéről stb. volt is szó. A lap ezek mellett bemutatta a „haladás útjára tért” országokat: Franco Spanyolországát, Salazar Portugáliáját, Laval Franciaországát, s több cikkben ismertette a bolsevizmus ellen elszántan küzdő Finnországot, valamint a német hatalmi övezetbe tartozó kisebb államokat (Ausztriát,⁵⁹⁵ Belgiumot,⁵⁹⁶ Csehországot,⁵⁹⁷ Horvátországot⁵⁹⁸), továbbá az elfoglalt Ukrajnát.⁵⁹⁹ A folyóirat

---

⁵⁹³ A közösségi gondolat filozófiája. 1943/2. 90–97.

⁵⁹⁴ Matolcsy Máttyás a hadviselő felekről: 1943/6. 321–326.

⁵⁹⁵ Facsády Kálmán: Ausztria útja. 1943/12. 729–734.

⁵⁹⁶ Hendrik de Man ny. államminiszter nyilatkozata: 1942/6. 366–368.

⁵⁹⁷ Pohl Otmar: Csehek az Új Európában. 1942/6. 363–365.

⁵⁹⁸ A Horvátországról szóló cikkek közül kiemelhető Sümeghy Mihály: A Horvát Állam megszervezése. 1943/4. 222–232.

olvasói megismerhették az említett országok történetét, s új politikai-gazdasági rendszerét, valamint azt is, miképpen kapcsolódtak be az új Európába.⁶⁰⁰ Ezek mellett a szerkesztők figyelmet fordítottak a semleges országokra (különösen Törökországra) nehezedő angolszász diplomáciai nyomás bemutatására,⁶⁰¹ és túldimenzionálták a brit világbirodalom ellen lázongó indiai függetlenségi mozgalmat.⁶⁰²

Nem lepődhetünk meg azon, hogy a külpolitikai összefoglalókban a tengelyhatalmak diplomáciáját mindig nagyvonalúnak, magabiztosnak és sikeresnek tüntették fel, míg a szövetségeseket erőszakosnak, otrombának és sikertelennek. Sosem mulasztották el a szövetségesek egymással szembeni bizalmatlanságát hangsúlyozni és a széthúzás jeleit keresni. Hasonló aránytalanságokat láthatunk a hadi helyzetről szóló beszámolók esetében is. Ezek szerint ugyanis a német előretörés mindig tervszerűen haladt és nagy kárt okozott az ellenségnek, míg a német visszavonulás csak taktikai, és az ellenségnek nagy hadianyag- és emberáldozat árán sikerült elérnie.⁶⁰³ Ezek után a meglepetés erejével hat a lap beszámolója Olaszország bombázásáról, majd kettészakadásáról, és a fasiszta területek zsugorodásáról.⁶⁰⁴ Ennek ellenére a külpolitikai írások töretlenül optimisták: az „Európai Vár” szerintük továbbra is bevehetetlen, az invázió lehetőségét rémhírnek minősítették, mivel érvelésük szerint az „Atlanti Acélfal” elleni támadás eleve sikertelenségre van kárhóztatva.⁶⁰⁵ A normandiai partraszállás után pedig arról értesülhetett az olvasó, hogy hamarosan német ellencsapás következik a megtorló német csodafegyverek (V1, V2) révén.

Az említett elemzésekben helyet kaptak az egyes nagyhatalmak vezetőinek életrajzai: Hitler, Mussolini, Roosevelt, Churchill és Sztalin, akik közül csak a szovjet vezetőt ábrázolták igazán negatív figuraként! A nagyhatalmakról kialakított kép azonban korántsem volt ilyen pozitív. Az angolszász szövetségesek államait kizsákmányoló kapitalizmusnak láttatták, ahol legalább olyan elviselhetetlennek tűnt a munkás és a paraszt élete, mint amilyenek a szovjet nyomor, a kényszermunkatáborok

---

⁵⁹⁹ Löffler, Hermann: Ukrajna múltja és jelene. 1942/7. 399–407.

⁶⁰⁰ Különösen érdekes Karay Kálmán összefoglalása az olasz, spanyol, portugál és francia nemzetiszocialista mozgalomról: 1942/11. 638–646.

⁶⁰¹ Törökország helyzetéről Csizsár Béla: 1942/6. 339–344; Pusztai Lajos: 1943/12. 735–740; Simonffy Aladár: 1944/3. 134–140.

⁶⁰² Indiáról lásd Vrana Lajos írásait: 1942/5. 274–281; 1942/7. 408–411; 1942/8. 462–465 és 483–485.

⁶⁰³ Lásd pl. Matolcsy Mátyás: A szovjet eddigi veszteségei. 1942/9. 513–517.

⁶⁰⁴ Csizsár Béla: Mussolini tragédiája. 1943/9. 513–519; Mihály László két helyzetelemzése: 1944/4. 200–209; 1944/8. 468–473.

⁶⁰⁵ Saly Géza: Invázió és propaganda. 1944/4. 210–216.

és az erkölcstelen anarchizmus világa látszott.⁶⁰⁶ A lapban megjelent külpolitikai írások többsége tehát egyértelműen propagandacikk volt, de akadtak kivételek. Az Ukrajnáról szóló ismertető például arról is beszámolt, hogy a németekre felszabadítóként tekintő ukrán paraszt hogyan vesztette el bizalmát a német gyarmatosítóknál.⁶⁰⁷ A Prágáról készült úti jegyzet pedig felhívta a figyelmet arra, hogy a német megszállás hatására a cseh értelmiség körében néhány éve még érzékelhető Monarchia-nosztalgia felváltotta a szovjetbarát érzület.⁶⁰⁸

---

⁶⁰⁶ Koischwitz, Ottó: Az USA jobbjai. 1942/9. 549–551; Kádár Mihály: Családvédelem és népesedéspolitika a Szovjetunióban. 1942/5. 303–307; Greife, Hermann: A szovjet kényszermunkatáborok élete. 1942/9. 532–540.

⁶⁰⁷ Ukrajna német megszállásáról kritikus hangú írás Saly Géza tollából: 1944/2. 88–92.

⁶⁰⁸ Ghyczy Béla: Prága. 1943/10. 614–620.

KONKLÚZIÓK

Disszertációnkban négy fejezetben, négy különböző megközelítésben foglalkoztunk a Horthy-korszak második felében a legjelentősebb ellenzéki erővé nőtt „új szélsőjobboldallal”, a magyar nemzetiszocialista mozgalmakkal. E négy megközelítési mód értelemszerűen különböző kérdések felvetését tette lehetővé. A téma historiográfiájának teljes körű számbavételének első tanulsága, hogy a magyar nemzetiszocialistákkal nem csak a szakirodalomban leggyakrabban idézett alig tucatnyi–kéttucatnyi munka foglalkozott érdemben, hanem több mint háromszáz kisebb-nagyobb dolgozat közölt legalább részben hasznos adalékokat. Ezekből kiderült, hogy a szakirodalom gyakran ismétli még ma is az 1945 előtt és után lejárató célzattal megfogalmazott állításokat. Ezeket hangoztatta az eleve dogmatikus alapokon álló 1949 utáni állampárti történetírás. Bár az 1960-as évektől egyre több szakszerű munka jelent meg, az ekkor kiadott közismert összefoglalások mára sok szempontból revideálandók, állításaik fenntartásokkal kezelendők, s gyakran ezekbe is bekerültek az ekkor már tényként kezelt csúsztatások és rágalomok. Feltűnő, hogy a kisebb résztémákat vagy helyi eseményeket vizsgáló (s gyakran eldugott helyeken publikált) írások jóval kevésbé voltak koncepciózusak, mint a nagyobb és ismertebb összefoglalók. Kétségtelen, hogy a hatvanas évek szerzői közül többen megdöbbenően széleskörű forrásbázison tárták fel a múltat, mégis érezhető, hogy időnként a történészek saját megszerzett tudásukat a kor elvárásaihoz kényszerültek igazítani. A másik oldalon, a nyugati emigrációban megjelent, s a rendszerváltás után Magyarországon is újra kiadott visszaemlékezések és az azokra épülő történeti értékelések állnak. Ezek legalább annyi kritikával kezelendők, mint az állampárti történetírás. A rendszerváltás után – különösen az ezredfordulótól kezdődően – megjelent újabb szempontú vizsgálatok, újabb források bevonásán alapuló, s ideológiai megkötöttségektől is kevésbé terhelt tanulmányok készültek. Ezek eredményei alapján ma sok kérdésben újraírható és újra is írandó a szélsőjobboldal története.

Disszertációnk második fejezetében a szakirodalmi eredmények és saját kutatásaink alapján erre tettünk kísérletet. Eközben mindvégig törekedtünk arra, hogy a politikai irányzatokat minél jobban elkülönítsük. Így tudatosan próbáltuk elkerülni a jobboldal és a szélsőjobboldal összemosását, valamint igyekeztünk eredeti megnevezésükkel is kifejezni, hogy a szélsőjobboldalon belül is több alkategória különíthető el. S bár a

szélsőjobboldal a harmincas évek második felétől már elsősorban magyar nemzetiszocialistának vallotta magát, az 1940-es években jól láthatóan kettévált e tábor: a Szálasi körül csoportosuló hungaristákra, és a lényegében fajvédő programot valló Imrédy–Pálffy-féle Pártszövetségre. Mellettük mindvégig léteztek kisebb szélsőjobboldali csoportok (például a régi fajvédők vagy a keresztényszocialisták). A szakirodalom jelentős részétől eltérően disszertációnkban ezeket a különbségeket a megnevezésükre használt fogalmakkal is érzékeltettük. A fasiszta kifejezést például nem tekintettük általános gyűjtőfogalomnak – ahogy egyébként 1945 előtt a kortársak sem. Magyar fasisztának csak az olasz mintát követőket neveztek, s ugyanígy rendre kaszáskeresztesnek Böszörmény Zoltán követőit, hungaristának pedig csak a Szálasi-pártiakat. A nemzetiszocialista, illetve a nyilas(keresztes) kifejezés azonban a különböző pártok tagjaira egyaránt érvényes gyűjtőfogalom volt, s azokat mi is így használtuk.

Ezek elkülönítése azért sem haszontalan, mert rámutat, hogy a szélsőjobboldalon belül egymással versengő irányzatok léteztek. Éppen ezért az 1919-től 1944-ig ívelő szélsőjobboldali kontinuitásról beszélni teljesen megalapozatlan. Sem személyi, sem ideológiai kontinuitás nem mutatható ki például az 1920-as évek fajvédő mozgalma és a nyilasok között. Jellemző például, hogy a fajvédők vezéralakjai (Gömbös, Szabó Dezső, Eckhart, Bajcsy-Zsilinszky, Ulain, Lendvai, Héjjas) a harmincas években kivétel nélkül szembefordultak a nyilasokkal. Programjaik tüzetesebb vizsgálatából nyilvánvaló, hogy a harmincas évek nemzetiszocialistái sokkal radikálisabb társadalmi-gazdasági változásokat és az állam szerepének teljes átalakítását követelték, míg a fajvédők inkább csak kisebb-nagyobb korlátozásokat, az állam szerepének megerősítését, s saját maguknak és híveiknek pozíciókat követeltek. (E különbséget érzékeltette egyébként Lackó az „úri fasizmus” fogalmának bevezetésével.) Figyelemreméltó jelenséggént regisztrálhattuk, hogy a Parlamentbe bekerült politikusok jelentős része fokozatosan visszatért a jóval kevésbé „felforgató” fajvédő nézetekhez.

A szélsőjobboldal történetének részletesebb áttekintése több elterjedt közhely ellenőrzésére és gyakran cáfolatára adott alkalmat. Így például egyértelműen a mítoszok körébe utalható az, hogy a harmincas évek magyar nemzetiszocialista mozgalmait a Harmadik Birodalom finanszírozta volna. A „guruló márkák” vádja a kormányzat lejárató politikai kampányának volt a része. S bár a nemzetiszocialista mozgalmak pontos gazdasági háttere mindmáig feltáratlan (és valószínűleg a források hiánya miatt feltárhatatlan is), az elszórt adatokból – és abból, hogy a német támogatást igazoló

bizonyítékkal sosem tudtak előállni a vád megfogalmazói – nyilvánvaló, hogy a kezdeti időkben csak a pártvezetők saját tőkéjére (pénzére, sajtójára, kapcsolataira és ismertségére) támaszkodhattak. A harmincas évek közepétől aztán az egyre terebélyesedő mozgalmak a beszédett tagdíjakból gazdálkodtak, a harmincas évek végétől pedig ehhez adódott hozzá nagypéldányszámú lapjaik nyeresége. A „német támogatás” ezekhez képest elenyésző lehetett, s ha volt, az valószínűleg nagyrészt nem is állami forrásból származott. Ami azonban teljesen egyértelmű: Szálasi egészen 1944 őszéig nem élvezte Hitler bizalmát és támogatását.

A másik újabban is divatos kérdés, hogy mennyiben tekinthetők a nyilasok „zöld bolsevikoknak”, ahogy már 1945 előtt is nevezték őket jobboldali és liberális ellenfeleik. E kérdésben hajlunk a hasonlóságok elismerésére, amennyiben a nemzetiszocialisták váltak a fennálló rendszer leváltását követelő alternatív politikai erővé. (Ez egyébként részben abból fakadt, hogy a Horthy-korban csak szűk határok között működhetett baloldali ellenzék, így a rendszer radikális megváltoztatását is csak jobboldalról lehetett a siker reményében felvetni.) Így volt lehetséges, hogy jelszavaik, sőt szavazóik is gyakran a baloldalról (különösen a szakszervezeti mozgalmából) érkeztek. A nemzetiszocialista elit tagjainak életútját vizsgálva azonban figyelemreméltó, hogy körükben alig volt baloldali politikai múlttal rendelkező személy. A kevés kivétel közé tartozott Kassai-Schallmayer Ferenc, Málnási Ödön és még néhányan. Ők a nyilas pártok ideológusai lettek. Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a magyar nemzetiszocialista elitben nem volt jellemző a baloldali előélet, de a pártideológusok számára nem bizonyult hátrányosnak a szakszervezeti és a marxista előképzettség. A kutatásaink során elszórta előkerült adatok azt bizonyítják, hogy az 1930-as évek második felében átmenetileg a középvezetői és helyi szinteken (főleg a munkásokat beszerzők között) többen is voltak a munkásmozgalmi múlttal rendelkezők. Többségük azonban az 1939-es sikerből már nem vehette ki részét, mert addigra marginalizálódott.

Az 1939-es választási eredmények önmagukban is figyelemreméltóak. Rámutatnak ugyanis, hogy a társadalom jelentős része elégedetlen volt a fennálló rendszerrel, s radikális változásokat akart. E változásokat sokan remélték a nyilasoktól. Hamarosan kiderült azonban számukra, hogy a nyilas ellenzéki frakció – még ha a Horthy-korban nagynak is számított – nem volt képes programját átvinni a kormánytöbbségen. Ezt érzékelve sok szimpatizáns fordult el a nyilas pártoktól, ami viszont azokon belül bomlási folyamatot indított el. E folyamatokat erősítette a kormányzat és az állami

szervek (különösen a bíróság, a csendőrség és a helyi közigazgatás) folyamatos nyomása, amihez gyakran csatlakoztak a nagyobb civil szervezetek is. A hivatalos szervek és a vezető civil szervezetek nyilasellenessége a Gömbös-kormánytól kezdve egyértelműen kimutatható, s az minden későbbi kormányt jellemezte. Hamis beállítás tehát úgy tekinteni a nyilasokra, mint a Horthy-kori elit „utolsó tartalékára”, vagy éppen a kormányzat által támogatott politikai csoportra. Valójában nagyon is keményen felléptek ellenük: megakadályozták nyilvános gyűléseiket, rendszeresen betiltották lapjaikat, feloszlatták pártjaikat, bírósági eljárást indítottak aktív tagjaik ellen, s tiltották a köztisztviselők és a katonák párttagságát. Ezen felül rendszeresek voltak az ellenük irányuló célzott politikai lejárató kampányok. Sajátos módon azonban ez a fajta adminisztratív fellépés (lényegében politikai üldözés) kezdetben éppen ellenkező hatást ért el: mártírrá avatta őket, s megerősítette összetartozás-tudatukat. A választási rendszer mellett ez a kormányzati politika is hozzájárult ahhoz, hogy a Horthy-korban egyetlen ellenzéki politikai erő képviselői sem szerezhettek jelentős igazgatási tapasztalatokat. Így 1944-ben, majd 1945-ben a rendszer leváltásakor is, lényegében tapasztalatlan politikai garnitúra váltotta fel az addigi kormányzó elitet. Annyiban azonban hatásosnak bizonyultak az adminisztratív intézkedések, hogy sok nemzetiszocialista politikus álláspontja enyhült fajvédővé. Ez és a „szélkifogás” taktikája együttesen oda vezettek, hogy 1944-re meglehetősen széles bázisa lett az egykori fajvédő programnak.

A nemzetiszocialista politikai elit szociológiai összetételének vizsgálatának egyik meghatározó tanulsága, hogy vezető politikusaik nem voltak képzetlenebbek riválisaiknál. Mind származásukat (családi háttér, vallás, társadalmi helyzet) tekintve, mind képzettségükre nézve (foglalkozásszerkezet, elért legmagasabb képzettség) hasonló képet mutattak a kormánypártiakéhoz. Mindkét csoport gyűjtőpárt volt: abban az összes társadalmi osztály, foglalkozás, vallás, karriertípus képviseltette magát. Jelentős különbségnek tekinthető viszont, hogy a nemzetiszocialista politikusok nem rendelkeztek jelentősebb politikai tapasztalattal, és komolyabb társadalmi presztízzsel sem. Ezeket ugyanis a kormánypártiak monopolizálták. A nemzetiszocialistákat a többi nagyobb ellenzéki csoporttal (szociáldemokraták, kispapok, polgári liberálisok) összevetve feltűnő, hogy e körből egyedül ők szerveződtek gyűjtőpárttá, míg a többi ellenzéki alakulat kifejezetten rétegpárt jellegű maradt. Ennek fényében jobban érthető, hogy miért tekinthettek sokan a szélsőjobboldalra úgy, mint a kormánypárt alternatívájára. Egyúttal az is világos, hogy hatalomra kerülésük esetére miért volt

bizonyosra vehető a sikertelenség: tapasztalatlanságuk ugyanis eleve nem tette lehetővé, hogy zökkenőmentesen vegyék át az állam irányítását. Azt sem felejthetjük azonban el, hogy hatalomra jutásuk előfeltétele 1944-ben nem is az alkalmasság, hanem a német követelések lehető legteljesebb kiszolgálása volt.

A szélsőjobboldal szellemi háterszágát vizsgálva két megállapítást tehetünk. Elsőként azt kell hangsúlyoznunk, hogy az 1930-as évek második felében fokozatosan épült ki az a sajtó, amely teret adott nézeteiknek, programjaik kiforrásának. S ez egyúttal fokozatosan vonzotta a nemzetiszocialista táborba az értelmiséget. A tüzetesebben vizsgált nemzetiszocialista folyóirat pedig önmagában is bizonyította, hogy a nemzetiszocialisták mögött létezett számottevő értelmiségi háterszág. Ez tehát ismét a nyilasok képzetlenségéről szóló mítosz markáns cáfolata. Az azonban igaz, hogy ez az értelmiségi bázis a negyvenes években elszakadt Szálasiótól, s átmeneti függetlenség után vagy a mérsékeltebb Pártszövetség, vagy a kormánypárt radikálisai felé orientálódott.

A Szálasi-féle hungarizmus pontos támogatottsága nem becsülhető meg. Ami bizonyos, hogy uralmuk elsősorban a háborús vereség miatt omlott össze. Programjaik és kormányzásuk idején hozott döntéseik alapján úgy tűnik, hogy az általuk kiépített egypártrendszerű pártállam sok szempontból hasonlított az 1949 után kialakult rendszerre. S az is biztosra vehető, hogy politikai ellenfeleiket és vélt ellenségeiket (különösen a zsidóságot) eltávolították volna. Politikai alkalmatlanságukról annyiban beszélhetünk, amennyiben dogmatikus gondolkodásuk és fanatikus meggyőződésük nagyban lehetetlenné tett bármiféle (reál)politikát.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

I. Források

1. Levéltári források

MOL

- K-750 Államfői levéltár – Hungarista Napló
- U-162 fényképgyűjtemény – Szálasi naplójegyzetei
- P-1351 – Nyilaskeresztes Párt iratai (1932–1945)
- K-775 – Nyilas Belügyminisztérium iratai
- K-669 vagy K-638 – Nyilas VKM iratai
- K-800 – Nyilas Igazságügy minisztérium iratai
- K-707 – Nyilas Külügyminisztérium iratai
- K-164 – Nemzeti Számonkérés Szervezete iratai
- K-149 6044-4-1942 – Málnási Ödön írása Szálasi elmeállapotáról

PIL

- 274. fond – Magyar Kommunista Párt iratai (1944–1948)
  - 11. állag – Karhatalmi osztály (1945–1948)
- 290. fond – 1956-os gyűjtemény
- 685. fond – Szélsőjobboldali mozgalmakra és szervezetekre összegyűjtött iratok (1923–1944)
- 721. fond – Révész-gyűjtemény (1848–1947)
- 909. fond – Nemes Dezső hagyatéka (1945–1985)

ÁBTL

- 3.1.5. O-14.937/1-2. – Nyilaskeresztes Párt
- 3.1.6. P-602. – Jobboldali mozgalmak
- 4.1. A-965. – Budapesti nyilas vezetők, pártszolgálatosok

BFL

- Népbíróági perek iratai

2. Nyomtatott források

„... a háború szolgálatában” Főszerkesztői értekezletek. 1942. szeptember 22. – 1943. augusztus 25. Szerk. Joó András. Bp., 2007, Napvilág – MTL.

„Csepeli Őrszem” = *Népszava*, 1941. május 14. 3.

A fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke. 1–4. Bp., 1945–1946, Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya. Reprint: Bp., 1997, Stoker.

A magyar sajtótörténet irodalmának válogatott bibliográfiája (1705–1945). Szerk. József Farkas. Bp., 1972, MUOSZ.

A nemzeti szocialisták könyve. A Böszörményi mozgalom lényege. Bp., 1935, Fáklya.

A nürnbergi per vádbeszédei. Bp., 1955, Szikra.

A Reggel, 1945. április 23. 3.

A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról. 1933–1944. Bp., 1968, Kossuth.

Ábrahám Ferenc – Kussinszky Endre: *A Bárdossy per. 1–2. (1. A vád. 2. A tárgyalás és az ítélet.)* Bp., 1945, Magyar Központi Híradó (Ítélet a történelem).

Ábrahám Ferenc – Kussinszky Endre: *A Szálasi-per. A vád, a vallomások és az ítélet.* Bp., 1946, Magyar Központi Híradó (Ítélet a történelem).

Ábrahám Ferenc – Kussinszky Endre: *Az Imrédy-per. A vád, a vallomások és az ítélet.* Bp., 1945, Magyar Központi Híradó (Ítélet a történelem).

Áts Béla – Horváth József – Párkányi István – Tali András: *Tetemrehívás. Nyílt levél Szálasi Ferenc úrhoz, a Nyilaskeresztes Párt vezetőjéhez.* Bp., 1941, Horváth József.

Az aláaknázott Európa. Eredeti okmányok, dokumentumok, leleplezések. Francia eredetiből fordították: Gallus Sándor, Östör András, Vízny András. Szálasi Ferenc előszavával. Bp., 1938, Gallus Sándor.

Az Országos Magyar Sajtókamara Évkönyve. Bp., 1. kötet: 1941, 2. kötet: 1942, 3. kötet: 1943.

Bajcsy-Zsilinszky Endre: A mi új esztendőnk. = *Előőrs*, 1929. márc. 16.

Bajcsy-Zsilinszky Endre: Előőrs. = *Előőrs*, 1928. március 15. 1–4. (program)

Bajcsy-Zsilinszky Endre: Üldözöbe vették a csonka ország legjobb és legmagyarabb vidéki lapját. Nyílt levél Szudy Elemér sajtófőnökhöz. [A miskolci Magyar Jövőről] = *Előőrs*, 1930. febr.

Barbácsi Simon: *Az enyingi „nyilas ház”. Festetics nyilaskeresztes vezér vallomásai.* Enying, 1935.

Beér János: Széljegyzetek a háborús főbűnösök peréhez. = *Társadalmi Szemle*, 1946/6.

Benoschofsky Ilona – Karsai Elek: *Vádirat a náciizmus ellen. I–III.* Bp., 1958–1967, Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete.

Benoschofsky Ilona: Rendszer, de örület van benne. Szálasi naplójából. = *MIOK Évkönyv 1983/1984.* Bp., 1984. Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete.

Berend György: *A népbíráskodás.* Szeged, 1948, U. A. Szegediensis.

Bokor Péter: *Végjáték a Duna mentén. Interjúk egy filmsorozathoz.* Bp., 1982, Közgazdasági és Jogi Kiadó.

Böszörmény Zoltán élete. H.n., é.n., Kaszákkeresztes Párt.

Böszörmény Zoltán: *Vérem és oltárom.* Budapest, 1930, Magyar Szoc. Orsz. Pártja.

Budaváry László: *Zöld bolsevizmus. A nemzetietlen nyilas-mozgalom hűséges és döbbenetes képe.* Bp., 1941, Nemzeti Élet.

Csonka Emil: *Szálasi küzdelmeiből. Hogyan történt a hatalomátvétel?* Bp., 1944, Hungarista Kiadó.

Csonka Emil: *Szálasi országjárása.* Bp., 1944, Hungarista Kiadó.

Darvas József: *Város az ingoványon.* Bp., 1955, Magvető.

- Dersi Tamás: *A két világháború közötti polgári sajtó. I–II. 1965/1966. tanév.* Bp., 1966.
- Dévay Károly: *Hogy néz ki a nyilas, ha rásüt a nap?* Miskolc, 1939, Almási István.
- Dezsényi Béla: *A magyar sajtó az ellenforradalomtól a második világháborúig. Vázlatos áttekintés. 1958/1959. tanév.* Bp., 1959. Utánnomás: Bp., 1966.
- Egy nyilas íróasztal titkai. Mi maradt az „Összetartás” szerkesztőségéből? = *Magyar Nemzet*, 1945. június 6. 3.
- Egy szociáldemokrata harcos: Nincs más út! Nem megyünk együtt! Válasz a nyilas-demagógiára.* Bp., 1939, Szeder Ferenc.
- Egyény Károly: *Feleljen, Szálasi úr!* Bp., 1942, Népi Törekvések Szolgálat.
- Egyény Károly válasza könyve és személye ellen intézet nyilas támadásokra.* Bp., 1943, Szerző.
- Elekes Dezső: *A szellemi kultúra, különösen az időszaki sajtó számbavételének problémái.* Bp., 1943, Klny. a Magyar Statisztikai Szemléből.
- Elő Nyilas-Kalendárium. 1939.* Szerk. Fiala Ferenc. illetve *Nyilas Könyv 1940.* Szerk. Fiala Ferenc. Bp., 1940, Nyilas Lap és Könyvkiadó.
- Félesztendő az Előrs. Olvasóinkhoz. = *Előrs*, 1928. szeptember 16.
- Fiala Ferenc: *A nyilas egység-tárgyalások okmányai (28 okmány).* Bp., 1940, Nyilaskeresztes Párt Sajtóosztálya.
- Fiala Ferenc: *Válasz az áfiumokra.* Bp., 1940.
- Fiala Ferenc: *Zavaros évek. A Horthy-korszaktól Kádár Jánosig.* London, 1965, Hídő. (2. kiadás: London, 1966, Hídő-Hungarian Week; 3. kiadás: München, 1976, Mikes Kelemen Kör; 4. kiadás: San Francisco, 1987, Hídő Baráti Köre; 5. kiadás: Budapest, 2003, Gede.)
- Fiala Ferenc – Marschalkó Lajos: *Vádló bitófák. A magyar nemzet igazi sírásói.* London, 1958, Süli. (Reprintje: Bp., 1999, Gede Testvérek.)
- Független Magyarország*, 1945. október 22. 6.
- Gáspár Zoltán: Nemzetőr a vártán. = *Szép Szó*, 1939/8. 350.
- Gilbert, G. M.: *Nürnbergi napló.* Bp., 1967, Magvető.
- Gömbös Ernő: Néhány megjegyzés Himler Márton könyvéhez. = Dercsényi Dezső (szerk.): *A Korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról.* Bp., 1979, Magyar Helikon. 377.
- Grósz József: *Napló.* Bp., 1995, Szent István Társulat.
- Győry János: Új magyar folyóiratok. = *Magyar Szemle*, 1933/19. 47–54. [Új Magyarorságról]
- Hámori Péter: Kórkép 1941-ből. Szálasi Ferenc elmekörtani képe a nyilas ideológus Málnási Ödön tollából. = *Kommentár*, 2008/2. 41–48.
- Henney Árpád: *Hungarista emlékirat.* „Nyugaton”, 1952, Hungarista Mozgalom.
- Himler Márton: *Így néztek ki a magyar nemzet sírásói. A magyar háborús bűnösök amerikaiak előtt tett vallomásának hiteles szövege.* New York, 1958, St. Marks Printing Corp.
- Horthy Miklós: *Emlékirataim.* Szerk. Antal László. Bp., 1993, Európa.
- Hungarizmus. I. A cél.* Bp., 1944.
- Hungarizmus.* Sydney, 1994, Hungarista Mozgalom.
- Igazság a nyilasokról.* Bp., 1941, Szociáldemokrata Párt.
- Iratok az ellenforradalom történetéhez. I–V.* Szerk. Karsai Elek, stb. Bp., 1956–1976.
- Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig.* Bp., 1978, Magvető.
- Kállay Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam.* Bp., 1991, Európa.
- Karsai Elek – Karsai László: *A Szálasi-per.* Bp., 1988, Reform.
- Karsai Elek: „Szálasi naplója”. *A nyilasmozgalom a II. világháború idején.* Bp. 1978, Kossuth.

- Karsai László: Reflektor a sötétbe. Szálasi Ferenc naplója 1943. szeptember 15. – 1944. július 18. I–II. = *Beszélő*, 2008/3. 54–76, 2008/4. 60–79.
- Kelemen István: *Interjúk a rács mögött*. Bp., 1946, Müller Károly.
- Kemény Edit: Újraélem az életem. = *Szombat*. hálózati elérés: <http://www.szombat.com/archivum/h0305f.htm>
- Kisbarnaki Farkas Ferenc: *Az altöttingi országgyűlés*. München, 1969.
- Koós Kálmán: *Voltunk, vagyunk, leszünk*. Buenos Aires, 1960, Hungarista Mozgalom. (2. kiadás uo. 1966; reprint: Bp., 1999, Gede.)
- Kovács Imre: *Magyarország megszállása*. Toronto, 1979, Vörösváry.
- Kovács Tamás: *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József rendőrfőkapitány-helyettes feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932–1943*. Bp., 2009, Gondolat.
- Kovács Zoltán András: Ládai Istvánnak, a Szálasi-kormány belügyminisztériumi államtitkárnak fogságban írott feljegyzései. = *Lymbus*, 2008. 321–355.
- Lajos Iván: *Németország háborús esélyei a német szakirodalom tükrében*. 1939.
- Lakatos Géza: *Ahogy én láttam. (Visszaemlékezések)* Bp., 1992, Európa.
- Magyar Könyvészet 1921–1944*. [A Magyarországon nyomtatott könyvek szakosított jegyzéke.] Betűrendes mutatóval, pótlásokkal, javításokkal. Szerk. Komjáthy Miklósné, Kertész Gyula, Kéglí Ferenc. Bp., 2005, OSZK – Arcanum. (CD-ROM)
- Magyarországi pártprogramok 1919–1944*. Szerk. Gergely Jenő, Glatz Ferenc, Pölöskei Ferenc. Bp., 1991, Kossuth. (Második, javított kiadás: Bp., 2003, Eötvös Kiadó.)
- Magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1938–1945*. Szerk. Vértés Róbert. Bp., 1997, Polgár Kiadó.
- Major Ákos: *Népbíráskodás, forradalmi törvényesség*. Bp., 1988, Minerva.
- Major Róbert: *25 év ellenforradalmi sajtó 1919–1944*. Bp., 1945, Cserépfalvi.
- Málnási Ödön: *Magyar Mátyrok*. London, 1958, Süli. (Reprint: Hemet [Kanada], 1999, Interhun.)
- Marschalkó Lajos: *Vörös vihar*. Buenos Aires, 1952, Ed. Los Amigos. (2. kiadás: San Francisco, 1984, Hídő Baráti Köre; 3. kiadás: Bp., 2002, Gede.)
- Matolcsy Mátyás: *A magyar mezőgazdaság adósságterhének alakulása 1922–1944*. Bp., 1944, Magyar Gazdaságkutató Intézet.
- Matolcsy Mátyás: *A magyarországi jövedelem- és adótehermegoszlás*. Bp., 1938, Universitas.
- Matolcsy Mátyás: *A mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon*. Bp., 1933, Magyar Gazdaságkutató Intézet.
- Matolcsy Mátyás: *A zsidók házvagyona Budapesten és a vidéki városokban*. Bp., 1941, Nyilaskeresztes Párt.
- Matolcsy Mátyás: *A zsidók útja*. Bp., 1941, Nyilaskeresztes Párt.
- Matolcsy Mátyás: *Agrárpolitikai feladatok Magyarországon*. Bp., 1934, Soli Deo Gloria.
- Matolcsy Mátyás: *Az életszínvonal alakulása Magyarországon 1924–1944*. Bp., 1944, Magyar Ipari Munkatudományi Intézet.
- Matolcsy Mátyás: *Az új földreform munkaterve*. Bp., 1934, Révai.
- Matolcsy Mátyás: *Föld, nép, élet. A tengelyhatalmak agrárpolitikája és a magyar feladatok*. Bp., 1941, Centrum.
- Matolcsy Mátyás: *Harcom a földért*. Bp., 1938, Magyarság Útja.
- Matolcsy Mátyás: *London földalatti villamosközlekedése*. Bp., 1929, Magyar Elektrotechnikai Egyesület.
- Matolcsy Mátyás: *Magyar föld zsidó kézen*. Bp., 1941, Nyilaskeresztes Párt.
- Matolcsy Mátyás: *Mezőgazdasági termékek árkérdése*. Bp., 1940, Magyar Gazdaságkutató Intézet.

- Matolcsy Mátyás: *Új élet a magyar földön*. Bp., 1938, Cserépfalvi.
- Matolcsy Mátyás – Varga István: *Magyarország nemzeti jövedelme 1924/25–1934/35*. Bp., 1936, Magyar Gazdaságkutató Intézet.
- Meskó Zoltán: *A magyarság hivatása*. Bp., 1939, Nemzet Szava. (2., bővített kiadás 1940-ben)
- Meskó Zoltán: *Nyilaskereszttel a magyar föld népéért*. Bp., 1934, k.n.
- Mikes Péter: *A nyilasmozgalom álarc nélkül*. Bp., 1940, Szeder Ferenc.
- Milotay István: Az Új Nemzedék az ellenforradalomban. = *Egyedül Vagyunk*, 1940/3. 7–9, 1940/4. 1–3, 1940/5. 3–6, 1940/6. 13–16.
- Mit akar a Nemzeti Szociálista mozgalom? És kicsoda Böszörmény Zoltán a magyar mozgalom vezére?* Bp., é.n., Nemzeti Szociálista Magyar Munkáspárt – Centrum Kiadóvállalat.
- Nagy Péter: Szépirodalmi folyóiratok szemléje. = *Magyar Kultúra*, 1915. I. 130–138. [A Cél-ről]
- Nagybacsoni Nagy Vilmos: *Végzetes esztendők*. Bp., 1947, Körmenydy.
- Nagyter, élettér, vezetőnép. Szálasi Ferenc előadása a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom pártküldöttek értekezletének sorozatában Budapesten a Hűség Háza Nagytanácstermében, 1943. június 15/16-án*. Sydney, 1978, Hungarista Mozgalom.
- Nyilas áftum, vörös maszlag*. Kassa, 1939, ifj. Rácz Kálmán.
- Nyilas könyv 1941*. Szerk. Rajkay László. Bp., 1941, Könyv- és Lapkiadó.
- Pálffy Fidél: *Pillanatfelvételek nagy korok fordulása küszöbén*. Magyaróvár, 1942, Magyaróvári könyvnyomda.
- Pálffy Fidél: *Szemelvények a nemzeti szocializmus eszmeköréből*. Győr, 1933.
- Ránki György: *Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939–1944. Adolf Hitler tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal. I–II*. Bp., 1983, Magvető.
- Reventlow Ernst: *Nemzeti szocializmus az új Németországban*. Ford. és bev. Pálffy Fidél. Magyaróvár, 1933, Hungária.
- Ries István: *A népbíráskodásról szóló 81/1945.M.E. számú és az azt kiegészítő 1.440/1945.M.E. számú rendelet szövege és magyarázata*. Az előszót írta Major Ákos. Bp., 1945, Politzer.
- Rudai Rezső: *A politikai ideológia, pártszerkezet, hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és a pártok életében, 1861–1935*. Bp., 1936, Társadalomtudományi Társaság.
- Serédi Jusztonián: *Feljegyzései, 1941–1944*. Bp., 1990, Zrínyi.
- Sipos Péter: *Szálasi minisztere voltam. Rajniss Ferenc naplója*. Bp., 2001, Palatinus.
- Sorsforduló. Iratok Magyarország felszabadulásának történetéhez, 1944. szept. – 1945. ápr. I–II*. Szerk. Karsai Elek – Somlyai Magda. Bp., 1970.
- Sulyok Dezső: *A magyar tragédia*. New Brunswick, 1954, Szerző.
- Szabó István: Az „Egyedül Vagyunk” önvallomásához. = *Magyar Nemzet*, 1944. január 30.
- Szálasi Ferenc börtönnaplója 1938–1940*. Szerk. Csiffáry Tamás, bevezető és jegyzetek Sipos Péter. Bp., 1997, Budapest Főváros Levéltára – FILUM.
- Szálasi Ferenc: *Hungarizmus I. A Cél*. Szerk. Gede Tibor. Bp., 2004, Gede.
- Szálasi Ferenc: *Cél és követelések. I*. Bp., 1935, Egyetemi ny. (A Nemzet Akaratának Pártja kiadványai)
- Szálasi Ferenc: *Út és Cél*. Bp., 1938, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda.
- Szálasi Pártvezető Testvér beszéde 1942 XII. hó 5-én a Hűség házában a Paraszt széktartó nagytanács ülésén*. Osieken, é.n., Független Horvátországban Csaba Magyar Egyesület.
- Szálasi Pártvezető Testvér Munkásnagytanács elmondott beszéde 1942. X. hó 18-án*. Osieken, é.n., Független Horvátországban Csaba Magyar Egyesület.
- Szálasi Ferenc: *A magyar állam felépítésének terve. I. [I. Főrés. Az állam átállítása. I. füzet. Gazdasági életünk átállítása. A nemzet akaratmegnyilvánulása.]* Bp., 1933, M. Kir. Egyetemi Ny.

Szélesi Jenő: „Hitler döntött...” *Történelmi tények Szálasi naplójában*. Newark, 1959, Style Printing Company.

Sziklay János – Szász Menyhért: *A magyar sajtó évkönyve*. Bp., 1. kötet: 1935, 2. kötet: 1936, 3. kötet: 1937, 4. kötet: 1938, 5. kötet: 1939, 6. kötet: 1941, Hungária Lloyd.

Sziklay János: *Hogyan keletkeztek és fejlődtek a ma fennálló budapesti napilapok = A magyar sajtó évkönyve, 1938*. Szerk. Szász Menyhért – Sziklay János. Bp., 1938.

Szirmai Rezső [– Gartner Pál]: *Fasiszta lelkek. Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben*. Bp., 1946, Faust.; új kiadása: Bp., 1993, Pelikán.

Szita Szabolcs: *Válogatott iratok a nyilaskeresztes terror történetéből*. Bp., 2002, Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány.

Szoci-nyilas. Bp., 1938, Held.

Török András: *Szálasi álarc nélkül. Öt év a Szálasi mozgalomban*. Bp., 1941, Fővárosi ny.

Unghváry Sándor: *Mit láttam az Andrássy-úti nyilasházban? A hungarizmus élete és bukása*. Kaposvár, 1939, Új Somogy Nyomda.

Vágó Pál: *Himler Márton és a szekerébe fogott ájtatos gójok*. = http://betiltva.com/files/vago_himler_marton.php

Voit Krisztina: *A budapesti sajtó adattára 1873–1950*. Bp., 2000, Argumentum.

Wünscher Frigyes: *Csonka-Magyarország sajtója*. Bp., 1. kiadás: 1927, 2. kiadás: 1928, 3. kiadás: 1930, 4. kiadás 1931, Csáthy.

Zolnai Béla (G. P.): Előőrs. (Hetilap szerk.: Bajcsy-Zsilinszky Endre) = *Széphalom*, 1928. 233–234.

Zsigmond László – Ádám Magda – Juhász Gyula – Kerekes Lajos: *Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez*. (2. kiadás) Bp., 1961, Kossuth.

II. Szakirodalom

A holokauszt Magyarországon európai perspektívában. Szerk. Molnár Judit. Bp., 2004, Balassi.

A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris.

A nyilas uralom Magyarországon. Az 1994. október 14-én megtartott tudományos ülésanyag. Szerk. Balló István. = *Hadtudományi Tájékoztató*, 1994/8.

Aly, Götz – Gerlach, Christian: *Az utolsó fejezet. Reálpolitika, ideológia és a magyar zsidók legyilkolása 1944/1945*. Bp., 2005, Noran.

Andics Erzsébet: *Fasizmus és reakció Magyarországon*. Bp., 1945, MKP KV Propaganda Osztály. (MKP szeminárium, 6.)

Az 1944. év története. Szerk. Glatz Ferenc. Bp., 1984, História.

Az antiszemitizmus alakváltozatai. Tanulmányok. Szerk. Paksy Zoltán. Zalaegerszeg, 2005, Zala Megyei Levéltár.

B. Bernát István: *A népi ideológia előzményeihez. A Bartha Miklós Társaság története (1925–1930)*. Bp., 1986, Kossuth.

Bakay Kornél: Jegyzetek a Szálasi-bunker történetéről és feltárásáról. = *Savaria* 27. 2003. 311–325.

Balog Iván: Politikai hisztériák Közép- és Kelet-Európában. Bibó István fasizmusról, nacionalizmusról, antiszemitizmusról. = *Regio. Kisebbség, politika, társadalom*, 2004/3. 205.

Balog Iván: Szirmai Rezső - Gartner Pál: Fasiszta lelkek. = *Thalassa*, 1994/1 2. 337–343.

- Bana József: A jobboldali szervezetek története Győr megyében (1933-1935). = *Győri tanulmányok*, 28. Szerk. Bana József – Dominkovits Péter – Horváth József. Győr, 2006, Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata. 37–58.
- Benoschofsky Ilona – Karsai Elek: *Vádirat a náciizmus ellen. I–III.* Bp., 1958–1967., Magyar Izraeliták Országos Képviselője.
- Bokor László: *Nürnberg 1946. Emlékek és tanulságok.* Bp., 1982, MAFILM HDF – Interpress.
- Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985.* Bern, 1985, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.
- Borsányi György: A budapesti munkások választási magatartása (1922–1945). = *Valóság*, 1989/1. 87–99.
- Braham, Randolph L.: A magyarországi holokauszttal kapcsolatos nemzeti perek. = Randolph, L. Braham: *A holokauszt. Válogatott tanulmányok.* Bp., 2002, Láng Kiadó. 121–145.
- Braham, Randolph L.: *A népirtás politikája.* Bp., 1997, Belvárosi Kiadó.
- Cieger András: Konzervativizmus – kontinuitás – konstrukció. = *Politikatudományi Szemle*, 2004/1–2. 325–336.
- Csendes László: A korona rejtkehelye Ausztriában 1945-ben. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 1985/3. 643–659.
- Csösz László: Őrségváltás? Az 1944-es deportálások közvetlen gazdasági–társadalmi hatásai. = *Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph L. Braham 80. születésnapjára.* Szerk. Karsai László – Molnár Judit. Bp., 2002. 75–98.
- Dávid Lajos: Győr az ellenforradalmi rendszer idején. = *Győr. Várostartörténeti tanulmányok.* Szerk. Dávid Lajos – Lengyel Alfréd – Z. Szabó László. Győr, 1971.
- Degré Alajos: Kísérlet jobboldali pártegység megteremtésére Zala megyében 1944 nyarán. = *Századok*, 1964/5–6. 1188–1195.
- Dósa Rudolfné: *A MOVE, 1918–1944. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet.* Bp., 1972, Akadémiai.
- Duncan Shiels: *A Rajk fivérek.* Bp., 2007, Vince.
- Erős Ferenc: A fasiszmus társadalomlélektanáról. = *Pszichológia*, 1982/2. 279–295.
- Európa útján a Tápó-vidék művelődéstörténeti emlékeivel.* Szerk. Bihari József. Nagykáta, 2003, Nagykáta Önkormányzata.
- Farkas Gábor: *Politikai viszonyok Fejér megyében a két világháború között.* Bp., 1982, Akadémiai.
- Frank László: *Zöld ár. Szálasi Ferenc és társai ügyében megtartott népbíróági tárgyalásról.* Bp., 1975, Zrínyi.
- Für Lajos: *Mennyi a sok sírkereszt? Magyarország embervesztesége a második világháborúban.* New York, 1987, Püski.
- Gárdonyi Sándor: Nyilas mozgalmak Debrecenben 1933–1939. = *Debreceni Szemle*, 2002/1. 79–99.
- Gárdos Miklós: *Nemzetvesztők. Magyar háborús bűnösök a népbíróság előtt.* Bp., 1971, Tánácsics.
- Gazsi József: A Honvédelmi Minisztérium a nyilas puccs után. = *Levéltári Szemle*, 1964/4. 119–152.
- Gergely Jenő: A magyarországi katolikus egyház és a fasiszmus különös tekintettel az 1930-as évektől 1944-ig. = *Századok*, 1987/1. 3–48.
- Gergely Jenő: A pásztornak a nyáj mellett a helye. = *Az 1944. év históriája.* Szerk. Glatz Ferenc. Bp., 1984, História. 48–54.
- Gergely Jenő: Concordatum Hungaricum. A nyilas kormány konkordátum tervezete 1945 elején. = *Századok*, 1995/3. 695–728.
- Gergely Jenő: Embermentés – embervesztés. A katolicizmus és a holokauszt. = *Holokauszt: történelem és emlékezet.* Szerk. Krausz Tamás. Budapest, 2006, Magyar Ruzsisztikai Intézet. 86–90.
- Gergely Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép.* Bp., 2001, Vince.

- Gergely Jenő: Mindszenty József veszprémi püspök és a nyilasok. Forrásközlés. = *Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László születésnapjára*. Szerk. Ablonczy Balázs et al. Bp., 2002. 177–200.
- Glatz Ferenc: Hóman Bálint és a nemzetiszocialisták összetűzése Székesfehérvárott 1944-ben. = *Fejér megyei Történeti Évkönyv*, 1970. 181–212.
- Gosztonyi Péter: A Szálasi-kormány Ausztriában. Összeomlás és kapituláció. = *Légiveszély, Budapest! Szemelvények Magyarország második világháborús történetéből (1939–1945)*. Bp., 1989, Népszava.
- Gosztonyi Péter: *Budapest lángokban*. Bp., 1998, Móra.
- Gosztonyi Péter: Német katonai okmányok 1944. október 15. előtörténetéhez. = *Új Látóhatár*, 1969. december 1. 515.
- Gosztonyi Péter: *Szálasi Hitlernél. Adalékok Magyarország második világháborús történetéhez*. München, 1990, Herp Verlag.
- Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet*. Bp., 2001, Osiris.
- Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*. Bp., 2007, Osiris.
- Gyurgyák János: Szélsőjobboldaliság a népi mozgalomban. = *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 449–473.
- Hausner, Gideon: *Ítélet Jeruzsálemben. Az Eichmann-per története*. Bp., 1984, Európa.
- Heit Gábor: „A Nemzetvezető megállította gépkocsiját...” A Szálasi-uralom szombathelyi berendezkedése. Dokumentum-összeállítás. = *Vasi Szemle*, 1982/4. 567–577.
- Hetényi Varga Károly: *Akiket üldöztek az igazságért. Papi sorsok a horogkereszt és a nyilaskereszt árnyékában*. Bp., 1985, Ecclesia.
- Hetényi Varga Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. Abaliget, 1992, Lámpás.
- Hiller István – Németh Alajos: A háború és a felszabadulás krónikája (Sopron, 1941–1945.) = *Soproni Szemle*, 1978/2. 97–128. – folytatás a következő lapszámokban.
- Hiller István: Az utolsó napok... Szálasi soproni parlamentjének jegyzőkönyvei. = *Valóság*, 1980/2. 86–98.
- Hiller István: Sopron a fasiszta sajtó tükrében (1944. okt. 15 – 1945. ápr. 4.). = *Soproni Szemle*, 1965/1. 97–114.
- Horváth Lajos: Mikor ért véget a Sopronba ideiglenesen áttelepült országgyűlés 1945-ben? = *Múltunk*, 1995/2. 140–148.
- Horváth Sz. Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbségi elit politikai stratégiái. (1931–1940)*. Csíkszereda, 2007, Pro-Print.
- Hubai László: A szociáldemokrata párt részvétele a választásokon 1922–1947. = *Múltunk*, 1997/2. 119–145.
- Hubai László: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000. I–III*. Bp., 2001, Napvilág.
- Hubai László: Választók és választói jog Magyarországon (1920–1947). = *Társadalmi Szemle*, 1998/7. 108–119.
- Incze Miklós – Ránki György: Macartney, C. A.: October fifteenth. A history of modern Hungary 1929–1945. I–II. Edinburgh, 1956, Occidental Press. = *Századok*, 1958/1–4. 455–463.
- Jaszovszky László: *Bűnös volt-e Bárdossy László*. Bp., 1996, Püski.
- Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma*. Szerk. Feitl István. Tanulmányok. Bp., 1998, Napvilág.
- Kádár Gábor – Vági Zoltán: *Aranyvonat. Fejezetek a zsidó vagyon történetéből*. Bp., 2001, Osiris.
- Kádár Gábor – Vági Zoltán: Művészet és népiértés. A Műkincs-kormánybiztosság működése és a magyar zsidó műtárgyak elrablása, külföldre hurcolása. = *Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph L. Braham 80. születésnapjára*. Szerk. Karsai László – Molnár Judit. Bp., 2002. 317–356.

- Kádár Gábor – Vági Zoltán: Hullarablás. *A magyar zsidók gazdasági megsemmisítése*. Bp., 2005, Jaffa Kiadó.
- Karsai Elek – Karsai László: *A Szálasi-per*. Bp., 1988, Reform.
- Karsai Elek: „Fegyvertelen állottak az aknamezőkön...” *Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez. I–II*. Bp., 1962, Magyar Izraeliták Országos Képviselője.
- Karsai Elek: „Országgyarapítás” – országvesztés. *A nürnbergi per és Magyarország. I–II. (1. rész: 1933–1939. 2. rész: 1939–1945.)* Bp., 1961, Kossuth.
- Karsai Elek: *A Budai Vártól a Gyepűig*. Bp., 1965, Táncsics.
- Karsai Elek: *Ítélt a nép*. Bp., 1977, Kossuth.
- Karsai László – Molnár Judit: *Az Endre–Baky–Jaross-per*. Bp., 1994, Cserépfalvi.
- Karsai László: *A cigánykérdés Magyarországon 1919–1945. Út a cigány holocausthoz*. Bp., 1992, Cserépfalvi.
- Karsai László: A magyar holocaust utolsó szakasza – a Szálasi-rendszer és a zsidók. = *Partes Populorum Alienigenae*, 1994/1. 5–29.
- Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1920–1944. = *Századok*, 2004/6. 1285–1304.
- Karsai László: A végzetes esztendő: 1942 a magyar diplomaták jelentéseiben. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 2004/3. 859–883.
- Karsai László: Fejezetek a populizmus történetéből: Szálasi. A demagógia diadala Magyarországon. = *Rubicon*, 1996/3. 14–23.
- Karsai László: *Holokausz*. Bp., 2001, Pannonica.
- Karsai László: Horthy Miklós (1868–1957). = *Beszélő*, 2007/3.
- Karsai László: Reflektor a sötétbe. Szálasi Ferenc naplója 1943. szeptember 15. 1944. július 18. I–II. = *Beszélő*, 2008/3. 54–76, 2008/4. 60–79.
- Karsai László: Szálasi és Hitler 1944 nyarán. = *Történelmi Szemle*, 1994/1–2. 167–180.
- Karsai László: Szálasi. = *Rubicon*, 1992/10. 4–13.
- Karsai László: The People’s Courts and Revolutionary Justice in Hungary, 1945–46. = *The Politics of Retribution in Europa. World War II. and its Aftermath*. Szerk. Deák István – Gross, Jan T. – Judt, Tony. New Jersey, 2000, Princeton University Press. 233–252.
- Katzburg, Nathaniel: *Zsidópolitika Magyarországon, 1919–1943*. Bp., 2002, Bábel Kiadó.
- Kende Tamás: „Sürgösen és kimerítően...” A nyilasok és a szociáldemokraták egymás szemében. = *Beszélő*, 2009/4. 44–60.
- Kerepeszki Róbert: „Éljen I. Miklós, Magyarország királya!” – Egy politikai gyűlés háttere és körülményei. = *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 80. születésnapjára*. Szerk. Kovács Zoltán – Püski Levente. Debrecen, 2010, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete. 135–152.
- Kik voltak a nyilasok? = *Rubicon*, 2004/11.
- Kis Gergő Barnabás – Szabó Péter: Munkaszolgálatosok a Donnán. „A 105/11. tábori munkásszázad igaz és valóságos története 1942 októberétől 1943 januárjáig.” Forrásközlés. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 2004/3. 887–926.
- Kisfaludy Gyula: *Fajvédelem és földreform. Matolcsy Mátyás társadalomszemléletének bírálatához*. Bp., 1974, Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus–Leninizmus Oktatási Főosztálya. (Tudományos szocializmus füzetek, 28.)
- Kovács András: *A Másik szeme. Zsidók és antiszemíták a háború utáni Magyarországon*. Bp., 2008, Gondolat.
- Kovács M. Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Bp., 2001, Helikon.
- Kovács Tamás: A magyar fajvédelem. = *Rubicon*, 2006/10. 52–55.

- Kovács Tamás: A Nemzeti Számonkérő Különítmény. = *Múltunk*, 2006/3. 71–100.
- Kovács Tamás: A nyilas emigráció 1945–1968. = *Rubicon*, 2008/1. 64–68.
- Kovács Tamás: A nyilas éra politikai rendszetének felépítése. = *Kutatási füzetek 12. Ünnepi szám Ormos Mária 75. születésnapjára*. Szerk. Vitári Zsolt. Pécs, 2005, PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola. 239–252.
- Kovács Tamás: Endre László. Aki halálba küldte a magyar zsidókat. = *Rubicon*, 2008/7–8. 96–103.
- Kovács Tamás: Nyilas rendvédelem 1944–1945-ben. = *Rubicon*, 2004/11. 18–22.
- Kovács Tamás: Válasz Szakály Sándor bírálatára. = *Fons*, 2009/3. 407–408.
- Kovács Tamás: Válasz Szakály Sándornak. = *Rubicon*, 2008/2. 71.
- Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás a nyilas korszakban*. Máriabesnyő–Gödöllő, 2009, Attraktor.
- Kristó Nagy István: Átfogó mű a rémuralomról. Vincellér Béla: Sötét árny Magyarhon felett. Szálasi uralma. = *Ezredvég*, 2003/8–9.
- Kristó Nagy István: *A nyilasok*. 1991, Z-füzetek, 28.
- Kürti, László: Hungary. = *World Fascism. A Historical Encyclopedia. I.* Ed. Cyprian P. Blamires – Paul Jackson. [ebook] 2006, ABC–CLIO. 324–327.
- Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph L. Braham nyolcvanadik születésnapjára*. Szerk. Karsai László – Molnár Judit. Budapest, 2002, Budapesti Zsidó Hitközség.
- Lackó Miklós: A magyarországi nyilas mozgalom történetéhez, 1935–1937. = *Századok*, 1963/4. 782–809.
- Lackó Miklós: Fasizmus Közép-Kelet-Európában. = *Új Írás*, 1970/12. 69–79.
- Lackó Miklós: *Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935–1944*. Bp., 1966, Kossuth.
- Lackó Miklós: Vázlat a szélsőjobboldali mozgalmak társadalmi hátteréről az 1930-as években. = *Történelmi Szemle*, 1962/3–4. 449–469.
- Lackó, Miklós: *Arrow-Cross men, national socialists 1935–1944*. Bp., 1969, Akadémiai.
- Lakatos Artúr Loránd: Szálasi Ferenc és a hungarizmus ideológiája. = *Várad*, 2006/2.
- László András – Horváth Róbert – Kőrleónisz Miklós: *Hungarizmus és intellektus. Válogatott tanulmányok*. Bp., 2001, Nemzetek Európája K.
- Lengyel Alfréd: Helyzetkép a felszabadulás előtti Sopron közállapotairól. = *Soproni Szemle*, 1970/3. 242–245.
- Lengyel András: József Attila „nemzeti szocialista” epizódjáról. = Lengyel András: *A modernitás antinómiái. József Attila-tanulmányok*. Bp., 1996, Tekintet. 105–119.
- Lengyel András: József Attila, Rátz Kálmán és „A nemzeti szocializmus”. = *Forrás*, 2002/12. 96–124.
- Lévai Jenő: *A fekete SS „fehér báránya”*. Bp., 1966, Kossuth.
- Lévai Jenő: *A Margit körüti vészbírák. Vádirat Babós József, Dominich Vilmos és hadbírópribékjeik ellen*. Bp., 1945, Légrády.
- Lévai Jenő: *A pesti gettó csodálatos megmenekülésének hiteles története*. Bp., 1946, Officina.
- Lévai Jenő: *Endre László a háborús bűnösök magyar listavezetője*. Bp., 1946, Müller Károly.
- Lévai Jenő: *Fehér könyv. Külföldi akciók zsidók megmentésére*. Bp., 1945, Officina.
- Lévai Jenő: *Fekete könyv a magyar zsidóság szenvedéseiről*. Bp., 1945, Officina.
- Lévai Jenő: *Gömbös Gyula és a magyar fajvédők a hitlerizmus bölcsőjénél*. Bp., 1938, Globus-nyomda.
- Lévai Jenő: *Horogkereszt, kaszáskereszt, nyilaskereszt*. Bp., 1945, Müller Károly.
- Lévai Jenő: *Raoul Wallenberg*. Bp., 1948, Magyar Téka.
- Lévai Jenő: *Szürke könyv magyar zsidók megmentéséről*. Bp., 1945, Officina.

- Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon. Az üldözés kora*. Bp., 1948, Magyar Téka.
- Lukács Lajos: *A magyar nép története. III. 1849–1950. Ideiglenes tankönyv*. Bp., 1951, Tankönyvkiadó.
- Lukács Tibor: *A magyar népbíróági jog és a népbíróságok 1945–1950*. Bp., 1979, KJK – Zrínyi.
- Macartney, C. A.: *October fifteenth. A history of modern Hungary 1929–1945. I–II*. Edinburgh, 1956, Occidental Press.
- Macartney, C. A.: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története 1929–1945. I–II*. Bp., 2006., Gede Testvérek.
- Magyarország 1944. Német megszállás*. Szerk. Vargyai Gyula – Almási János. Bp., 1994, Nemzeti Tankönyvkiadó – Pro Homine – 1944 Emlékbizottság.
- Magyarország 1944. Üldöztetés-embermentés*. Szerk. Szita Szabolcs. Bp., 1994, Nemzeti Tankönyvkiadó – Pro Homine – 1944 Emlékbizottság.
- Marjanucz László: Szélsőjobboldali mozgalmak a Dél-Alföldön. = *Rubicon*, 2004/11. 52–55.
- Márkus László – Vásárhelyi Miklós: *Az ellenforradalmi rendszer baloldali sajtójáról 1919–1932*. Bp., 1975.
- Máthé Áron: A főideológus. = *Valóság*, 2005/1. 74–78.
- Máthé Áron: A nyilas állam: az „istenfélő” utópia. = *Valóság*, 2008/2. 91–98.
- Máthé Áron: Nyilas tervezet a népcsoport autonómia kiépítésére, 1940. = *Állam és nemzet a XIX–XX. században. A 2006. március 31 – április 1-én megrendezett Történész Doktoranduszok Debreceni Konferenciája előadásai*. Szerk. Bodnár Erzsébet – Demeter Gábor. Debrecen, 2006, DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola. 63–68.
- Máthé Áron: Nyilaskonspiráció: szervezkedések a hatalom megragadására és megtartására. = *Valóság*, 2006/5. 54–66.
- Mészáros István: *Prímások, pártok, politikusok 1944–1945*. Bp., 2005, Szent István Társulat.
- Miklya Luzsányi Mónika: Gyermekmentési akció a nyilas uralom alatt. = *Rubicon*, 2003/7–8. 94–105.
- Molnár Antal – Szabó Ferenc: *Bangha Béla SJ emlékezete*. Bp., 2010, Távlatok.
- Molnár Judit: A magyar királyi csendőrség és a holokauszt. = *Hadtörténelmi Közlemények*, 2004/3. 927–946.
- Molnár Judit: *Csendőrök, hivatalnokok, zsidók. Válogatott tanulmányok a magyar holokauszt történetéből*. Szeged, 2000, Szegedi Zsidó Hitközség Évkönyvei.
- Molnár Judit: *Zsidósors 1944 az V. (szegedi) csendőrkerületben*. Bp., 1995, Cserépfalvi.
- Nagy Imréné – Kempelen Imre – Bellér Béla – Incze Miklós: *A magyar nép története. III. 1849–1948. Ideiglenes tankönyv*. Bp., 1955, Tankönyvkiadó.
- Nagy-Csere Áron: A múltfeltárók esete a posztmodernnel. Tabajdi Gábor és Ungváry Krisztián könyvéről. = *Betekintő*, 2008/2. hálózati elérés: http://epa.oszk.hu/01200/01268/00006/nagy-csere_aron.htm
- Nagy-Talavera, Nicholas M.: László Endre, frontrunner of the final solution in Hungary. = *The Holocaust in Hungary. Fifty years later*. Szerk. Randolph L. Braham – Pók Attila. New York, 1997, Rosenthal Inst. for Holocaust Studies. 359–378.
- Nagy-Talavera, Nicholas M.: *The Green Shirts and the Others. A History of Fascism in Hungary and Rumania*. Stanford, 1970, Stanford University. (románul: Nagy-Talavera, Nicholas M.: *O istorie a fascismului în Ungaria și România*. Bucuresti, 1996, Hasefer.)
- Németh László: A Zala megyei zsidóság gazdasági megsemmisítése. = *Az antiszemitizmus alakváltozatai. Tanulmányok*. Szerk. Paksy Zoltán. Zalaegerszeg, 2005, Zala Megyei Levéltár. 199–217.
- Németh László – Paksy Zoltán: *Együttélés és kirekesztés. Zsidók Zala megye társadalmában 1919–1945*. Zalaegerszeg, 2004, Zala Megyei Levéltár.
- Ormos Mária: Fasizmus és kereszténység. = *História*, 1983/5–6. 30–33.

- Ökrös Ferenc: *A fajvédő párt története (1923–1928). Adalék a magyarországi fasizmus politikai arculatához.* (kéziratoss disszertáció az ELTE-n), Bp., 1969.
- Paksa Rudolf: A Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt megalakulása és a fajvédők programja. = *Sic itur ad astra*, 2005/3–4. 58–88.
- Paksa Rudolf: A történetírás mint propaganda. Baráth Tibor útja a szaktörténetírástól a mítoszgyártásig. = *Kommentár*, 2006/5. 69–79.
- Paksa Rudolf: Az „asszimeta” Szálasi és a „kontraszekció”. Észrevételek Tóth Tibor A Hugarista Mozgalom emigrációtörténete című könyvéhez. = *Kommentár*, 2008/3. 117–126.
- Paksa Rudolf: Az új Európa. = *Rubicon*, 2004/11. 76–79.
- Paksa Rudolf: Elitcsere a nyilaskereszt jegyében. A szélsőjobboldali koalíciós kormány 1944–1945-ben. = *Rubicon*, 2007/4–5. 66–71.
- Paksa Rudolf: Fajvédők, nyilasok, hungaristák a nemzetiségi kérdéstről. = *Limes*, 2010/2. 31–38.
- Paksa Rudolf: Ferenc Szálasi and the Hungarian Far-Right Between the World Wars. (Translated by Máté Veres) = *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveau consensus” et religion politique en Europe centrale.* Ed. Traian Sandu. Paris, 2010, L’Harmattan. 125–139. (Cahiers de la Nouvelle Europe, 11.)
- Paksa Rudolf: Jobboldali radikalizmus a Horthy-korszak első éveiben. = *Rubicon*, 2010/4-5. 116–124.
- Paksa Rudolf: Kritikátlanul – Horthy főrendőre a szélsőjobboldalról. = *Múltunk*, 2010/3. 241–247.
- Paksa Rudolf: Pártbomlás vagy bomlott elme? Málnási Ödön Szálasi-jellemzésének forrásértékéhez. = „... nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni” (Romsics Ignác) *Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére.* Szerk. Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János. Eger, 2011, Líceum Kiadó. 402–410.
- Paksa Rudolf: Szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as és 1940-es években. = *Rubicon*, 2009/1–2. 84–89.
- Paksa Rudolf: Szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as években. = *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948.* Szerk. Romsics Ignác. Budapest, 2009, Osiris. 275–304.
- Paksa Rudolf: Szélsőjobboldali pártok és mozgalmak a Horthy-korszakban. = *Kommentár*, 2007/5. 68–75.
- Paksa Rudolf: Szélsőjobboldali pártprogramok a Horthy-korban. = *Politikai pártok a 19–20. században. Tanulmányok.* Szerk. Réfi Attila – Sziklai István. Budapest, 2008, MTA–ELTE Pártok, pártrendszerek, parlamentarizmus kutatócsoport. 85–106.
- Paksy Zoltán: A nemzetiszocialista mozgalmak megszerveződése, párt- és regionális struktúrája Magyarországon az 1930-as években. = *Múltunk*, 2009/3. 202–237.
- Paksy Zoltán: A nemzetiszocialista pártok ideológiája Magyarországon az 1930-as években = *Történelmi Szemle*, 2008/4. 479–505.
- Paksy Zoltán: A nyilaskeresztes mozgalom tevékenysége és társadalmi bázisa a Dunántúlon 1932 és 1935 között. = *Az antiszemitizmus alakváltozatai. Tanulmányok.* Szerk. Paksy Zoltán. Zalaegerszeg, 2005, Zala Megyei Levéltár. 106–167.
- Paksy Zoltán: Egy zalai képviselőválasztás tanulságai. Alsólendvai választókerület, 1932. = *Levéltári Szemle*, 2004/2. 45–50.
- Paksy Zoltán: Nagypolitika kicsiben. Parlamenti választás és társadalmi háttere Zalaegerszegen 1935-ben. = *Korall*, 17. (2004) 88–106.
- Palasik Mária: *A műegyetemisták Odüsszeiája 1944–1946.* Bp., 2006, Műegyetemi Kiadó.
- Papp István: Bajcsy-Zsilinszky Endre 12 napja Sopronköhidán. = *Tanulmányok Csatkai Endre emlékére.* Szerk. Környei Attila, G. Szende Katalin. Sopron, 1996. 349–358.
- Pelle János: *A gyűlölet vetése. A zsidótörvények és a magyar közvélemény.* Bp., 2001, Európa.
- Pernes Gyula: *Ámokfutók.* Győr, 1965, Győr–Sopron Megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya.
- Perújrafelvétel. *Bűnös volt-e Szálasi Ferenc? Történelmi tanulmányok.* Szerk. Dobszay Károly. H.n., 1997., Magyar Rezervátum kiadása.

- Pető Andrea: „Minden tekintetben derék nők.” A nők politikai szerepei és a nőegyesületek a két világháború közötti Magyarországon. = *Szerep és alkotás*. Szerk. Nagy Bea – S. Sárdi Margit. Debrecen, 1997, Csokonai. 268–279.
- Pető Andrea: A „rossz asszonyok”. Eva Braun, Carla Petacci, Lutz Gizella. = *Rubicon*, 2007/8. 24–31.
- Pető Andrea: A csúnya asszonyok. Kik voltak a női háborús bűnösök Magyarországon? = *Élet és Irodalom*, 2007. október 26. 10.
- Pető Andrea: A náci haláltáborok. = *Rubicon*. 1999. 89–93. (Anne Frank életrajzával.)
- Pető Andrea: Átvonuló hadsereg, maradandó trauma. Az 1945-ös budapesti nemi erőszak esetek emlékezete. = *Történelmi Szemle*, 1999/1–2. 85–107.
- Pető Andrea: Az elfelejtett eső nyomában. A magyarországi zsidó kényszermunkások és kényszermunkásnők története Alsó-Ausztriában. = *Múltunk*, 2006/3. 183–188.
- Pető Andrea: Budapest ostroma – női szemmel. = *Budapesti Negyed*, 2000/3–4. 203–221.
- Pető Andrea: Koncentrációs tábor a gázkamrák előtt. = *Múltunk*, 2006/2. 278–282.
- Pető Andrea: Magyar nők és orosz katonák. Elmondani vagy elhallgatni? = *Lettre*, 1999/tavaszi. 68–70.
- Pető Andrea: Népbíróság és vérvád az 1945 utáni Budapesten. = *Múltunk*, 2006/1. 41–71.
- Pintér István: Passzív ellenállás Magyarországon 1944 őszén, 1945 elején. = *Az 1944. év története*. Szerk. Glatz Ferenc. Bp., 1984, História. 142–146.
- Pók Attila: Én, mi és ti. A magyarországi holokauszt kutatásáról. = *Kommentár*, 2008/5. 84–88.
- Pritz Pál: *A Bárdossy-per*. Bp., 2001, Kossuth.
- Pritz Pál: *Bárdossy László a népbíróság előtt*. Bp., 1991, Maecenas.
- Pritz Pál: *Bárdossy László*. Bp., 2001, Elektra.
- Pritz Pál: Imrédy Béla a vádlottak padján. = *Magyar Tudomány*, 2000/6. 790–793.
- Pritz Pál: Lajos Iván és a magyar külpolitikai gondolkodás. = *Megismerhető világtörténelem. Zsigmond László születésének 100. évfordulójára*. Szerk. Székely Gábor. Bp., 2007, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék – Volos Kiadó. 186–196.
- Pritz, Pál: *The war crimes trial of Hungarian prime minister László Bárdossy*. Ford. Thomas J. DeKornfeld – Helen D. Hiltabidle. New York, 2004, Columbia Univ. Pr.
- Püski Levente: Festetics Sándor, a „nyilas gróf” politikai pályája. = *Történelmi tanulmányok XIII*. Debrecen, 2005, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete. 157–168.
- Püski Levente: Két választási kampány és a helyi sajtó a két világháború közötti Debrecenben. = *Médiakutató*, 2010/4. 65–76.
- Ránki György: *1944. március 19. Magyarország német megszállása*. Bp., 1968, Kossuth.
- Ránki György: Az 1939-es budapesti választások. = *Történelmi Szemle*, 1976/4. 613–630.
- Ránki György: *Emlékiratok és valóság Magyarország második világháborús szerepéről*. Horthysta politika a második világháborúban. Bp., 1964, Kossuth.
- Ránki György: *Mozgásterek, kényszerpályák. Válogatott tanulmányok*. Bp., 1983, Magvető.
- Ránki György: Nemzetközi történészkonferenciák az Egyesült Államokban : a fasizmus történelmi problémái Kelet-Európában. = *Századok*, 1967/1–2. 404–405.
- Ravasz István: A nyilas rendvédelmi testületek. = *A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre. XI. Rendvédelemtörténelmi tudományos konferencia, 1998. szeptember 22–25*. Bp. 1999. (Rendvédelem-történelmi füzetek, 10.) 148–153.
- [Retkes Tamás] Páncélgránátos: *A katonai akadémiától a bitóig*. [elektronikus dokumentum] 2007. hálózati elérés: <http://pancelgranatos.uw.hu/>
- Reuveni Sári: Igaz emberek a vészkorszakban Magyarországon. = *Rubicon*, 2004/11. 40–43.
- Romány Pál: Föld–Sors–Politika. Dr. Matolcsy Mátyás sorsa és könyve, és az akkor elmaradt földreform. = *Magyar Tudomány*, 2008/1. 70–77.

- Romsics Gergely: A magyar történelem völksich ábrázolásai. Hogyan alakult a hazai szélsőjobboldal történeti diskurzusa a Horthy-korszak végén? = *Rubicon*, 2004/11. 69–75.
- Romsics Gergely: Történetpolitikai gondolkodók. = *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 414–448.
- Romsics Ignác: A magyar arisztokrácia és a szélsőjobboldal a Horthy-korszakban. = *Rubicon*, 2004/11. 56–61.
- Romsics Ignác: A magyar birodalmi gondolat. = Romsics Ignác: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemlről*. Bp., 2004, Osiris. 122–158.
- Romsics Ignác: The Hungarian Aristocracy and its Politics. = *European Aristocracies and the Radical Right 1918–1939*. Szerk. Karina Urbach. London, 2007, Oxford University Press. 187–200.
- Rozsnyói Ágnes: 1944. október 15. A Szálasi-puccs története. I–II. = *Századok*, 1959/2–4. 373–403.; 1959/5–6. 871–892.
- Rozsnyói Ágnes: *A nyilaskeresztesek útja a Szálasi-puccsig*. Bp., 1994, ELTE BTK – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata.
- Rozsnyói Ágnes: A nyilasok és a munkásmozgalom kapcsolatai (1939–1940). = *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma. Tanulmányok*. Szerk. Feitl István. Bp., 1998, Napvilág. 123–129.
- Rozsnyói Ágnes: *A Szálasi-puccs*. Bp., 1962, Kossuth. (Második, átdolgozott kiadása a Népszerű történelem sorozat tagjaként ugyanott 1977-ben.)
- Rozsnyói Ágnes: A vég. Szálasi „országglása”. = *Múltunk*, 1994/3. 53–78.
- Rozsnyói Ágnes: Nyilas uralom Magyarországon. A hatalomátvétel előzménye. = *História*, 1994/9–10. 52–53.
- Rozsnyói Ágnes: Október 15. = *Az 1944. év históriája*. Szerk. Glatz Ferenc. Bp., 1984, História. 126.
- Rozsnyói Ágnes: Szálasi oktatási-nevelési koncepciója. = *Történelem, tanítás, módszertan. Emlékkötet Szabolcs Ottó 75. születésnapjára*. Szerk. Nagy Péter Tibor – Vargyai Gyula. Bp., 2002, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 210–213.
- Ruszoly József: *A választási bíráskodás Magyarországon 1848–1948*. Bp., 1980, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Sándor Tibor: *Őrségváltás után. Zsidókérdés és filmpolitika 1938–1944*. Bp., 1997, Magyar Filmintézet.
- Sándor Tibor: *Őrségváltás: a magyar film és a szélsőjobboldal a harmincas–negyvenes években. Tanulmányok, dokumentumok*. Bp., 1992, Magyar Filmintézet.
- Sándor Tibor: Urak és parasztok – viták és mítoszok: középosztály-problémák és az őrségváltás kérdése a harmincas-negyvenes évek magyar játékfilmjeiben. = *Budapesti Negyed*, 1997/2–3. 231–242.
- Schmidt Mária: Az első kirakatper. = Schmidt Mária: *Diktatúrák ördögsekerén*. Bp., 1998, Magvető. 217–230.
- Sebestyén Sándor: *A Bartha Miklós társaság*. Bp., 1981, Kossuth.
- Seewann, Gerhard – Spannberger Norbert: *Akten des Volkgerichtsprozesses gegen Franz A. Basch, Volksgruppenführer der Deutschen in Ungarn, Budapest 1945/46*. München, 1999.
- Sipos Balázs: Szovjetbarát és szovjetellenes nyilas propaganda 1939–1941. = *Múltunk*, 1996/2. 107–132.
- Sipos Péter: A fasizmus változatai Ausztriában. = *Társadalmi Szemle*, 1984/4. 80–88.
- Sipos Péter: A Horthy-kormányzat a szélsőjobb ellen. = *História*, 1996/3. 3–5.
- Sipos Péter: A Magyar Megújulás Pártja. = *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma*. Szerk. Feitl István. Bp., 1998, Napvilág. 130–143.
- Sipos Péter: A szélsőjobboldal és az agrárkérdés Magyarországon. = *A népi mozgalom és a magyar társadalom*. Bp., 1997, Napvilág. 332–340.
- Sipos Péter: *Imrédy Béla a vádlottak padján*. Bp., 1999, Osiris – BFL.
- Sipos Péter: Az Imrédy-kormány megalakulásának történetéről. = *Századok*, 1966/1. 62–97.

- Sipos Péter: Az Imrédy-kormány válsága és bukása. = *Történelmi Szemle*, 1966/1. 42–84.
- Sipos Péter: Egy politikai eszmerendszer kialakulása. = *Szálasi Ferenc börtönnaplója 1938–1940*. Szerk.: Csiffáry Tamás. Bp., 1997, BFL.
- Sipos Péter: Előportré a névadóhoz. Horthy Miklós, a tengerésztiszt. = *Világosság*, 1993/6. 18–25.
- Sipos Péter: Imrédy Béla csodás forradalma. = *Rubicon*, 1996/10. 23–27.
- Sipos Péter: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Mozgalom*. Bp., 1970, Akadémiai.
- Sipos Péter: *Imrédy Béla miniszterelnöksége és a Magyar Megújulás Pártja létrejötte*. (Kandidátusi disszertáció, kézirat) 1968.
- Sipos Péter: *Imrédy Béla*. Bp., 2001, Elektra.
- Sipos Péter: Milotay István pályaképéhez. = *Századok*, 1971/3–4. 709–735.
- Sipos Péter: Nemzetvesztő nemzetvezető. = *História*, 2004/9. 4–13.
- Sipos Péter: Nyilasmozgalmak, 1931–1944. Kronológia. = *História*, 1979/4.
- Sipos Péter: Őrségváltás szavazócédulákkal – 1935. = *Parlamentari képviselőválasztások 1920–1990*. Szerk. Földes György – Hubai László. Bp., 1994, Politikatörténeti Alapítvány.
- Sipos Péter: Rajniss Ferenc naplója. = *Az 1944. év története*. Szerk. Glatz Ferenc. Bp., 1984, História. 137–140.
- Sipos Péter: Rajniss Ferenc, a publicista és a politikus. = *Szálasi minisztere voltam. Rajniss Ferenc naplója*. Szerk. Sipos Péter. Bp., 2001, Palatinus. 9–27.
- Sipos Péter: The Fascist Arrow Cross Government in Hungary (October 1944 – April 1945). = *Die Bürokratie der Okkupation*. Berlin, 1998, Metropol Verlag. 49–62.
- Sipos Péter: The Fascist Arrow Cross Government in Hungary (October 1944 – April 1945). = *Hungary and Finland in the 20. century*. Szerk. Olli Vehviläinen – Pók Attila. Helsinki, 2002, SKS-FLS. 99–114.
- Sipos Péter: Tizenkét per Nürnbergben. = *História*, 1994/1. 6–7.
- Sipos Péter: Történész-szemmel az Októberi vasárnap c. filmről. = *História*, 1979/1. 18.
- Sólyom József – Szabó László: *A zuglói nyilasper*. Bp., 1976, Kossuth.
- Somlyai Magda: A Szálasi-hatalom néhány intézkedése, hatásuk a lakosság magatartására. = *Párttörténeti Közlemények*, 1983/3. 68–101.
- Spannenberger Norbert: A Volksbund. Egy népcsoport nemzetiszocialista szervezete vagy emancipációs kisebbségi egyesület? = *Aetas*, 2000/4. 56–62.
- Spannenberger Norbert: *Der Volksbund der Deutschen in Ungarn unter Horthy und Hitler*. München, 2002.
- Spannenberger Norbert: Nemzetiszocialista népcsoportpolitika Délkelet-Európában a II. világháború kitöréséig. = *Népek együttélése Dél-Pannoniában. Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára*. Szerk. Lengvári István – Vonyó József. Pécs, 2003. 411–433.
- Stankovits György: Nyilasok a Parlamentben. = *Belvedere Meridionale*, 1997/3–4. 100–124.
- Stark Tamás: Magyarország háborús embervesztesége. = *Rubicon*, 2000/9. 44–48.
- Stark Tamás: *Magyarország második világháborús embervesztesége*. Bp., 1989, MTA TTI.
- Stark Tamás: Nyilas írárok 1945 után. = *Történelmi Szemle*, 2000/3–4. 291–308.
- Stark Tamás: *Zsidóság a vészkorszakban és a felszabadulás után*. Bp., 1995, MTA TTI.
- Szabó Miklós: A zuglói nyilas per. = *Beszélő*, 1997/10. 74.
- Szabó Miklós: Az 1901-es egyetemi „kereszt-mozgalom”. Adalékok a magyarországi szélsőjobboldal előtörténetéhez. = *Történelmi Szemle*, 1970/4. 483–516.
- Szabó Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867–1918)*. S.a.r. Sándor Tibor. Bp., 2003, Új Mandátum.

- Szakács Kálmán: A magyarországi fasiszta mozgalmak programjai az 1930-as években. = *Múltunk*, 1989/3–4. 83–110.
- Szakács Kálmán: *Kaszáskeresztesek*. Bp., 1963, Kossuth.
- Szakály Sándor: A katonai elit Magyarországon 1919–1945. = *Rubicon*, 2007/4–5. 40–43.
- Szakály Sándor: *A magyar katonai elit 1938–1945*. Bp., 1987, Magvető.
- Szakály Sándor: *A Magyar Királyi Tábort Csendőrség története, 1938–1945*. Bp., 2000, Ister.
- Szakály Sándor: Forrásközlés, illetlen nagyvonalúsággal. = *Fons*, 2009/3. 397–405.
- Szakály Sándor: *Katonák, csendőrök, ellenállók. (Tanulmányok.)* Kaposvár, 2007, Kaposvár Megyei Jogú Város Közgyűlése.
- Szakály Sándor: Nem minden emigráns hungarista! = *Rubicon*, 2008/2. 71.
- Szécsényi Mihály: A szélsőjobboldal társadalmi bázisa az 1935-ös debreceni választásokon. = *Rendi társadalom – polgári társadalom I.* Salgótarján, 1987. 365–387.
- Szekeres József: *A pesti gettók 1945. januári megmentése*. Bp., 1997, Budapest Főváros Levéltára.
- Szerencsés Károly: *Az ítélet halál. Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt*. Bp., 2002, Kairosz.
- Szikossy Ferenc: A Nemzeti Szövetség és az Országgyűlés két házának tevékenysége Sopronban. 1944 november – 1945 március. = *Legújabbkori Történelmi Múzeum Évkönyve*, V–VI. Bp., 1966. 293–321.
- Szilágyi János: Adalékok a szociáldemokrata könyvkiadás történetéhez a két világháború között. = *Magyar Könyvszemle*, 1962/1. 41–51.
- Szita Szabolcs: *A Gestapo Magyarországon*. Bp., 2002, Korona.
- Szita Szabolcs: *A komáromi deportálás 1944 őszén*. Bp., 2002, Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány.
- Szita Szabolcs: A magyar tudomány és a szellemi élet mártírjai a Sopron vidéki állásépítésen 1944–1945-ben. = *Tanulmányok Csatkai Endre emlékére*. Szerk. Környei Attila – G. Szende Katalin. Sopron, 1996. 359–368.
- Szita Szabolcs: *Holocaust az Alpok előtt 1944–1945*. Győr, 1983.
- Szita Szabolcs: Terror a hungarista államban. = *História*, 1994/9–10. 54–56.
- Szita Szabolcs: Üldöztetés és embermentés. = *Rubicon*, 2004/11. 23–31.
- Szöllösi-Janze, Margit: *Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn. Historischer Kontext, Entwicklung und Herrschaft*. München, 1989.
- T. Horváth Lajos: *Mindszenty József veszprémi püspök 1944–1945*. Veszprém, 1996, Laczkó Dezső Múzeum. (Veszprémi Múzeumi konferenciák 7.)
- Tabajdi Gábor: Duna-parti gyilkosságok 1944–1945. = *Rubicon*, 2004/11. 32–39.
- Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. Bp., 2008, 1956-os Intézet – Corvina.
- Tamási Miklós – Ungváry Krisztián: *Budapest 1945*. Bp., 2006, Corvina.
- (Knoll Józsefné) Teleki Éva: Nyilas uralmi rendszer Magyarországon 1944. október 16-tól 1945. április 4-ig (kandidátus). = *Századok*, 1973/2. 554–555.
- Teleki Éva: A nyilas diktatúra államszervezete. = *A magyarországi polgári államrendszerek. Tanulmánykötet*. Szerk. Pölöskei Ferenc – Ránki György. Bp., 1981, Tankönyvkiadó. 388–415.
- Teleki Éva: A nyilas uralmi rendszer berendezkedése 1944. október–november. = *Történelmi Szemle*, 1972/1–2. 154–197.
- Teleki Éva: *Nyilas uralom Magyarországon, 1944. október 16 – 1945. április 4*. Bp., 1974, Kossuth.
- Tilkovszky Loránt: „Szálasi naplója”. A nyilasmozgalom a II. világháború idején. Írta és összeáll. Karsai Elek. Budapest, 1978. = *Századok*, 1979/6. 1131–1135

- Tilkovszky Lóránt: A kormányzat szélsőjobboldali ellenzéke az ellenforradalmi Magyarországon. = *Egy letűnt korszakról, 1919–1945*. Szerk. Sánta Ilona. Bp., 1987, Kossuth. 205–225.
- Tilkovszky Lóránt: A nyilasok törvényjavaslata a nemzetiségi kérdés rendezéséről. = *Századok*, 1965/6. 1247–1258.
- Tilkovszky Lóránt: *Ez volt a Volksbund*. Bp., 1978, Kossuth.
- Tilkovszky Lóránt: Lackó Miklós: Nyilasok, nemzetiszocialisták, 1935–1944. Budapest, 1966. = *Századok*, 1967/6. 1373–1376.
- Tilkovszky Lóránt: *Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon 1938–1941*. Bp., 1968, Akadémiai.
- Tilkovszky Lóránt: Szálasi „hungarizmus” és a nemzetiségi kérdés. = *Az 1944. év története*. Szerk. Glatz Ferenc. Bp., 1984, História. 14–17.
- Tilkovszky Lóránt: Szálasi és az alkotmányosság. = *História*, 1985/5–6. 60–61.
- Tilkovszky Lóránt: *Tanulmányok a magyarországi németiség történetéből*. Pécs, 1997, University Press.
- Tilkovszky Lóránt: Teleki Éva: Nyilas uralom Magyarországon, 1944. október 16 – 1945. április 4. Budapest, 1974. = *Századok*, 1974/4. 955–959.
- Tilkovszky Lóránt: Teufelskreis. Die Minderheitenfrage in den deutsch–ungarischen Beziehungen 1933–1938. = *Historisches Jahrbuch*, 112. (1992) 288–289.
- Tilkovszky Lóránt: Vád, védelem, valóság. Basch Ferenc a népbíróság előtt. = *Századok*, 1996/6. 1393–1450.
- Tóth Andrea: Egy Vezér imázsa: Szálasi Ferenc bebörtönzése és a hungarista propaganda. = *Valóság*, 1992/6. 51–64.
- Tóth Gábor: *Ellenzéki politikai mozgalmak a Tiszántúlon a harmincas években, 1929–1939*. Bp., 1982, Akadémiai.
- Tóth Imre: Változások a határon – változások határán? Országgyűlési képviselőválasztások Sopronban 1939. = *Soproni Szemle*, 2001/1. 58–75.
- Tóth Tibor: *A Hungarista Mozgalom emigrációtörténete az Út és Cél és a Hungarista tájékoztató című sajtótermékek tükrében*. Debrecen, 2008, Debrecen University Press.
- Török Bálint: Legenda vagy tény? = *Magyar Szemle*, 2000/3.
- Trencsényi Balázs: Megtalálni az angyalok hangját – és a részletekben lakozó ördögöket. = *2000*, 2002/1. 9–19.
- Trencsényi Balázs: Vesztes csapaton ne változtass! Gyurgyák János / Ezzé lett magyar hazátok. = *2000*, 2008/4.
- Udvarvölgyi Zsolt: „Szobám falán Prohászka püspök képe” – Meskó Zoltán a hű tanítvány. (konferencia előadás) hálózati elérés: http://www.prohaszszakonf.atw.hu/files/Udvarvolgyi_Zsolt_eloadasa.pdf
- Udvarvölgyi Zsolt: Adalék a magyar szélsőjobb korai történetéhez. A „Kékinges Mozgalom” betiltása. = *Vámbéry Antológia 2003*. Szerk. Hodossy Gyula. Dunaszerdahely, 2003, Lilium Aurum. 146–153.
- Udvarvölgyi Zsolt: *Fejezetek a magyar szélsőjobboldal történetéből: fasiszták, kékingesek és a Meskó-párt*. 2004. hálózati elérés: <http://mek.oszk.hu/02100/02105/02105.htm>
- Udvarvölgyi Zsolt: *Szélsőjobboldali, nemzetiszocialista pártok Magyarországon, 1928–1933*. (Szakdolgozat) Bp., 1996, ELTE BTK. [Kézirat]
- Ujváry Gábor: A politikus Hóman Bálint. = *Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára*. Szerk. Ormos Mária. Bp., 2003. 261–285.
- Ungvári Gyula: Szálasi Ferenc életművének megítélése. = *Szálasi Ferenc: Hungarizmus. I. A Cél*. Szerk. Gede Tibor. Bp., 2000, Gede. 11–80.
- Ungváry Krisztián: „Árjásítás” és „modernizáció”. Adalékok Imrédy Béla miniszterelnöki működéséhez és a zsidótörvények geneziséhez. = *Századvég*, 2002/4. 3–37.
- Ungváry Krisztián: „Őrségváltás”. = *2000*, 2006/1.

- Ungváry Krisztián: A politikai erjedés – az 1939-es választások Magyarországon. = *Hadi Krónika*, 11. (2002) 217–220.
- Ungváry Krisztián: A zsidótörvények végrehajtása. = *Tanulmányok a holokausztról IV.* Szerk. Randolph L. Brahm. Bp., 2006, Presscom. 111–141.
- Ungváry Krisztián: Antiszemitizmus és németellenesség – a kétfrontos harc. = *Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph L. Brahm 80. születésnapjára.* Szerk. Karsai László– Molnár Judit. Bp., 2002. 731–750.
- Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma.* Bp., 1998, Corvina.
- Ungváry Krisztián: Egy magyar intézmény: a „Zsidókérdéskutató Magyar Intézet” keletkezéséhez. = *Évkönyv XI. Magyarország a jelenkorban 2003.* Szerk. Rainer M. János. Bp., 2003, 1956-os Intézet. 147–163.
- Ungváry Krisztián: Értelmiség és antiszemita közbeszéd. = *Beszélő*, 2001/6. 74–92.
- Ungváry Krisztián: Fekete lexikon. 43 nyilas életút. = *Rubicon*, 2004/11. 12–17.
- Ungváry Krisztián: Kik azok a nyilasok? = *Beszélő*, 2003/6. 58.
- Ungváry Krisztián: Kik voltak a nyilasok? Egy szocialista tömegpárt. = *Rubicon*, 2004/11. 4–11.
- Ungváry Krisztián: *Magyar honvédség a második világháborúban.* Bp., 2004, Osiris.
- Ungváry Krisztián: *Magyarország és a második világháború.* Bp., 2005. Osiris. (Nemzet és emlékezet)
- Ungváry Krisztián: Nagy jelentőségű szociális akció. Adalékok a zsidó vagyon begyűjtéséhez és elosztásához Magyarországon 1944-ben. = *Évkönyv 2002. X. Magyarország a jelenkorban.* Bp., 2002, 1956-os Intézet. 287–321.
- Ungváry Krisztián: Szálasi Ferenc. = *Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953. Tanulmányok.* Szerk. Romsics Ignác. Bp., 1998, Osiris. 117–133.
- Ungváry Krisztián: Szociálpolitika, modernitás és antiszemita Imrédy Béla politikájában. = *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948.* Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris. 305–340.
- Vági Zoltán: Endre László. Fajvédelem és bürokratikus antiszemita a közigazgatási gyakorlatban 1919–1944. = *Tanulmányok a Holokausztról II.* Szerk. Randolph L. Brahm. Bp., 2002, Balassi. 81–153.
- Vágó, Béla: Fascism in Eastern Europe. = *Fascism. A Reader's Guide.* Ed. Walter Laqueur. London, 1976, Wildwood House. 229–254.
- Varga József: *Bűnös nemzet vagy kényszerű csatlós? I–II.* Ford. Nyári Zsigmond – Varga József. Bp., 1991–1992, Szerző.
- Varga László: A magyar zsidóság megsemmisítése 1944–1945. = *MIOK Évkönyv*, 1983–84.
- Vargyai Gyula: A magyar honvédség átszervezésére tett kísérlet a nyilasuralom időszakában. = *Levéltári Szemle*, 1994/4. 3–7.
- Vargyai Gyula: *A vezérkar szerepe a katonai és politikai döntésekben Magyarországon 1919–1944.* Bp., 1994, ELTE BTK – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata.
- Vargyai Gyula: Káosszal enyhített, anarchiával súlyosbított rémuralom. = *Történelem, tanítás, módszertan. Emlékkötet Szabolcs Ottó 75. születésnapjára.* Szerk. Nagy Péter Tibor – Vargyai Gyula. Bp., 2002, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 243–258.
- Vaska Miklós: Szálasi Ferenc novai látogatása. = *História*, 1992/8. 32–33.
- Vígh Károly: Bajcsy-Zsilinszky Endre végrendeletéből. = *Az 1944. év története.* Szerk. Glatz Ferenc. Bp., 1984, História. 156–158.
- Vígh Károly: *Ugrás a sötétbe. 1944. október 15.* Bp., 1979, Akadémiai.
- Vincellér Béla: *Sötét árny Magyarhon felett. Szálasi uralma 1944. október – 1945. május.* Bp., 2003, Makkabi.
- Vincellér Béla: *Szálasi hat hónapja.* Bp., 1996, Volos.
- Vizi E. Szilveszter: Az „Orsós-ügy” avagy a tudós felelőssége. = *Magyar Tudomány*, 1994/3.

- Vonyó József: A kormánypárt és a választások. A NEP és MÉP helyi szerveinek feladatai az 1935. és 1939. évi választások során. = *Századok*, 1994/6. 1165–1198.
- Vonyó József: A magyarországi szélsőjobboldali csoportok és a kisebbségi kérdés a két világháború között. = *Népek együttélése Dél-Pannoniában. Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára*. Szerk. Lengvári István – Vonyó József. Pécs, 2003. 623–637.
- Vonyó József: Adatok és dokumentumok két parlamenti választásról (Mohács, 1935. és 1939.) = *Baranyai történetírás 1992–1995*. Szerk. Szita László. Pécs, 1995. 117–135.
- Vonyó József: *Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Tanulmányok*. Pécs, 2001, Pro Pannonia.
- Vonyó József: Meskó pártja Zalában, adatok a nyilasok Zala megye szerepéről, és a társadalmi bázisáról (1933–1935). = *Zalai történeti tanulmányok*, 1994. 277–303.
- Vonyó József: Össze nem növe gyökerek. Jobboldali radikalizmus Magyarországon a hungarizmus előtt. = *Rubicon*, 2004/11. 44–51.
- Zinner Tibor: *A magyarországi németek kitelepítése*. Bp., 2004, Magyar Hivatalos Közlönykiadó.
- Zinner Tibor: Adalékok az antifasiszta számonkéréshez és a népi demokrácia védelméhez, különös tekintettel a Budapesti Népbíróságra. = *Budapest Főváros Levéltára Közleményei '84*. Bp., 1985, BFL.
- Zinner Tibor: Adatok a szélsőjobboldali egyesületek megalakulásának körülményeihez. = *Történelmi Szemle*, 1979/3–4. 562–576.
- Zinner Tibor: *Az ébredők fénykora, 1919–1923*. Bp., 1989, Akadémiai.
- Zinner Tibor: Az ellenforradalmi tettek, a háborús és népellenes bűncselekmények számonkérése. = *Honvédelem*, 1985/11.
- Zinner Tibor: Háborús bűnösök perei, internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949 között. = *Történelmi Szemle*, 1985/1. 118–140.
- Zinner Tibor: Háborús bűnösök, népbíróságok. = *História*, 1982/2.
- Zinner Tibor: Jog és politika. Árpád-sávós kommunisták. Az osztálypolitika védőhálójában. = *Rubicon*, 1992/3.
- Zinner Tibor: *Megfogyva és megtörve. Évtizedek és tizedelések a jogászvilágban 1918–1962*. Bp., 2005, Magyar Hivatalos Közlönykiadó.
- Zinner Tibor: *XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlatja 1944/45–1992*. Bp., 1999, Rejtjel.
- Zinner Tibor – Róna Péter: *Szálasiék bilincsben. I–II*. Bp., 1986, Lapkiadó Vállalat.